

ROLLA MARGIT

Kaffka Margit

II.

Út a révig...

BUDAPEST · 1983

Kaffka Margit

II.

Út a révig...

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI**

**PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE
ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE**

12(87)

ÚJ SOROZAT

**SOROZATSZERKESZTŐ:
REJTŐ ISTVÁN**

ROLLA MARGIT

Kaffka Margit

II.

Út a révig...

BUDAPEST · 1983

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Lektorálta: Kabdebó Lóránt

ISSN 0133 — 8862

Összkiadás ISBN 963 7301 44 5

ISBN 963 7301 40 2

ELŐSZÓ

"Minden dolgok között, amit az ember alkotott, legfontosabb, legcsodálatosabb és legértékesebb az, amit könyvnek neveznek" — írja Carlyle.[1]

Ha végignéznünk azon a könyvsoron, amit Kaffka Margit írt, meg kell éreznünk azt, hogy mennyi harc, munka és energia kellett ahhoz, hogy ezt mind megalkossa. Nehéz ifjúkort élt át. Asszony lett. Gyereke volt, akit nevelni és tanítónő, akinek iskolában tanítani kellett. Csak a veleszületett rendkívül erős akaraterő tudott a ráneheezülő sok gonddal megküzdeni.

Egész élete munka és harc volt: önmagával és az élettel. A kicsinyes, hanyatló polgári világgal, amelybe beleszületett s amelyből egész életében kifelé igyekezett. Nyugtalan, lázas, mindenre éberén figyelő íróként élt, aki nemcsak a maga kis életéért, de mindenkiért harcolt.

Anatole France mondja: "Különösen egy dolog ad nagy vonzerőt az emberek gondolatának: a nyugalanság. Az olyan eleme, amely kétségek nélkül való, bosszant vagy untat."[2]

Kaffka Margitot ez a "nyugalanság" egész életén végigkísérte. Állandó harcot, kiválást és léleklázat jelentett, — de egyben hajtóerővé is vált. Írásai mind az aszszony külső és belső küzdelmét bogozzák. Minden érdekelt, ami a nő felszabadulását szolgálta. Eljárt feminista gyűlésekre és előadásokra. Küzdött a nő egyenjóságáért és írásaiban keserűen rajzolta a nő "csendes válság"-ait, amelyek kiszolgáltatják az életnek és a teremtés koronájának, a férfinak. Hogy ostromolja az életet! Mennyire akar mindent tudni róla!

Fiatal kislány voltam még, mikor már foglalkoztatott Kaffka Margit. A Nyugataban olvastam írásait. A nőírók közül akkor kezdett kiemelkedni.

Szigorú iskolába jártam Kolozsvárt, ahol Ady Endrét elrettentő példaként emlegették, — de már akkor az iskola záróünnepélyén — egyedül az iskolából — megkaptam első irodalmi díjamat: négy ezüst koronát —, s mert hallottam, hogy Ady a "zöldfedelű ház" lakója is volt Kolozsvárt, tehát annál inkább érdekelt s vele a Nyugat is, hiszen annak egyik főmunkatársa egyik rokonom: Halász Imre (egy letűnt nemzedék írója) volt.

Azonkívül Kaffka Margit Szatmár megyéből jött, s az ott élőkről rokoni kapcsolatainkon keresztül is sokat hallottam róla a családban.

Kíváncsian figyeltem írásait. Halálának 11. évfordulóján cikket írtam, 20 éves évfordulóján a rádióban emlékeztem róla, 1948-ban pedig, halálának 30 éves évfordulóján a Kisfaludy Társaságban s az akkor még működő két másik irodalmi társaságban és a Kaffka Margit Leányotthonban tartottam róla előadást: majd pedig a Kaffka Margit nevét felvevő XI. kerületi gimnázium névadó ünnepségén és Falu Tamás, valamint a KISZ szervezet felkérésére az ócsai Bolyai János gimnáziumban.

Első irodalmi székfoglalómat is Kaffka Margitról tartottam a régi Képviselőházban, az egyetemi Aurora-kör első nőtagjaként. Cikkeim jelentek meg róla és mint az induló Magyar Nemzet munkatársa, hallgattam kortársai és rokonai visszaemlékezéseit.

Jártam a városokban, utcákban, szobákban, ahol élt. Ott, ahol órákig álldó-gált tétlenül az ablak előtt, s ha kérdezték: "Mit bámulsz ott olyan sokáig?", — elhallgatva nyugtalanságát, azt felelte: "Nézem, hogy az ablak, milyen karáncos." — A kifejezés olyan furcsa volt, hogy sokáig megmaradt az emlékezőkben. — Nekem ezt féltestvére, Almásy Sári mondta el, de olvastam Dénes Sándor szatmári visszaemlékezésében is.[3]

Önmaga is sokat ír ifjúkoráról, életéről. De az irodalomtörténész nem a regényekből veszi át az életrajzi adatokat, hanem a kutató munkája során feltárt valóságot közli.

Ezeknek az általam felkutatott, összegyűjtött és általam már feldolgozott életrajzi dokumentumoknak nagy részét azért adtam az MTA Könyvtára Kézirattárának, hogy sok éves irodalomtörténeti kutató munkám eredménye méltó helyen kerüljön megőrzésre.

Azok a vallomások, melyeket a visszanezőktől kaptam, egy könyvet megtöltenének és azok a képek, amelyek hirtelen odavetett finom vonalakkal, vagy nagyon is kemény, reális visszaverődésekkel világítják meg ezt az arcot, magukban is érdekesebbek minden irodalomtörténeti "dokumentum"-nál.

Szól itt Bölöni György, aki egy időben szoros baráti társaságához tartozott s aki erre emlékezve, így dedikálta Kaffka Margit legjobb barátnőjének Az igazi Ady c. könyvét: "Guttman Leonienak[4] a Kaffka Margitos délutánok emlékeül. Páris, 1934. dec. 15.", s akinek felesége "Itóka": Marchisiu Ottilia[5], annak a görögkeleti pópának volt leánya, aki a Kaffkáék szomszédja volt Nagykárolyban.

Megszólal benne barátnője Herrer Cézárné[6], egyik féltestvére, késői sógor-nője: Bauer Hilda[7], Kaffka Péter[8], legjobb barátnője Guttman Leonie, akit anynyi novellában és az Állomásokban is megörökített. Életrajzírója: egy bencés pap, egy festőművész, Erdős Renée, Papp Viktor[9], Héczey Erzsébet[10] és még sokan mások.

Így indultam nyomába bejárt élete útján.

Abban az időben, mikor már a sárga csillag viselése kötelező volt, öt barátnője, — akinek már előzőleg én voltam vendége — és két rokona gyűlt össze nálunk. (Ezek közül csak a két rokonán nem volt sárga csillag.) — Ott volt Nemes Emilné-Seidler Mädi[11], Zalai Béláné-Máthé Olga[12], Schilling Oszkárné-Bauer Hilda, Guttman Leonie és még egy barátnője, Madarassy Istvánné-Nemestóthy Szabó Hedvig[13] és Kaffka Margit féltestvére: Almásy Sári. Mindenki elmondta kapcsolatait Kaffka Margittal és elhozták írásos emlékeiket a majdani Kaffka-könyv számára.

Így nőtt az anyagom és a sokféle kép, amit Kaffka Margitról kaptam, s így lett egyre világítóbb az a harc, amit végigküzdött rövid életében.

Füst Milán mondta róla: "Visszás sors volt az övé. Folyondárnak teremtettk és ő azt képzelte, hogy a viharban tölgyként kell megállnia." [14]

De megállott! Vállalta a bátor gondolkozást és a világos látást.

"Szemüvege a legtisztább kristálylemez — írta róla Király György [15], mely hideg, éles, érzéketlen és torzít. — E torzítás azonban nem olyan, mint a kezdő fényképész ügyetlensége, hanem a tapasztalt ember tudatos játéka."

Tegyük hozzá: olykor azonban nagyon kegyetlen játék, szinte bánt a minden sugarat hidegen átbocsátó üveg merevsége.

Ezt Kaffka Margit önmaga is beismeri a Tallózó években:

"Én átkozott üvegvalóm csak átereszt színt, fényt és árnyat

Énbennem befelé fakadt piros hólyagsebe az életláznak,

Én ---Egy-egy nyilalló perc, mint fénysejtés, béna idegre, ha rámhat.

Tudom, elevenig soha, sohasem ér."

(Én, szegény.)

Ezt érzi meg benne Schöpflin Aladár is [16], aki — bár elragadtatva írja: "Nincs ilyen asszonyias író több talán az egész világon!" — elmondja róla: "Kaffka Margit látásában van valami objektivitás, amely sokszor a kegyetlenség és kegyeletlenség hatását teszi. Olyan dolgokat rajzol, amelyekhez valamikor lelkileg is köze volt, de nagyon messze elszakadt tőlük, nagyon is magasra fölébük került, úgy néz rájuk, mintha valami tőle egészen idegen világot nézne. Minden van benne: megértés, elnézés, megbocsátás, megvan az a megnyugvás is, hogy minden úgy történik, ahogy történnie kell, csak az elfogultság nincs meg, amely a szeretetből fakad. A nagyon éles, penetráló intelligencia hűvös fénye ez, amely pótolja a veleérzést, de csak pótolja és nem feledteti hiányát." — "Megvan benne — mondja —" a mindig résenálló, önmagát soha egy pillanatra sem felejtő tudatosság." — "Kegyetlensége nemcsak abban áll, hogy mindent meglát, hanem épp úgy abban is, hogy mindent szavakba foglal." — "S éppen ebben a mindent-kimondásban, amely lelkünket mint egy üvegen keresztül láttatja, van meg a kegyetlenség: a minden sugarat átbocsátó üveg hidegsége."

Kaffka Margit Utolszor a lyrán című kötetében ugyancsak így vallja magát "Lót asszonyá"-nak:

"Majd szívemig átkövilök

és hőszerű kristályvalómon egyszer csak átsüt a hold."

Most, születésének 100 éves évfordulóján ismét ráezüstöz emlékezésünk holdja.

Tolsztoj azt mondja Mi a művészet? című könyvében:

"A valódi műalkotásnak az a legmagasabbrendű hatása, hogy eltünteti az emberek közötti különbséget. Mindnyájan egyformán feloldódunk az igazi művész mondanivalójában." [17]

Kaffka Margit minden műve ezt a célt szolgálta.

ÚT A RÉVIG...

Nem regényt írok, nem esszét, nem irodalmi méltatást.
Nem "műelemzést"-t. Riedlre gondolok, akit így idéz Benedek
Marcell:[18] "A legtökéletesebb kritikát könyveimről Riedltől
kaptam, élfőszóval, az irodalomtörténetiekre vonatkozóan:"Min-
dig csak a művekről beszélsz, mintha maguktól jöttek volna lét-
re. Pedig minden mű mögött ott van az ember is."

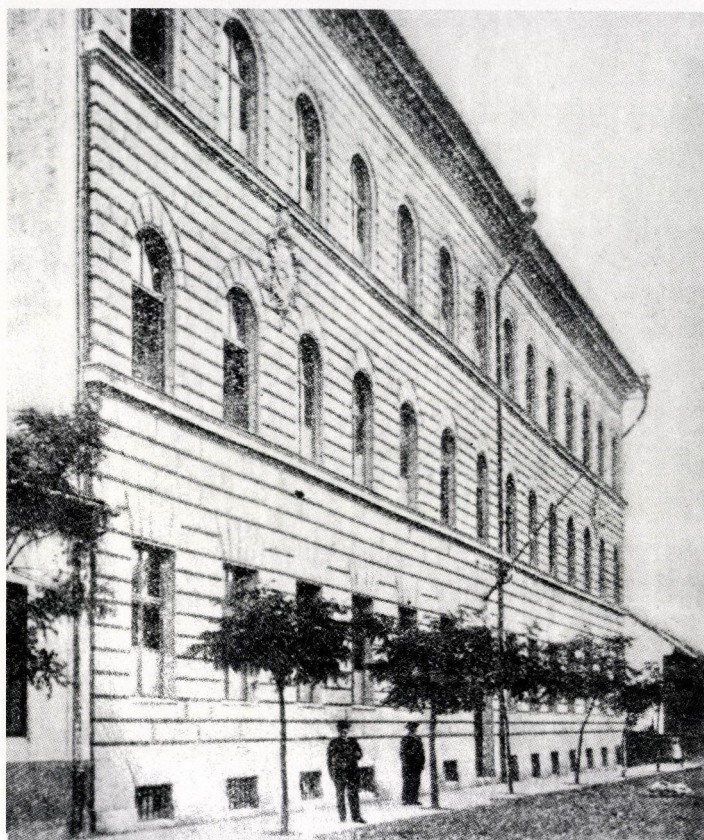
A szétfutó időből egy ilyen emberi élet apró mozzanatait
rakom össze belátható egészé.

Az újpesti tanárnő

Az újpesti
Polgári Leányiskola

ÚJPEST

Kaffka Margit anyja lett.

Az író Kaffka Margit az anyja hangján 1906 óta néhány szép gyermekéhez szóló verset írt.

Az egyik: Lackó, megjelent 1906-ban A Hét II.köt. 510. oldalán és a Kaffka Margit könyvében, utóbbiban a Petike utazik c. vers is, valamint a Bölcsődal, amelyet később a Szerda 1907. 1. sz. 24. oldalán is közöltek. (Ez a Szerda rövid életű lap volt, mindössze hét szám jelent meg belőle. Ambrus Zoltán, Ignotus és Meller Simon voltak főszerkesztői.)

A nő friss öröme volt a gyermek.

Az író pedig dolgozott.

Csakhogy — nemsokára újra jött a nyugtalanság és a láz.

Mindenképpen Pestre akart jutni, s ez végre sikerült is. Fröchlich Brunót[19] kinevezték Budapestre a Földművelésügyi Minisztérium erdészeti osztályára erdőmérnöknek. Kaffka Margitot pedig — a derék Gönczi Mór[20] segítségével, — aki azóta már miniszteri osztálytanácsos lett, — áthelyezték az újpesti Polgári Leányiskolához, tanítónőnek.

1907-ben Újpestre költöztek. Egy kis földszintes házat béreltek ki, kis kerttel és ott éltek gyermekükkel (Baross u.26.).

A minisztérium messze, de az iskola közel volt.

Abban az iskolában tanított akkor Herrer Cézár festőművész felesége, a nagybányai Drumár Alexandra is, akivel meleg barátságot kötött.

Érdekes véletlen, hogy ugyanakkor abban az iskolában volt tanár Babits Mihály is, de vele ott sohasem találkozott.

Herrernével annál többet volt együtt. Bár Fröchlich nem kedvelte. Azt mondta: "Ő a Margit rossz szelleme." Haragudott Kaffka Margitra, mert eljárt délutánoként a Bristolba, a Nyugat-társaságba, azért meg különösen, mert Herrerekkel elment vacsorázni a Fészekbe.

Herrernével járt a Galilei-körbe is.[21] Ámulva hallgatták, hogy mit és mennyit tudnak a fiatalok.

"Azt hittük, — mondta nekem Herrerné —, hogy mi nagyon sokat tudunk, de ott rájöttünk, hogy még rengeteget kell tanulnunk."

"Te csak ne tanulj, — intette le Kaffka Margit —, tanulni csak nekem kell."

1907. július 5-től 1910 szeptemberéig volt tanár ebben az I.sz. Polgári Leányiskolában, ahol magyart és földrajzot tanított.

Rengeteget dolgozott ebben az időben. Még az iskolai szüneteket is kihasználta. Jártak, keltek körülötte, de őt ez nem zavarta. Egyre-másra emelte le a hatalmas lexikonokat a könyvtár polcairól.

Itt tanári működése alatt, három tankönyv szerkesztésében vett részt. De az újpesti iskolában kitöltött személyi lapja 7. rovatába, amely az "irodalmi működés" címet viseli, — megjelent könyveinek felsorolása után — ezt írta be eddigi munkásságáról: Miskolcon "társszerző" a "Magyar nyelv és magyar olvasókönyv"-ben, a nemzetiségi polgári iskolák számára."

Ezzel négyre emelkedik a tankönyvek szerkesztésében való részvétele.

Újpesten 1908-ban megjelent Nagy Bélával együtt szerkesztve: Magyar Olvasókönyv a Polgári Leányiskolák 1. osztálya számára.

1910-ben Kellner Fülöppel együtt szerkesztve megjelent: Magyar nyelvtan a polgári fiú- és leányiskola II. osztálya számára.

Ugyancsak 1910-ben Istvánffy-né-Márki Gabriellával és Nagy Bélával együtt szerkesztve megjelent: Költészettan a magyar nemzeti irodalom történetének áttekintésével, a Polgári Leányiskola IV. oszt. számára. Ebben a könyvben két verse is benne van Kaffka Margitnak: Petike jár és Petike utazik. (Utóbbi később Utazás címmel jelent meg.)

A II. D. osztályban adott órákat. Olyan szuggesztív ereje volt, hogy az órákon csak rá figyeltek. Önképzőkört alakított. A növendékek verseket és novellákat írtak és elhanyagolták a többi tantárgyakat, valamint külsejüket is, ahogyan azt Kaffka Margittól látták.

Egész külső megjelenése rendetlen volt akkor is.

Elmondták tanártársnői, hogy kétféle harisnyában, sőt olykor lyukas harisnyában járt az iskolába.

Egyszer egy tanárnővel együtt ment fel a lépcsőn s közben feljajdult.

— Mi történt? — Kérdezte az.

— Leszakadt a szoknyám alja és nem volt időm megvarrni, csak gombostűvel tűztem fel s most megszűrt.

Más alkalommal:

— Mi lóg a hátadon, Margit? — kérdezték tőle.

— Nem tudom.

— Úgy látom, a gallérod.

— Hát megvan? Mindenütt kerestem és nem találtam. Az uram gallérját kellett feltennem helyette.

Ha a ruhája elszakadt, gombostűvel tűzte rá a foltot, s úgy ment az iskolába tanítani.

Nem bírta a rendet.

Ha felolvasott, vagy társaságba ment, a kitűnő izlésű Herrerné segítette az öltözködésben, de mire egyet fordult, már másként rendezett valamit, mindig szét-dúlta a frizuráját.

Nem volt egyetlen értékes ékszere sem. Fényképezéshez külön adtak neki s külön öltöztették.

De elmondták tanártársnői, hogy rossz háziasszony is volt. Elrettentő például emlegették, hogy 1 kg lisztből kevert palacsintát magának és az urának.

Írói élete azonban egyre gazdagabb. Fejlődik, egyszerűsödik és elmélyül. Min-
dig sűrűbben jelennek meg írásai a lapokban s egyre több prózai mű mutatja útját a
regény felé.

1906-ban A Hét I. kötete Hírek c. versét, majd A Hét 1906. II. köt. 702.o.
Rodostó c. versét, A Hét 1906. II. köt. 790. o. Nász c. versét, az Új Idők 1906. II.
köt. 173.o. Prométheus c. versét, a Vasárnapi Újság 1906. 795. o. Cigányballada
c. versét közli.

A Vasárnapi Újság 1906. évi Karácsonyi Albuma (mely a Vasárnapi Újság 51.
számához volt csatolva), azt jelzi: Útak. Elbeszélés, írta Fröchlíchné Kaffka Mar-
git. Cserna Károly két rajza illusztrálta.

Már 1907-ben felfigyel rá az ifjúság is, ahogy azt "A Debreceni Kollégium és
a magyar irodalom" c. könyvében Zsigmond Ferenc is megírja. [22] A Debreceni
Főiskolai Lapok 1907. nov. 1. -dec. 1. számában cikk jelent meg Denevérek cím-
mel (szerzője Zoltán István VIII. gimn. tanuló), aki ebben a cikkben himnusz t zeng
a költészeti dekadenciáról. "Ez a sokat emlegetett XX. század különös meglepe-
tést tartogatott a költők részére. Mindenki érezte, hogy valami új van készülődben."
A franciáknál... "megszülettek az első dekadensek." Baudelaire-nek nálunk is van-
nak ihletett követői. "Ilyenek: Juhász Gyula, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Koszto-
lányi Dezső, Kaffka Margit."

1907-ben A Hétben I. köt. 182.o. Garabonciások, ugyancsak A Hétben 1907.
II. köt. 546.o. Apám c. verse jelenik meg. A Szatmármegyei Közlöny 1907. febr.
24. 8. száma hírt ad arról, hogy a Magyar Hírlap Húsvéti Mesés Albuma (Mik-
száth Kálmán, Rákosi Jenő, Bródy Sándor, Bársony István) - Kaffka Margit,
(Herczeg Ferenc, Heltai Jenő, Molnár Ferenc, Gyulai Pál, Ignotus, Benedek Elek,
Pósa Lajos és Tormay Cecil) írását közli.

Kaffka Margittól A nap vitéze c. verses mesét hozza, színes illusztrációval.

A Szatmármegyei Közlöny 1907. márc. 31. 13. számában Petike jár c. ver-
se jelenik meg.

A Vasárnapi Újságban 1907. 251. o. Mesék a temetőből, elbeszélés, ugyan-
csak a Vasárnapi Újságban 1907. 393. o. A jó barát c. novella, a Vasárnapi Új-
ság 1907. 52. sz. Karácsonyi Ünnepi Albumában Mélységek fölött c. elbeszélése
jelenik meg. Utóbbit két rajzzal Winkler Elemér illusztrálta.

1908-ban a Nyugat I. köt. 433. o. Felföldi románc c. versét, A Vasárnapi Új-
ság 1908. 22. száma 434.o. Regény c. versét, ugyancsak a Vasárnapi Újság 1908.
39. száma Erdőn c. versét közli.

A Szatmármegyei Közlöny XXXIV. évf. 1908. szept. 27-én, 39. számában ez
a hír olvasható:

"Halálozás. Ismét elszóllított a halál sorainkból egy közismert, derék férfit,
Almásy Ignác [23] ügyvéd, vármegyei t. alügyész f. hó 25-én életének 64-ik évé-
ben hosszas szenvedés után Nagykárolyban meghalt. Megboldogult utóbbi éveiben
teljesen visszavonult a társaságoktól, melyeknek fiatalabb éveiben közkedvelt tagja
volt. A város idősebb polgárai kétségtelenül emlékeznek még vissza elköltözöttnek
különösen művészi hegedűjátékára, melyben számos alkalommal volt módjukban
gyönyörködni. A család elhunytá alkalmából következő gyászjelentést adta ki. "Alul-
frottak mélyen szomorodott szívvel tudatják hogy Almásy Ignác ügyvéd, Szatmárme-
gye t. alügyésze, legjobb férj és gondos családapá, hű testvér folyó hó 25-én reggeli

7 órakor, életének 64-ik, boldog házasságának 20-ik évében hosszas szenvedés után elhalt. A megboldogult földi részei f. hó 26-án d.u. 4 órakor fognak a róm. kath. szertartás szerint a mesterrészi sírkertben örök nyugalomra helyeztetni. Az engesztelő szent miseáldozat folyó hó 28-án reggeli 9 órakor fog az egek urának bemutatni. Áldott legyen emlékezete. Nagykároly, 1908. szeptember 25-én. Neje özv. Almásy Ignácné, szül. urai Uray Margit [24]. Gyermekei: Almásy György [25], Almásy Anna [26] és Almásy Sárika [27]. Testvére: Almásy Ede." [28] Temetése f. hó 26-án volt nagy részvét mellett."

Ez volt Kaffka Margit mostohaapja.

Itt említik először Kaffka Margit féltestvérét: Györgyöt, majd később egy levelében Kaffka Margit:

"Gyuri itt járt tegnapelőtt. Persze pénzt kérni- másképp nem is jön. Azt a pár forintját beleöltte az "önálló üzletbe" a boldogtalan, épen neki való az! Nemhogy egy kis tartaléknak hagyta volna, mikor így sincs állásban. Mi lesz a télen vele?"

Ennek a "testvér"-nek az életét írja meg a Színek és évek-ben, "Csaba" soraként. — "Végleg elzüllött." — "Néha faluról falura jár országúton kéregetve, néha az árokban lelik meg deliriosus álomban, félig fagyva, valami kórházban akkor kiápolják a ronda betegségeiből, megfírdetik, felhízlalják, egy-egy ambiciózus doktor akkor (megtudva ki volt, mi volt) elkezd kísérletezni rajta alkohol-ellenes kuráival, ócska ruháit ráadja s a jó modoráért, szép kézírásáért még ottfogják, alkalmazzák is néha, bízattják, becézik. Egy-két hónapig megy, akkor rájön az ital örülete, megszökik és utolsó lebujokban önti magába a szeszt, elveszik ingét, kabátját, mikor fizetni nem tud már és itthon terem aztán rongyos télikabátal a szennyes, meztelen testén, atkákkal és piszkossággal tele." — "és nézni kell, etetni, túrni egy ideig, míg a vándoröszön újra elő nem veszi."

A fiú később egy vonatszerencsétlenségénél fiatalon meghalt. Sohasem beszéltek róla a családban.

Bizony nehéz és szomorú emléke ez!

*

1908. december 7-én, az Újpesti Polgári Leányiskola 25 éves jubileumára prologót írt. Az iskola 1908-1909. évi "Értesítő"-je [29], így emlékszik meg erről: "Üde lányserreg lepte el a községben levő "Éden"-színház színpadát, mert hát a hangverseny illetve előadás nagyobb méretei és a reá irányuló nagymérvű érdeklődés arra kényszerítette az intézetet, hogy ez ünnepélyével elhagyja hajlékát és nagyobb teret nyújtó helyiséget keressen fel." — "A hangverseny Fröchlíchné színes, lendületes prologjának ügyes elmondásával kezdődött, amely az iskola történetét 60 drb. vetített képpel illusztrálva adta elő."

Az értesítő közli a tanári kar tablő-képét is, köztük Kaffka Margit itt látható fényképét is.

*

1909-ben Miskolcon kiadnak Heten vagyunk címmel egy versantológiát: Bán Jenő, Faragó József, Kaffka Margit, Miskolci Simon János, Péry Ilona, Reichard

Piroska és Sassy Csaba verseit. Kaffka Margitnak öt verse kerül bele: A vadasi erdő, Este, Úti levelek, Garabonciás, Rodostó.

Ebből az időből maradt meg Hoitsy Pál[30] levele Kaffka Margithoz.

Er.I. "VASÁRNAPI UJSÁG SZERKESZTŐSÉGE

Telefon 72-41 Budapest IV., Reáltanoda-utca 5.sz.

Postabélyegzőn: "BUDAPEST 1909.okt.4."

Kézírással:

"Fröhlichné Kaffka Margit

Ő Nagysága

Újpest

Polgári lányiskola."

"VASÁRNAPI UJSÁG SZERKESZTŐSÉGE.

56-ik évfolyam.

Budapest, 190 -----

IV., Reáltanoda-utca 5.sz.

Telefon 72-41."

Kézírással:

"Igen tisztelt Nagyságos Asszonyom!

Rég nem láttam a kezeírását. Nem lenne e oly kegyes legalább a karácsonyi album számára írni valamit. Az már készül. Ha hamarosan kapnék szöveget, rajzoltatnék hozzá valami szép illusztrációt.

Kiváló tisztelettel

híve

Hoitsy Pál."

1909-ben, Budapesten megjelenik Képzelet királyfiak c. meséje, a Benedek Elek kis Könyvtára 18. számaként.

Írói élete szépen ível felfelé.

Asszonyi élete azonban egyre nehezebb számára.

Szüilővárosa lapjának virágos jókívánsága[31] csak részben teljesedik be. A múzsa nem hagyja el, férje sem, — csak a köztük sugárzó szerelem semmi-siil meg.

Mit írt barátnőjének utolsó előtti levelében?

"---én szomoru biztonsággal láttam a jövőt! Majd kipihenem a fáradtságom, majd keresni fogom megint lelkevesztett vággyal a megigért csodát, a szerelmet, — és keresztülgázolom ezt a testvéri érzést." [32]

Alig négy hónapos asszony, amikor a Szatmármegyei Közlöny Csönd című versét hozza: Fröchlichné Kaffka Margit aláírással. Ez azonban nem az ujjongó szerelem színes hangja, hanem komor és szomorú írás. —

Ezt a csendet ő sokáig nem bírhatta ki.

A Miskolcon fiókba rejtett vers, amelyet még 1905-ben írt, egyre követe-lőbbben izzott. (A birtokomban levő kéziratban Huro-ki a vers címe, későbbi meg-jelenési formája: Hu-ro-ki.) [33]

Huro - ki

A kékűd merne Wogenbe való
Gyűrűt, faron, öreg japánú lelt,
Teltetve kies, mint kékűheli tó.
S a nagy, riadalmas, fűt occánnal
Tótokorán egy ifolyhat a mélt.
— Ha ott ártóatörken merül el egy hajó,
Tökönz itt halál bátorékja rinéach
Tökörve toron, dőlbenőn, vízre'sen
A hajót, a kalélt — a vihart, a tengert. —
E - lettek.

Sárga, romori, apró morogó
Hálóú redője aranyozott selyemnek.
— Selymek, rézűt, rajkosat, nyugtalanok!
Főrtűt ábrát kura gyűrűn át
Félbenmaradt, hár fűzűlnek kerekűt. —
Sok tipogó, finom öntőngondolatos
Játékos is tőle, mind a beteg gyomrú
— És, mint a tarka, lágy, bódánu nyugal,
Tökán, kékűtő alakomra tőle
A morogó.

A te kékűtő eserekenyefűt.
Nimán hajolva érinti meg arcum.
— Fűt illathalóban piheli a vágy,

Részlet a Huro-ki c. vers
kéziratából

VASÁRNAPI UJSÁG SZERKESZTŐSÉGE.

56-IK ÉVFOLYAM.

Budapest, 190.....
IV., Reáltanoda-utca 5. sz.
*
TELEFON 72—41.

Tyén tisztelet Nőgyűzős Asszonyom!

Rég nem láttam a Kézírását. Nem
lehet o oly Regys legalább a Kézírásnyi
album számára írnivalamit. Az
más kézik. Ha hamarosan Kézírás
követ, rajzolomhoz hozzá valami szép
illusztrációt.

Kívánok tisztelettel

*Öve
Hoitsy Pál.*

Hoitsy Pál levele
(Er. I.)

"H u r o — k i

A lelked messze idegenbe való
 Gyűrött, furcsa, öreg japáni lélek.
 Tettette kies, mint szigetbeli tó.
 — S nagy riadalmas, dús oceánnal
 Titokszerűn egygyéfolynak a mélyek.
 — Ha ott árbocatörten merül el egy hajó,
 Fölzeng itt halk buborékja színének
 Tükrözve torzan, döbbentőn, visszásan
 A hajót, a halált — a vihart, a tengert. —
 Ez a lelked.

Fürge, szomorú, apró mosolyod
 Halvány redője aranyzótt selyemnek,
 — Selymek, zizegők, rajzosak, nyugtalanok!
 Törött ábrák kusza gyűrűin át
 Félbenmaradt, bús fényálmok kerengnek. —
 Sok tipegő, finom ösztöngondolatod
 Játékos és bölcs, mint a beteg gyermek
 — És, mint a tarka, lágy bőráncu selymet,
 Puhán, hizelgőn alakomra dobod
 A mosolyod. —

A te szerelmed cseresznyefaág.
 Némán hajolva érinti meg arcom.
 — Hús illathálóban pihen a vágy,
 Mint nagy, szélcsendes parti reggelek,
 Mint lampionos, felhős tavaszalkony. —
 S én feledem, hogy itt ős-lávaláng
 Tikkadt heve ég minden szírom-ajkon,
 — "Amen!" — szólsz, s kivirítnak kicsi csodafák,
 Bölcs vagy bűvész vagy. Engem egyszer elveszt
 A te szerelmed."

1905."

Csak három év múlva jelent meg a Nyugatban [33] éspedig a vers kárára megváltoztatva. Cseresznyefaág helyett, gyümölcsfaágat írt, pedig az első a vers színéhez jobban simul. Ezt így a Kaffka Margit kéziratából másoltam ide.

Ebben a formában olvasta ezt kéziratban a fiatal, ambiciózus művészember is, akinek kicsi volt Miskolc és Pestre költözött. Már jóval előbb, mint ahogy Kaffka Margit Újpestre került. Ennek műtermében, nagyvirágos fekete kasmir kendőjével vállán üldögélhetett egy heverőn, szobrok, képek és furcsa állatok tömege között. A festő akkoriban kígyókat, gyíkokat és más hullóket tartott otthon tanulmányként.

Sassy Szabó Attila [34] — művésznevén Aiglon — 1880-ban született Miskolcon. Apja Sassy Árpád h. polgármester. — Első mestere Ferenczy Károly volt, majd 1904 végén Münchenbe került. Utána itthon a nagybányai művészkolónia tagja lett. 1906 végétől a párizsi Julian Akadémián tanult, onnan átment az Ecole Nationale et Speciale des Beaux-Arts-ba. Itt végezte be tanulmányait. Hazatérve Budapesten a Képzőművészeti Főiskolán Ferenczy Károly külön osztályán dolgozott, mint megkülönböztetett tanítvány. Kiállító művészként megnyerte a Láczy Leo díját, később a Nemzeti Szalon dícsérő oklevéllel tüntette ki. A Szépművészeti Múzeum, az állam több képét, Budapest Székesfőváros pedig egy nagy temperáját vásárolta meg.

Ez a Sassy Szabó Attila az akiről Kaffka Margit már Miskolcon cikket írt, Akihez annyi verse és akiről annyi novellája szól. Ennek a kapcsolatnak köszönheti, hogy a festőművészetet úgy ismerte s ezt a tudását az Állomások regényében sikeresen felhasználhatta. Akihez felszaladt néha a műtermébe, s ha nem volt otthon, egy vigyorgó halálfejet megfordítva, beleírta: "Didó". (Így hívta őt a művész!) s ott hagyta névjegy helyett. (Én még láttam ezt az írást.)

Ebből az időből való kéziratban maradt kiadatlan verse: a Sátánlegenda, mely bár nem tökéletes írás, mégis jellemző életének erre az idejére — és rá — aki mindig mindenben felül akar maradni.

Er. II.

SÁTÁNLEGENDA

Mentem a halálhoz vezető úton
 Amelynek csúfneve: Élet, —
 Száraz, egyenes volt ez az út,
 Törpe nyesett fák sövényfala szegte,
 És bólingattak: "Fő csak a termés! —
 Félmeddőn szökkenni sudárba mihaszna?
 Áldott a rend csak és az eredmény!"
 Szóltak és szorgosan összefogódzva
 Gémberedett ágak görcsös sűrűjévé
 Órizték útam buzgón, szigorúan. —
 — Bősz tiltakozásuk volt a kísértés:
 — "Ott — túl a gáton — Valami van tán?
 Benn a sűrűben lüktet a relytély!" —
 Ám én kacagtam, leszegtem fejem
 S konokul haladtam a száraz úton,
 Mert lelkemet elhagyták a csodák már.

S lám, — ekkor történt. Az ösvényt néztem
 Amely fehéren előttem futott, —
 S im — észrevétlen egyre szűkebb lett.
 Mentem tovább. Ám bensőm megremegett —
 Mert összezsapódtak mögöttem a lombok,
 A nyomorék gallyak. Vissza nincs út már!
 — "Úgy — hát meglássuk! Nosza előre!"
 Dobbantva sürgette a lábam az ösvényt,
 S az szólt remegőn: "Ez a hely idegen!"
 De súgta a lelkem: "Én jártam e helyt már!"
 "Belyebb!" kiáltám. Reszketve kanyargott
 Mint a félénk be, — majd meglapulva
 Riadt szökéssel le, balra csapott,
 S eltűnt a sárga bozótban.

Egy percre megálltam, — s követtem őt.
 -- És akkor minden eszembe jutott.
 Óh, — tudtam én rég, hogy balra kell térnem!
 Hisz jártam e lejtőn valaha már.

E torz hegyet-ismerem — oldala sebét, —
 E sziklaüregekben vár valaki rám,
 Már tudom! Jegyesem rejtekhelye az!
 E barlang ura az ifju varázsló
 Sokezer éve, hogy mátkám nékem.

— . —

S ott volt a száda
 A föld méhének szent párája lehelt,
 Nyugtalan, édes, mély illata onnét
 És megszédített.
 — Egy kifeszített hajszál volt csak a gát,
 Ráismertem. — Enhajam szála volt; —
 S elszakítottam. Szeplőtlen ruhámra
 Nyúlós, meleg, aranyiszap tapadt
 És végigfolyt tisztos fehér ruhámon,
 Amig a szűk nyíláson át beléptem.
 Szememben a napfény emléke sajgott
 És zengve megfordult körülöttem a barlang.
 — Aztán megláttam őt. Középen állt
 És állatait etette épen. — —
 Óh, — ez a hely! Bensőmben úgy remegtem.
 Fohászt kerestem, — s nem jutott eszembe
 A név — kihez? Ima nem szállt ki innét.
 — Ám ragyogott e bolt
 Meleg, villódzó, kába, sokszínű
 Sugár imbolygott fenn az oromtetőn
 Nedves smaragdfény lobbant, mint a lidérc,
 S mint eleven seb, égett a sok rubint.
 Tompán világolt halálszínű agát
 S tört ibolyafény árnyékkép' osont,
 A falakon. Minden oly eleven
 Mély és csodás volt, mint a szenvedés, —
 S ott —, a középen, Ő. —
 Kitárt karokkal állt, szemembe nézett
 Belém nézett bágyadt egyiptomi szemével
 S oly szép volt Mátkám, a varázsló.
 Aranyzöld pikkelyek fedték a testét
 Enyhén rezgő, meleg dicsfény ömölt
 Feje körül, — vagy méla, sárga köd —
 Egyedül állt, s láttam, mily szomorú.
 Körötte rajzottak szerettei
 Akiket csak ő, egyedül szeretett

S hozzásimultak,
 Szép, vak kígyó törékeny, ifjú teste
 Lágyan vonaglott átal a derekán
 Szívéig kúszott, megcsókolta ott
 És én tudtam, — a Vágy ez a kígyó.
 Lilaszemű gyík rezzent meg hirtelen
 Ezer színt játszva surrant ajka fölött
 S láttam; ez a Hazugság.
 Felette fügött testes otromba pók
 Száz rút kusza csápja vetélt sebesen
 Szürke fonalán lejjebb ereszkedett
 S megtelepült a homlokán.
 Ez a Töprengés. —
 Dülledt szemű aranyos légy repült
 Zúgva s botorul ütődve füléhez,
 "Ő a Kísértő gondolat.", susogtam.
 S láttam a Góg pávát, — sugárzó tollaik szerte csapva
 Állották örül oldalán; — a macska
 Lábánál ült lobbanó topázzsemével
 Fékentartott Vadsága, mondtam akkor
 És megremegtem. —
 Ám karja kitárva az én jegyesemnek,
 S két nagy csodamadár, minőt soh'se láttam,
 Tollászkodott ringva a két tenyerén.
 Két karcsú madár
 Oly színesek, szépek, idegenszerűek;
 Madármivoltuk bensőbb, igazabb tán,
 Mint a földnek valahány madaráé,
 De lényük — nyugtalan, ősi titok. — — —
 Mi volt e két madár, — ma sem tudom.
 Rájuk meredtem kérdve, követelőn, —
 S gyorsan halványult színük, — szétesett
 Beléömlött árnyékuk az övébe,
 Őbenne tűntek el, — egyek vele, — —
 S én megdöbbsentem; "Nem ismerem őt!"

De akkor lebocsátotta karjait
 És megváltozott minden. —
 Fantomjai serge, — bűvös hullói
 Szerteriadtak, — hogy a dicsfény fakult,
 Kuszán repesve torz kódarabok mögé, —
 Egy percig — csend lett, sötét lett —
 Aztán fenn, a tető íven
 Egyetlen lámpás gyúlt ki, — oly eleven
 Mint egy égő, kisírt szem, — s mozdulatlan,

Mint templom éjén szűz ámpolnafény,
 Szívárványrajza megrezgett a falon,
 S rótszínű árnyban, bíboros homályban
 Én láttam az oltárt, — fehér lépcsőit,
 S a szentély halk, violaszínű árnyát.
 És újra láttam őt. Felém közelgett,
 Vállán Zarathustra redős köpenyével,
 — rámvetette eszelős, mély szemét
 Bús állatszeme fénylő bogarát, —
 Kézenfogott, — éreztem, hogy remeg,
 S elvezetett az oltár zsámolyáig
 Szólt, — s hangja átrezgett századok éjén.

— "Ide jutottál! — Én mindig vártalak.
 Téged csak hozzám hozhatott az élet.
 Apád vérével így volt megírva,
 Anyád titkos, téveteg álmai
 Jegyzének el nekem. — Ki vagyok én?
 Ha szót kívánsz, — — profétája talán
 Az összépségnak, mi a torzban él. — —
 De nem! — Tudnod kell! Add ide a kezed!
 — A sátán fölkent főpapja vagyok,
 A Rossz árnyéka, — lényegben egy vele,
 Ő szeret engem. Az ő szerelme a Kín.
 Hallgass reám! — te fehér ruhás asszony,
 Te — félboszorkány: Mestered vagyok,
 Urad, ha kell. Nézz rám, te száműzött
 Szegény rabnője a jónak. Te fáradt
 Szökevénye a törvényszerű rendnek
 Nincs számodra más út, csak az enyim.
 Nincs más templom, csak a mi templomunk,
 Megértesz ugye? — Csak egy szót felelj!" —
 És sugtam én meredt szemekkel: "Félek!"

Megremegett akkor. Elfordult tőlem.
 Sápadt homloka le a földre görnyedt
 És érintette köntösöm szegélyét.
 Aztán rámnézett újra
 Fátyolos árnyék ült szemén, — a hangja
 Szelid, — s fájón rezgett benn a könnyörgés.
 — Nem! Oh, ne nézz így! Kell hogy ott legyen
 Benned, ami belőlem vétetett el
 A mi magzatunk a Teljesülés lesz.
 Kell, hogy megérts! Én vagyok a fölösleg.

Hiba, mely öntudatra kél, s fellázad,
 A visszafejlődés, a gát, az önmagát lerontó
 Törvény, a meddőség, a korcs siker,
 Kisebbitett és fordított árnyképe
 Egész világnak, — oh sejtéd e már
 Veszendő fajok szelleme vagyok
 Erjesztő gomba, halálraszülött sejt
 Egy tévedés, mely óriásra nő
 Béklyó, amit a természet kötöz
 Ennek lábára. Önbogozta gúzs
 Csökevény szerv, amely zavart okoz
 S halált hozó lesz, — mindez én vagyok.
 Én rejtőzöm a tragédia mögött,
 Téboly nemtője, a rendellenesség
 A törvényenkívüliség, kivétel,
 Halott őstörvény, mely kísértetül
 Felüti fejét késő nemzedékben
 De akkor már Hanyatlás a neve.
 Igen! Én vagyok ama negyediz
 Kin betelik a végzet. Átok, átok!
 Hallod-e, fehér asszony, ez vagyok!
 Szeretlek, — érts meg! Én tudom csak, mi ez.
 "A jók szerelme gőgös önámítás, —
 Itt a szívem. Ujjad hegyével érintsd!"
 S én elvontam kezem vad iszonyattal
 S belesíkkoltam a homályba: "Félek!"

Hogy megvonaglott, csodálatos szemén
 A gyötirelem, vad izzó máglyalángja,
 Hogy eltakarta arcát, hogy zihált
 A benső nagy zokogástól
 Láttam, hogy tompán döbben át a melle,
 Hideg, süket volt körülöttünk a bolt.
 Aztán fölemelte fejét, — a földre nézett
 S nagy messzeségből zengett felém szava
 Tompán, rezegve: "Asszony, — jó ez így!
 Ne érintsük mi egymást sohasem!
 Félbenmarad mibennünk egy világ,
 — De mihaszna születnének világok! —
 Nézz a szemembe, — én nem bántalak,
 Asszonyom, — tejtestvérem! —
 A rossznak is van, hidd el, jellege
 Benső erő ez, — mágia, — oly hatalmas
 Mint szenteknek egyesége a mennyben.
 Ha már — jó rend meddő lesz, elaggott,

Petyhüdt szüzességét a Bűn töri szét
 És meghal. Ám diadalmas, csodás
 Megújulástól lesz vemhes a világ.
 A rossz eszméje néha magasztosabb
 Mint szárnyatlan igék, zsibbadt szokás
 És kőtáblára edzett tisztörvénye
 Azoknak, kik az ár ellen nem úsznak.
 — — Legigazibb lényem, mond, sejtéd-e?
 Láttad a lelkem két nagy madarát?
 Mond, — hihetsz valamiben, — ami nincs?
 — — — A dolgok mélyén, kezdetek előtt,
 Élő sejtek plazmáiban, vajudó
 Gondolatok ködében, fátyolos
 Jövendőn, ismeretlen multakon
 Halálra sebzett állatok szemén
 Könyvekben a sorok közt, szóban a
 Téboly határán, — mérgezett agyak
 Sejtésén meglodbanva él, — avagy
 Csak lenni készül még az én erőm,
 Melyben hiszek. Az megfejt téged, engem,
 És teljessé tesz mindent, ami csonka.
 Ma symbolum csak. Symbolum a világ,
 Az vagy te, s én. — — Nézz hátra, itt az oltár.
 Áldozni fogunk. Vond szét a lepelt!
 A kép mögötte öröktől rejtve van.
 Ez az ősmíthosz, a világtitok.
 Kéz még nem érinté, — első leszel,
 Hétszeres átok szörnyűsége őrizi, —
 De rosszabb nem jöhet ránk, mint a lét!
 Kilodbanunk, — és minden elsímul,
 S összhang jön tán a felkavart világba.
 Mely addig világ csak, amíg vagyunk.
 Mért késel?" — — — Ám én visszatántorodtam
 Eszelősen hörgöve; "Félek, félek!" — — —

Akkor sötét lett, — akkor minden eltűnt.
 — — — Lidérces álom volt csak, úgy lehet. —
 Megkérlelém komor gazdám, a Rendet
 És járok azóta a száraz úton. — — —
 Nem is igaz tán, hogy sokezer éve
 A nagy varázsló vőlegényem nékem,
 Hogy egyszer a csodabarlangba jártam
 És cserbehagytam gyáván hívemet,
 Én felemás, — tétova, — gyöngye szellem.

— Mikor ismerte meg? — kérdeztem a festőt.

— Még házassága kezdetén. Azzal a csillár-feltevéssel kezdődött.[35]

Tehát 1905-ben.

Fekete, virágos kendője Sassy élete végéig ott függött műtermében. Akárcsak a sírjára került szobron.

"Pókháló-szemű asszony", — így nevezte Sassy — fátyolos nézése miatt.

— "Semmi írónós nagyképűség nem volt benne", — mondta nekem. — "Semmi prűdéria. Abszolút átadó, felolvadó, tiszta nőies típus, iszonyú férfias energiával párosulva. — Pedig tudott azért játékos kobold is lenni. — "Azért, akit szeretek, szép tudok lenni, még a pórusomat is be tudom szívni." — szokta mondani Kaffka Margit. "Sokszor bosszankodott azon, ha Nietzsche-t idéztem neki: "Az írónók fe-jőstehenek, akik a körmüket tintába mártják."

— Fröhlich és Kaffka? — kérdeztem.

— "Az nem volt szerelem. Fröhlich nagyon derék, kedves ember volt, nagy vadász. Rengeteget túrt a feleségének! Kaffka Margit hajlott az elhanyagoltságra, nem volt ízlése. Szertelen volt. — Fék nélkül átadó. — Erről a Szűnyog-sziget tud-na beszélni. Oda jártunk ki. Ott minden bokor erről a szerelemről szól ma is.

(Nem tudta, hogy Kaffka Margit későbbi barátait is oda vitte ki. Ezt igazolja Szabó Dezső: Életeim c. könyvre is.)

— Mentünk a Váci utcán és Margit belémkarolt.

— Vigyázz: Megláttnak! — mondtam csendesesen.

— "Ne nézz a szemükbe, akkor olyan, mintha nem látnánk, le lehet tagadni és ők se látnak."

— A nőket nem szerettem.

Mikor a festő annak idején Párizsba készült, Kaffka Margit ott akarta hagyni érte az urát, gyereket és azt mondta: "Megyek veled." Már a Kaffka Margit könyve is őrzi azt a verset, (a festő is megkapta kéziratban) — amit erről a tervéről írt:

E s t e

Sürgette a férfi: "Ugy-e jössz te velem?

A nagy csodaváros kapuja kitárva,

Ketten suhanunk át utcán, tereken ...

Majd ránkborul, tudod, az este bűbája,

Majd hull az eső, halk, üde, tavaszi, lágy,

És ingerel, szédít, pihenni se hágy,

Száz törtszínű fény libeg a vizes uton,

Suttogva, zsibongva jó nagy sokaság,

Az illatos ködben ezer kusza vágó,

Az alkotás üdve is megszáll, oh, tudom,

Csak te velem jójj!"

Felelt az asszony: "Én megyek, igen!
 Szükséged van rám és szeretlek, érted?
 Egy kis szobánk lesz az emeleten ...
 Majd gyorsfőzőn csinálom az ebédet.
 Aztán meséket mondok halkán, lágyan,
 Ha kályhatűz lobog az esthomályban.
 Égő fejedre úgy simul kezem:
 Az én ujjamba' gyógyító bűbáj van,
 Halk zsibbadás beszédem dallamában ...
 Te majd a terveidről fogsz nekem
 Suttogni csendesen."

Csak hogy a művész nem a kispolgári gyorsfőzőről álmodott, mikor Párizsba készült. Nem vitte magával.

Egy nagy portré Kaffka Margitról még Miskolcon elkészült.

— "Néha egész nap ott voltam nála". — mondta Sassy.

Ez a portré most Kaffka Péter tulajdona. Kaffka Péternek adta a róla készült fejszobrot is. Ezt aztán én kaptam Kaffka Pétertől, Kaffka Margit 30 éves halálévfordulóján, 1948-ban, a Kisfaludy társaságban tartott előadásom után.

Sassy Attila utolsó Kaffkáról készült arcképét a miskolci Hermann Ottó Múzeum őrzi.

De Kaffka Péter kapta azt a kéziratokat összefogó könyvet is, amelybe a festő sajátkezűleg írta be:

"Eredeti kéziratok
 Kaffka Margittól
 1904 és 1910 között
 kaptam tőle a kézira-
 tokat.

Sassy Attila."

Ez a dátum azonban túlzott. Ha mint asszonyt ismerte meg, az csak 1905-ben lehetett.

Ebben a kéziratgyűjteményben van benne a Huro-ki, a párizsi Este, a Sátán-legenda, Szerettelek, a Nász töredéke, Egy sírra s néhány vers címe felsorolva.

Ezek az írások és a Kaffka Margit könyve egyik dokumentuma ennek a szerelemnek.

Ó, ez nem az anya, a feleség, ez a nő élete volt. Valamint egy út a kispolgári millióból való kiszabadulásra. S hogy a művészé is legyen s így árnyékától megszabaduljon: megírta. Csak így kerülhetett önmaga fölé.

Éppen ez az önmagával való folytonos harc, a nő sorsszerű másodrendűségének elviselhetetlensége készítette erre, hogy a legforróbb szerelmi órák után, amikor a férfit még az átélés láza fűtötte — (mert, ha igaza van Schöpfung Aladárnak:

Kaffka Margit
(Sassy Attila festménye)

Exlibris Kaffka Margit
(Sassy Attila munkája)

Sassy Attila

Sassy Attila aláírása

"a férfi hajlamosabb a megindulásra, mint a nő!") — ő már szavakká józanította a legszebb együtt-tartozásukat is — és a férfi elhűlve olvasta a lapok hasábjain, hogy a mi közöttük történt az: novella anyaggá józanult.

A festőt azonban ez a látszólagos fölény, — mert hiszen a nő teljesen átadó volt —, a mindenáron felülkerekedni akarás, ez az átélt pillanat lerázása, mélyen sértette.

Beszéltem más férfiakkal, akik még akkor is a kivédhetetlen vereség meg-szégyenítő emlékével gondoltak azokra az intim együttlétekre, amikor egy novella vagy regény szereplőivé váltak, s beszéltem nőkkel, akik — a meghitt barátnői beszélgetések őszinteségében — életük bezárt titkait elmondva, hetek múlva ott olvasták azt egy novellában közírré téve. Így fizetett később az Állomások-ban is azoknak, akik tanúi voltak rövid, de zajos és szomorú irodalmi szerelmének.

Igaza van Nietzschének: "Elfelejtethetjük a bűnünket, ha más valakinek meggyón-tuk, csak hogy az a másvalaki nem felejtí el."

Ez volt egyik oka kapcsolatuk megszakításának is, erre is gondolva mondta meg neki a festő, hogy nem veszi el feleségül.

Pedig akkor már Kaffka Margit válni akart az urától. — Így aztán még jobban egyedül maradt.

S bár ez a szerelem sok szakítási kísérlettel járt, mégis négy évig tartott. Sőt utóregzéseiben, azután is. 1910. után mindketten Budán laktak. Kaffka Margit a Márvány utca 29-ben, Sassy Attila az Alkotás utca 31-ben, s ha Kaffka Margit elment a ház elé, a lakásajtó rácsai közé virágot tett be.

Pedig hogy küzdött ellene! Már a Lackó c. versben is fogadkozik: "Nem megyek!" — De nem volt aszkézisra teremtve. Olyan erős megkötésekre volt szüksége, amit Bölcsődal c. versében mond:

"----Ébren vagy e Isten?
Halld meg átkomat az éjszakában!
Ha egyszer, csak egyszer még vad álmok után űz
Illatlelkek serege, kósza bűbáj, lidéretűz,
Vánkosait üresen, hidegedve találjam."

De mindezek a fogadások hiábavalónak bizonyultak. A nagyszülei városában még visszatartja a sok családi kapocs, de Pest, — az a szabadság, a lehetőségek földje, ott már nincsenek ilyen gátlásai. — "Az asszonyok szenvedésre vannak teremtve. Ez a sorsuk —" mondja Barbey D'Aurevilly. Örökké éber lénye s makacs akarata: mindig felülmaradni — (hiszen az asszony úgyis mindig másodrendű, akit a férfi mindig kijátszik) — csakis így bírta az életet.

Sok baja, vergődése, nyugtalansága volt önmagával. Folyton mást és többet keresett és követelt az élettől.

Németh László[36] írta a kor íróiról: "--Karinthy — Humor, Kosztolányi — Finomság, — Ignóty — Szellem ---"

"Ebben a szereposztásban és színésztoborzásban, mely mindig eleven idők jele: Kaffka Margit az lett, amivé a természet is jelölte: a NŐ."

"Csak asszonyok tudnak ilyen mindent látó kegyetlenséggel szólni mindarról, amin érzelmileg túl vannak, amitől elszakadtak és különösen mindenről, ami asszonyi dolog." — mondja róla Schöpflin Aladár.

Fröhlich olyan rendes, komoly ember volt, aki azt képzelte, hogy lesz majd körülötte egy fiatal asszony, aki rózsaszín pongyolában sétál, reggel szépen terített asztal várja, felvarrja a gombjait, megfoltozza a fehérműjét, neveli gyermekeit és gyűjt arra, hogy majd egy családi házat vehessenek.

De hát nem így történt.

Várady Borbély Zsigmondné[37], aki Herrer Cézárné barátnője volt, — s aki kettőjük életéről "Budai kis ház" címmel regényt is írt —, így mondta el látogatásukat az újpesti lakásban.

"Egyszer délfelé kimentünk hozzájuk. Kaffka Margit a konyhában ült egy asztal mellett és írt, ott a konyhaasztalon. Olyan toalettben, amely félig estélyi ruha, félig fürdőruha volt. Lehetetlenül öltözködött! Öt ujjá cigányos, borzas hajában. Valami eszébe jutott, felkelt, magára kapott egy ruhafélét és leült megírni. Vasárnap lévén, az ura is otthon volt. Ült a varrógép mellett és gépelt. Így éltek.

Ezt az életet nem igen bírta egyik sem sokáig.

Már eddig is sokan feltették a kérdést. "Mért nem váltok el?"

--"Hát nézzétek — mondta Kaffka Margit — ma eltört a kisbalta nyele és megcsinálta. Én nem tudnám megcsinálni."

Ez aztán szállóigévé vált barátai között. "No Margit, mi van a kisbaltával?"

Pedig — ahogy azt Papp Viktor mondta el nekem — már régen nem éltek együtt.

Ekkor már Kaffka Margit a Nyugat kötelékébe tartozott. Ott ismerte meg Szabó Dezsőt, aki így írja le ezt a találkozást önéletrajzában[38].

"Estére a Szabadság kávéházban vártak, mely a Szabadság téren volt. Ott volt Ignotus a feleségével--Kaffka Margit, Laczkó Géza, Kuncz Aladár, Fejér Lipót egyetemi tanár, a fiatal Feleki Géza, ki később a Világ szerkesztője lett és még többen, akikre már nem emlékszem."

"Szegény jó Kaffka Margit, kivel később nagy barátságba kerültem, ezen az estén — de később is sokszor — egy rosszul rendezett néprajzi múzeum hatását tette rám. Fején egy kalap rémlett, melyet roppant arányaival láthatólag gyötört, hogy az úr csak három dimenziót bocsát rendelkezésére. A kalap sajátságos közzéplény volt egy afrikai benszülött falusi ház, egy tigris tank, és egy dühbe duzzadt kanpulyka között. Blúza ravatalos fekete, de szoknyája rikító zöld volt. Aztán itt is, ott is holmi néprajzi különlegességek lógtak le róla. Cipői ellenben zord tanítónői, majdnem férficipők voltak. Odszorítva székéhez egy komoran összecsavart fekete esernyő hallgatott, melyet az éjszaka folyamán időről időre féltő gonddal szorított magához."

"Szegény Margit, ki valaha nagyon szeretettel és aztán nagyon nem szeretettel, rég elpihent vergődő lélek. Kicsi nyugtalanságok és nagy vágyak üldöztétje--"

"Margit nem volt szép, de megállító arca volt. Valószínű, hogy mélyen aláárkolt, nagy sötét szemei állították meg az ember pillantását. Ez a két szem, a bar-na arc mozgalmas vonásai voltak a bozót, hol egy nagyon érzékeny, sokszor nagyon félszeg, nagyon szerető és nagyon gyűlölő, mindig vágyó és soha meg nem elégtelülő, félénk és sokat szenvedő lélek bujdokolt. Sajátosan meglepő arcának hatá-

sát viharosan, néha a kínos feltűnésig növelte öltözködése. Nem ismertem nőt, sem cselédet, sem hercegnőt, aki annyira ellent tudott állani annak a természetes női ösztönnek, hogy némi ízlést mutasson öltözködésében, mint ő. Öltözete állandóan egy vad néger plasztikai muzsika volt, hol minden darab a maga elütő hangjával ordinkálta a maga makacs nótáját, miközben az egymáshoz nem illő színek vad pofokodása csattogott. Különbözn ilyen volt a lakása is, ahol olyan néprajzi szegletek voltak, hogy az ember utánuk órákig masszírozhatta magát valamelyik gőzfürdőben.

Hihetetlen mértékben nem volt ízlése. És csodálatosan: ez a nő, akinek még a kevésbé sikerült munkái is azt a hatást teszik, hogy egy késő nagy kultúra gyümölcsei: egészen elképesztő arányban műveletlen volt. Ő, a tanítónő olyan dolgokról nem tudott, melyek a legalsóbb néprétegekben is a közismertség tárgyai. És itt kapjuk meg a kulcsot egész egyéniségéhez.

Mert ez a sajátos alkatú nő: nem látott, nem hallott, nem érezte az illatokat, nem ízelet és hiányos és téves tapintási érzékei voltak" ---

" --- ez a nő egy abszolút önmagába koncentrált élet volt. Írásai szempontjából is csak a gyermekkor és az első ifjúkor a döntő, amikor még frissebb érzékel s az ifjú szexualitás szétmohóskodó érzékenységevel fel tudott valamit szivni a külvilágból. Ez a folyamat nála elég hamar bezárult s azután csak érzést, belső élete fájó vagy öröms megőléseit tudta felvenni a külvilágból.

Ezért legelőbb munkája az, melyben ifjúkorát meséli és ifjúkorában is, nem annyira az érzékszerveivel, hanem inkább az érzéseivel beélt alakokat szerepelteti." ---

----

"Ritkán voltak derült és nyugodt órái. Mindig évődött valamin, mindig gyötörte magát valamivel." --- Fokozta ezt a végzetes adottságot sexualitásának és egyéniségének némely vonása. Dacára: hogy arcában és személyében sok ideg-meglepi volt: annyi férfihívás sem sugárzott ki belőle, mint egy retkes térdű falusi cseléből. Többször tanakodtunk írói társaságban: mi a titka annak, hogy ez a sok vágyú és határozottan érdekes külsejű nő annyira csekély nemi ígézetet gyakorol a férfiakra. Kétségtelen, hogy ennek okai, legalább is jó részben belső meghatározottságaiban voltak. Talán neveltetésének szerencsétlen következményeként, szégyelte a benne felgerjedő természetes vágyat. Ezért igyekezett a férfit meggyőzni arról, hogy ő csak lélekkel szeret, neki csak lelki megelégedésre van szüksége, testi megnyilatkozásra csupán a férfi iránti irgalomból szánja rá magát, mert ezek nem örömei neki, inkább áldozat. Hogy ezt a célját elérje, a legalkalmatlanabb helyzetekben végtelenül csurgó filozofálgatásba kezdett, amely egy tavaszi ménlovat is enunchá bántott volna."

"Szeretni nagyon tudott: a szláv cseléd, a hívó rajongó részletes szeretetével. De ez a megijesztett élet, szerelmének boldog kibomlását is megrontotta. Életének egy pár szomorú epizódja s gyanakvó és félénk természete nem engedték meg, hogy tudjon hinni a férfiban." --- "Ha csalódott egy férfiban, ha vetélytársának gyanított egy nőt: halálos, kegyetlen gyűlöletet tartott ellenük."

"És ez a sokféleképen megterhelt és elhatárolt nő sok írásában, versben és prózában egyaránt, mégis szép dolgokat tudott adni. És kétségtelen, hogy mindmáig ő női íróink közt a legtehetségesebb."

Szabó Dezsőnek szertelen és olykor szélsőségesen gúnyoros hangja mellett is, sok igaza van abban, amit mond, Kaffka Margit fiatalkori leveleiből ismerjük ifjúságát, mely tele volt eleven erővel, friss várakozással az élet és vággyal a szerelem után. Sorsának sok kudarca azonban éberré és önmaga védelmében állandóan élesen figyelővé józanította. Erre a hideg látásra, már fiatalkorában is megvolt benne a hajlam.

Kaffka Margitnak a Nyugathoz való kapcsolódásáról Bölöni[39] közöl könyvében egy 1916-ból való kiadatlan Kaffka cikket, melyben a dolgokat kissé átalakítva, ezt írja: »— "vidéki lány voltam, alig sejtve arról, hogy "író" szeretnék vagy akarnék lenni. A mai "Nyugat" (akkor egy "Magyar Génusz" nevű kis újság) szerkesztői megtalálták a szerkesztőség fiókjában néhány versemet, melyek közül a lap előbbi szerkesztője (akitől azt átvették) kizárólag a magyaros, parasztos tárgyakat közölte, mikor iskolatársnőim a III/a évfolyam közdicsvágyából titokban beküldték őket, hogy születésnap ajándéku és meglepetésül nyomtatva olvashassam a nevem s a III/bécek "pukkadjanak". « — (Ennek azonban nyoma sincs ifjúkori levelezésében!) — "A nem parasztosak (elég rosszcskak bizony azok is) ott maradtak s a mai "Nyugat" szerkesztői fejlődésképesnek gondolták belőlük a fiatal kezdő tehetségét, közölték a verseket, írtak nekem a távolból, bíztattak, kedvet csináltak és bátorságot. S a lapjuk megszűnván, évek múlva új alakításakor, ismét meghívtak." -- "-azóta velük dolgozom." — "A Nyugat íróinak irodalmi tevékenységét legtöbbször értékelem, a ma legjobbjait számítom köztük s büszke vagyok, hogy velük egy lapban dolgozom." ---

A Nyugatosok közül kerültek ki barátai is. Sőt itt érte el egy másik szerelem, melynek főhőse Osvát Ernő[40], a Nyugat főszerkesztője volt. Ez évek gyöttrődését jelentette Kaffka Margitnak: mindent adott és semmit sem kapott érte! Az úgynevezett "szerelem" csak 1-2 hónapig tartott, aztán a férfi apró kis flörtjei következtek, majd a szakítás és a szenvedés, amíg nehezen kivergődött belőle.

Herrer Cézárné mondta el nekem, hogy ő akkor Rákospalotán lakott. — "Látod, — mondta neki Kaffka Margit — nem tudok hozzá menni, mert ott sétáltunk együtt az erdő szélén és nem bírok még arra járni." —

Osvátot is a Szúnyog-szigetre vitte.

Szabó Dezső Életeim c. önéletrajzában elmondja a következőket:[41]

"A rendes Nyugat társasággal a "Bristol" előtt ültünk. Mikor már a János-hegyhez közel vitorlázott a nap, elköszöntem, hogy naplemente előtt még kilélegezzem magam a Gellérthegyen. Margit velem jött. Amikor közel értünk a Ferenc József-hídhöz, éppen kikötött egy Újpestre járatos hajó. Margit sajátos, mohó könyörgéssel kért, hogy szálljunk fel és menjünk Újpestre. Két perc múlva már úszunk is felfelé a vizen."

--"Margitnak a hajózás rákékült a harisnyájára és megint csurgott belőle a lelki probléma. -- Margit beszélt, beszélt és a víz folyt."

"Már este volt, mikor megérkeztünk az összekötő híd újpesti hídfőjéhez. Követlenül a hídfőnél egy halászcserda volt, bementünk vacsorázni. A tágas udvaron elég sok vendég volt, egyik szögletben egy nagyobb társaság szocialdemokrata munkás ült. A vacsora alatt Margit hallgatag lett, de különös izgalmat vettem észre benne. Vacsora közben egy kis virágárus lány asztalunkhoz jött, és egy csokor vi-

rágót tett Margit elé. A munkások közül többen felismerték és ők küldték neki. Nagy boldogság világolt fel a Margit arcára.

Később a munkások halkan elénekelték a magyar Marseillaise-t. Sajátságosan hatott rá, de Margit már megint másfelé figyelt.

Mikor elhagytuk a vendéglőt, dacára a késő estének, Margit kért:

— Menjünk rá a hídra, a közepéig, nézzük, hogy hallgat az éjszakában alatta a szigetet.

— Nini, Margit észreveszi a természetet! — mosolyogtam magamban. Mikor ráléptünk a hídra, Margit szólt:

— Fogj karon, Dezső, és szoríts nagyon magadhoz, mintha tényleg nagyon szerelmes lennél belém.

Mozgósítottam magamban minden Margit-képes rómeóságot, és azt hiszem, a szorítást kissé túloztam is, mert Margit felszisszent. A híd közepéig némán mentünk. Ott megálltunk és megtörtént a nagy lelki felhőszakadás. Elzokogta nagy szerelmét, melynek színhelye éjjelenként ez a sziget volt. A Nyugat egyik irányító férfia volt a hős. De később egy más nő kedvéért, aki ráadásul Margit szomszédságában lakott, elhagyta őt. A viszony már vagy két éve megszakadt, de Margit a ma kapott seb éles sajtásával áradta elém.

---"A csalfa szerelmes hős igen derék, művelt és intelligens ember volt, de inkább hasonlított egy öreg kecskéhez, mint bármely Rómeohoz." --

Nagyon sokáig tartott a Margit búzápora. Közben kezdett hűvös lenni. Alulról a Szigetről különös füttyök hallatszottak fel. Ez a hely, így éjjél tájt, nem éppen a személy — és vagyonbiztonság intézménye volt. Jól elmúlt éjjél, mikor rá tudtam bírn Margitot, hogy régi boldogtalan szerelméből igyekezzünk valahogy hazajutni. — Mikor végre beértünk Újpestre, az utolsó villamos már elment. — időbe került, míg elcsíptünk egy bérkocsit. --- Az egész úton Margit azt mesélte, hogy milyen rettenetes bosszúkat állt a hűtlen lovagon. Nagyon szomorú dolgokat mondott s én szerettem volna kigurulni a kocsiból. Mikor a Vérmezőre értünk, megállította a kocsit az "Ilona"-kávéház előtt:

— Dezső, menjünk be ide egy negyedóra, úgy irtózom most hazamenni.

Benn a kávéházban folytatni kezdte bosszútancát az elhantolt szerelem sírja fölött. De nekem már elég volt. Annál is inkább, mert láttam, hogy az egész lírai magömléssel inkább engem akar befolyásolni bizonyos irányban. Szelíden mondtam neki:

— Margit lelkem, hagyjuk már ezt. Nekem nagyon szomorú látnom, hogy menyire letörpítnék a szenvedélyeid. Te a tehetséges író nő nem tudod látni, hogy a szerelmünk vagy kívánságunk fellobbanásáért éppoly kevéssé vagyunk felelősek, mint a kilobbanásáért. Te embertelenül és — bocsáss meg — ízléstelenül dühöngsz O...ra, mert ott hagyott egy más nőért. És nem gondolsz arra, hogy te éppen olyan önző és kegyetlenül vetted őt el feleségétől, ki oly áldozatosan és minden csalódáson át szereti férjét. Nagyon hálás lettem volna, ha a mai arcodat nem mutattad volna meg nekem.

Margit elnémult. A kávéház üres volt, a pincérek álmosak. Fizettünk. Elkísértem hazáig, de nem mentem be vele. Nagyon, nagyon távol éreztem magam tőle."

Az asszony, aki jogaiért úgy harcolt szóban és írásban, az Osvát-ügyben ismét alulmaradt. Ezt is túl kellett fejlődnie. De hogyan? — Szabó Dezső utal rá, hogy megpróbált bosszút állni. De milyen elégtételt vehet egy asszony?

Ennek egyik módját Hatvany Lajos így mondja el: Beszélő házak c. könyvében: [42]

"Szegény Margitnak csak a szeme volt szép, ünnepi fekete szem, látványos, akár Adyé — különben mintha lompos alakjához stilizálták volna lompos vonásait. S még a homályos, földszinti szobáját is, melyben a tanítónő mindennapos, hosszú útján, s messzi iskolából hazatérve, sohasem ért rá rendet teremteni. Különben is, kárbaveszett fáradtság lett volna, mert a kisfiú dúlta fel, amit az anyja rendbehozott, s ha egy-egy írókollega tévedt a lakásba és Margit hozzálátott az irodalom legmagasabb röptű és az emberszólás legkajánabb módján való csacsogáshoz, a gyerekek bömbölése, mindig épp akkor szakította félbe a beszédet, amikor annak valamely izgalmas pontjához ért.

Így — természetesen — ha Osvátról akart beszélni, akit mint szerkesztőjét és fölfedezőjét szerelemmel szeretett. Fölöttébb elkomolyult, — hogy úgy mondjam elmérgesedett — viszony lehetett, mert Margit sohasem szűnt meg szemrehányó keserűséggel azt a délutánt emlegetni, amikor Osvát még néhány virágszálat vetett ablakába s a végbúcsú után sohasem mutatkozott nála többé.

Margit azért volt asszony s éppenséggel íróasszony, hogy kedvesének hűtlensége olyan bosszúra szítsa, melynek eszközéül, történetesen éppen e sorok íróját szemelte ki. Mert addig adta nekem elő, hogy Osvát körében mi minden rosszat beszéltek rólam, míg föl nem bontotta a nyugatosok belbékéjét. Ennek a heves sajtóvitával s Osvát és köztem lezajló párbajjal járó tragikogroteszk hercehurcának folytatása azonban, melyre a magyar irodalom központi folyóirata, csekély híja, ráment, Margit asszony négy falán kívül játszódtott le, erről tehát, ha még lesz ráérő időm, más alkalommal fogok írni, — egyelőre épp csak az ismeretlen adat kedvéért vázoltam fel az irodalomtörténetírók számára a fenyegető fejlemények kiindulásának márványutcai színhelyét a fenti sorokban."

Ezt igazolja Balázs Béla — az MTAK Kézirattárában őrzött — naplója is, melyben a következőket írja: [43]

36.v. "Kafka és regénye (Osvát és a Nyugat krízise)"

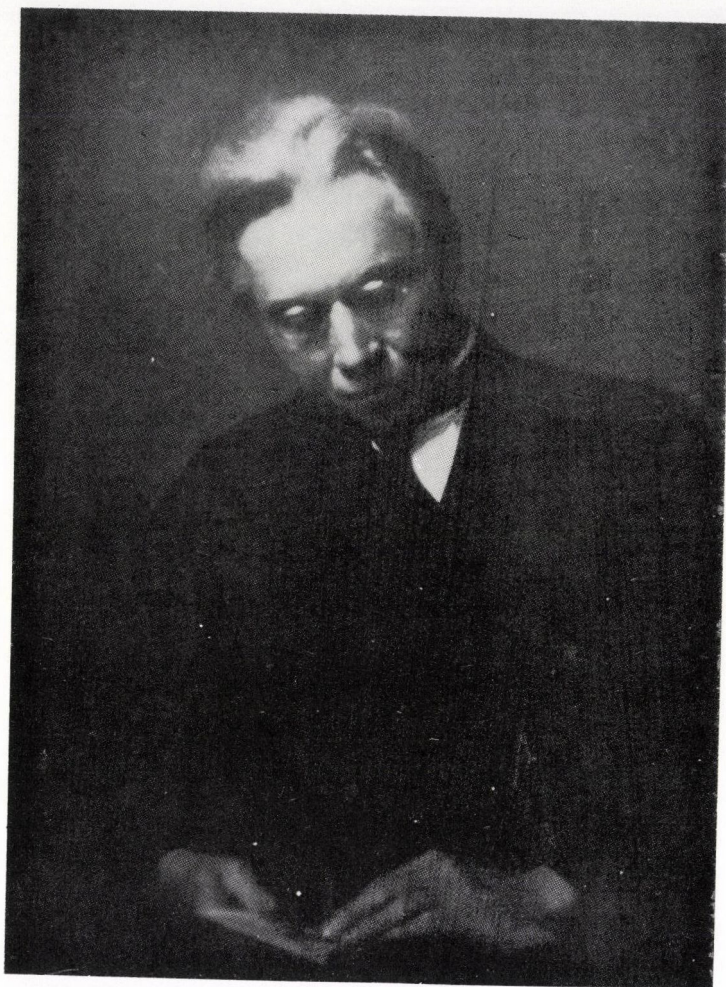
(Felsorolás szerű feljegyzés, abból az időből mikor hosszabb ideig nem írt naplót, 1912. május 23. után, júl. 21. előtt, pontos dátum nincs.)

38.v. (Itt írja meg az előző megjegyzés magyarázatát.)

HM. 1. "Éppen akkor értem Pestre mikor a Nyugatnak éppen új krízisei voltak. A lappangó, keresztül kasul egymás utálása kitört. Főképen Osvát gyermekkertészete ellen támadtak fel Hatvany, Ady, Kafka és a részvénytársaság is. Kisült, hogy majd mind pénzre utazó csirkefogók akik 3 évre előre felvették fizetésüket mikor a lap évi 11000 korona deficittel dolgozott. Más disznóságok is voltak. Nagy tárgyalások és intrikák után, melyek Kafka Margit kopott kis budai lakásában folytak (a jelenet mikor a báró úr és Ady félrevonulnak a sötét hálószobába beszélni és a kis Laczkó felébred mondván: "anyukám ezek a disznók úgy kiabálnak, hogy nem tudok aludni"—) Érdekes az intrikákban az, hogy Margit vezette aki még

Osvát Ernő

mindig és nagyon szerelmes Osvátba. Szinte banális, romantikus motívum. Fanatikus és szívós dühvel dolgozott ellene — Ellenségeivel szövetkezik. De meglepetve kértem tőle, mióta bejáratos hozzád Füst Milán és Lackó Géza? Örömd telik az ilyen alakokban? "De mikor olyan nagyon szeretik Osvátot" — feleli ő. Ellenségeivel szövetkezik — de barátaival barátkozik. — Ez intrikák vége különben a következő lett: Hatvany végkép ott hagyta a Nyugatot. Tehát a Nyugat megint szegény és ki tudja fog-e fizetni. Ignotusé a lap. — Osvát Ernő neve lekerült és Adyé felkerült a szerkesztőhelyre — de Osvát "lektor" és ennél fogva kevés vagy semmi sem változott."

Ez a bosszú és ez az elégtétel, amit itt Hatvany és Balázs Béla említ, nem volt elég. Kaffka Margit megírta az Állomások-at s abban — nagyon megszépítve — az Osvát-ügyet is.

*

Itt jegyzem meg: csodálatos, milyen rossz megfigyelők az emberek!

Már Szabó Dezső is Kaffka "sötét szemeit" említi, itt pedig Hatvany egyenesen "feketé"-nek mondja. Ezzel szemben Felek Gyéza a Nyugat 20 éves jubileumi estjén, 1927-ben (hallgattam, a Nyugat főmunkatársa Halász Imre fia, Halász Gyula nagybátyám és Dóczy Jenő társaságában) — így beszélt: "VIII. gimnazista voltam, mikor ajtót nyitott nekem a Nyugat és így tisztán, élesen emlékszem két szempárra. Az egyik Ady Endre látomásait rajzolta meg és vetítette ki. Valószínűtlenül nagy és valószínűtlenül sötét volt." — --"Kaffka Margit arcán szintén a szempár uralkodó, de egész másként. Kaffka Margit szeme valószínűtlenül világos volt és valószínűtlenül csillogott, kissé hideg, mindig éles fényben. Mély violatónusok vegyültek Kaffka Margit szemének sziürke színébe és a mély violatónusok ellenére világított ez a szem: kutatón és szomjasan nézett körül, mindig keresett, mindig kérdezett. Ilyen szem illenék a nagy vizsgálóbírókhoz." [44]

Böloni György könyvében Ady is "kék szemek"-ről, Böloni magyarázata szerint "Kaffka Margit gyönyörű, mélynézésű kék szemeiről" ír. [45] Schöpflin Aladár viszont "szürke" szemüként említi. [46]

*

Kaffka Margit nagyon nehezen vergődött ki ebből az Osvát-szerelemből. Még csupa friss seb volt, amikor Papp Viktortól levelet kapott Újpesten, s aki még ott keresi fel. Ezt válaszolja neki [47]

Borítékon kézírással:

HM. 2. "Nagyságos

Papp Viktor
urnak

Budapest
Földmivelésügyi Minisztérium
Mezőrendőri stb. ügyosztály."

Postabélyegzőn "1910----"

Kézírással egy névjegy két oldalán.

"Kedves Papp Viktor. Örültem kedves sorainak. Én is komolyan veszem ám a barátságot. — De igazán! Pétekenkint szoktam a Palermoba menni. (itt maga utál lenni ugy-e) — és ha Papp Szilágyiékát meglátogattam, egyszer megint átszólhatna hozzám. Igen szívesen üdvözlö a viszontlátásig:

Kaffka Margit.

Jelezze egy kártyán, ha jön, — még Ujpesten lakom, ez jobb így. Üdvözlöli..."

*

1910-ben saját költségére egy évi tanulmányi szabadságot kapott, Bárczy István[48] polgármester segítségével. 1910-11. iskolaévben már nem tanít az újpesti iskolában.

A nyári szünidőben elindul első külföldi útjára. Ez is úgy történik azonban, hogy válófélben levő ura elébe utazik Bernbe és onnan együtt teszik meg a további utat.

Erről ír anyjának egyik levelében, mely töredékben, dátum és aláírás nélkül maradt meg.

Er. III. "Kedves Anyám!

A multkori sürgöny szegény volt anyósomról szólt, később jött a másik, a halálhírét hozta. Hatvanöt éves volt, de még élhetett volna, ha a 250.000 forintos vagyon mellett el nem hanyagolják a baját. Évekig nem gyógykezelte az ura az orrvérzését, ami egy nagyobb, belső baj jele volt. Nagyon jó asszony volt szegény, igen sajnáltam, s ha itt temetik, el is mentem volna. De a lányánál halt meg, falun, Zemplénben, s így mégsem mehettem a család vendégül, csak irtam részvétlívíratot, s levelet; bár Bruno azt hiszem, rossz néven veszi. Ő tényleg elibém jött Bernbe, (Sweic) és szép gyalogparthiekat csináltunk az alpeseken visszajövet, s együtt láttuk Bon, Brienz, Interlaken, Luzern, Lindau, München és Salzburg városokat. A válópörünk azért zavartalanul folyik, ám mi jó rokoni viszonyban vagyunk és maradunk, amennyire ez a Bruno impressionista és következtetlen természetével az lehetséges. A szabadságot én nem pihenőül vettem, hanem hogy a városnál kapjak, ezalatt megbízást mely a bevásárlásnak előfeltétele s ezért az államot még se kelljen bizonytalanra otthagyni, s a pensio-éveimet átvétethessem. Ma jártam a városházán, s gróf Festetich kiüzent a tanácsülésből hogy napok mulva kézhez kapom a megbízást. Az ő sógora tudniillik Hoitsy Pál képviselő, a Vasárnapi Ujság szerkesztője. A tanácsjegyző meg régi iskolatársnóm férje, s ugyszólván ő maga szólított fel a lovalt bele az átmenésbe. — November 25-eig lakásom Ujpest, Baross u. 26. — Akkor átköltözöm Budára, Márvány utca 29.

Ez jó kis magasföldszinti kétszobás lakás, 450 forintért, de hát gáz, vil-lany, fürdőszoba, minden. A lánchid budai oldalán van az alaguton túl. Szó-val pesti lakos leszek. Az államnál én fizetem a helyettesemet, azért most megfeszített erővel írok éjjel-nappal. Bizony házaseletem alatt éjjel is csak lopva lehetett; most nem is tudom elképzelni, hogy ~~tu~~ birtam úgy élni. Két tárcát itt küldök a Világ című napilapból. Az új revue, a "Renessaince" ci-mű a Kristoffy fizetett lapja s a trónörökösé, — Kristoffy legelőször hozzám küldte a szerkesztőt. A Nyugatnál ezért apprehendálnak, — ott most köz-lik az arcképen 40 ezer példányban képeslevezőlapon, mint belső munka-társét; s nem esik jól nekik az új szereplés. Zigány itt volt felkérni Arad-ra egy —"

Levéltöredék, aláírás nélkül.

*

De ezen a nyáron, júliusban jut el Párizsba is, ahol Szabó Dezsővel jár együtt. Valószínűleg vele is ment ki. Különbözik hogy tudta volna Szabó Dezső, mikor a Luxem-bourg-kertben a Fontaine Medici mellett ült s hátulról valaki befogta a szemét, — mondván — "Szervusz Dezső", hogy az Kaffka Margit volt?!

Életeim c. könyvében így ír erről Szabó Dezső[49]

"Tényleg Kaffka Margit volt, háttérben Kuncz Aladárral,[50], aki igyekezett mosolygásának sátáni jelleget adni. Margit orron ütő jelenség volt. Lobogó vörös slafrokban volt: Erdélyben gyermekkoromban így nevezték azt a női ruhát, mely a vállaktól a cipőkhöz egy darabban hullott alá, és a csípőnél sem volt hozzászorítva a testhez. A kalapja elég sikerült másolata volt egy régi hollandi ház tetejének. De a cipői most is férfiasan zordak voltak, mint a görög végzet.

Margitnál nagy tavaszi áradás volt. Most határozta el végső elszánással, hogy felszabadítja magát első házassága igája alól. De az összeférhetetlenségben lényeg szerint egyik sem volt hibás. Férje elég intelligens, derék mérnök, egyszerűen el-házasodta magát: rendes okos polgári feleség helyett Margitot vette el. Margit pe-dig Margit volt. Az olyan nő mellé, mint ő, csak két-féle illő férjet tudok elkép-zelni. Egy jó hülye bácsit, aki a házasság-üzem cégjelzője és bőkezű pénztárosa. Egyébként derűlátó a századok összeromlásáig. Vagy pedig egy kan kékharisnyát, aki az esetleges szenvedéseket vagy csalódásokat is mint "irodalmi megélést" él-vezi. Így élvezte Margit is a maga házassági szenvedéseit, melyeket fogyhatatlan árral beszélt elő nekünk, oly kéjjel szopogatva előttünk lelki kínjait, mint a kor-helyleves malac lábainak ízes porcait. Az embernek szinte kedve szottyant ott helyben szerencsétlenül házasodni.

Azután beszélt a Nyugatról, egyes íróiról, Adyról önmagáról témáiról. Igérte, hogy most fogja megírni az új Magyarország nagy regényét, melybe betesz mindnyájunkat, engem is, Aladárt is. Ez a regény később meg is jelent: Állomások címen és bizony: sem az új Magyarország, sem ez, sem az, hanem: hamisítatlan Kaffka Margit, kissé távol az elért legmagasabb szintjétől.

Megbeszélésünk szerint másnap reggel kilenckor megindultunk gyalog a Louvre-ba, mely különben nem volt messze. A Margit vörös lobogása után mindenki vissza-fordult." —

"Ekkor láttam először teljes valóságában; hogy ez a nő mennyire csak önmagának él és mennyire hozzáférhetetlen a külvilág számára. Egy nap óta volt Párisban, életében először. És: nem nézett se jobbra, se balra, beszélt, beszélt lelki "élményeiről", budapesti irodalmi dolgokról. Ha felhívtuk figyelmét egy-egy szép épületre, világhírű helyre, szórakozottan, nem látó szemekkel odapillantott és beszélt-beszélt tovább."

"Így rohantunk át, folyton az ő beszéde árjaitól fürdetve, a Louvre csodákkal dús termein, anélkül, hogy egy kép, egy szobor bement volna a szemeibe.

De azért az esténk, mely majdnem reggelig tartott, igen szép volt. Aladár most is az örök Delrieux-pencionban lakott, rendes udvari szobájában. Margit ugyanott vett lakást, a legfelső emeleten. Szobája utcai volt, pont szemben a St. Jacques templommal és kis erkélye is volt az utcára.

Összevásároltunk mindenféle jó ennivalót, egynéhány butélia jó bort, és már az alkonyat leszálltakor kirendeztünk mindent az erkélyre. Margit, mint közös lelkünk, közöttünk ült. Csodálatos szép nyári éjszaka volt. A széles vitorlájú teli hold mintha valami boldog kikötő felé úszó ezüsthajó lett volna. A St. Jacques templom mint valami magányos komoly űr állott az éjszakában. Ettünk, ittunk — Margit mint mindig, igen keveset —, és Margit és Aladár beszéltek nekem a nagy magyar irodalmi reneszánszról, mely új Magyarországot fog hozni, s megcsinálja a tehetség, a tudás, a szocialis megújulás vértelen forradalmát. Aladár Ady-verseket morzsolt a lelkesedése közé. Margit pedig elmondta egynéhány versét, köztük igen szépeket is. Én inkább hallgattam, de lelkem fölé fényes sátrat vont a fiatal hit és a nyári éjszaka varázsa.

Már közel volt az éjfél utáni két óra. A hold már közel úszott a St. Jacques templomhoz, s az árnyékok, mint fekete sziklák hallgattak a hold ezüst vizében. Bennünk feszengett az eljövendő új Magyarország és a nagyszerű burgundi bor. A kiürült buteliák már egész csapatkákban álltak lábainknál. És íme: bal felől az utca túlsó végéről csendes beszélgetésben jön, nem ugyan az új Magyarország, amit azután se láttam, hanem két tisztos párizsi polgár. A templom elé érve megálltak, és mert az egyik a szomszéd házban lakott, az elválás előtt még beszélgettek.

Rám, onnan a hatodik vagy hetedik emeletről, különös hatást tett ez a mélyben, az éjszaka fenekén beszélgető pasas. Szóltam Aladárnak:

— Te, Dadi, talán még sem illik hogy mikor ti itt nekem építitek az új Magyarországot, ez a két izé ott fecseljen a tövében. Dobj le nekik egy üres üveget.

Már repült is egy üres butélia az Aladár kezéből, s óriási csattanással esett az utca aszfaltjára és darabokra tört. A két ember egy pillanatra odanézett, aztán nyugodtan tovább beszélgetett. Aladár, aki idült franciamádatban szenvedett, és minden apró esetet megragadott, hogy biztosítsa a franciák fölényét a mi barbárságunk fölött, már ódába kacskaringózott:

—Lássátok, ez a francia. Ha ez nálunk történik, a két magyar ember már felordította volna az egész várost. Ezek pedig elég jó ízlésűek, hogy még észre se vegyék.

— Megállj csak, én is próbára teszem a jó ízlésüket — mondtam. És egy üres üveget a két beszélgető közé hajítottam. Egy hajszál, hogy az egyiket el nem találta, ami elég lett volna neki örök útravalóul. A két férfi rémülten ugrott szét, és

Taffka Margit

Kaffka Margit Márvány utcai lakása

elkezdett rendőr után kiabálni. Egy perc múlva már a szélrózsa minden irányából biciklis rendőrök rohantak elő, utánuk négy gyalogos rendőr. Kimenekültünk a Margit szobájából át a Aladár — udvari szobájába. A Margit szobáját bezártuk, s belülről magunkra zártuk az Aladár szobáját is. Mindhárman lebújva az Aladár ágyára, a sötétben nem a leghősbib állapötban vártuk a fejleményeket.

A kaput igen erős döngetéssel verték. Hallottuk a csendben a kapu nyitását és zavaros hangokat."

"másnap tíz órakor jelentkeznünk kellett a rendőrségen."

*

"Margit két, legfennebb három hétig volt Párizsban. Ha ezt az időt Magyarországon Inárcs-Kakucson vagy máshol tölti, ugyanannyit látott volna Párizsból, a francia kultúrából, a francia népből. Az utolsó napokban már csak házassági fájdalmát keseregte s ennek a siralmában kísértük ki az állomásra."

Böloni György Az igazi Ady c. könyvében szintén ír erről a párizsi útról, idézve felesége, Itóka hozzá írt levelét [51].

"Párizsból hozzám Julius 26." "Tegnap délután és este későig együtt voltam Kaffka Margittal és furcsa tanár barátjával, Szabó Dezsővel. Ittunk rossz kis savanyu borokat s neveltünk, tréfálkoztunk. --"Elutazásod napján Couchud kétszer is keresett, mig mi a Bois-ban jártunk Kaffka Margittal." —

Sőt Böloni később, személyes találkozásunkkor elmondta azt is, hogy "Csak képzelje el, mikor Párizsban meglátogatott bennünket pipacs-piros ruhában jött el hozzánk. Fekete cigányos hajával szörnyű volt!"

Erről a párizsi útról Kaffka Margit sehol sem ír. A látottakból, élményekből egyetlen vers sem születik. A Szabó Dezső-Kaffka szerelem csak pár év múlva kulminál. Egyetlen utalás erre Kaffka Margit egyik osztály- és később tanártársnőjének, Maniuné — Horváth Lenkének [52] a régi Polgári Leányiskolai Tanár-egyesület Múzeumában őrzött levele, melyben ezt mondja:

"Sokat mesélt a vidám napokról, miket magyar író társaival — köztük Adyval — egyik nyáron Párizsban töltött. A mulatozás bizony néha kisebb orgiákká fajult."

Itt vagy a levél írója téved, vagy Kaffka túloz, mert Ady abban az időben nem Párizsban, hanem a Tátrában volt.

De ebben az évben jár Kaffka Margit Prágában is, s ez az út A város c. 10 részes versében tükröződik.

Még mindig Újpesten lakik. Onnan való ez a levéltöredék is, mely Kaffka Margit féltetvére, Almásy Sarolta birtokában volt, az is befejezetlenül és aláírás nélkül. S bár azt hiteles másolatban, az első közlés jogával nekem engedte át, — halála előtt — elfelejtve, hogy ez az "okirat" még mindig birtokomban van, — elvitte Gellért Oszkárhoz, aki azt — sok kihagyással — Egy író élete c. könyvében leközölte. [53]

Itt most Almásy Sarolta hiteles másolatában, ezt a levéltöredéket, a kihagyásokkal együtt közlöm.

Csonka levél. Csontszínű levélpapíron, kézírással.

HM. 3. "Renaissance-felolvasásban részvételre; de ugyanazonap egy páholyban voltam Hatvany Deutsch báróval, a Nyugat ~~mit~~ huszmilliomos ~~hajdo~~nosával, aki a Nyugatfelolvasásakor emlegette? hát most egyikfelé sem megyek, hogy nyílt hadüzenetnek ne vegyék; mert semmit sem jó egészen fölégetni és szeretnék mindakettővel jó viszonyban maradni."

"Csak győzzem a munkát. Mig nem kell tanítani isteni dolgom van, de ha most jön a megbizás, elvisz az ördög. Azért úgy vagyok, hogy kérem és forszirozom, pedig titokban félek tőle és nem bánám, ha még vagy egy hónapig tartana ez a gyönyörű állapot. — Bizony, Sárikám, a tanítás nem elsőrendű életöröm; de anélkül felkopna az állam ezért; meg az irodalmi emberekkel sem beszélhetnék akkor olyan könnyedén, ha tudnák, hogy csak őrájuk vagyok szorulva. Muszáj, hiába. — Én már kievickéltem vidékből, családból, házasságból; de a szegénységből sose fogunk kievickélni magunkformák, mert beleszülettünk, — és vesztünkre, az uri gőgbe is. A huszmillió bárónknak a minap a kitarzott tenyerébe olvastam bele koronánkint a fenedrága kabarépáholy árát, csak tartotta szegény hiúságosan és szomorúan, az egész publikum odanézett és nevette, — neki annyi az, mint nekünk egy garas, — de mit volt mit tennie, a rámeső részt el kellett fogadni, mert annak már hire van, hogy Kaffka Margitnak egy kávét sem lehet fizetni. Ha olyan gazdag volnék, mint ők, akkor elfogadnám, de mert szegény vagyok, nem tehetem, — s mert a társaságban részt kell vennem néha, hát éjszaka dolgozom ki és egyebekben vonom meg. Adósságom nincs, hálistennek, de borzasztósok gonddal élek. Ha Pestre megyek, ezerfelé lótok, futok, reggeltől — spórolásból nem ebédelek, csak kávézom, mert a kávéházba hivatalos ügyekért ugyanis menni kell, — és varrónét, lakáskeresést, boltot, susztert, protekciókat és szerkesztőségeket végigjárom" —

"közben az utcai

klozettok tükreiben frizurát csinálok"

"s ezerféle arccal"

"modorral

skálával és raffinériával élek, — este vacsora az Ady-asztalnál vagy színház, ha jeggyel kínált valamelyik redakció, — akkor haza, és a többi hat napon Ujpesten dolgozom, mint a bolond."

"Csak

a sok üléstől, vagy mi, rettentően makacs szoroslelkűsmeretem van, ezt különben tőled örökölttem. Félek, Pesten vendég is több lesz, így is sokszor zavarnak, — az nagyon kedves, csak időt rabol. A télikabátot küldöm, de tudom, hogy semmire sem való. Ha nem fekete, akkor én is Lacónak"

4. oldal vége. Befejezetlen.

Az aláhúzott soroknak ez az első közlése.

A megkapott egy évi szabadságot, pihenőül szánt utazásai után komoly írói munkára használta fel. Ahogy azt anyjához írt levelében is mondja: sokat dolgozott. Ennek aztán meg is volt az eredménye.

1910-ben megjelent Csendes válságok c. novellás kötete. (Második kiadás 1920-ban.)

Ez a huszonöt novella — melyből öt már előző kötetében is megjelent —, az író fejlődésének nagyszerű útját mutatja. Élesen látó szemmel, a megfigyelés biztonsággal néz és amit lát azt bátran meg is meri írni. — "Minden valóban tehetséges főnek munkáját a többtől a biztonság és határozottság jellemvonása, az abból fakadó világosság és tisztaság különbözteti meg." — írja Cherbuliez.[54] Ez a világosság ragyog ezeken a novellákon is.

Sajnos magyartalanságok, helytelen szóhasználatok itt is akadnak. — "arany-bronz hévséggel izzot a szikkadt fenyértalaj" — (123.o.), "itt rajzolt, sűrvített" (125.o.), — halak "illantak el a fodros víz alatt az iszalagba" (126.o.). Nagyon helytelen szóhasználat: az iszalag nem vízi növény! — "Mi ketten, két elhagyottak" (139.o.), — "lomok, csodálatos, idegen kaszatok" (161.o.)

A gyors, nyugtalan munka eredménye?! De tények!

A könyvet ismertette:

Lukács György Magyar Hirlap, 1910.22.sz.

Balázs Béla Renaissance 1910. 4.

R-a F. Pester Journal 1910.47.

Jeltelen cikk Vasárnapi Újság 1910.6.sz.

Horváth János Budapesti Szemle 1911.145.k.

Tersánszky Józsi Jenő Nyugat 1911.4.

BUDAPEST

1910. november 29-én átköltözik Budára, a Márvány utca 29.számu házba. (Hatvány a Beszélő házak c. könyvében, az Osvát-üggyel kapcsolatban, már erről a házról beszélt.)

Vadonatúj ház, — "mely arról lett nevezetes, — írja Bölöni György[55], hogy a háziúr hanyagságából és Margit asszonyos gondatlansága folytán, hónapokig nincs a lakás ajtajának kilincse." —

—"A Palermoban üldögélő írók és művészek vasárnaponként ide vagyunk hívva Kaffka Margithoz és estéinket együttesen valamelyik budai kurta kocsmá asztalánál vitatkoztuk végig."

Tersánszky J. Jenő mondta el[56] egy Petőfi Társasági ülésen 1947-ben — ahol én gyorsírással lejegyeztem, s ezt később Tersánszky jóváhagyta — hogy részt vett ezeken az összejöveteleken, amelyeket Kaffkánál "irodalmi délutánoknak neveztek." — "Itt végnélküli viták folytak 24–48 óráig, sőt tovább is, rendszerint jelentelen dolgokról, de amelyekből a vita során mégis érdekes dolgok pattantak ki."

"Volt a Kaffka társaságának egy titokzatos ismeretlen tagja — mondta Tersánszky — bizonyos Fröchlich úr. Ha elromlott a zár, azt mondták, na majd a Fröchlich úr megcsinálja, ha adót kellett befizetni: na majd a Fröchlich úr elintézi és így tovább. Eleinte senki sem tudta, ki lehet ez a titokzatos valaki. Pedig hát ez senki más nem volt, mint Kaffka első férje, akitől elvált, s akivel "békés különéletet" élt. Fröchlich Kaffkáról és kisfiáról ezután is mindig a legszebben gondoskodott."

"Ezeknek az összejöveteleknek, — melyek homályos fények mellett zajlottak le, — nagy lámpa nem égett, de minden sarokban egy ernaővel fedett lámpa, — a maratoni távbeszélője Kaffka Margit volt. Ilyen témák vetődtek fel például: melyik férfi-fajta élvezhető és kíváncsú, a huszár típus, vagy a kiművelt agyú? A vitában elhangzottak inspirálták Kaffkát és írásaiban mindenütt fellelhetők."

Érdekes, hogy erről a maratoni távú beszélgetésről, ugyanígy nyilatkozott Papp Viktor is. "Rendkívül fárasztó nő volt, — mondta. Tormay Cecilen kívül nem ismertem nőt, aki — ha beszélni kezdett, úgy kifárasztotta volna az embert. Iszonyú éberséget és szellemi fáradságot jelentett ráfigyelni. Egy óránál tovább nem lehetett kibírni."

"A Palermo kávéházba szokott akkor összejönni az irodalmi világ — folytatta Tersánszky szabadelőadását —, a Kabos-páholyban Fenyő Miksa, Ady, Balázs Béla, Kernstock Károly, Kaffka Margit, Lesznai Anna és Tersánszky szokott megjelenni," "Akkor 21 éves voltam, — tette hozzá. — Itt ismerkedtem meg Kaffka Margittal, az abban az időben már neves íróval. Valami kedveset akartam mondani

a nőnek és az írónak, s ezért Undine című versét idéztem neki. A vers a tengeri sellőről szólt, s én szépnek találtam. — Kaffka azonban csodálkozva nézett rám: "én írtam volna ezt a verset? Nem emlékszem." De hát nem is emlékezhetett, mert mint kiderült, a vers költője Erdős Renée volt."

"Volt egy "háp"-ja, mai szóval. Nem éppen rögeszme, de afféle. Az "úri ember"-ről egészen külön elképzelése volt. Azt például nem tartotta úri dolognak, ha egy moziban valaki hangosan nevetett a filmen." Tersánszkyt a "hamisítatlan vidéki úri gyerekek" nevezte.

"Egy este nagy társasággal jöttünk haza együtt valahonnan, és az utcán egy elegáns miniszteriális úrral találkoztunk, bizonyos Gönczi úrral, — aki földije volt Kaffkának. Gönczi azt proponálta, hogy a társaság menjen fel hozzá egy feketére. Éjfél felé járt, (A társaságban többek között Berény Róbert is ott volt.) [57] Ragyogó eleganciával berendezett lakásba jutottunk. Csupa szőnyeg, porcelán, metszett üveg, csillár. A fekete 20 üveg konyakkal kezdődött, amit az inas szolgáltat fel, (persze a szokott rabruhában), a társaság már amúgy is igen felajzott volt, még "a fülönk is piros volt", nagy zenebonát csináltunk. Összerugdaltuk a szőnyeget, de a háziúr, aki véleményem szerint valóban úri ember volt, egy szót sem szólt, csak az inasnak intett a szemével, hogy igazítsa helyre a dolgokat, — míg végre egy pán-célos vitéz kezéből, vagy a falról leakasztottunk két spádét és ketten — (Tersánszky és még valaki) — neki álltunk vívni. Nemcsak a csillár forgott veszélyben, hanem mi magunk is, de akkor sem a háziúr szólt közbe, hanem Kaffka Margit. Közénk állt és leszidott bennünket a sárgaföldig, (a csirkefogó volt benne a legszelídebb jelző) — s azt mondta: "ez nem úri dolog."

"Kaffka abszolút nem értett az öltözködéshez. Drága dolgokra sok pénzt költött, de minden jó ízlés nélkül."

Ennek illusztrálására elmondta saját fehér kabátja esetét.

"Ez a kabát finom szövetből, de rossz szabónál készült, javítás után még rosszabb lett s csak azért viseltem, mert nem volt más. Nem mertem vele az emberek szeme elé kerülni, de Kaffkával leveleztem s azért őt felkerestem. Kaffka pedig azt mondta nekem: "Mindig tudtam, hogy lesz belőled valami, úgy látszik jó útra tértél, biztosan ki is szemeltek neked otthon valami gazdag vidéki lányt, azért vagy ilyen elegáns."

Kaffkának erről az ízlés-hiányáról nagyon sokat írtak.

"Egyszer — ezt Herrerné mondta el nekem — Kaffka Margit három gyönyörű toalettet kapott ismeretlen jótévőtől. Olyan gyöngéden küldték el, hogy cipőből, ruhából mindenünnen ki volt vágva a párizsi cég neve, ahonnan jött. Különben nem fogadta volna el. (Mint később kiderült Hatvany Sándorné — Hernády Tilli küldte neki ilyen gyöngéd titoktartással.)

Gellért Oszkár Kortársaim c. könyvében, Schöpflin Aladárról szólva megírja: "Szerette, ha az írók intim dolgairól beszéltek neki és ő is szeretett az írók intim dolgairól beszélni." — De azt már sokalltam, hogy hányszor mondta el Schöpflin mások előtt is: "Kaffka Margit ajándékba kapott egy estélyi ruhát egy író feleségétől. És abban délelőtt végigsétált a Kossuth Lajos utcán, mert nem tudta, hogy mi a divat." [58]

A Márvány-utcai irodalmi összejövetelekről egyik cikkében Füst Milán [59] is megemlékezik.

Taffka Margit

Kaffka Margit Márvány utcai lakása

"Ifjúságomat újra élni én semmikép sem kívánnám — --- És mégis! A síró sóvárgást, mely mindazt, ami elmúlt visszahívna, — elnémtani magamban még sem tudom." --- "Ezt az édes szomorúságot érzem olyankor is, mikor a Márvány-utca felé visz utam. — Itt lakott ő! — mondom magamban s megállok egy ház előtt. Felnézek a földszintes ablakokra, majd lehúnyom a szemem, hogy a szobák berendezését is lássam. Néha sikerül így egy-egy pillanatra még a hangját is felidézmem, annak nyugtalan és nyugtalanító vibrációját hallanom... vagy látnom őt, amint épen ott gubbaszt zsámolyán s töprengésektől meghajszoltan, kimerült arccal tesz fel egy kérdést ... de nem várva be válaszat, arra nyomban meg is felel... A tekintetét is látom ilyenkor, ezt az idegességtől puha, bizonytalanságtól állandóan rebbenő, egy kis bizonyosságért esengő tekintetet ...

S ilyenkor mindig nagyon megfájdul a szívem érte s azt gondolom, hogy e nagyvilágnak egyik legárvábbja ő volt."

..." s amellet olyannak akart látszani, mint aki férfias, megáll a maga lábán s nem szorul senkire. Azt képzelte, hogy olyannak kell látszania... mert hiszen magános nő volt, szegény, művész is volt. akinek önálló egyéniséget kell mutatnia, ha azt akarja, hogy becsüljék...egyszóval unszolta magát a küzdelemre — mindenáron ki akart tenni magáért a harcban is, ő, akinek a legfélénkebb szíve volt ezen a világon."

*

"Nem volt oly áramlat, amely ne rántotta volna őt magával, vagy oly próféta, akinek ő legalább egy ideig ne akart volna hinni. Mindenekfelett művész volt, aki mindentől és mindenkitől tanulni akart, úgy látszik, — tehát mindennek oda is kellett adnia magát. Nagyon sok jóbarátja volt. Erőszakos fickók rajta próbálták ki szuggesztív erejüket s elborították őt fecsegéseikkel... S szegény tágranyílt, lázasan csillogó, rebbenő szemeivel hűsége sen figyele őket... mindaddig, míg a lelke túlságosan, szinte már a sírásig el nem nehezült a sokféle maaszlagtól. Akkor aztán elmenekült valahova, rendesen valaki másik védelme alá... S rendesen el is kezdődött egy másik fluidum sugárzása feléje. S ő megint megadással hajtotta le fejét."

"Nem tudta, mit tartson szépnek és jónak, — mit kell annak tartania, hogy szeressék, becsüljék, hogy határtalan árvaságában magára ne hagyják... hogy esengő szívét elveszni ne hagyják, hogy a nemes lelkek, — mert hiszen azokat kereste szüntelen, — méltó társuknak tekintsék."

"Más elveszett volna ebben a bizonytalanságban. Őt hatalmas tehetsége fenn tartotta s nem hagyta elmerülni. Mikor már nagyon zúgott és csapkodott és hullámozott felette a sok mindenféle, a sok szó, a sokféle bölcsesség... vagy ennen élete dörömbözését alig bírta már kitartani... akkor egyszerre ez a szív, ez a szegény zilált lélek, — viszontagságoktól megtépve és annyi bukdácsolás után: a mások idegenségétől irtózva és a sajátmaga iránt való undortól zaklatva és üzetve és gyengesége teljében: egyszercsak énekelni kezdett. S ez az ének bizony remek volt, tiszta. Megszólalt tehát végre az is, aki igazán ő volt, a művésze. Akkor

derült csak ki, hogy hála Istennek, mégse hitt ő el, vagy fogadott el mindent, amivel lelkét és tehetségét ez a gyilkos világ gyilkolni akarta."

*

"Pénzünk sohasem volt, — otthonunk sem volt egyikünknek sem, emberek társaságához nem tartoztunk...ha jól meggondolom: olyanok voltunk, mi mind nem közönségesen tehetséges ifjú emberek, mint a kivert kutyák. Azok az idősebb író társaink, akik előkelőbb állásban voltak, fenkölt közönnyel viselkedtek velünk szemben. Senkit sem tudok megnevezni ezek között olyat, aki tudomást vett volna létezésünkről, olyat meg éppen nem, aki meg is kérdezte volna, nem lehetne-e valamivel segítségünkre? Vagy hogy miből élünk voltaképp? Reménytelen volt ifjú életünk. Tóth Árpád akkor írta legszebb költeményeit és egyetlen napilap sem volt hajlandó őt felvenni munkatársai közé. (Ha később Hatvany, majd Miklós Andor[60] nem lett volna oly szíves és bőkezű iránta, már régen elpusztult volna.) Ma is látom őt, amint a Márvány-utcán, mint egy mécses lángja, imbolyog fölfele szégyen... (Olykor még a járása is duzzogást fejezett ki, kényeskedést.) Én Kaffka Margit kapuja előtt vártam őt. Végre odaért mellém s így szólt halkán, szinte gögicsélőn:

— Megint egész éjjel sírtam. — Részvétellel néztem reá — S ezzel aztán szótlannul be is mentünk hozzá, — az egyetlen íróhoz, aki közénk tartozónak vallotta magát, bárha valamelyest jobb dolga volt már, mert állása volt. Jó meleg volt nála. Meg is tisztelt minket, — úgy fogadott, ahogy nagyrabecsült művészeket szokás. Szivarokkal és teával kínált. Ott sürgött, forgott körülöttünk. Később lilaernyős lámpákat gyújtott. S mikor belefogtam hosszú, véghetetlen panaszaimba, értem könnyezett, — Hajnal felé mentünk el akkor onnan.---"

Erről az időről írta Tóth Árpád:[61]

"Mi voltunk, új költők, erénytelen
Korunknak sok hős, ifju Messiása,
Általunk lett e zord és fénytelen
Ország a fényeseknek büszke mása,
S Európa vak zúgán a bús magyar
Nagyot s szépet csak általunk akar!"

Anya és háziasszony, író és tanítónő: Kaffka Margit. Szörnyű robotban él. Egész életében a rendet és a nyugalmat erőszakolná, de nem megy. Nemcsak külső okok, de belső adottságok miatt sem. Egész lényé nyugtalan és zilált. "Úgy szeretnék mindent látni, megérteni: — írja Soror Annuncia c. novellájában — fogok is, amit csak lehet. Hogy lehet így élni, minden nap egyforma és minden év..."

"De hogy nyugodhatnék meg az — írja róla egyik életrajzírója: Ágoston Ju-lián[62] — aki örök szomjúságtól hajtva megvalósíthatatlan célokat tűz maga elé? Megvalósíthatatlan, elérhetetlen célokat. Mert mindent érteni, mindent megismerni és annyit látni, hogy ekkora szomjúság is kielégüljön — száz emberéleten keresztül is lehetetlen."

1911-ben megjelent Csonka regény és novellák című kötete. (Bp. 1911. Modern Könyvtár 49.sz.)

Ebben a könyvben megismétli élete fő törvényét: "Elintézni, lerázni, nem gondolni rá tovább!" ... "Túlélni, túlélni szépen, — ezt kell megtanulni. Hallgatni önmagunk előtt is, hogy ne kelljen hazudni önmagunknak; feledni, elodázni, végig nem gondolni, élére nem állítani semmit, mert az életet csak vagy igazul, vagy tűrhetően lehet élni és az utóbbi mégis fontosabb." (Csonka regény.)

A Csonka regény c. kötet öt novellája közül kettő a Csendes válságok-ban is megjelent. De azért gazdag anyag ez és úgy is méltatják a kritikusok.

Ismertette:

Kósa Miklós Aurora 1911.10.

Turcsányi Elek Nyugat 1911.8.

Elek Artur Jövendő 1911.130.

Ugyancsak 1911-ben jelent meg a Tallózó évek verskötete is. (Nyugat Könyvtár 26, Nyugat kiadása.)

Ez a legszebb, legigazabb hangja. Itt már érett, szépen áradó sorok vannak, szabad versekké szélesülők. Elek Artur kettőt is bevett közülök lírai antológiájába: Hu-ro-ki és Én szegény című verseit[63].

A kötetet ismertette:

Karinthy Frigyes Nyugat 1911.14.

Névtelen cikk: Aurora 1911.14-15.

(g.j.) Jövendő 1911.185.o.

Sík Sándor: Élet, 1911.41.

Fenyő Miksa. Nyugat 1911.16.

Könyveinek széles visszhangjuk volt.

*

Az egy évi szabadság 1911. szeptemberében letelik. Áthelyezik a fővároshoz. Lemond újpesti állásáról. Most Budáról az Angyalföldre, az Üteg utcai polgári leányiskolába jár tanítani. Nehéz újra beleszokni ebbe az elfoglalt életbe. Megírja Örökkön a mérlegen c. versét. "Robotolni megyek."

(1912-ben jelenik meg a Nyugatban, s később "Utólszor a lyrán" c. kötetében.)

Rengeteget dolgozik ebben az időben. Novellát, verset, cikket, — és írja a regényt: a Színek és évek-et.

De nincs egyedül. Ebből az időből maradtak meg Papp Viktorhoz írt levelei[64].

Íme:

Kézírással egy névjegyen, a hátlapon.

HM. 4. "Ha nincs fontosabb dolga; egy tapsolót (ha buzgó) örömmel látok. Micsoda felsülés lesz!

M."

"Kafka Margit."

Boríték kézírással:

"Nagyságos

Papp Viktor
urnak

Budapest

Földmivelésügyi minisz-
térium munkaügyi oszt."

Postabélyegzőn: "Budapest 911. Jan. 22."

HM. 5. "Nagyságos

Papp Viktor
urnak

Budapest

Földmivelésügyi minisztérium
Közmunkaügyi osztály.

Kedves Papp Viktor! Az eredeti tervem, sajnos, megváltozott; szombaton nem mehetek Somlyóékhoz holmi nem kellemes családi ügyek miatt. Azért nem kell fárasztanom magát az elkíséréssel; de szeretném, ha elmenne mégis; úgy érzem, jó estéje volna.

Vasárnap azonban, — és minden olyan vasárnap és alkalomkor, amikor hölgyvendégek is vannak nálam, igen-igen szívesen látom, nekem nélkülözhetetlennek érzem magát továbbra is. — Igaz! Engedje meg, hogy a "fogadalmakra" emlékeztessen. Az- A másodikat önzetlenül kívánám, hogy megtartsa s az egy hónap leteltével nálam rendezünk egy kis társaságos lumpolást megint. Az elsőt azonban önzésből és magamért igen-igen kérem, tartsa meg. A vasárnapokon való viszontlátásig a régi, változatlan, igaz barátsággal üdvözlö
Bp. 1911. jan. 25.

Kaffka Margit."

Két darab saját névjegyére írt, kézírásos levél.

Villi Mária nélkül, Keszler a
húgával, stb. — Jóval, vacs-
napi népek. Dolgozik-e vala-
mit, Viktor? Persze, hogy nem,
most megint nem! Az Isten
akárhová tegye ezt a sok sa-
vart motivumot! Most már
Miklófalván tudnám, addig
se vége, se kezdete!

Most még én is ca-
varom egy kéréssel. Néme-
gyendán este egy társaság lesz a
Lovas út 23. szám alatti Kis
Kovácsát-vennég lőben (az a Hert-
berd-megérkelde ház,) — én is me-
gyek. Tíznegyig biztosan ott le-
szünk. Csábító eset, hogy máli

"Hejres anyám! Kü-
böl kőmönvön érdeklőd-
sed. Időidből még elég i-
dejelen, bár bizonyos oda-
rást kéve, de meremsedet
halkodtam. Völgényemmel
jártam ott, Bátor Ervin
arvosát, kint behívták a
kivél Buzsák akóda meg-
kötött. Fejtem vizsgálom
pár napi szabaddágra most
ittam van; remélhető-
leg közházi vizsgálata or-
vosi be; de ez is elég ve-
reles. Ervin fiatalabb
nalam. De nagyon jól ér-
jűk egymást; ha vima-
sok, megőrzéred majd.
Sokosá kedv Margit
Immeretlenül keset sokosá Ervin

Kaffka Margit sorai édesanyjához fényképük
háttoldalán
(Er. VI.)

Boríték kézírással.

HM. 6. "Nagyságos

illyésfalvi Papp Viktor

urnak

Budapest

Földmivelésügyi minisztérium

Munkásügyi és mezőrendőri osztály."

Postabélyegzőn. "Budapest 1911. május 15."

"Kedves Barátom,

Hadd gratuláljak magának Kétlyhez. Nagyon, nagyon rokonszenves, és váratlanul okos fiu; (de nehogy megmondja neki!) úgy látom, Maga a barátait mégis gondosabban válogatja össze, mint a szerelmeit. (Önmagának mondok bőkot; de így van.)

Továbbá mit mivel? Cellék itt vannak-e még? Hogy mulat? Borzasztó szép, nagy-nagy nyár lett, hirtelen és holdas hajnalok, néha reggelig bámulok belé a sápadt, ideges égbe. Ugye, ez problémákat fejtő? — S a problémákat én megfejtve szeretem. — Képzelve, barátom, másnap, hogy itt voltak, én is feküdtem, Lacó is. Az apja eljött megnézni és limonádét csinált nekünk. Kedves, ugye? De igazán csehül voltam, a bolond meghülés a mellemre vonult. Csak vasárnap délben keltem fel. Itt volt Leonie, Lányi Sarolta a bátyjával, Beck Villi Maria nélkül, Kenzler a hugával, stb. — Szóval, vasárnapi népek. Dolgozik-e valamit, Viktor? Persze, hogy nem, most megint nem! Az Isten akárhová tegye ezt a sok zavaró motívumot! Csak már Mihályfalván tudnám, addig se vége, se hossza!

S most még én is zavaros egy kérdéssel. Nézze, szerdán este egy társaság lesz a Lovas ut 23. szám alatti kis Novoszát-vendéglőben (ez a Herbert-megénekelte ház,) — én is megyek. Tizenegyig biztos ott leszünk, Csábitó eset, hogy Máli ott lesz, viszont Magának kedvrontó lehet, hogy Herbert is, természetesen. Hiába, a garnirungot is be kell venni! Nem jönne? Kedden és szerdán csak kettő után kerülök haza, azért ne hívjon telefonhoz, inkább válaszoljon pár sorban azonnal. Esetleg én felhívom az iskolából egy órakor délben. A Lovas-ut csak kérdés, nem hívás; nem veszem a lelkemre, hogy én is csábitsam a tanulás mellől. Ma buzgón írom a regényt, holnap, kedden talán pénz után járok a Világnál. Igen igen szíves üdvözet:

Kaffka Margit."

Levélpapíron, 4 kézírásos oldal.

(Dr. Kétly Károly egyet. tanár, orvos. Cellék, Kenzlerék ismeretlenek.)

Ebben a levélben Papp Viktort a Lovas-úti "Novoszat"-vendéglőbe hívja Kaffka Margit, hozzá téve, hogy "ez a Herbert-megénekelte ház."

Hibásan írta a nevet. A susztert s apját, akié a vendéglő volt: "Novoszád"-nak hívták. A mi lakásunktól a harmadik ház volt a Logodi utcában. Onnan ért fel a telek a Lovas-útra, ahol a kis vendéglő volt. A Logodi utcai ház udvarából lépcső vezetett fel a vár oldalába vágott pince fölé, ahhoz a kis fák közé rejtett helyiséghez, melyet vendéglőnek neveztek. Ide a Lovas-útról is volt bejárat.

Erről a házról írta Bauer Herbert-Balázs Béla[65] kis regényét: Történet a Logody-utcáról, a tavaszcáról, a halálról és a messzeségről.

Ide járt Balázs Béla Kaffka Margittal és ide járt gyakran Ady Endre is.

Ezt a kis vendéglőt így ismerteti, fivérem: Rolla J. Zoltán, aki 1945 után a főváros novella pályázatán I. díjat nyert[66].

A KIS DIÁK ÉS ADY ENDRE

Írta: Rolla J. Zoltán

"Közvetlenül az első világháború előtti években — kis diák voltam akkor, — Buda egyik nevezetes utcájában, a Logodi utcában laktunk. Már a neve is történelmi. Még Mátyás király idejében ez vezetett egy Logod nevű községbe. Déli része, a mai Szarvas tér területén lévő királyi vadász-kastélyig futott, másik fele meg le egészen a mai Moszkva térig.

A kis diák szemében azonban — aki akkor már diáklapot szerkesztett, — más szempontból is érdekes volt. Ahol az út a Tábor utca sarkán bekanyarodott, ott lakott Kosztolányi Dezső. Bástyafallal körülvett kertjében a környék legnagyobb fehér kutyája őrizte a házat. Innen szálltak a "Hajnali részegség" szép sorai a Logodi utca felé. Az utca — ma Moszkva-tér-i végén, botjára támaszkodva, a Logodi utcán járt fel Mátrai utcai lakásába Elek Artur, akit köszönésben és figyelemben sohasem lehetett megelőzni. S ugyancsak irodalmi érdekessége volt az utcának az is, hogy Balázs Béla ott lakott egy ideig a Novoszád-házban és kis regényt írt: Történet a Logody utcáról, a tavaszcáról, a halálról és a messzeségről címmel, megörökítve benne a susztert is, akinek apja a Lovas úti kis vendéglő tulajdonosa volt.

A Logodi utca 51. számú ház, amelyben akkor — Kolozsvárról felke-
rülve — laktunk, mint minden ház az utcában, a vár oldalára támaszkodott. A ház mögött elterülő fás rész, felnyúlt egészen a Lovas útig. A ma mellette haladó Korlát lépcső abban az időben még nem volt meg. A két ház közötti fűves részt kerítés zárta el az utcától. Ezen belül zavartalanul játszhattunk és közlekedhattunk s innen indultunk felfedezni a vároldal nevezetességeit.

A szomszéd házban nőtt fel Hegedűs Tibor kitűnő színházi főrendezőnk. (Az öccse osztálytársam volt.) Az utca szemben lévő oldalán lakott Sziklay János, az akkor már idős publicista s ugyanabban a házban volt gyerek abban az időben, játszótársunk Hincz Gyula festőművész. A Hegedűsék villája — amely előbb dr. Pauler Ákos egyetemi tanáré volt — melletti titokzatos ház pedig, — ha nem is irodalmilag — de erősen foglalkoztatta kamasz képzeletünket, mert itt lakott korunk és a környék leghíresebb jósnője, akinek háza előtt egymást érték a fényes fogatok, sőt az akkor még ritkaságszámba menő autók is. A ház kertje a vároldalon a Lovas útig nyúlt s a kis lépcsőn, mely a felső kapuhoz vezetett, néha titokzatos látogatók érkeztek, hogy a kevésbé forgalmas Lovas úton inkognitójukat könnyebben megőrizhessék.

A következő szomszéd a Novoszád-ház volt, mely — más szempontból bár, — de érdeklődésünket még inkább magára vonta. A Balázs Béla kis regényének is ez volt a színhelye. Logodi u. 57.sz.

A ház Logodi utcai frontján lakott ifjabb Novoszád Ferenc a suszter, a telek Lovas úti bejáratán pedig egy kicsi pléh tábla hirdette, hogy az ott felfutó lonc és orgonabokrok mögött idősebb Novoszád Ferenc kiskocsmája rejtőzködik. A kocsmát csak kevesen ismerték. Benne maga az öreg Novoszád mérte a bort.

Megtudtuk egyszer, hogy ennek a kis vendéglőnek egy idő óta érdekes vendége szokott lenni. Ide járt Ady Endre, akinek a neve akkor még nem szerepelt ugyan az iskolák irodalomtörténeti óráin, de a diákok annál többet beszéltek róla. Az Adyról megoszló vélemény nem csökkentette iránta az érdeklődést. A körülötte folyó harc csak érdekesebbé tette a szemünkben.

A kis kocsmá híres vendége mindnyájunkat izgatott. Ennek folytán az ifjabb Novoszád Ferenc suszternél heverő cipőimért gyakrabban látogattam el a Novoszád-házba, ezeket az utakat arra használva fel, hogy felnézhessek a kis kocsmá felé, ahová az udvarról meredek lépcső vezetett fel. Nagyon szerettem volna közelebből is látni Ady Endrét. Novoszád bácsinak bizonyára nem tűnt fel, hogy mindig a Logodi utca felől érkezem a mély kapubolt alá és dolgom végeztével mindig az udvarból a Lovas út felé vezető lépcsőn távozom el.

Eddig a Novoszád-ház érdekessége az a vároldalba beépített, rejtelmes, befalazott boltív alatti rész volt, amelyről azt állították, hogy egyik bejárata annak a rengeteg alagútnak, amely a vár mélyébe vezet. (Itt volt a borospince.) Ez most mind eltörpült amellet a tény mellett, hogy a kis kocsmában a nagy költő ül egy borosüveg mellett és titokzatos sorokat vet az előtte heverő papírra.

Hányszor figyeltük messziről, a Lovas úti bokrok közül, ahogy itt ült kezére támasztott fejjel, homlokába hulló sötét hajával! Sohasem felejttem el a szemeit! Mindent látott, de éreztem, hogy az érzékelhető tárgyakon kívül valami más is van ott, amit csak ő láthat egyedül.

Egy ideig sokáig nem mutatkozott. Az öreg Novoszád bácsi azt mondta, hogy szanatóriumban van. Sajnáltam szegényt. Szomorú szemei megbabonáztak, pedig sohasem beszéltem vele. Akkor már olvastam a verseit. Csodáltam és aggódtam érte.

A rossz cipőim ügyében megtett gyakori sétáknak meg is volt aztán az eredménye.

Egyszer, egy késő délutánon, a kis lépcsőn felkapaszkodva, közeli láthattam Ady Endrét. Két barátja társágában — mint később Novoszád bácsitól megtudtam: Balázs Béla és Papp Viktor voltak, — ott ült a Lovas úti kocsmában. Sápadt arcából szinte csak nagy szemei világítottak.

Novoszád bácsival számoltak el éppen. Azon tanakodtak, hogy kocsi kellene. Ki menjen el érte?

Közelebb léptem. — Hozok én kocsit — szóltam.

— Tudsz jól szaladni, — kérdezte Ady.

— Én ne tudnék, hiszen már versenyeztem is.

— Jól van öcsém, akkor szedd a lábad.

A megbízatás pokoli erőt kölcsönzött egyébként is rugalmas lábaimnak. Nem hiszem, hogy kortársaim most versenyezhetek volna velem. Percek alatt az akkori Széna téren voltam. Sokkal hamarabb, mint ahogy kocsival visszadöcögtem. Az öreg kocsis ugyanis körülményesen leszerelve lováról a zabostarisznyát, cammogva indult meg az Ostrom utcán. Csak mikor már a Bécsikapu-térnél voltunk, suhogtatta meg az ostort. Ettől aztán megtáltosodtak a lovaskái s robogva értünk a kocsmá elé.

Adyék éppen szedelőzködtek. Valami kéziratcsomót Ady hanyagul az oldalzsebébe sülyesztett, úgy hogy a vége fehéren kilátszott. Ami azokra a lapokra volt írva, ma már biztosan örök értéke a magyar irodalomnak. Akkor csak néhány vers a Nyugat szerkesztőségének.

— Derék legény vagy, öcsém, — mondta Ady. Mit adjak neked? Zsebébe nyúlt, mintha meg akarna jutalmazni, de én megelőztem.

— Azt érzem jutalomnak, hogy Ady Endrének szivességet tehettem.

— Hát tudod, ki vagyok? — nézett rám kíváncsian.

— Hogyne tudnám. Minden diák tudja!

Ady szeme megcsillanva mosolyogni kezdett.

— Ha lehetne — kezdtém elfogódottan — (milyen régen vártam erre a pillanatra!) — inkább egy autogrammot kérnék. — És kihúзва autogrammgyűjtő vörösbőrbe kötött kis könyvemet, elébe tartottam.

Ady újra figyelmesen rám nézett, elvette s a kis könyv egyik lapjára odaírta — "Én fiatal maradok — Ady Endre."

(Örök kár, hogy a háborús idők ezt a kis könyvet megsemmisítették. Elek Artur, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, Kaffka Margit, Tóth Árpád és még mennyi korabeli író bejegyzése volt benne!)

Ady kezét fogott velem s én boldogan mondtam köszönetet.

Aztán beültek a kocsiba. Ady még kedvesen intett a kezével, s a két ló megindult velük ...

Az öreg Novoszád bácsi gondosan bezárta a kis Lovas úti kaput."

*

Ez volt a Lovas úti kis vendéglő, ahova Kaffka Margit meghívta Papp Viktort. Ő — bár a nevét rosszul jegyezte meg — jól ismerte ezt a helyet, mert hiszen ide járt egykoron Balázs Bélával: "Herbert"-tel — ahogy levelében is nevezi. Erről

írta — s a Herbert kis regényéről — "Az üvegkisasszony" című novelláját, elki-sérve benne Balázs Bélát a régi emlékü helyre s ott megleckéztetve az "amorális művész"-t, — ezzel kissé önmagának is elégtételt szerezve.

A barátság Papp Viktorral tovább tartott s az júniusban, születésnapján levél-ben köszönti. Erre Kaffka Margit a következőképpen válaszolt.

Boríték kézírással

HM. 7. "Nagyságos

illésfalvi Papp Viktor

urnak

Budapest

Földmivelésügyi minisztérium

Mezőrendőri és munkásügyi osztály."

Postabélyegzőn. "Budapest 1911. JUN."

"Kedves Papp Viktor!

Nagyon meglepett és megörvendeztetett a kedves, baráti megemléke-zése a születésnapjáról. Azt hittem, hosszabb ideig nem fogok most hirt venni magáról. Igen-igen jól esett.

Azóta nem voltam emberek közt; vasárnaponként elszórva vetődik ide egy-két ember. Ugy nyáriasan. —

Nem volt könnyű dolog ilyen nagyon —egyedül átélni a legnyáribb ünne-pet, s az öregedésre emlékeztető évfordulót. Tíz évvel ezelőtt a Margit-szigeten töltöttem, azóta sem vacsoráztam ott. De jó így! Akartam meg-szokni így, tehát megszoktam.

Az életfilozofia egyetlen tétele talán ez: egyre kevesebb — és keve-sebb legyen az olyan dolog, ami kifoghat rajtad!

Egyre dolgozom, gépiesen és nem sok reménnyel a sikerben. Lacó is beteg volt azóta, és sok egyéb. A napi villamosozás végkép tönkretesz.

Maga beteg volt? Nem szeretem az ilyen könnyed odavetések, ha komoly dologról van szó. Ez nem élc-téma. Hát maga az a hires, — ön-magát — becsülő, egészségét őrző? Csak nekem prédikáljon még! — És legalább megírná, hogy jól van-e most már? A homály nem feltétlen kellé-ke a szép stilusnak. Szeretném, ha világosabban hirt adna magáról.

Ha pedig, — mint írja, — "az idő letelik" háromszor kérdezze meg önmagát, van-e kedve a Márvány utca felé fordulni arccal? Mert a barát-ság nem jelent hangulatbeli-önconkitást.

És én nem vagyok nagyon szórakoztató és kedélyderítő pajtás.

Ha valamikor mégis kedve találna támadni, telefonáljon délben, illetve 2 óra tájban. Ha nem volnék honn, a házfelügyelőék átadják az üzenetet.

Még egyszer köszönöm a sorait, higgye el, én is nagyon, nagyon jól kívánok magának, Viktor! Igaz szeretettel üdvözl

Kaffka Margit."

Kézírással, dátum nélkül írt levél, 3 oldal.

"Tíz évvel ezelőtt a Margitszigeten töltöttem. Azóta sem vacsoráztam ott. De jó így. Akartam megszokni így, tehát megszoktam" — írja levelében Kaffka Margit.

A "Tűz"-zel, Lükő Gézával[67] — és nagyanyjával a Margitszigeten töltött időre emlékezik. Így akarta! (Pedig de sok sírásába került!) S még most is viszszaient benne.

Mindjárt le is vonja a tanulságot, "Az életfilozófia egyetlen tétele talán ez: egyre kevesebb — és kevesebb legyen az olyan dolog, ami kifoghat rajtad!"

*

Ezen az őszön, édesanyja Pestre jövetelét jelző levelére válaszol.

"Csak az aggaszt — írja — nem lesz-e nagy hideg akkor, mert tulhidegben nem fülk valami jól a lakásom." — Azt is megírja: "Az egészségem bizony nagyon gyengülő, igen elstrapált szervezet és idegrendszer lehetek; mindenféle bajok kezdődését érzem: sziv, gége, női dolgok, stb."

S ebben a levélben számol be féltestvére, Gyuri látogatásáról is.

A levelet az Országos Polgári Iskola Tanáregyesület Múzeuma őrizte meg. Onnan szereztem meg a hiteles másolatot.

HM. 8. "Kedves Anyám!

Sok megnyugtatót írtál a családról, rég nem hallottam már híreket; bizonyosan jó dolog az, hogy Anna, Sári biztosra és rendben van.

Októberre nem is kell külön meghívást várnod, természetesen, csak készülj fel és ird meg pontosan jöttödet, a költségeket előre küldöm. — 8-10 napot tudok szakítani a munkából hogy veled töltssem; ma irt Laciné a színházjegyek felől; egy vendégpaplant szerzek addig, egyebem van; egy kis kapriczpárnát csatolj majd a bőröndhöz, mert te szinte ülsz az ágyban egy párnatorony tetején. Csak az aggaszt, nem lesz-e nagy hideg akkor, mert tulhidegben nem fülk valami jól a lakásom, node, hisz október közepe nem tél még; mérsékeltebb időben igen jó és állandó meleget lehet elérni. Kérlek, ugyan, ne viselj fűzőt anyám, oly szépen, finoman lehet ma fűzetlenül /~~étesz~~/ öltözni megfelelő szabásu ruhákban s még kevésbé látszik a kövérség. Most voltam egy két napos tanulmányuton Zágrábban férfitársasággal, — egy szál fekete selyemgrenadin ruhában utaztam, ki-

rándultam, vendégeskedtem, színházaztam; egy világoskék selyemsál meg egy fehér csipkegallér volt a ridikülben, azzal csináltam vele ruha-változatokat, csomag nem is volt velem. Mit kinozza az ember magát azzal a fűzővel!

Sárit természetesen nagyon szívesen látom, írja meg, mikor jön, esetleg kimegyek a vonathoz elé. Most ráérek, jövök-, megyek vele egy kicsit; majd megleszünk. — A cselédem elég jó most. Az egészségem bizony, nagyon gyengülő, igen elstrapált szervezet és idegrendszer lehetek; mindenféle bajok kezdődését érzem; szív, gége, női dolgok, stb. — A gyerekek most jár második elemibe; erős, jóeszű kisfiu a lelkem, csak hüllékeny nagyon, mindjárt köhög. — Az apja ruházza, egyébként velem van. Gyurka itt járt tegnapelőtt, persze pénzt kérni, — másképp nem is jön. Azt a pár ~~forint~~ forintját beleölte az "önálló üzletbe" a boldogtalan, épen neki való az! Nemhogy egy kis tartaléknak hagyta volna, mikor így nincs állásban. Mi lesz a télen vele? Mennyi munkanélküli ember van Pesten!

Máramarosba a nyáron majdnem fel kellett mennem, írni kellett volna az ottani nemzetiségi viszonyokról. Árvíz, majd kolera akadályozott; de jövőre, ha élek, elmegyek Rónaszékre. Akkor persze, Annust is meglátogatom s az ura talán tájékoztat is egyről másról.

Kezedet csókolom, a viszontlátásig íratok.

Bp. 1911. szept. 12.

Margit."

Boríték:

"Nagyságos Almásy Ignáczné úrnőnek

Nagy-Károly-
/Szatmár megye./"

Postabélyegző: "Bp. 1911. szept. 12."

*

1911. decemberében Papp Viktor hosszú és komoly levelére hosszan és komolyan válaszol. — Érdemes felfigyelni erre a mondatra: "Ha valami izenet-értelem van számomra a következő vasárnapdélutáni ötletben, úgy csak ez: "Jelzem neked, te asszony, hogy én társadalmi lénynek tekintelek téged azok után is; olyannak, akinél lehet officielle látogatást tenni, — mert én lovagias, modern és nagylelkű vagyok!" —

Íme a levél:

Boríték kézírással.

Postabélyegző: "Budapest 1911.dec.1."

HM. 9. "Nagyságos

I. Papp Viktor

urnak

Budapest

Földmivelésügyi minisz-
térium Mezőrendőri osztály."

"Kedves Barátom! Hosszú levelét ma kaptam és köszönöm, hogy ugy értett meg, ahogy miközöttünk a legszebb és legjobb. — Bizonyos indokolásokban téved talán, — tévedni vél vagy akar. — Tudja mit? Mához fél-esztendőre, mondjuk, — ha még érdekelné, — egészen őszinte leszek ebben is. — Most csak ennyit. Nem üzennek nekem a Ny-tól olyas üzenetet, amit Maga khimérás-betiükben látott a kávéházi ablakon. Ha valami izenet —értelem van számomra a következő vasárnapdélutáni ötletben, ugy csak ez; "Jelzem neked, te asszony, hogy én társadalmi lénynek tekintelek téged azok után is; olyannak, akinél lehet officielle látogatást tenni, — mert én lovagias, modern és nagylelkű vagyok!" — Szoktam és tudok érteni sorok és telefoncsengetések között; s a vasárnapdélutánál nem érzem egyéb dolgomat, minthogy tőlem telhetően jó theát szolgálhassak fel a vendégeimnek, ha csakugyan eljönnek. — — Első pillanatban nem tűnt fel ilyen világosan a dolog a maga egyszerű voltában, — és ösztönszerűen kaptam egy baráti kéz után. Milyen kedves, játékos ujjlegyintése a mindennél hatalmasabb életnek; az a baráti kéz ép akkor nem volt szabad; más karba fűzte egy erős, nemes, gyönyörű gerjedelem. Látta, az örök tanulság! Barátságok nincsenek, barátom, csak szíves emberi jóindulatok és azontul — áldozati tüzek, felcsapó nagy gerjedelmek. S van, akinek mindebből ez jutott; az ut szélén ülni, nézni haladókat és rohanókat, páros összekötötteket és egymás felé lihegőket, — né nézni és bólingatni. Hát ezt már nagyon jól tudom.

Nem tudom, a rövid barátságunk alatt megérezte-é az én bolond, ideges, szenvedélyes és kicsit szomorú gőgömet; Morvamezőtől-Uráig? És tudja-e, hogy nagy, helyrehozhatatlan sértésnek venném ezentul a barátságának minden bizonyítékát ez egyetlent kivéve; — — eljönni hozzám minél több vasárnapon, lehetőleg, s amennyire teheti; ugy igazítani, hogy nőtársaság is legyen és hogy ne távozzék el egyedül. Az én programom pedig talán nagyon-nagyon sok időre ez. Vasárnapokon minél több rokon-szenves férfi és nő körültem, minél több jó arc, okos szó, kemény és nyugodt kézzorítás; és minél több olyan két-ember, akiket láthatatlan vörös szálak fűznek össze a kis szobám egyik sarkából a másikig, szemtől-szemig, idegtől-idegig; idegen gerjedelmek sugarai szökjék át a testem, — furcsa, tán perverens vágy, — látni akarok és bólintani. Hétköz-

napokon pedig a legteljesebb magány. Tán munka -----! "Valahogyan el fogja intézni egyedül, — rosszul, de elintézi. Magára hagyom!" Igaza volt barátom, már elintéztem. -- Igaz, tegnap, csütörtökön volt nálam két kedves, boldog ember. Látta, — párokat hétköznapi is szívesen látok.

Somlyóékhoz elmegy, — ezt vártam, így szeretem. A Munkácsy-utcában laknak, — a számot nem tudom így, de 17-04 telefonszám alatt biztosat; s az elmenésre formásabb alkalmat talál. — Látta, látta, maga kisgyerek! — Hát nem lett volna furcsa, zavaró, félremagyarázható rossz ötlet, ha maga baráti áldozatból velem megy be valahová s velem jön el; s valaki esetleg már ott van vagy még ottmarad? Nem jó az ~~am~~ asszonyok biztonságérzetét próbára tenni. A barátság nem kíván ilyen donkihótei, oktalan áldozatokat. — Miért zavarjuk, keresztezzük két lénynek vagy két szép összelángolásnak vagy összeérésnek egymáshoz való útját? Az élet ugyis zavar, keresztez és forgat majd; mi Látók legalább lássunk tisztán és ülünk le az út mentén bólintani. Egyszer mesélt egy becsületes és nem-okos vampirról, aki az ernyedő ujjait végül ~~kihúzza~~ ^{elti} szívekből és álmokból és alélva lezuhan a magasból. — Hátha egyikcsit nem így. Hátha kirántja egyszer a fegyvertelen és vértelen ujjakat és csendesén, eltűnődve lelépked a létrafokokon és továbbmegy a homályban. Mert közben — csak úgy, — eszébe jutott, hogy tulajdonkép semmi keresnivalója nincs tetőn és ormokon. Istent vele, barátom! Irtak-e valaha becsületesebb két levelet, mint a maga mai levele s ez az enyim? --- Jól mulasson szombaton, — jól mulassanak!

"Legőszintébb "asszony"-barátja.

4 félv papír hosszában kettévágva. Kézírás.

Erre a barátságra utal a következő dátumtalan levél is.

HM.10. "Kedves Viktor! Novellairás közben hadd jegyzek fel ide magának egy-két illemszabályt az illem határán tulról, — mert a barátság kell, hogy tul legyen ezen a határon. Vagy mondjuk, külön szabályai vannak. Első köztük talán a könnyedség.

Egyáltalában nem feledtem el, hogy Maga ma hozzám ígérkezett; főtt gyümölcscsel, meleg szobával és igaz baráti örömmel egyformán gondoltam a jöttére. Épezért siettem a rossz novellámmal, hogy aztán kedvünk-re elbeszélgethessünk.

Későn keltem, jóval tíz után, mert éjszaka is csináltam a regényt; s holnapra, szombatra Schöpflinhez kellett- vinnem egy novellát, mert két korona az összvagyonom. Maga tudja; Daudet-módra szoktam nekiülni, há-lóköntösben, épen csak mosakodva, de meg sem fésülködve. Csakugyan tisztelem annyira, hogy így nem fogadhattam, (másfélórával hamarabb jött a jelzettnél) — de öt perc alatt elkészültem volna. Mikor telefonált, már régen a novella mellett ültem megint.

A barátságra visszatérve; azt hiszem az egyetlen lehetősége, hogy mindenki szóról-szóra vegye és higye amit a másik mond. Tehát én va-

lóban mérgeződtem az első percben, hogy még nem vagyok kész, de valóban azt akartam volna, hogy akkor már olvassa át inkább a novellám addig, valóban szívesen láttam magát s a novellámból valóban nem hiányzott több másfél oldalnál, ami félórás munka, — a távozása után 9-től féltizig. Én nem illedelmeskedem és nem kertelek Magával szemben. Azt hittem mostanig, hogy ezzel lehet legjobban megtisztelni egyik embernek a másikat.

Ami a továbbiakat illeti, Maga ismeri, Viktor az én mostani elhelyezkedésem a világban és tudja, — hogy nekem ma egy ember sem elég fontos arra, hogy a távozása veszteség legyen; — de senkisé is elég kevés, hogy a barátságtalan viselkedése ellenére is ne érezzek iránta változatlan rokonszenvet és szeretet, ha eddig így voltam hangolva iránta.

Különben a tett magában hordja büntetését. Tíz perccel az elmenetele után egy bájos, szőke, leányismerősöm állított be zöld bársonyban. Akkor csakugyan haragudtam magára, hogy nincs itt.

És ezt a rossz novellát mennyire szerettem volna, ha elolvassa! De hát mindegy, — minthogy minden mindegy. Rossz dolog volna, ha már nem tudnánk lehangolt perceket okozni egymásnak!

Szeretettel köszönti
Pénteken este.

K. Margit

U.I. Kedves Viktor, — — tegnap szórakozottságból valami más firkálást regényvázlatot küldtem el magának a fenti sorok helyett. Ma ezt megeltem. Bosszuságomban is nevetnem kell és humoros oldaláról felfogni a dolgot. Kérem tegye maga is azt; és a regényvázlatot dobja tűzbe. Kedves jó barátom, lássa, — egészen bolond nem vagyok még, de veszedelmesen ideges. Schöpflint megkértem, szolgáltatasson erre nézve adatokat Magának. Margit.
(Vasárnap este!)"

2 fél ívpapír, kézírással.

Megkérdeztem Papp Viktort is, aki így beszélt életének erről az idejéről és Kaffka Margitról.

Papp Viktor: — Sajnálom, hogy nem szólt előbb. Már a Nemzeti Múzeumnak adtam át a Kaffka Margittal váltott leveleket. Talán 8 darab tőle. Abból kiderül, hogy milyen kapcsolatban voltunk.

Papp Viktorné:[68] A barátnőd volt, mondd csak ki nyugodtan, tudta azt az egész világ.

Papp Viktor. — A Színek és évek—en dolgozott abban az időben. Ott írta a Márvány utcai lakásában. Egy ív papírt féloldalára, illetve az oldalt hosszában felére hajtva — írt, s ha egyik napról a másikra odamentem, az egész szoba tele volt Színek és évek—kel. Ha egy papírszelet megtelt, lesodorta és írt tovább. Rettentően rendetlen volt.

Papp Viktorné: És rettentően csúnya.

Papp Viktor: — Nagyon csúnya nő volt!

Papp Viktorné: — És gusztustalan, piszkos sárga bőrű.

Papp Viktor: — Rendetlenül és ízléstelenül öltözködött. Lyukas harisnyában járkált az utcán és ehhez hasonló.

Papp Viktorné: — Borzalmas nő volt! Mit lehet erről írni?

Rolla Margit: — A zeneértő Papp Viktorra utal Áriák c. versciklusa is.

Papp Viktor: — Igen. Ez annak az időnek tanuja. Akkor írta. — Ady és én gyakran voltunk együtt nála. Közel a lakásához, ott, ahol most a Kis Royal van, volt egy kis kertes kocsmá. Ott szoktunk vacsorázni. Vagy néha ketten együtt ebédeltünk ott. Egy pohár bort sem engedett fizetni.

Papp Viktorné: — Falusi bugris volt.

Papp Viktor: — Egyszer Schöpflinnel, Adyval és vele vacsoráztunk ott. Azt kér-di tőle valamelyikünk: megengedi-e, hogy bort vigyünk át magához, s ott megihassuk. (Akkor korai zárórás világ volt.)

"Hozzájárult. Átmentünk hozzá, átvittük a bort két kristályvizes üvegben. Ott beszélgettünk s úgy két óra felé hazaindultunk. Az egyik üvegben ott maradt vagy egy félliter bor. — Ezt vigyék magukkal — mondta Kaffka Margit. — Hát, ha csak meg nem isszuk, de másként, hogy vigyük el? Eljöttünk. Mikor kint jártunk már az utcán — (földszinten lakott) — a boros üveget utánunk hajította, ki az utca közepére."

Papp Viktorné: — Finom kis nő lehetett!

Papp Viktor: — '1910-ig tartott az Osvát-ügy. Milyen szerelmes volt bele! De még azután is küldte neki az orgonaágat. — Osvát előtt azonban volt neki egy csinos, jóarcu szatmári fiú is. Lükő, — ha jól emlékszem. Aztán jöttek az Állomás évei. Fémes Beck Vilmossal, a szobrással is szerelmi kapcsolata volt. Az aztán szobrot is készített róla. Az Állomások-ban őt is kiírta. És volt egy szülővárosából való segítője is, egy zsidó kultuszállamtitkár, Gönczi Mór. Azzal még én is találkoztam nála. De közben lezajlott a Balázs Béla-ügy is."

(Eszembe jutott, amit Bölöni György mondott Kaffkáról: "Lépcsőnek használta a férfiakat.")

Papp Viktor: — "Ady a "Három holló"-ban mindig ugratta Kaffka Margitot is. Egyszer fel is pattant az asztal mellől s ott akart hagyni bennünket. (Nagyon hirtelen természetű volt.) — Ady azonban lefogta a kezét és azt mondta neki: "Ennél az asztalnál mindenkinek kioperáljuk a belét, de azért nem szabad haragudni."

Papp Viktor elbeszélte egy ilyen ugratás történetét, — amit ugyan már nyomtatásban is olvastam —, de itt egy szem- és fültanu emlékezett. "Egyszer azt mondta Kaffkának Ady: "Akármit is beszélsz, zsidó vagy te!" — "Én?" — Csattant fel Kaffka. — "Ilyet ne mondj! Katolikus vagyok!" — "Ne beszélj!" — szólt rá Ady. — "Zsidó vagy te. Zsidóul gondolkozol, zsidóul írsz, zsidókból élsz!" — Kaffka felugrott. Megsértődött. — "Nem vagyok zsidó!" — kiáltotta. — "No, ha elmondod nekünk a miatyánkot és az üdvözlégyet, akkor elhisszük, hogy nem vagy az!" — És Kaffka Margit ott a kávéház asztalánál elmondta a két imádságot nekik.

" — Egyébként — folytatta Papp Viktor — nagyon fárasztó nő volt. Rendkívüli szellemi éberséget kívánt a vele való beszélgetés. -- Kaffka Margit első ura nagyon rendes hivatalnok, jó arcú ember is volt. Együtt voltunk a Földművelésügyi Minisztériumban. De nem szerette az írókat és művészeket. Ezt még velem is érezte"

hivatalon belül is. Nem tetszett neki, hogy járok Kaffkához. — Különben már régen nem éltek együtt. Én már Újpesten is voltam nála."

*

A Színek és évek 1911-ben elkészült és folytatásokban megjelent a Vasárnapi Újságban.

A regény Kaffka Margit édesanyja életét — megszépített életét! — tükrözi. A benne szereplőkre ráismert szülővárosa és súlyosan elítélte érte.

Könyvében a nagykarolyi tűzvész sorsformáló, színes leírása nem személyes élménye. Családjától, ismerőseitől, régi lapokból és saját fantáziájából átvett anyag. Hiszen az akkor még alig 7 éves gyermek — Kaffka Margit abban az időben nem élt Nagykarolyban: a szatmári zárda bentlakó növendéke volt.

A regény híven rajzolja a kort és embereit. Köztük élt — rövid megszakításokkal — évekig és éles szemmel látta őket. Ezt a világot formálja, szépíti, csiszolja fantáziája és írói készsége örök értékű regénnyé.

Móricz Zsigmond[69] a Nyugatban rögtön áradozó cikket írt róla.

"Kaffka Margit asszony a Vasárnapi Újságban megírt egy regényt, mely most fejeződött be december 31-én, kötetben még nem jelent meg, a címe Színek és évek s az én érzésem szerint ezzel a regénnyel ő eddigi írói útjának csúcspontjára ért s egyszerre mind olyan magaslatra, ahova asszonyíró nálunk még soha." — "...az emberéletnek ennél különbb, asszonyszemmel látott, asszonyérettel átélt, asszonytehetségen átfőzött extractumát sem adhatták soha: ez a regény, egy igazi írói tehetségnek szerencsés és boldog kiáradása." "Most megéreztem a belső létfélt különbséget a férfi és a nő író között. Még jobban rájöttem, hogy mennyire igaz az, amit én az írás bázisának tartok," — "Az én érzésem ez: aki az életet írásban tovább tudja élni, az író." — "az író általában a művész az igazi életet művészetében éli le."

"És hogy van ez megírva, milyen asszonyian. Soha még senkinél nem éreztem, hogy a regény objectivitásának dogmáit ilyen erős líra feszítse. Mint az új bor, forr és pezseg ez a líra és néha szinte kábít a belőle kiáradó szénsav."

"---az a tény, hogy Kaffka Margit eljutott ehhez a regényhez egy kiváló írói egyéniség belső pompás kifejlődésén kívül, azt hiszem valami kortörténeti dokumentum is: hiszen a szemünk láttára nőnek a legfiatalabb írónőink hivatásszerű női írókká."

A regény aztán 1912-ben könyvalakban is megjelent.

Lengyel Menyhért[70] a Nyugatban így ír róla: "...világfelfogás. Kaffka Margit regénye mögött ott sötétlik ez a komoly valami."

"És még sok minden. Az asszony egész sorsa, legbelseje, sokfajta szenvedése, elhagyatottsága, örökös vágyakozása, az aminek indult és amivé lett. És — mint rendkívüli érték — a magyar vidék és a magyar emberek különös színe, oroszos, bánatos, pusztuló világa, Kitűnően látott alakok s történetek, melyekhez köze volt az írónak, mert a meggyőződés és tudás olyan erejével beszél róluk, amit nem lehet csak kitalált dolgokhoz hozzáadni. Mélyen a magyar földben gyökereznek a regény száalai — mélyen az író szívében a dolgok egész lírája."

"Kitűnően tudta elmondani. Bánatosan, egyszerűen, nyugodtan. Emberek és dolgok felett álló szuverénitással, mely az írónak nemcsak világnézetében, hanem előadásmódjában is kifejezésre jut. Ez a nyugalom nagy gazdagságot sejtet, s rendkívüli készséget mutat, mely tetéztve a konstruálni tudás oly ritka adományával a várva várt és nálunk annyira hiányzó kész, nagy regények írójának mutatja Kaffka Margitot. A Színek és évek már ilyen. Kész nagy regény — és ezekkel az elfuló szavakkal csak ezt akartam mondani." — "Ez a regény olyan, ami megmarad — egy szép könyv ebből a korból. Nem fog elmaradni a felbecsülése és igen díszes helyre állítása."

Németh László[71] "A Színek és évek az a könyv, amely nevét még magyarul olvasnak, fenn fogja tartani."

"Az előtttem járt okoknak és nehéz, véres csataképek bonyodalmainak — írta később önéletrajzában Kaffka Margit — nemcsak a "Színek és évek" regény témáját köszönöm, melyért szülővármegyém —, — megizente—, kegyetlenül csúffá tesz, ha megbántott földjére merem a lábam tenni—, hanem bensőmnem folytonos és küzködő kettősségét főképen, ez igen kétféle örökség tusáját, mit nagyon analizáló, tudatos voltommal minden léptemben nyomról-nyomra kísérek. Kissé azt is mondhatnám: ez a csata karakterem, megváltozásaim, történéseim története.

Maniuné-Horváth Lenke[72] levele megerősíti a szülővárosáról fent mondottakat. "A Színek és évek nagyrészt saját családjáról és ismerőseiről szól, szűkebb hazájában sokan haragudtak is reá, mert egyes alakok ugyancsak felismerhetők voltak."

Az idézett levelet a Polgári Iskolai Tanáregyesület Múzeuma őrizte. Ez a Polgári Iskolai Tanáregyesület A mi értékeink címmel könyvet is állított össze. Az előszót Rákosi Zoltán polgári iskolai igazgató írta hozzá, az ismertetést Deák Gyula igazgató. Ebben a 15. beszámoló Kaffka Margitról szól.

A könyvet ismertette:

Móricz Zsigmond: Nyugat 1912. 3.

Lengyel Menyhért: Nyugat 1912. 11.

Schöpfung Aladár: Nyugat 1912. 24.

Jeltelen cikk: Vasárnapi Újság 1912. 46.

s.e. Pesti Napló 1912. 284.

r.r. Budapesti Szemle 1913. 154. k.

b.j. Magyar Kultúra 1913.1.

K.S. Magyar Figyelő 1913. 1.

Schöpfung Aladár: Szépirodalmi Szemle Huszadik Század 1913.1.

Vajda Ernő: Könyvszemle, Élet. 1913. 1.

b.j.: Kath. Szemle 1914.1.

Császár Elemér: A XX. század magyar irodalma kritikákban, Irodalomtörténeti Füzetek 5.sz. Bp. 1926.

Ugyancsak ebben az évben jelenik meg Utólszor a lyrán c. verskötete is, a Modern Könyvtár 246-247. számaként.

Ismerteti: Havas Gyula (Ignotus megjegyzésével) Kaffka Margit: Utólszor a lyrán, Nyugat, 1913.11.

A birtokomban levő példány, melyet Guttmann Leonietől kaptam, a Kaffka Margit volt, s mert szokása szerint könyvei belső fedőlapjára ragasztotta a kritiká-

kat, tehát ebben is ott találom Havas Gyula[73] cikkét. Valamint a kötetben a versek — Kaffka Margit által beírt — javításait is.

A kritikából: "--- ezek a versek büszkén felvett küzdelmek súlyos zuhanásai és lemondó ajakszorításai közül törtek elő, már legyőzöttek, de orvul a megbékéléses pihenés óráiban s diadalmasan." "...örök harc a legyőzött s győzhetetlen lírával, utólszor a lírán és sohasem utólszor."

Egyre növekvőbb hírű író-tanárnőjét az új iskola is megbecsüli. A Szatmár-megyei Közlöny ezt írja 1912. márc. 3. 9.sz. XXXVIII. "évfolyamában: "Hír. Kaffka Margit ünneplése. Budapest Úteg utcai polgári leányiskolájának tantes-tülete tanítónője, Kaffka Margit, a nagykárolyi származású kitűnő írónő tisz-teletére pénteken este a lipótvárosi kaszinóban vacsorát rendezett.

A Nyugatban folytatásokban közlik a "Mária évei"-t.

1912-ben írja meg bölcs belátással, józanul önéletrajzát az Érdekes Újság De-kameronjának.

Ezt írja benne: "Az első kötet — s a tulságosan is jó fogadtatás, melyben része-siilt — mégis csak elkésett nekem. Akkor már nagyon is szövevényesen körülvelt és behálózott volt sok, sok dolog, melyekből kibontakozni aztán egy élet sem volt elég. Ha mindez hamarabb jön ... Igen, talán egész kis dolgokon múlik minden! Vidék-ből, családból, előítéletekből, kapcsolatokból, robotos munkából, anyagi nyűgökből, önmagammal való súlyos konfliktusokból — egy állandó és folytonos kimenés az éle-tem s ezen a kivándorló úton tán csak fényképfelvételek az írásaim..."

Még ebben az évben megjelenik Süppedő talajon c. novellás kötete, a Magyar Könyvtár 654-655. számaként. Hat új novella.

Ismertette:

P. L.: Magyar Nemzet 1912. 70.

Jeltelen cikk: Vasárnapi Újság 1912. 10.

Gazdag év ez!

Bölni azt írja Az igazi Ady c. könyvében: "Ady ekkor kezdi megismerni és barátilag megszeretni Kaffka Margitot, akivel igen gyakran vagyunk együtt. Margit is Pandi is kedvelik a plyetykát, elbeszélgetünk, vitázunk politika, írók, nők, sze-relmek. Ady megírja ragyogó nagy versét a "Nőkergető fényes hazugság"-ról, Kaffka Margitnak a "nagyon nagy író asszonynak" küldve."

"Kaffka Margit kedvesen büszkélkedett el a verssel, amit mint asszony, de még inkább mint író kapott, mint Ady múzsája. De pár nap múlva asszonyosan s kissé méltatlankodva panaszkodta nekünk, hogy a Sziget felé a kocsiban szobalá-nyoknak való fogdosásokkal traktálta a költő."

Bölni gyöngéden elhallgatja, hogy Kaffka Margit akkor kiugrott a döcögő konf-lisból és elmenekült — egyedül haza. Herrerné azonban elmondta s hozzátette, hogy Ady akkor már nagyon ivott és Kaffka szerint — bármennyire is értékelte benne az író-t — mint férfi "gusztustalan" volt.

Az Állomások színes, de terhes éveit éli. Minden átélt és képzelt szerelem mellett is magányos ember. És milyen fáradt már néha! "Nem venni részt sem-miben, nem fejteni ki akciót, mindent kívülről a dolgoktól várni és folyton csak reagálni, ez az én életem." — írja. Néha pedig önmagát bíztatja, görcsösen ka-paszkodva az életbe, amely jaj de közönbös tud lenni!

Ó lehet nekem a világon még örömem! ...
 El fogok menni egyszer a Campagnákra, bizony!
 S egyszer meglátom a fjordok vizét, addig meg nem halok!
 Nekem bizony van szép kis fiam, ragyogószemű, okos, erős!
 És néha el tudom hinni, hogy amit művelek érő!
 — Ó, kedves, csinos holmikat lehet szerezni a pénzen.
 Könyveket írnak az írók, van aki fest színnel és ónnal
 És örülhet az ember, hogy rózsállanak szép alkonyi egek.

Haj, világ, drága világ!
 .... Egy gödröt ásni, befeküdni s magamra szórni a földet:

/Alkudozás... Még mindig/

*

1913-ban könyvalakban is megjelenik a "Mária évei" c. regénye. Ez is ifjúsága élményeiből összetevődött írás. A könyv főalakját osztálytársa: Valikovszky Erzsébetről mintázta s a regényben használt név, egyik tanítványa neve. Budapesti intézeti élete, valamint miskolci évei tükröződnek benne és — a félelem az élettől. S bár Maniuné-Horváth Lenke leveléből is tudjuk: "Mária évei" c. regényének főhőse, egyik osztálytársunk, természetesen némi változtatással és idealizálva", — mégis annyira önvallomásnak érezzük, hogy mikor a könyvet és Dóczy Jenő kritikáját olvassuk, Kaffka Margitot látjuk.

Dóczy Jenő ezt írja[74] "Idegalkata, ösztönei nem változhattak meg máról holnapra, gyámoltalannak érezte magát, aki támaszra szorul, de finom intellektusa röstelkedett ezt bevallani, s ha nem is utasította vissza a férfi támaszt, de addig kritizálta, analizálta, míg — magára maradt. Egyedül maradt, sőt voltaképpen mindig egyedül is volt valóságot nem ismerő lelke romantikus vágyaival, képzelgéseivel, sanyargató töprengéseivel."

De ő maga is ezt írja a regényben. "...nekem magammal van a legtöbb bajom, — én önmagamnak fájok."

A könyvet ismertette:

Balázs Béla: Nyugat 1913. 13.

Schöpflin Aladár: Huszadik Század 1913. 11.

Névtelen cikk: Vasárnapi Ujság 1913. 21.

Névtelen cikk: Élet 1913. 40.

b.j.: Kath Szemle 1914. 1.

Ebből az időből maradt meg Kaffka Margit levele Ullmann Saroltához[75], aki privát tanítványa, magántanuló, Ullmann Gyula építész leánya volt. Szülei elváltak, anyja feleségül ment Tósszögy Imre mérnökhöz, — aki Hatvany Lilinek volt első férje.

A család 1919-ben kiment Németországba és Münchenben éltek. Zsazsa ott van férjénél. A levelet az Új Időknél dolgozó Benedek Rózsi kapta tőle, aki aztán nekem adta.

Kaffka Margit levele Ullmann Zsazsához. Kézírás.

Er. IV. "Kedves Zsazsa!

Hirtelen vidékre kellett mennem felolvasni; ebből az következik, hogy májusban 3 órát pótlunk utána. Ne ijedj meg, lecke nem lesz akkor már. Keddre írja le az "Ázsiai kulturá"-t.
Üdvözlí

Kaffka Margit."

*

1913 júniusában Kaffka Margit a Kigyó utcában egy dohánybolt előtt Héczey Erzsébettel[76] találkozott, aki akkoriban jórészt Rómában élt. Héczey Erzsébet ezt így mondta el nekem:

— "Mi van veled? — kérdeztem tőle. — Látom rajtad, hogy bánt valami. — Tudod mit? Én most pár napra Erdélybe megyek, s utána Rómába. Te is jössz velem. Addig készülj el. Két hétig vendégem leszel. Utazásodról is én gondoskodom."

Így jutott el ezen a nyáron Kaffka Margit Rómába. Ott az egyházi Rómában Luttor Ferenc,[77] — aki kánonjogi tanácsos volt a vatikáni követségen, Serédi utóda, — kalauzolta.

Ebből az útból két vers született: A villa d'estei Diana Tivoli, 1913. és a Madonna delle katakombe Róma, 1913.

Ez a Héczey Erzsébet erdélyi családból, Kolozsvárról származott, Erdélyben is ment férjhez, de hamar elvált. Sokáig élt Párizsban. Rendkívül művelt, intelligens, olvasott ember volt — és hermafrodita. Rómában és Firenzében is villája volt. Mikor Erdős Renée a Bródy-affér után halálkeserűen szédelgett, ő kivitte magával Firenzébe. Ott Erdőst áttérítette a keresztény hitre. A Vatikán kápolnájában volt a keresztelő, — és már éppen egy zárda főnöknőjének választották volna meg, mikor megjelent Héczey Erzsébetnél Fülep Lajos[78], ott megismerte Erdős Renét és elvette feleségül. — A házasság nem tartott sokáig.

1918-ban Fülep Lajos abban a házban lakott, a Logodi utca 51-ben, ahol mi is laktunk. Szőke fiatal felesége és egy szabadon repkedő kanári madara volt. Abban az időben a ház lakóbizottsági elnökének Édesapámat választották meg. Hozzánk jártak a lakók különböző ügyek, rendeletek megbeszélésére. Így többször találkoztunk Fülep Lajossal is, akit a "Krisztus-fejű ember"-nek neveztünk. Egyszer egy rendelet ügyében jött le hozzánk. Azt mondja Édesapám, a kislányom éppen most magyarázta el nekem, hogy ezt a rendeletet háromféleképpen lehet érteni. —

"Az lehetetlen!" — mondta Fülep. Erre előhívtak engem és el kellett magyaráznom a három verziót. — Fülep Lajos bámulva hallgatta, aztán azt mondta: "Na, ebből a kislányból még lesz valaki!"

Fülep Lajos Héczey Erzsébetről is megemlékezett egyik cikkében.

Erdős Renée [79] ostrom után ezeket mondta nekem Alsóerdősori lakásán — ahova a cionisták segítő keze juttatott számára ebédet —, mikor Héczey és Kaffka felől érdeklődtem:

— "Héczey Erzsébet, ez a nagyszerű asszony mondta el nekem, hogy valami női baja volt Kaffka Margitnak: genny jött a melléből. Ezért, később, mikor hallottuk, hogy beteg lett, tudtuk, hogy meg fog halni, mert akinek a szervezete meg volt támadva, azt elvitte a spanyol. Erzsébet rávette, hogy menjen el egy orvoshoz és vizsgálta meg magát. Megütközve mondta, hogy "képzeld nem volt egyetlen inge sem, amelyben az orvos előtt levetkezhett volna." Erzsébet női holmit nem viselt, vennie kellett Kaffka Margitnak egy inget, hogy orvos elé vihesse."

Ez a Héczey Erzsébet állítatott annak idején az elkorhadt fejfa helyett újat a Kaffka Margit — akkor még szobortalan-sírájára.

A római út után ezt a levelet írta Kaffka Héczey Erzsébetnek s a Rómában nála levő Ivády Antoniának. [80] A levél megjelent ugyan, de a történeti hűség kedvéért s a benne levő jellemzésért és Kaffka önmagáról vallomásszerű írásáért, itt újra leközlöm. [81]

A levelet 1913. július 1-én írta, Budapestről.

"Kedves asszonyaim!

Tegnap voltam együtt Leonieval és sokat beszélünk rólatok. Ezerszer üdvözl. Már megindult velem az élet itt Pesten (olyan kicsi egy város), már minden ismerőssel találkoztam. Olyan furcsán hat most minden; a zsidaimat minduntalan frivolnak érzem. Valami megindulást és elkomolyodást hoztam magammal Rómából vagy tőletek. — Furcsa, cinikus, rosszhiszemű, veséző város ez; legalább az a felszín belőle, amit én látok; és mindig csak a lipótvárosi szalonokat és kávéházakat látván évek óta már; s valóban ez látszik legjobban kívülről is; de hol? Veszendőben vagy még feltámaszthatóan? Érdemes volna ráadni a kis életünket és hozzávezetni másokat? — Most az ujonjött megfrissült szemével néztem meg sok. — sok barátomat és furcsán kiderült, hogy a nők közül Leonie s a férfiak közül Schöpflin az, akiben igazi, — hogy úgy mondjam morális örömem telt. (Babitsot nem ismerem közelebről s vele nem is találkoztam.) Annyi itt a félbehagyottság, félszegség, frivolitásba takaródzó ijedt szégyellőség, cinizmusba játszott szánalmas puhaság. Pedig tán van itt sok belülről tisztességes ember; csak valamiért ezt nagyon szégyellik. Egyszerűség, mélység, — gyökerek hiányzanak. Vagy azért érzem így, mert valójában idegeneknek érzem őket s ők engem; évek együtt kinlódása és néha tragikus összekevertségek ellenére. Belső valóját és titkos jóságait soha nem értettük meg egymásnak; mindig gyanakvón, feszélyezve, ellenségesen, idegenül álltunk; — fajták, geenrációk, vérség, nevelési ősi ellentéteit nem győzhette le se barátság, se szenvedély, se közös eszmények. — És így töltöttem el az életem javát, megcsonkultam bele; de hogy véletlen volt-e ez vagy törvényszerű? És hogy lehet-e még változtatni rajta, vagy már hiába, vagy már nem is érdemes? És hogy volna-e hová menni, ha innen elmennék? Semmitse látok most világosan. Azt hiszem leg-

egészségesebb lesz nagy magánosságban tölteni a nyarat például és megnézni jól magam és számot vetni. Nálam semmi sem történhet véletlenül; sokkal nehezebb ember vagyok ehhez. Ha véletlenül jön is valami nagy-ritkán — (mint ez, hogy Erzsébet, a tajtékpipák közt kézenfogtál és Rómáig meg sem áltál velem), — ezt is be kell utólag sorolni valami kapcsolatába vagy törvényszerűségébe az életemnek. Micsoda fátum, hogy Rómába kellett mennem, — új dolgokat, váratlanokat látni, titeket megismerni és két héten át jól, tisztessen, kedvesen, derűsen érezni magam egy komoly, nemes, öreg, szelid s szent városban, művészet, vallás és jó emberek új impressziói közt? — Ha könnyebb, kevésbbé tépelődő, cinikusabb és egyszerűbb lény lehetnék, — néhány nagyon mély művészi impresszió és lélekig megindulás után azt mondanám: ez a nagy válság, újjálevés, átértés, behódolás: az Istenhez vivő út. Csak-hogy én szomorúan analitikus, magamra gyanakvó, nehéz ember vagyok; tán az az út is több vívódást hozna, mint békét, — és egy új világérzésnek külön-külön kellene meghódítania a lelkem minden irányát. Tán túl-lelkiismeretes is vagyok ahoz, hogy így belemenjek és azt mondjam, hogy fantázia és megindulás elég. — Ha egyszer megtörténne: engem egészen és igazán átalakíthatna: de hogy megtörténhetnék-e, azt nem tudom. Így nem jó nekem; de hogy úgy jobb lenne, azt sem tudom.

De már nem untatlak titeket ezekkel; hisz mindezt magammal kell elintéznem. Hadd mondjak annyit, hogy nagyon mély és komoly benyomásai maradtak bennem Rómának; amik csak most összegeződnek és tisztázódnak. Nálam nem tud ez úgy primär kifejeződni, nem tudok felkiáltani, sírni, elájulni egy látványon; de hálistennek, mindennek, ami hozzájut talaja van bennem; elég jó földje, amiben egy idő múlva gyökért ereszt. Most kezdenek igazán megfoganni bennem Róma templomai, kutai, kertjei, — csudálatos esténi, "fehér" melege, szelid színe, harmoniás emberei. Még egyszer hadd köszönjem ezt nektek.

Itt olyan, mintha ősze jönnék a nyárból; hideg szél fuj azóta, esik és nem tudom elhinni, hogy két hosszú nyári hónap van még előttem.

A hivatalos dolgok nem jól mennek; azt hiszem be kell állnom az igába két hónap múlva megint. Ez nagyon szörnyű; szeretnék nem gondolni rá egy ideig, de mindig erre gondolok.

A lakásokat novemberre augusztusban írják ki, Erzsébetem, — akkor fogok nézni egyetmást és mindent apróra megírok neked. Itt az én tájamon a legolcsóbbak aránylag és itt van legszebb kilátás az egész Pesten; a Dunaprtot kivéve, de az nagyon drága.

A város-féle segély ügylátszik szintén optimista álmom volt. Oly messze van itt az ígéret a tettől! — Az elsejei fizetésemből, 40 forintot betettem egy skatnyulába és ráírtam: Erzsébet. — Aug. elején beleteszek 30-at és szeptemberben kiviszem a vonathoz elébed ezer köszönettel, ahogy elrendeltem.

Máramarosba egy-két hétre feltétlenül el kellene utaznom; ha török-szakad, kiveresksem rá azt a kis pénzt. Azt hiszem augusztus utolsó hetében lesz ez, addig könyvtárakat bujok; sok minden összetanulni és összegondolni valóm van odáig. — És egy kis műtörténelmet is akarok, — és néhány regényt elolvasni még.

A fiam nagyon kedves, egészséges és jó kis ember.

Lesznai már falun, Ady még nincs itt, Ignótus váratlanul eltűnt a városból, nem tudják, hol van, — senkitől sem bucsuzott.

Egy furcsa és izgató levél várt itt; az a leány, akiről Mária mintázódott, írta. Azt mondja, — ideges kényszerképzeete most, hogy ez a törvényszerű vég és neki is öngyilkosnak kellett volna lenni. Furcsa ez! Irtam neki hosszút és kijózanítót. Felelősséges mesterség ez végeredményben!

Az expressz-levél Xandrintől jött Herrernétől; vacsorára hívtak nagyon szűk baráti körbe ő és mégvalaki. Így elmulasztottam.

A volt férjem úgy látom, megelégtelte a gyermekdajkálást két héten át. Nem hiszem, hogy a mármarosai utam alatt is vállalná. Egy zsebkése hegyét elgörbitette neki a kis fiam; ezért komolyan megharagudott rá. — Majd talán magammal viszem Lacót.

Isten veletek. Bárcsak írnátok vagy egyszer. Leonieval együtt várjuk és örvendjük Erzsébetet; bár néha féltjük Pesttől. Antóniám, nem tudom, nem fogok-e hozzád küldeni egyszer valamit a B.H. számára. Ezerszer üdvözlök, köszöntelek és öllelek mindkettőtöket.

Budapest, 1913. júl. 1.

Kafka Margittok.

Köszöntöm Evelinát, Luttor főtisztelendőt, Mickét. (Ilyen sorrendben következnek a szivemben is.) — Mg."

*

1913. Ebben az évben fejlődik a Szabó Dezső-szerelem is.

Mert azért megpróbál élni és helyet teremteni magának az életben, mint asz-szony is.

"Istenem, — hisz csak egy kicsi-kicsi felejtkezést akarnék!

— Mert felégték mögöttem a hidak és odaát maradt mindenem nékem. —"

írja Utólszor a lyrán c. kötetében: Hiábavaló...

Szabó Dezső[82] önéletrajzában így emlékszik erre az időre:

"--- ki akartam menni a farkasréti temetőbe. Alig fordulok be a Márvány utcába, nekem botlik Kafka Margit, ki akkor a Márvány utca 29. szám alatt lakott, jobbra a kaputól egy kétszobás lakásban. Nagyon megörültünk egymásnak. Én Margitot egész jó testvéri szeretettel szerettem, melyben mindig volt valami halvány sajnálkozás is. Igaz, hogy ez Margitnak nem volt öröm, ha néha észrevette. Most a Központi Vásárcsarnokba ment bevásárolni ebédre, és engem is magával csalt. Igazat megvallva: az ő ebéd-szükségeit a Krisztina téren is paradicsomi bőségben beszerezhetette volna, de a Margit logikája legtöbbször hasonlított a Gondviselés utjaihoz: kifürkészhetetlen volt. Én mindig mindenféle vásárt szerettem és szívesen mentem vele. Margit lubickolt áradó szavaiban, én meg nagy kádnak éreztem magamat egy záportól fuldokló csatorna alatt. A csarnokban kedvemért jól szét-féregtünk. Margit pedig szokatlan bőségben vásárolt."

---"Margit kért, hogy kísérjem vissza hazálg, és hogy gyalog menjünk, mert így jobban lehet beszélgetni. Bár a "beszél" igét itt nem helyes képzővel látta el, mert szüntelenül ő beszélt, ami nekem jó pihenés volt." ----

"Lakása elé érve el akarok búcsuzni. Ó, az ő kedves félszeg ravaszságával mondja:

— Nem lehet, fiókám, a mai egész bevásárlás érted volt, most csak nem dobtam ki az utcára, velem kell ebédelned."

---- "szobalánya meglehetősen jó ebédet készített. Az alatt volt alkalmam élvezni a lakás inkább viharos jellegű ethnográfiáját. Szegény Margit, az ízlést nem az ő szakmájának osztotta be az Atyaisten. Ebéd után több versét olvasta fel, köztük egy-két egészen szépet."

"Ezen a nyáron Margit körüláramlott forró barátságával. Pedig én éreztem, hogy nemigen érdemlem meg. Szegény Margit nekem túlságosan irodalom volt, nagyon lelki probléma és harisnyáját is ritkán tudtam nem kékné látni. "—'De nagyon sajnáltam ezt a tehetséges nőt, akinek mégis ahhoz volt a legtöbb tehetsége, hogy kínozza önmagát, s aki talán minden vonzalmára a férfi felé súlyosan ráfizetett."

"A főváros rendezésében különböző tárgyú előadások történtek a Svábhegyen egy kertben, közel a nagyvendéglőhöz." — írta tovább Szabó Dezső. De erre utal az a levél is, amit Papp Viktorhoz írt Kaffka Margit 1913. július 27-én.

HM. 11. "Kedves Barátom!

Holnap, hétfőn a Svábhegyen valami felolvasást kell tartanom, — az a bizonyos fővárosi ügy, amit Schöpflin is csinált. — A két Lányi leány ígérte, hogy kijönnek; s én viszont, hogy gondoskodom gavallérról. Mondanom sem kell azonban, — ez természetes, hogy azért is izenek Magának, mert örömmel látnám viszont. Aladár, Fenyő s még néhányan utána megvacsorálunk nagyon csendesen, — tizenegykor jön vissza az utolsó fogaskerekű, pezsgőtlenység kikötve, udvarolni csak lányoknak szabad. Ha nincs más dolga, nézzen ki. Nekem szemüveget kell tennem, ami szörnyen csunyává tesz, — de lássa nem vagyok hiu.

Viszontlátásig

Bp. Vasárnap, 1913. jul. 27.

Kaffka Margit"

Harmadik oldalon keresztbe írva:

"Félhatkor nagyon pontosan indul a fogaskerekű, — akkor megyünk mind. (Város útnál kiszállni, — kertészeti székesfőv.) iskola udvara illetve kertje."

"Margitot is felkérték egy ilyen előadásra, — írja Szabó Dezső — ki Weininger: Geschlecht und charakter című művét választotta témának. Engem az azelőtti héten mindennap háromszor esketett meg, hogy elmegyek az előadásra. De azért a kitűzött délután már két órakor értem jött, hogy magával vigyen." —

"Meglehetősen szép közönség volt, általában a középosztály legműveltebb köréből, a Nyugat vezérkarából is többen. Szegény drága jó Margit! Finom, mély és lelki-bonyolult akart lenni és olyan értelmetlen sületlenségeket zilált elő, hogy a

jelenlevők kutatva néztek egymás arcába: — Mi vagyunk megkukulva vagy pedig az illusztris előadó? — Aztán a nő másodrendű helyzetéről, ami vitatható tétel, nyög-décselt igen finom dolgokat. Az előadás befejezéséért riadó taps üdvözölte."

"A társaság egy része a nagyvendéglő kilátó teraszára ment vacsorálni. Itt nagyon ünnepelték Margitot, ki mellettem ült. Olyan idegen, olyan különvaló magá-nyosság volt ebben a társaságban s a sok dicséret és bók feléje ingó indái közt én úgy láttam, mintha mezetelenül volna egy tövisbozót közepén."

"Mikor éjjel után, elválva a társaságtól, hazafelé mentünk a lakására, kérdez-te tőlem, mi a véleményem az előadásáról. Komolyan és szeretettel, de teljesen őszintén megmondtam. Kértem hagyja abba ezeket a meddő agy-tünetéseket, me-lyekhez sem elég mély műveltsége, sem elég tág szellemi látóköre nincs. Legyen hű saját tehetségéhez, ásson le saját avarjába: a gyermek — és ifjúkorában átélt életbe, ez az ő bányája, innen tud kincseket hozni fel. Eleinte nagyon rosszulesett neki a dolog, de a kapunál már az ijedt gyermek vacogásával kért."

" — Dezső, ne hagyj most egyedül, gyere be egy órára."

"Teát készített és elkezdett beszélni ifjúkora vergődéseiről. Most nagyon egy-szerű, nagyon testvéri volt. Tudta, hogy az én szemeim előtt nincs a póznak értel-me. Feltárta egész életét, nem analizálgatva, nem lekiproblémázva. Egy lánytest-vér panaszt hazaérkezett testvérének, hogy könnyebben bírja a holnapot. Nagyon megszerettem ezen az éjjel. Már világos reggel volt, mikor végignyúltam a dívá-nyán, hogy aludjam egy órácskát."

Másnap volt az újpesti kirándulás, az Osváth-ügy meggyónása.

"Szegény Margit barátsága irántam, az utolsó találkozás komoly szavai után, hogy úgy mondjam még tömegesebb lett. Volt nap, hogy reggel, délben, délután fel-keresett. Egy délután elvitt a Margitszigetre." ---

"Egy másik este Margittal és Ignotusszal mentem a Margitszigetre." ----

"Egy szép augusztusi reggel beállt hozzám Margit:

— "Dezsőke fióka, menjünk ki Acquincumba. — Nemrég említettem neki, hogy augusztusban és szeptemberben milyen szépek az acquincumi fák és hogy e két hó-napban sokat látogattam ezt a helyet. — A gyógyfürdői vendéglőnél ebédeltünk las-san, hosszú élvezéssel szemlélve az augusztusi platánok bánatát s a már itt-ott őszi színeket mutató gesztenyefák lombjait. Margit mint egy kedves kávéőrlő du-ruzsolt mellettem. Én hallgattam, nem voltam feléje nyitva, az óriási platánok ki-szorították belőlem az irodalmat. A nagy fák között sohasem éreztem magányos-nak magamat, s ha van lélekvándorlás, egész bizonyos, hogy mielőtt emberré in-ternálódtam: egy magányos hegyorom messze néző terebélye voltam."

"Ebéd után kiballagtunk az amfiteátrumhoz, s lankás oldalán odafeküdtünk a csodálatos jóssággal fakadó napnak. Hogy elzsongt, hogy szétold az ég és föld nagy távlatának hangulatává, hogy megszabadít énségünk ketrecéből! Behunytam a sze-meimet, hogy jobban lássam a halál felé keringő világot. És akkor ütött be a szív-béli kvinternó."

"Margit megfogta a kezemet és áhítatos hangon mondta:

— "Dezső, ha te engem elvonnál feleségül, még ötszáz év múlva is írnanak rólunk mint híres szerelmesekről."

"----Egyszerre látomásos láz és ugyanakkor nagy józanság fogott el. ---- A józanságom mondta:"

"— Kár volna a strapáért, Margit lelkem. Hidd meg nekem, még ötven év, még öt év múlva sem írna a kutya se rólunk. Tudod, Margit, egyikünk sem olyan, hogy termékeny életformánk lehetne az, hogy örökre le legyünk kötve egymáshoz."

"Hallgatott. De később nagyon kedves volt. Nála vacsoráztunk, s utána felolvasa egy-két dologát. Reggel a diványán ébredtem fel."

Szabó Dezsőt áthelyezték a sümegi reáliskolához.

"---Nagy gond tornyosodott elém. Ilyen áthelyezéskor az illetékek és az átköltözés költségeinek kiutalása csak hónapok múlva szokott megtörténni. Miből hozatom át könyvtáramat és holmimat, miből fogok élni addig?"

"Este Margitnál voltam s ez az aggodalom egy-két szóban kizökkent belőlem. Másnap délelőtt Margit titokzatos arccal nyitott be hozzám:"

"— Dezső, add becsületszavadat, hogy teljesítetted a kérésemet".

"— Ha nem azt fogod kérni, hogy lőjem főbe magamat."

"Előhozakodott egy váltóval, melyen neve mint jótálló volt rajta. A váltó háromszáz koronáról szólt. Egyszerű jósággal mondta:

"— Ha ennyi készpénzem volna, rögtön kisegítenélek vele. De mondtad, hogy a házigazdád kölcsönök adásával foglalkozik. Használd ezt a váltót. Ezért még csak köszönet sem jár. Hidd meg, hogy életemben most írtam le legnagyobb örömmel a nevemet."

"A dolgot minden nehézség nélkül nyélbe lehetett ütni. Nem szeretek emlékeket tartogatni, de ezt a váltót máig is őrzöm. Pár nap múlva Margit kísért ki a vonathoz, melyben egy új sümegi énem felé indultam. Szegény Margit, mennyi vele született jóság volt benne. És ami néha gonoszság vagy rossz termett benne, az mindig olyan gyötrelmekből született, melyekben ezerszeresen előre megbűnhődött értük."

Sümege Szabó Dezső irodalmi estet rendezett. Ady, Babits, Balázs Béla, akik vállalták a részvételt, mind lemondták, csak Kaffka Margit ment le betartva szavát. — Keserves két nap volt.

"Harmadnap — írja Szabó Dezső — reggel, mikor kocsin vittem ki Margitot az állomásra, mint jégeső a deszkateőn, kopogtak fejem fölött keserűségének, haragjának petárdái. Még csak egyszer találkoztunk az életben. És akkor szegénykének meg volt az az elégtétele: hogy én nagyon megzúzott voltam és ő teljesen kegyetlen lehetett."

Ez is így végződött tehát! Új vereség.

A munkához menekül.

Ezt a levelet írja ez év őszén:

HM. 12. "Igen tisztelt Uram!

Elfogadná-é kiadásra egy füzetnyi novellámat. A Nyugatban legutóbb megjelent "Szent Ildefonso bálja" volna az első: ezenkívül 5-6 tárcs. Becses választát Budapest Márvány u. 29. sz. fsz. 3. számra kérném; egyúttal azt is, mennyi honorárium járna egy ilyen füzetért! Kész tisztelettel hive

Budapest, 1913. okt. 28.

Kaffka Margit."

(OSZK Kézirattára 1939. 61.sz.)

Szürke levélpapír, 2 oldal.

Egyéb címezés hiányzik.

1914-i visszaemlékezésében ezt mondja:

"Mult télen (1913) az őrületig ideges voltam. Karácsonytájt fejeződött be valami furcsa, lilás, érzelmes barátságom egy beteg fiuval, kit meg is látogattam Zürichben, Pestről már csak egyszer írtam annak; a többi levélre nem válaszoltam; — az idegbajom tulságosan lefoglalt és közömbössé tett." (Nem tudjuk, ki volt a levélben említett.)

Ismét szabadságot kér. Meg is kapta.

1914. január 18-án, az Érdekes Újságban megjelenik: Kirilláné múltja c. novellája, február 22-én ugyancsak ott: Kaland c. elbeszélése. (Utóbbi már a Csendes válságok c. kötetében is megjelent.)

1914. március elején csomagot kap féltestvérétől, Almásy Sárítól. Köszönő levele megmaradt.

Sötét drapp színű vászonborítékban (barnával bélelve) fehérvászon levélpapíron. A borítékon kézírással (eldobált, sietős írás):

HM.13. "Nagys.

Almásy Sára

urnőnek

Tyukod

Szatmármegye."

Postabélyegzőn: "Budapest, 1914. márc. 11."

"Tyukod 1914.márc.12."

Levél kézírással. (Ugyanolyan sietős, eldobált írás.)

"Sárikám!

Nagyon hálásan köszönöm a sok jó, nagy, egészséges, friss falusi tojást, amelyet itt a szemünkkel se látunk; s a jó tortareceptet is. Ignotus valóban engem énekelt, meg, — a kis öreg, — a Világban. — Itt most egy nagy álarcos este volt a Beck Viliék műtermében — ha most lettél volna itt, jól mulattál volna. Egyébként csendben élek s dolgozom. Szabadságot tovább megkaptam. Anyáknak írok. Ezer csók, üdvözl és ölel szerető nénéd

Margit."

Dátum a levélen nincs.

Ugyancsak ebben az évben érkezhetett Stefan I. Klein[83] műfordító levele Svájcból, "március 15"-i kelettel, melyben arról értesíti Kaffka Margitot, hogy elkészült a Színek és évek német fordításával s új anyagot kér, új regényt és novellákat.

Ez a Stefan I. Klein korának és a magyar prózának egyik legjobb német műfordítója volt.

Magyarországon, Holicson, a szüleinél élt, mikor nem külföldön dolgozott. Kosztolányi Dezső, Ambrus Zoltán, Szini Gyula, Kabos Ede, Juhász Gyula írásait fordította. Juhász Gyula figyelmét, aki a közeli kisvárosban, Szakolcán tanított akkor, Kosztolányi hívta fel a műfordítóra, aki aztán Juhász Gyulát Holicson vendégül látta.

A kézzel írt levélen nincs évszám.

Íme:

Er.V.

"Davos-Platz, március 15-én

Igen tisztelt Asszonyom,

értesítem, hogy a "Színek és évek" fordításával ma elkészültem; a legépeltetés e hónap végéig meg lesz és remélem, hogy 6-8 hétre rá, már arról tudom értesíteni, hogy a regény melyik kiadónál van elfogadva.

Májusban nagyon szeretném megkezdeni egy második regénye fordítását; mivel egy nagy berlini napilapnál egy jó regényt nagyon előnyösen tudok elhelyezni, a "Mária évei" pedig erre a célra nem igen megfelel, nagyon hálás lennék, ha nekem új regényeit elküldeni. A Írásait ^{most} ~~annál~~ biztosabban tudom elhelyezni, mert legközelebb a müncheni Georg Müller cég kiadásában megindul egy tőlem szerkesztett "Ungarische Bibliothek". — Ennél a kiadónál a napokban megjelent egy nagy antológia első kötete ("Ungarn"); a második kötet karácsonyra jelenik meg és arra kérem, jelöljen meg nekem 2-3 novellát, melyek egyikét legszivesebben látna egy antológiában. — Különben is nagyon szeretném egy kötetre való novelláját lefordítani és előbb napilapoknál és folyóiratoknál elhelyezni. — Kérem erre és regényekre vonatkozólag feletét és vagyok

kiváló tisztelettel

készséges szolgálja

Stefan I. Klein

Davis-Platz; Villa Morosani; Schweiz --"

*

1914. Ebben az évben ismerkedik meg valójában — mert néhány évvel ezelőtt látta egyszer Lesznai Annánál, mint diákot — Balázs Béla öccsével, a nála nyolc évvel fiatalabb Bauer Ervin[84] szigorló orvossal.

Herrer Cézárné, aki Lőcsén volt intézetben, még abból az időből, — a tánciskolából — ismerte a Bauer gyerekeket. Elmondta, hogy "a Bauer Ervin szülei Lőcsén éltek és ott nagyon megbecsült emberek voltak. Ha a főispán Lőcsére ment, megkérdezte, kiknél kell vizitálni, s a Bauer családhhoz mindig elment. Két Bauer

Herrero Cézarné

1/1

Savos-Platz, marcius 15-én

Igen tisztelettel köszönöm,

értesitem, hogy a „Günst und Gede“ pro-
dikálásával nem elégszítették; a közfelfogás e könyv várakozás és
várakozás, hogy 6-8 hétre rá, majd arról tudom értesíteni, hogy a regény
mégint kiadásra kerülne.

Legutóbbi megbeszélésük megbeszélésén egy
második regény fordítását; mivel egy nagy berlini nagykereskedő
egy jó regényt nagyon alacsony áron el akarja adni, a „berlini“ példák
erre a célra nem igen megfelel, nagyon kevés kérés, ha valami új
regényt elküldeni. A házait ^{mind} ~~mind~~ el akarom adni, ha valami új
mesterekkel a müncheni Göttinger könyv kiadásában
megjelenik egy olyan „regény“, megrendelői listámat. —
Ezzel a kiadással a regényben megjelent egy nagy autológia
a „Köze“ („Könyv“); a második kötet karácsonyra jelenik
meg és erre érem, jelenleg meg várom 2-3 novellát, majd
egy új közfelfogású könyv egy autológiában. — Különben is
nagyon szeretem egy kötetbe való novellákkal elhelyezni és ebbe
nagy keretű és jellegű elhelyezni. — Ha van erre és
a regényre vonatkozó javaslat és vágy?

Érdeklődő felelettel

Érdekes válasz

Stefan I. Klein

Savos-Platz; Villa Marosani; hűbeiz

Stefan I. Klein levele
(Er.V.)

testvér élt Lőcsén, mindkettő tanár, az egyik a reálban, a másik a gimnáziumban tanított. A reálban tanított Bauer Ervin apja. Három gyermek volt a családban: Bauer Herbert (írói nevén Balázs Béla), egy leány: Hilda (később Schilling Oszkár-né) és Bauer Ervin, aki biológus doktornak készült."

"A fiatal Bauer — mondta Herrerné — nagy idealista volt, lelkes, rajongó fiatal fiú."

Kafka Margit egész kapcsolatuk kifejlődését megírja naplószerűen. Ez később, 1966-ban 1914. augusztus címmel meg is jelenik nyomtatásban.[85]

Bauer Ervin, mikor Kaffkához közelebb került, már egy éve vőlegénye volt egy lánynak és "izgalmas" viszonyt folytatott egy barátja menyasszonyával. Ezt egyelőre önváddal viselte, nem volt ereje megvallani Kafka Margitnak.

"Sokszor kellett arra gondolnom — írja Kafka Margit — hogy herbertes olcsó donhuanos, könnyelmű szerelmi-léhának, hazug nőcsábásznak, bűnösnek, könnyelműnek kell-e látnom?"

Végre azonban 1914. május 22-én kipattant a dolog. Ekkor megértették és szerelmükkel túléltek ezeket az elmúlt időket.

"Hihetetlen harmoniához, váratlan értékekhez jutottunk időközben és ez még csak nő és erősödik." — vallja Kafka Margit. — "Azt mondja (bár az ő modora a szerelemben kedvesség volt mindig) ennyire kedves nem tudott lenni egyikhez sem." — "Én soha még hasonlóan sem bántam senkivel, bár a vágy és a hajlam meg volt bennem ilyen teljes, feltétlen és gyengéd szenvedélyes odaadásra." ---"--- ez az első igaz szerelmem, olyan, amit nem szégyellek magam előtt." --- "Én vágyini nem tudtam senki ölelésére még, testileg még sohasem éltem: ő az első, igazi férjem."

1914. május 24-én már boldogan írja legjobb barátnőjének Guttman Leonienak Budapestre:

Postabélyegzőn: "1914. május 24."

Budapestről küldve.

HM. 14. "Drága Leonim! Végtelenül meghatott drága, jóságos, tiszta leveled. Azt hiszem soha el nem veszíthetlek téged s azt hiszem mindig meg fogsz engem érteni és szeretni is tudsz. Én most jobb és tisztább ember vagyok, mint bármikor valaha és az egyetlen félelmem, — el ne veszítsem soha ezt a hitemet önmagamban és az emberi-férfiui tisztességben. Majdnem ezen alapul a boldogságom. Azon is, hogy Ervin drága, édes, gyengéd jóságos, hű és megértő; hogy soha igy hozzám nem szóltak, hogy soha ilyen egyszerűen, tisztességesen, őszintén, forrón nem szerettek, hogy soha ilyen jól nem látott engem még senki, a hibáimmal és jó tulajdonságaimmal együtt; senki még előtte nem látta és szerette a lénycéget bennem."

"Ha csak nem feltétlenül kényszerítő lenne valaha: elhatároztam, hogy hivatalosan nem megyek hozzá, de tisztán a korkülönbség miatt. Ha huszéves volnék vagy ő negyven még ezt is meg merném tenni, de csak övele. Mi valahogy Isten csodájából iszonyun összeillők vagyunk a mult szerelmeken túl, komolyan, éretten, igazán így hiszi ő is. — Te tudod az én

kételyes, problémázó lényemet! Hát ez a dolog igaz, ez van; — nem tudom meddig, de ma kétségtelen. És ha elszakadunk is, holtig tudni fogjuk, hogy ez volt a szerelem."

"Édes, drága, egyetlen barátnőm! (Igazán egyetlen vagy, Máli element tőlem.) Úgy áll és ragyog felettem a nap (Harminchárom év, Istenem!) — Fájl a gondolat, hogy ez el fog múlni, de hiszem, hogy tisztesseges vége lesz, ha fájni is fog, nem hoz csalodást a jóban. -- "Szomorúság nélkül nincs még a boldogság sem, de mégis boldogság. mégis az élet nem maradt nekem adós.

Ölel ezerszer

Margit."

A Guttmann Leoniehoz írt levelek hiteles másolatok. Azonban a hozzáírt levelekből csak a Kaffkára és irodalmi működésére vonatkozókat adta közre. A többi halála előtt — az ostrom után öngyilkos lett — elégette.

*

Kafka Margit Bauer Ervinnel Olaszországba utazik. Velence, Ferrara, Bologna, Pistoja, Pisa, Róma. "Itt lettünk mi készen egymással; itt bomlott ki nekem végkép ez a lélek; itt váltódott hozzám és itt tapadtam hozzá örökre." — "Ezek szent órák voltak."

"Rómában kaptuk a Herbert s Hoitsy komisz leveleit."

Bauer Herbert — Balázs Béla rendkívül ellenezte ezt a kapcsolatot, pedig — mert Bauer Ervin még nem volt nagykorú —, az ő beleegyezése fontos volt számunkra.

Innen Firenzébe mentek, majd Perugia következett. "Most boldog vagyok" — mondtam este az ablakban — s tán ezért volt minden." — írja Kafka Margit.

Harmadnap — július 29-én, kitört a háború.

Ezt az olaszországi utólagos utinaplót, melyet Szegeden, Békéscsabán és Budapesten vigasztaló emlékezésül írt, az "1914. augusztus" feljegyzésből kiszakítva, szép olaszországi képekkel illusztrálva, leközzölte a Műveltség 1946. III. száma.[86]

Fárasztó és szomorú utazás után hazaérkeztek Budapestre. Bauernek be kellett vonulnia s ezzel megkezdődött a háborús megpróbáltatások sorozata. Urát Szegedre vitték s ő utána ment.

"A hét végén házasságot kötöttünk, — írja — fél óra alatt az anyakönyvi hivatalban." — "Én annyira az övé voltam már előtt is, — mit árthat nekünk egy házasság! Feljött velem 13 napra, hogy levizsgázzék."

"Ki tudja, hányadszor, mézesheteinket élve vizsgára készültünk; idegesítette, undorította, de akarta, nagyon akarta most és sikerült. Egy hét múlva a promóción esküjét hallottam. Hogy siet, hogy érlel az idő! Így lesz az emberből doktorné."

Erről az időről Balázs Béla ezt jegyzi fel naplójában: 87-v.88. (1914.aug. 12 után)[87]

HM. 15. "Ervin öcsém összeházasodott Kaffka Margittal, aki utána ment Szegedre. Ez alkalomból volt megint egy "jelenet" Hildával. Hogy ő úgy érzi, hogy Ervin utálja és én vak vagyok és ő itt idegen, ellenséges levegőben érzi magát. Üldözési mánia szóval és az a neuraszténia, keserű, megfoghatatlan bizalmatlanság és gyanakvás ami Ervin részéről is velem, persze elsősorban E.-vel (felesége: Hajós Edit) szemben egy év óta van. — Ervin felől még értem. Benne sok minden nem tetszett nekem. Hiusága és minden kritikával szemben való epés érzékenysége, elfogultsága és gyerekes nagyképű pózai és sok szintén gyerekségből fakadó indolenciája és felelőtlen cselekedete. Mindezt csak éretlenségnek láttam, de ezt a véleményemet nem tudtam titkolni. Ő azonban az én véleményemet ellenséges indulatnak érezte és ez az érzés sugárzott vissza állandóan. Ebből fakadt az a sehol se megfogható epés rossz levegő köztünk. ----- Mivel pedig neuraszténiásan befelé forduló, nem spontánul nyílt és egyenes természet soha sem kerül szóba semmi és ezért nem intézódhetik el nyíltan, világos napfényben. Hozzá járul még az, hogy tudja hogy nem nagyon szimpatizozunk Margittal és nem tartjuk nagyon szerencsésnek ezt a házasságot."

(Betű szerinti másolat, a vesszőket gyakran nem teszi ki Balázs Béla.)

*

A vizsga idején Pesten tartózkodó Kaffka Margit levelet ír anyjának. Elküldi kettős fényképüket — (annak hátára ír) — és értesíti házasságáról.

A fényképre, fent ezt írja rá: "A kép Fiumében, út, fáradtság és szomorúság közben hirtelen készült."

Er. VI. 1914.

"Kedves Anyám! Szívből köszönöm érdeklődésed. Itáliából még idejében, bár borzasztó utazást téve, de szerencsésen hazaértem. Vőlegényemmel jártam ott, Bauer Ervin orvossal, kit behívtak s kivel Szegeden azóta megesküdtünk. Férjem vizsgára pár napi szabadságra most itthon van; remélhetőleg kórházi szolgálatra osztják be; de ez is elég veszélyes. Ervin fiatalabb nálam, de nagyon jól értjük egymást; ha visszatér, megösméred majd! Csókolja kezed Margit.

Ismeretlenül kezét csókolja Ervin."

A Szatmármegyei Közlöny 1914. aug. 30-35. száma ezt a "Hír"-t közli:

"Egy nagykarolyi írónő házassága. Kaffka Margit írónő, néhai Kaffka Gyula vm. tiszti főügyész és özv. Almásy Ignácné leánya, szerdán dispenzációval házasságot kötött Szegeden Bauer Ervin szigorló orvossal, Balázs Béla író öccsével."

Szeptemberben ismét levél meg Leoniehoz.

Postabélyegzőn: "1914. IX. 3."

HM. 16. "Tán azért van minden világcsapás, a zord idők azért, mert Perugiában egyszer kihajoltam este az ablakon és mély lélegzettel életemben először mondtam: most nagyon, nagyon boldog vagyok." — "Másnap a bajok egész sora kezdődött s betetőződött."

" — Mert mindennél jobban érdekel ma a kettőnk s a kis fiam dolga, — a legközelebbi legszűkebb kör. Irodalom, társasélet nem hiányzik, a politika nem érdekel; telistele vagyok részvétellel valamennyi szenvedő, vérző ember iránt, valamennyi elszomorodott homo-sapiens iránt a világnak, — és halálos aggodalommal várom enyéim sorsát. Nem értem meg a bombavető asszonyokat. Én olyan kicsike asszony lettem most. Úgy érzem, ha minden baj elmúlik, bebujok velük egy kis szegedvidéki tanyára és gazdálkodok. Arany Jánostól Deák Ferencen át Anatole France-ig a nagyok közül is sokan voltak ilyen félrebúvók hasonló időkben. Ha megvárom élve a végét, — talán még lesz egy-két szavam. Most szinte vágyom még egyszer szülni, — életet adni." —

1914. őszén Bauer Ervin harctéri szolgálatból betegen, katonai kórházba, Kassára kerül, ahova Kaffka Margit is követi, két heti szabadságot véve ki. Innen írja levelét sógornőjéhez: Bauer Hilda-Schilling Oszkárnéhoz. Bauer Ervin külön levelet csatol hozzá.

Er. VII. Kedves Hilda!

Ervin 8-tól délig a kórházban teljesít szolgálatot, addig úgy sem tehetek okosabbat, mint leveleket írok, s elkezdem írni neked ezt a levelet, amit, — mondta Ervin —, hogy az ebédnél írunk neked. Tehát Ervin déli előtt és délután is 4-6-ig kötöz és német nyelvű jelentéseket ír. Itt elképzelhetetlenül sok kórház és sok beteg meg sebesült van s aránylag kevés orvos. Ervin még sántított de már jár és kinn lakik itt velem. Sajnos, már csak 4 napig tart a boldogság, t. i. hétfőn tanítnom kell; Demjén írt, h. nincs helyettes, de azért a hét végeig maradhatok. Valószínűleg vasárnap este érkezem, majd még megnézzük a vonatjárást és megírom. Lacókám írt levelet. — Ervin talált itt egy 35 éves "öregös" osztrák-német orvost, akit nagyon képzett, sőt tudós embernek tart, (literatúrát ismer, publikált, stb.) kölcsönösen nagyon rokonszenveznek sőt már is jóbarátok; azt

Bauer Ervin és Kaffka Margit arcképe

Bauer Ervin katonaképe

hiszem, sokat lesznek együtt, ha én elmegyek; ha ugyan hosszabb ideig itt maradhat Ervin. — Innét, — ha elküldik, — Temesvárra kell mennie jelentkezni; onnét azonban bármikor kiküldhetik megint csapathoz. — Most itt van Fejér Antal dienernek is a szép, fiatal parasztasszony felesége; fényes pár, novellát kell írnom róluk. Lásd, még ilyen is eszembe jut itt. Általában Ervin a leg-idegnyugtatóbb lény számomra. Az ő közelében az ember csakugyan elfelejti, h. háboru van; merthogy ő is elfelejti. Egy hónapi "élményei" már csaknem kimosódtak az emlékezetéből; szerencsére írt jegyzeteket s azok alapján "faggatom" szegényt, hogy kibővítsen, — mikor már aludni szeretne este. Kilenc tájban ásít s azt mondja: "Most én lefekszek, te meg faggassál! Jó?" Így kiszedek még belőle érdekes dolgokat. — De ha rajta mulik, régi beszélgetéseinket folytatjuk, elméleti tárgyakat, — tervezgetjük az ő dolgait, hogy is lesz jobb? Nem tudom, más "férfit" hogy lesz vele, de a mi Ervinünk hálistennek egy jótányit sem változott sem karakterében sem világnézetében, — egészen olyan, amilyennek őt megismertem és megszerettem. — Nagy nélkülözésekben volt része, sokan kidültek; de ő (a furunkulustól eltekintve) fényesen bírta. Azt mondja az egész ügyben a bizonytalanság érzése a legdeprimálóbb; hogy sohasem tudjuk, hova, miért, merre, meddig? Mikor lesz vége? stb. Egészen inkább érzelmi szimptomák vannak, mint testiek, — a többiekénél is. Nagyjában mindenkit szentimentálisabbá tesz, stb. — Mindez különben csoportonként és egyénileg örült differens lehet; de engem csak Ervinnel vonatkozásban érdekel. Nagyon jól esett neki születésnap leveled. Igen boldogan ültük meg; — este Fejér Antal bejött köszöntőverset mondani, 1/2 liter ^{édes} (meleg) forraltbort 4-en megittunk s Ervin zsidó-anakdotákat mesélt 10 óráig; — 19-én délben pedig 12-től 4-ig "kirándultunk" egy gyönyörű és nagyon közeli helyre, Csermelyvölgybe, — hegyek és tarka őrsi fák közt, "zugó patak" mellett ebédeltünk egy lócán, de nap süttő ránk, igen szép csendesség volt és Ervinnek mindez nagyon hasonlított Lőcsére és még a Schaumrollni is éppen pont olyan volt, mint Lőcsén és ott is csak öt krajcár. Rögtön elhatároztuk, hogy Lőcsére is el kell mennünk együtt. Bárcsak legközelebb már 4 en mehetnénk; Itáliában is gondoltunk erre. Oszkárt én is szívből üdvözlöm. Míg Ervin (bárhol) kórházban lesz, egyáltalán nem leszek ideges, v. sírós. Adná Isten mihamarább jó végét minden bajnak és aggodalomnak. Jó, hogy legalább Oszkár ott maradhat. — Ervin egész "hadjárat" ideje alatt ma fog először fizetést kapni/, — illetve most is "előleg" címén 240 koronát. Nem akarom, hogy sokat mozgolódjék érte és nagyon észrevétesse, hogy a világon van, inkább szűkösködjék. Ilyen időkből legjobb szerénynek, kicsinynek, észrevétlenné maradni, míg a fergeteg elvonul; — hogy aztán, áldottabb időben le- valamit erőtt és eredményeset még dolgozhasson az ember. Lásd, Hilda, most megint tudok jóban hinni és remélni. Ha egyszer felvirrad, — közted és köztem sem lesz többé "elvi" ellentét, mert azt is csak ezek a dolgok hozták ki belőlünk. Mindegyikünk éli majd életét saját belátása szerint, egymást semmiben nem gátolva és örülve a közted és Ervin közt lévő, őszin-

te testvéri szeretetnek, — melyet nem szabad, hogy semmi mellékes körül-
működés zavarjon. Privát életét hadd élje mindegyiktek oktrojálás — és
kritikától menten, hisz mindenki maga tudja legjobban, mit miért és ho-
gyan tesz és ha nem jól üt be valamely részletében, — jobb, ha csak ma-
gát okolhatja; — és míg az ember él, semmi se rekonstruálhatatlan. —
Irod, hogy anyámék ott vannak. Azt hiszem, nem árt, ha nincs is rá épen
szükség; hogy eljöttek Szatmárból. A lakásukon kell maradniok, ha le-
het, — mert nálam hely és ágynemű nincs; egyebekben amennyire tudom
és ha tudom, majd inkább segítem őket. Mit tegyen az ember? Kassa most
teljesen nyugodtnak látszik, — bár sok a menekült, a sebesült, a beteg, a
katona, — nagy a drágaság, stb. Vagy talán csak belőlem, belőlünk indul
ki, hogy mindent megszokottnak, nyugodtnak, otthonosnak látunk. Ejnye
már megint "tele-írtam", ahogy Ervin mondja, — megrögzött író, —
neki majd külön papirost adok.

ad, Er. VII.

"Kassa, 21. X. 1914.

Kedves Hilda és Oszkár!

Születésnap leveleteket igen szépen köszönöm és igen nagy örömöm telt
benne. Ma egyáltalában jó nap volt Margitka sem sickózott még eddig. Kap-
tam 255 Korona előleget a kórháztól, mert mert fizetést most itt mint be-
teg nem vehetek fel. Eltettek az "Igolier pavillon" és a "Barack"-ba, ahol
szolgálatot végzek, ca. 200 betegem van. Itt nincsenek nők sem, ami Mar-
gitnak és nekem is egyaránt nagy örömet és megnyugvást okoz. Szóval a
Monarchia hadviselése eddig előnyösen alakul — diadalról-diadal-ra me-
gyünk előre !!! Persze a legjobb volna, ha már egy "diadalmas háború"
után volnánk otthon a Márvány utcában, szép békés együttlétben, valami-
ként a szentírás is mondja: "És csoroszlyákká görbititek kardotokat és
mindenki békén ül fügefája alatt", mert a fügefafa alatt békén ülve lehet dol-
gozni, és tanulni — de ilyen rumliban, ahol minden puska, ágyu és vörös
keresztrel van teli nem nagyon. Remélem azonban, hogy itt rá fogok érni
kicsit olvasgatni és Dr. Kordon barátommal legalább egy kicsit fachszimp-
lizni. — Oszkárt melegen üdvözli, téged szeretettel ölel nagykorú fivéred

Dr. Bauer Ervin

Assistensarztstellvertreter
kórházi beteg és orvos
pathologus jelölt
diplomás orvos,
nagykorú fivér és férj
(leendő apa) — (mint lehetőség)
törbajnok
volt privátasszistens
szakíró stb. stb. a többi nem fér ki, pedig még sok van.

Szóval nagyon jelenté-
keny!

(literatúrát ismer, publikált, stb.) kölcsönösen
nyugodt rokonszeretettel sőt máris jó
barátok; azt hiszem, sokat lehet együtt
ha én elmegyek; ha ugyan hosszabb ideig
itt maradhat rovin. — Gyűjt, — ha el-
kölözik, — Temesvárra kell mennie je-
lentkezni; onnantól azonban látni.
Kor kiküldhetik, megint csapad-
hoz. — Most itt van Fegyér Andor. Die-
mond is a szép, fiatal parancsnok
felcséje; feleség, pár, novellát írt is.
nem róla. Lát, még ifjú is van.

Kaffka Margit sorai Bauer Hildához

(Er. VII.)

A másolatok hitelesül,
Dr. Schilling Öskáné
sz. Bauer Hilda

Bauer Hilda — a levelek hitelességét igazoló —
kézjegye

Ebben az időben a harctéren levő Femes Beck Vilmossal is[88] vált néhány tábori lapot.

*

De Kaffka Margit, az író is dolgozik. Ebben az évben jelenik meg novellás kötete: Szent Ildefonso Bálja, a Tevan könyvtár 48-49. számaként. Ugyancsak ebben az évben közli Állomások c. regényét folytatásokban a Vasárnapi Újság.

1914. dec. 26-án az Érdekes Újságban A város felé c. novellája jelenik meg, fényképét is közölve.

Ezen a karácsonyon írta Imádkozni próbáltam c. cikkét is. Ennek eredeti kézírata birtokomban van. — A cikk csak 1918-ban, A révnél c. kötetében jelent meg.

1915. elején férje Temesvárra kerül, ahová ő is utána megy. Innen írja levelét sógornőjének, Bauer Hildának.

Er. VIII. "Temesvár, 4.2.1915.

Kedves Hilda és Oszkár!

Igen örültünk ma kapott leveleteknek, Margit most novellát ír és én kórházból hazajövet ezt az időt arra szentelem, hogy nektek írjak. Az én hizlalásom Margit szomorúságára sajnos nem igen jár sikerrel, azzal kell vigasztalnom Margitot, hogy ha megint november volna biztosan tul kövér és piros volnék neki. Különben azóta már átestem még egy felülvizsgálaton és nyilván át fogok még néhányan esni, de bizony sokkal betegbb és gyengébb vagyok még összes társaimnál és így ennek ittlétünk-re azt hiszem semmi befolyása nem lesz. Különben pedig mint Prorektor nélkülözhetetlen és pótolhatatlan is vagyok. Igaz?! Elég sokat dolgozom és igen sok és érdekes anyagom van, az eszközök persze elég rosszak, de azért mégis lehet dolgozni. Minden második hét szombatján itt tudományos ülés van, melyen német és osztrák és magyar orvosok vesznek részt. Még német egyetemi professzor is akad köztük. Én persze minden ülésen adok be valamit nekik ami úgy látszik nagyon tetszik nekik. Persze pathológiával és főleg kórbonctannal nem igen van tisztában úgy hiszem a 3/4 része, de az nem baj. Én is tanulok sok mindenfélét ott. Így hát ez a hely egészen jól bevált itt. Margit halom számra önti magából közben a novellákat, mi-alatt én a kórházban öntöm magamból a világra szóló felfedezéseket. Sőt mi több voltunk már egyszer (tegnapelőtt) a színházban is és egy gyönyörű darabot láttunk, úgy híjják: Cigánybáró. Ajánlom nektek is jőjjetek el Tvárra és nézzétek meg, mi olyan jól mulattunk, hogy még lumpoltunk is utána egyet. Így hát mi is elég jól megvolnánk, de azért mindketten vágyunk el Tvárról Pestre, itt senkivel sem érintkezünk és mégsem igazi otthon.

Ezt a vágyunkat még szászszorososan neveli az a tény, hogy ez az ideiglenes Tvári tartozkodás a háborúval függ össze és a pesti tartozkodás a békét jelentené. Ceterum pacem restituendam cesse censeo. Mindkettőtöket meleg barátsággal és szeretettel ölel

Ervin.

Kedves Gyerekek! Az a sok novella nem olyan veszedelmes, — de tényleg dolgoztatunk most; Ervin tegnap, — (de nem kiabálom el!) — azt hiszem valami érdekes dolgot csinált. Csak így maradna legalább minden végig, de amennyit zaklatják, felülvizsgálgtják. Pedig igazán zöld, nem tud magáhozjönni szegényke; most meg valóságos furunkulozisa van, nagy és gennyedző kelések 4-5 egyszerre a testén; ha elmulik másutt jön ki. Felszedhetett valami bőrinfekciót a kórházban, nagyon sajnálom, mert annyira zavarja szegényt. Most kerek fürdőkádat csináltattunk és ~~fűtünk a~~ fürdünk a szobában, mert ~~am~~ ettől a kormos, poros alföldi várostól van az egész. — Egy hosszú novella ma lett készen, nem tudom, hogy helyezi el a Nyugat egyszámba, — szétszedni nem engedem, inkább várjon husvétig. Én folyton köhögök a krónikus huruttommal azóta is. Ide teszek 2 koronkát a régebbi bélyeg tartozásért; köszönet! Márciusban, azt hiszem, mégis fel kell mennem; Ervinke husvételra jöhet, ha jöhet 3-4- napra. ~~Ezer~~ Az Oszkár korrekturájának teljesen igaza van — levélben. Ezer üdvözlések és csókok, rokoniak és barátiak!

Margit."

Azonban 1915. februárjában Bauer Ervinnek újra vissza kell mennie a frontra.

*

Ebből az időből maradt fenn naplója, mely többször megjelent nyomtatásban is. Először 1937-ben a Magyar Női Szemle jún. — júl-i számában.[89]

A sok hozzám került írás között birtokomban van ez a kis zöldfedelű naptárszerű jegyzetfüzet is. Ebbe írja 1915. február 10-től naplóját. A kis könyv fedőlapján még látszik a valamikor aranybetűs felírás: "Napló".

A kis füzet egész lényét híven tükrözi.

Az első oldalon tintával feljegyezte fehéreneműkészetüket. Olyan szavakkal, amelyek igazán nem irodalmiak. A "lajbi", "Slafrok" és a "szervéta" kifejezések benne a finomabbak közé tartoznak.

A harmadik oldalon egy szorzótábla következik, ceruzával írva: "3 x 25 = 75, 3 x 30 = 90" stb. Aztán néhány üres oldal következik. Majd a kis könyv közepén kezdve, de megfordítva, a lapon keresztbe írva tintával "Háztartási Napló, Buda-

pest Naphegy u. 15. Boldog együttlétünk idejére. 1915. július 1-én. Költözéskor." Itt a könyvben visszafelé receptek következnek.

A kis könyvet újra megfordítva, tintával írja a naplót 1915. február 10-én kezdve, hosszú oldalakon át.

Majd újra megfordítva, ceruzával és :1917. okt. 23." dátummal "Temesvári sifonban" címmel jegyzéket ír a fehérneműről. Következő lapon "Szennyes ládában" címmel folytatja.

A kiadott napló közlése azonban nem követi pontosan az eredeti naplóban olvashatókat. Öt nap teljesen hiányzik belőle, s csaknem minden napról kimarad valami, sőt néha még más szót is használva közli, mondatokat hagyva ki a napló szövegéből. Ezért, hogy az eredeti szöveget pontosan megismerjük, itt közlöm az egészet.

N A P L Ó

Zöld vászonfedelű, naptárszerű kis jegyzőkönyv, a fedélbe — valaha arannyal — bepréselve: "Napló".

A könyvbe nyomtatott "Február 10"-ével kezdődik. Végig tintával írva. A dátum mindig nyomtatott.

Er. IX.

Február 10.

„Szerda. Ma utazott el édes uram. Nagyon fájva váltunk, mégis emeltebb szívvel, mint bármikor eddig. Nagyon közelkerültünk most egymáshoz,— ezuttal végkép. Egymás otthona vagyunk és nincs egyebünk. Most egymásért szenvedünk ; — hiszem, hogy ő is erős és hű marad. Ha holnap sürgöny jön, holnapután még látom Csabán. Milyen drága, tevékeny, szent most !

Február 11.

Szörnyű rossz volt először megint egyedül indulni iskolába, elmenni a Doctor Adolf boltja, s a Csokonay kávéházunk előtt. Délelőtt mind siettem, szokásból, s minduntalan eszembe kellett jutatnom, hogy — hisz senki sem vár s Csokonayban ! — Délután /jaj, nélküle ebédelni s hasztalan próbálni aludni/ jött a sürgönye. Jobb kedvem lett, — holnap látom,— tésztákat sütöttem neki egész este. Pakkolás.

Február 12.

Délelőtt több kedvvel tanítok, tudom, hogy utazhatom hozzád. Egy kis levest ebédelek, sietek. Vasuton egy szolnoki bankfiu-telegraphista mulattatja a kupét háborus élményeivel. Lengyel nők. Ervin „jön-jön” felém édes drágám a vasutnál. Boldog este, nagy szerelem beszélgetés. Valószínű, hogy viszik, hogy már nem látjuk egymást jövő héten. Sokat írt, jegyzett a drága.

Február 13.

Felkelés előtt Ervinemhez bujtam. Hihetetlen nagy dolog így átfogva tartani, szagát, édes bőre melegét érezni .— Délelőtt elérzékenyítő lágy, napos tavaszeli-ido; — most egy éve ismerkedtünk meg ! — Bauer főhadnaggyal találkoztunk, együtt ebédeltünk , utána nála thea. Egy tipikus csabai paraszt urinő ! Szörnyű !— Vajon érzi-e Ervin is intenzíven a differenciákat ? — D.u. alszik, én irok neki. B.ékkal nem tartunk, együtt maradunk .

Február 14.

Vasárnap. Gyönyörű tavaszi délelőtt, falusias, csinos utcákon járunk és nevetve csokolódzunk Bauerékkal találkozunk, de én egyedül akarok maradni ma Ervinemmel. Ebédután kis alvás,— az „Egy nap” novellát olvasom neki s Lukács Gyuri meg Schöpfung kritikáját. Most tetszik neki, amit csinálok. Így magam is szeretni kezdem majd. Állomásnál vacsora, éjfélután vonatom. Gyönyörű, meghitt bucsu. Mi két elgyötört boldogok !

Február 15.

Késve jött a vonat, elsőosztályban a méltóságos asszony.— Az igazgató kellemetlenkedése.—

Délután írok, sürgönyzők édes uramnak, kicsit **lepihenek**. Cselédem urát hazaküldték.— Lacó jön iskolából, nagyon kedves. Este **Ervin** pénze érkezik. Oly jól esik a gondoskodása, úgy meghat,— általában mindennel, folyton meghat. A legjobb ember ! És drága, szép, kedves ! Az Isten óvjon minket ! Este levelet írok neki. Sokat, amíg lehet .

Február 16. Kedd.

Délelőtt iskola, — reggel jön egy express levele s ebédután a másik hétfőről . Ha reggel menének, ma még írt vol/sürgönyzött volna. Délután Máriánál [90] pár percig. Hosszú sürgönyt adtam fel és express ajánlottat délután.— Este egy könyvet kezdtem olvasni az élet értelméről,— eny nyire nyugodt nem voltam még, az az érzésem , hogy Ervin fenn ül a szobájában és szintén olvas vagy ír. Most írok neki .

Február 17.

Délelőtt csak 2 órá volt. Itt Ervin drága levele várt. Déltájban jött Laci az apjától, tegnap este ment oda ~~oda~~, ruhát kapott.— Délután levelet adtam fel, aztán jött Leonie. Sokat beszélünk Ervinről, majd Leonie magáról,— jött Ervinem iszonyuan finom, kedves üdvözlő sürgönye. Mi is válaszoltunk együtt. Ő ágyban van délután, oltástól lázas, feje fáj s nem lehetek vele . Este 9 kor ment el Leonie. Olvastam még.

Február 18.

Délelőtt fárasztó iskola,— délre drága levele várt itt. Délután két levelet írtam neki s feladtam 6-ig,— este egy nagyon szép, finom sürgönyben tudat, hogy otthom ül a szobájában s cikket ír, hát írjak én is cikket vagy verset. Utóbbit próbálok. Végtelen megnyugvással tud eltölteni minden sora. Jobb, hogy most Hildával nem beszélek felőle, ez mindig megzavart.—

Február 19.

Péntek. Egész nap izgatottan várom sürgönyét, mehetnek-é holnap délben ? — Reggel az ágyban írtam neki még; hat órákor délután sürgönyt adtam fel kérdéssel. Most 8 óra s még nincs semmi. Mi történhetett. Tegnap este sürgönyt küldött, azóta nincs hír felőle. Ha elrukkolt volna, feladhatott volna ma. Nagyon izgatott vagyok . Hiába, nem jött sürgöny. Rosszul aludtam.

Február 20. Szombat.

Iskolában csak 2 óra. Nagyon izgatott voltam, sürgöny miatt, 8 kor szolgálva sürgős, válaszos, ajánlott sürgönyt adatok fel; — 11-re jön 2 válasz is. Repülök a vasúthoz, utazom, étkezőben drága leveleit, sürgönyeit olvasom. Vonatnál vár, szalad felém . Felhangoltság, öröm, boros vacsoránk. De este kis disharmonia megint, amit nagyon megbántam. De jól végződött. Együtt lefekvés .

Február 21. Vasárnap.

Reggel hozzábujok,— olvasni kezdi jegyzeteit. Még egy kicsit fáradt vagyok,— de mikor kivirrad, folytatjuk az ágyban. Oly szépek.— Néhol igazi író.— /Isten ments!/ A kávét hozta Fehér . Le-megyünk ebédhez. D.u. feljön Fehérné [91] a kislányával,— picit alukálunk aztán olvasom a rólam írt kritikákat. Uzsonnát felhozatjuk. Lámpagyújtás után egy végtelenül gyöngéd, bensőséges, szép ölelés, iszonyu megható.— Tíz tájban kimegyünk, addig ő vigasztal, majd én őt. Vasutnál kis evés,— szinte testileg fájunk, orvosi lapok,— soká fut a vonat után .

Február 22. Hétfő. Este cselédet fogadtam .

A vonatban külön fülkében aludni próbáltam, de nagyon fájtam. Szörnyű bús szürkület. vonat késett. Hazajövet a Szemes ezredorvos kártyája a sok gránátról, stb. — Keserű, nagy sírás; utolsó 5 koronából dringend sürgöny. Délben mennek. Igazgatónak 9-kor izentem;— már feljelentett. Seбай ! . Máriától kértem kölcsön 10 koronát délután, — ő is kölcsön kérte, de mindjárt küldött,—

pár sora megenyhített kissé, hogy az ő ura is most bajokban.— Kártyák tán csak bélyeggel mennek. Írok neki délután.

Február 23. Kedd.

Ma még ágyban voltam; ~~most~~ első piros nap. Ólmos idő,— egyhangu, siket, üres nap ; egyetlen szenzációja, hogy nem kapni lisztet, este már kenyeret sem . Elküldöm Szemes ezredorvosnak a levelet. Ervinemnek egy levelet s két kártyát. Este megjön egész nap várvavárt utolsó express levele Csabáról,— 1/2 1 kor még írt,— a háborus jegyzetek végét is, vázlatosan,— de nagyon értelmesen s rajzokkal. Theát s krumplit vacsorálunk, nincs kenyér —

Február 24. Szerda.

Az iskolában 2 órában volt. Az igazgató azzal fogadott, hogy bevádolt a tanácsnoknál. Délben itt leltem egy meghívást a városházára,— dorgálás ügyben. De itt volt Ervinem két drága miskolci levele is. Végtelenül szugerálok. Írtam választ, aztán Máriához mentem 1 kg lisztet kérni,— hazajövet egy csupa praktikus levelet írtam penziómról, pénzekről, szobáról, stb. Bizó a hangulatom.

Február 25. Csütörtök.

Iskola helyett a városházához megyek, hova berendeltek, a kétszeri csabai késés miatt. Ügyesen úgy fordítom, hogy még javamra szolgál,— a jövő évet szabadságon töltöm, helyettest fizetve. Csak e 3 hónapon nem kaphatok már szabadságot; ha Ervinem szabaddul, haza kell igyekeznie. Iskolába megyek,— igazgató nyájasan mentegetőzik,— nagy róka — hazafias színelőadás, theázom helyette Vigadó kávéházban, eljövök Ervinemnek írok, naplóját olvasom estig .

Február 26, Péntek.

Négy teljes óra s még gyűlés egyig. Itthon találom drága levelét, Sárospatakon feladottat. Ma már Laborcon van biztosan. Gyűlés alatt a tiszti egy hágai lap nyomán közölte az egyes országok veszteséglistáját. Nálunk félmillió halott. De sokan /köztük Demjén/ mosthoz egy évig, jövő tavaszig jósolják a háborút. — Most még nincs ott Ervinem, még naponta kapok levelet,— még jól birom. Este jönnek Seidlerék. Nagy socialis-individuális vita.

Február 27. Szombat.

Iskolában csak 2 óra. Fizetést kapunk, megyek Máriának megadni; fényképert, levélborítékért /tábori/ Hosszú levelet írok.— Délután 1/2 2 től 1/2 8 ig járok orvosi lapok s német pathologiai újságok után. Utóbbiakat lehetetlen kapni. Orvosi lapokat egy-egy rövid levéllel még este becsomagolom, hogy reggel feladjam. Nagyon súlyos, sötét a hangulatom, „Mit lehet rajtam nevetni?” még ez is gyötör.

Február 28. Vasárnap. Utolsó vasuti levél.

Egész délelőtt írtam levelet, délfelé elmentem Itókához , hogy fényképezzen le.— Itthon várt Ervin levele,— írja, utolsó a vasutról. Délután is folyton írok,— próbálok egyebet is, de nem megy. Nehéz, fájos nap.—

Március 1. Hétfő.

Nagyon nehezen megadott 4 óra; nem tudom, kire-mire vártam, hogy úgy siettem kifelé.— Ervin első uti levelét elkésve, most kaptam. Emberek ellen elkeseredve, idegesen kezdtem írni neki, de míg írtam, kibékültem.— Délután Itóka jött a vállas fényképeket csinálni. Estig itt volt, theázott; gyöngéden rosszakat mondott , nőkről és férfiakról. Este tovább írok mindenemnek. Este Halasi volt itt .

Március 2. Kedd. Rossz érzésekkel ébredés. —

Dél előtt 3 óra, most 10-11 ig üres; ilyenkor szoktam visszamenni a Csokonayból. Délben kapom — késve, — az Ervinem első, uti levelét. Ebéd után elmegyek Bölöniékhez a fényképek miatt, — még nincs semmi. Onnét a Nyugathoz; Franyót találok [92] ott. — Nagyon rosszul érint sok csunya, cinikus ember a többi — Este hazajövök, Ervinemhez megyek minden rossz gondolattal 3 uti kisnaplója jön.

Március 3. Szerda.

Két órám van, aztán levelet írok. Délután megnézem Máriát. Beteg. Két fehér csészét veszek, hogy a szépeket kíméljem Ervinnek. Hozok főzővajat s macaronit is. Este verset írok, de rossz. Vacsorát főzök, macaronit füstölt hússal. Ujra írok. Csak a levelekben élek. Fehérnétől 4. levél. hogy vasárnap reggel felkeres és hoz lisztet, meg zsírt.

Március 4. Csütörtök Levél 26.rol.

Négy, keserves óra. Utána itthon átöltözöm, hogy Leoniehez menjek 2 kor ebédre. Az iskolában, órák közt rendetlen külsejű s fájos, de mégis szerелеmben erős levelet írok. Leonievel s nővérével kellemes óra, ebéd után Ella [93] elmegy, Leonievel még együtt maradunk 4-ig, — írunk lapot. Itthon vár édes uram első nem vasuti levele péntekről, 26-rol.

Március 5. Péntek. Levél ütközetről vasárnapról kisnapló.

Ma csak 11 ig óra gyónás miatt. Felmegyek utána Itokához a fényképekért, — 3 sikerült, de nem nagyon. Egyet hazajövet mindjárt el is küldök levélben. — Ebéd után elkezdem olvasni Csokonay naplóját, ez mégis legnyugtatóbb foglalkozás. Vasárnapi levele jön. Szenved és nem lehetek vele. Ütközetben van. Nagyon lever. De erőt veszek, kezdem írni a háb. emlékeit a Ny.-nak. Este jön vasárnapi kisnaplója, 3 nap elmarad.

Március 6. Szombat. Márc 1-i hétfői kisnaplója — 2.án adta fel.

Gyónás miatt nincs iskola. Egész nap háb. jegyzeteket írok. Este Ervinnek levelet. — ~~Utasulok~~ Csatakos, esős idő kinn. A fényképéig megyek s térdig felázik a lábam. Az itthonunk képe szép lesz, kedden kész. Este, mikor már ágyban vagyok, jön Fehérné, hoz zsírt és vajat, — éjjelre nem marad. — /Igaz, reggel valami napfényest álmodtam, folyópart, fürdő gyerekek, töltés. Ervinnel lovon./

Március 7. Vasárnap.

Reggeltől írok, takarítatlan szobában háb. cikket Ervinemnek levelet reggel feladok második vállas képpel. Megjön két orvosi lapja, bepakolom. Fehérné jön, megebédel, 30 forintot adok neki a holmikért. Délután moziba küldöm Lacival, de visszajön, nincs kedve, hazamegy. Éjjel 11 ig írok. Hajnalra /8. ára/ 5 órakor a csökkenő félhold benéz. Intenzíven fájok.

Március 8. Hétfő. szombat febr. 27 levél, — kedd, márc. 2.i levél.

Megint nagyon keserves két óra. Néha azt hiszem így reggel, hogy lehetetlen tovább bírni. Aztán mégiscsak végigtanítok délig. — És ott két drága, hosszú levél várt. Délután Leonienak telefonáltam, — uzsonnához készítettem, őt várva egy levelet irtam E.nek. Ötkor jött Leonie és itt maradt 3/4 10 ig. Itókához nem mentem. Ervinem írásából olvastunk, róla beszélünk, majd Leonie magáról.

Március 9. Kedd

Iskola 12 ig. Itt vár Bölöniné, 1/2 óráig beszélget. Délután sincs levél. A legrosszabb hangulat 1 szobás lakást nézek. elmenetele óta. Délután a Nyugattal. Nagyon boldogtalan vagyok. Sohse lesz vége. Este verset írok. Oszkár [94] lesi az anonymleveleket író gazembert — valakit lát elsurranni. —

Március 10. Szerda. Szerda 3.i déli levele

Ma csak 2 órá volt, utána javítottam,— itthon, délben nem várt levél. Oly ideges lettem, hogy csak egy kártyát tudtam írni; elmentem Máriához, bementem vele a Philadelphiába, 7 óráig ott panaszkodtunk egymásnak, nem mertem hazajönni, h. hátha nincs levél; veszedelmes volt a hangulatom, — kétségbeeséshez közel. Itthon várt drága levele. Most írok neki hosszan s még egy verset.— Naftalint küldök.

Március 11. Csütörtök. 25-i és 27-i kisanapló kártya

A rendes nehéz 4 óra. Itthon vár 2 kártya, már megörlődnek, de két hétről való 2 kisanpló. Szörnyű a posta s szörnyűek önnét a kósza hírek. Kétségbeejtő.— Délután vásárolok és feladok sok apró tárgyat,— estére sincs levél. Ilyenkor alig élek. Szörnyű rosszakat álmodom.— Mára virradóra azt álmodtam, mondtam a cselédnek : délután temetik az uramat . —

Március 12. Péntek. Semmi levél .

Négy óra,— javítani kellett volna órák közben, de nem bírtam. Nincs levél.— Délután Máriával bumlizok a Philadelphiában, nem merek hazajönni s a szekrénybe belenézni, — Nincs semmi ! Mit tegyek az idegesség ellen ? Egy levelet írok este, aztán megfürdöm. Minden sötét, sötét; — imádom Ervint és nem élhetek nélküle.

Március 13. Szombat. Semmi .

2 óra. Örült ideges, nyugtalan, bolond vagyok . Levelet várok, nincs. Kétségbeesett kártyákat küldök. Este elmegyek Máriával délután,eljön, pénzt kap kölcsön. Este Bölöniékhez megyek, remélem, h. mint multkor, /jan,1-én/ most is jó lesz másnap reggel. Bár úgy lenne !

Március 14. Vasárnap. Semmi levél

Reggel kétségbeesetten bögök Hildánál egész délelőtt bögök, üres a világ, nincs levél . 3. ról az utolsó.— Délután Lacó moziba; futkosok fel-alá a szobában 4 ig, akkor megyek Nemesékhez,— [95] este Halaska [96] is, olyan jó népek, egészen megnyugtatnak, Seidler [97] pár kísér haza este kocsin . —

Március 15. Hétfő. Levél 4. és 5. ről, kisanpló 4. és 5. ről de 7 én felad 7.8. levél

Ünnepély az iskolában, utálat, rosszul lettem.— Kinn gyönyörű tavasz. Itthon várnak drága levelei, boldog, boldog nap.— Levelet írok Révésznek és Szemesnek.— Drágám most oly „különálló”, félek, baja lesz belőle. Küldök kártyát, cukorkát neki,— majd levelet írok, Leonienak telefonálok. Naplóját folytatom Nyugatnak.— Jön 7.8 i levél bombáról, veszélyről.—

Március 16. Kedd. Szemes levele.8.9.10.11.12.hosszú levelek. 3.9. kisanpló.

Reggel egy szabad óra. Szásznével beszéd a férfihűségről,— iskolából mindjárt Leoniehoz ; kevés idő, kórházba siet,—„férfi — asszony szocietás” beszélgetés.— Nagyon tavaszias délután, súlyos melankolia, jövőfélelem. A Nyugatnál Alkalmi székszisz.—Fenyő becsületes beszéde Herbert Világ tárcájáról. Versem dicsérik. Ervin cikkét várják. Itthon várnak hosszú levelei 8-12.ig gyönyörűek. Szemes szép levele is.

Március 17. Szerda.

Csak 2 óra. Délután Nemeséket várom. Enyhébb nap levélkapás utáni.— Egy hosszú 12 oldalas levélben felelek édes uramnak mindenre,— aztán jön Leonie, hozza a Zalay Béla halálhírét, orosz fogságban, tifuszban.— Jönnek Nemesék, Seidlerék, nagyon kedvesek, kedélyesek, jók. Arcképeket adok. Ervinemről s a bibliáról beszélnek,—nagyon hálás közönség.— Ideképzeltük a ház drága gazdáját .

Március 18. Csütörtök. Régi kislevelek.

Négy nehéz óra. Teljesen üres nap. Még hosszú és jó levelet se tudok írni. Délután Máriához megyek a kölcsönpénzért. Minden szörnyű drága.—Úgy bánt, hogy nem spórolhatok eléggé Ervinnek. Leveleit olvasom. Máli [98] telefonál: gyereket vár,— sorozástól fél ő is.—Sehonnét békehang! Este elkezdem háb. jegyz. tisztázását. Husvétii számhoz, szép lesz.

Március 19. Péntek. Egy 6.i kislevele második példány.

Jaj, de nehéz négy óra. ~~Itt~~ Folyton féltékenységi gondolatok, mert egy orv. lapban „harc-téri orvosok”-ról olvastam.— Semmi levél, egy 6.i kislevele csak.— Én küldök ma Szt. Ferenc Fio-rettit s egy féltékenyes, bús levelet 8 old.—Nagyon borus, céltalan, fáradt nap; szomorít, hogy most kapja az én kétségbeesett kártyáimat s bizonyosan aggódik. Háb. jegyzeteket írok.

Március 20. Szombat. 14.i levél vasárnapi

Csak 2 óra, javítok, el vagyok maradva. Izgatottan jövök levél miatt, csillapítva magam, hogy nem lesz; de volt. Örömmel ültem munkához, háb. jegyz.— levelet is írok. Pénzem nem sok van. Féltékenységek jönnek. Nagyon köhögök, szívem fáj, nagyon elfáradt vagyok és a leveleimen nyom- ma van. Hat szakasz kész a háb. jegyz.-ből.

Március 21. Vasárnap. 13.-i levél szombati

Korán kelek, írok, délelőtt két levelet, korai ebéd. Máriához megyek pénzt kérni kölcsön. Megint ideges, féltékenységi levelek a jövőre. Nagy vétek, mert Ervin most tökéletes. Megbánom, d. u. hosszú levél. „Ervin bácsi” zsurt rendezünk Lacóval, villamosfőzővel, 3 szép csészével s elmond- dom Lacónak, hogy nézte ki E. bácsi most egy éve az írókat. Szemesnek levél megy.

Március 22. Hétfő. Hosszu 16.i levél

Négy nehéz óra. Itt vár drága levele, hosszú, zsiros, kimerítő, erőtadó. Istenem,— most kapja keserves leveleimet. Milyen szent, mennyire mindent megérdemel. Délután késő estig, éjfél-ig írom a háb. jegyzeteket, pont éjfélkor fejezem be. Lacó lábfeltörés miatt itthon. Holnap megyek a Nyugat- hoz. Anyagi bajok is elmúlnak evvel. Hosszu levelet írok, gyertyát küldök.

Március 23. Kedd. 17.i és 19.i levél.

Ma 10-11 ig visszajövök Lacónak igazolványt írni. Premysl elesett. Nagyon aggaszt. Délután jön két hosszú levele. Annyira szenved, h. levéltelen időben kétségbeeséseket írtam,— miért is tet- tem, mikor mennyit, mennyit ír drága szegényem. Azóta már kapott híreket.— Nyugat. Fenyő már megint hős. „Az ő nehezen szerzett pozíciója!” — itt a lóláb.— Legtöbb embernek nincs ez / 8 szoba/ akinek van, mással védeti meg.

Március 24. Szerda. csak 11.12 kislevele 18.i levél. 2 db. 20.i kártya

Tíz tanítás, 11 ig irkajavítás, délben 18.-i levél s 2 db. 20.i kártya, ami nagyon megnyugtató. De délután iskolai ünnepély,— nekem a háborun kívül a leghangosabb szituáció. Ez is összefügg, ha háb. nem volna, nem tanítnék. Jaj, de szörnyű volt. Piros nap is van.— És ma van az első igazán tavaszi idő; olyan sulyos, ránkneheződő,— olyan züllesztő, sablonos tavasz; s úgy emlékeztet minden tavaly ilyenkorra! Szegedi levélre tagadón válaszolok. Mindenem nálad és veled.

Március 25. Csütörtök. Ervintől 2 db kártya. 20. ról Jó este.

Délelőtt ünnep lévén, rosszul érzem magam, ágyban maradok, befejezem édes uram tegnapi esti levelet. Ebéd után felöltözöm s Lacóval együtt megyek az utálatos iskolai ünnepélyre /ma felnőttek- nek/— de míg a többi szám lemegy, én egy szertárban ott lelt nyomtatványokra levelet írok drágám- nak, s ezzel megelőzőm a tegnapi rossz hangulatot. Este is még írok hozzá, aztán bibliát olvasok, el- kezdve Márkot.—

Március 26. Péntek. 15.i levél, 20.i kártya.

Négy óra javítással sulyosbítva, délben csak 20.i 3 dik kártyája uj,— de 15.i iszonyu drága levele is most jön.— Ebben ír arról a szép, magános, „enyém” félóráról a pataknál. S ebben köszöni meg először iszonyu generozus hálával otthonunk képét. D.u. Máriánál. Ideges, aggódó vagyok. Sok ápolási válasz és házassághír. Megírom Ervinemnek, hogy én nem válok soha, semmikép .—

Március 27. Szombat. 2 db. 19 i kártya és Petráss [99] 20 i kártyája.

Két óra,csak tessék-lássék adva ; hazajövet nincs más levél, csak 19. dik. Pedig 20-i már szerdán volt. Nagyon kimerít a szenvedés. Délután Leonienál. Lénáról [100] beszélnek. „Semmise meglepő nála, ha a fején jár is!” — Sokat sírok ott is, a szemem már folyton ég.— Míg ott vagyok, kapja Leonie Ervin 10.i kártyáját.

Március 28. Vasárnap. 10.17.18 ról kártyák és kisnaplók.

Vasárnap. Csupa régebbi kártya, 20.i utolsó hír. Őrült aggodalmamban, esőben elfutok B.néhez, de nincs otthon. Délutánra Nemeséket várom. De üzennek, hogy nem jöhetnek. Esős idő, borzasztó magányra készülök, de eljön Lányi Sarolta; nagyon kedves, de most jön el, miután ügye már rendben. „Ezt s ezt kellett volna csinálnod!” Igy könnyű. Este jön Feri. Ő is nagyon lehangolt, de engem bíztat és vigasztal. Késő este Hilda theázik itt.—

Március 29. Hétfő. márc. 15.16 /2 db/ kártya 21 feladott 20.i levél.

Tehát hírek 21. ről reggelről. Még nem volt visszavonulás akkor.— Egész nap sírok, régi leveleit olvasom, postát lesem; nincs erről mit írni .

Március 30.

Délelőtt postát lesek,— hasztalan. Délután elindulok Halasit s Máthé Olgát meglátogatni. Utközben átad a postás 15. és 16.i kártyákat.—Rém levert vagyok. Halaskánál Seidler, Varró, [101] Máthé Olgánál [102] maradok 10 ig, kocsin haza. Itt vár S. alja Ujhelyi sürgőnye. Végtelen boldogság.

Április 1. Szerda.19. kártya.

Első kassai sürgöny.

Április 2. Csütörtök.21,24,25 kártya, 23, 24, 25 levél.

Egész délelőtt kocsizom ügyében. Itókánál ebédelek,— örült izgalomban sürgőnyt várok, én 4-et küldtem, már 6 óra, 8-ra nem utazhatom.”

————— • —————

Eddig tart a napló.

A vastagon szedett soroknak ez az első közlése. Látható — hogy öt nap teljesen kimaradt az eddig kiadott közleményekből,

Hétfő = szombat, febr. 24-én
 - Márczius 8. márc. 2-én
 leve.

Megint nagyon
 keserves het orá. Ne!
 ha azt hiszem ig. ny.
 gal, hogy későbbem lo-
 velt volna. Aztán né-
 gyszerre végzetlenül végig.
 * Ez ott a hét Drezs. ha-
 vát követel vánd. Teller-
 Leoménak telefonál.
 hogy - ugyanazok a kén-
 tettek, át várova egy ha-
 vellet itamer e. nek. Debor
 jött Leomén is ott ma-
 radt 3-10 ig. Störka-
 hoz nem mentem. Er-
 vinnem is az ott ott
 vastunk, róla beszél-
 tünk, majd Leomén
 megérte. —

Részlet a kis zöldfedelű Naplóból
 (Er. IX.)

A nyomtatásban leközölt naplószöveg ezzel végződik:

"Itt vár sátoraljaujhelyi sürgőnye. A frontra való utazása előtt még egyszer találkozzunk. Végtelen boldogság."

Az eredeti naplóban nem létező, önként beírt aláhúzott mondat, nem felel meg a valóságnak. Bauer nem frontra ment, hanem frontról jött. Két nyár c. kötetében a Lirai jegyzetek egy évről c. írásában is elmondja:

"Betegen hozták az ismert, kedves városba megint... kórházba fekszik és vár engem!" ... "Mi baja lehet? Mindegy, mindegy, — hisz él! Az utolsó levél egy héttel ezelőttről. Meg is halhatott volna! Utitáskába néhány rongyot, akármit; de nem, jó ruhát is, hátha kérnem kell az érdekében? Hogy hazaengedjék feködni." --- "Még telefonálok gyorsan egy-két barátomnak, egy ujsághoz. Kórházat ajánlanak, utánanéznék, helyet csinálnak neki. Milyen jók hozzám az emberek."

Bauer ezen az 1915. évi tavaszon tifusz betegen jött vissza a frontról. Kaffka Margit elébe utazott. Sikerült is egy budapesti kórházba bejuttatnia, úgy hogy iskola után látogathatta.

Ez alatt az idő alatt Kaffka Margit új lakást is keresett és a Márvány utcait feladva, átköltözött a Naphegy utca 15. számú ház egyik kétszobás lakásába. A "Ház-tartási Napló" feljegyzése szerint: "1915. július 1-én. Boldog együttlétünk idején." — írja a dátum mellé. Reménykedik, hogy ura vele maradhat.

A beteget, mint lábadozót a Tátrába küldik. Kaffka Margit is vele megy és ott szép heteket töltenek.

Innen írja ura fényképének hátára levelét sógornőjének, Hildának.

Boríték:

Er. X. "Nagys.

Dr. Schilling Oszkárné
urnőnek

Budapest
~~Demj~~ Rottenbiller u. 35.
IV. em. 23."

Boríték hátlapján:

"Dr. Bauer Ervinné, Ótátrafüred,
Grandhotel 114."

Bauer Ervin katonaruhás fényképe hátlapján:

"Egyet csináltattunk itt de ez a kicsit rontott példány megmaradt; fogadd mutatónak! Itt szörnyű jól élünk, bárcsak tovább tartana! Huszadikán kell visszaindulnunk. No, hisz még fele se múlt el; de úgy rohannak itt a napok. Eső van sok, — az erkélyen nyaralunk egy nagy felhő közepében, — mindez oly megnyugtató! Csókol

Margit.

(Ervin nincs idebenn.)"

Postabélyegzőn: "Ótátrafüred 915. Aug. 9."

Azonban Bauer Ervin 1915. őszen Temesváron újra sorozó — bizottság elé kerül. Onnan 1915. november 5-én boldog levél indul Bauer Hildához, azzal a hírrel, hogy Bauert harctéri szolgálatra alkalmatlannak minősítették.

Pesti lakásukról rögtön orvosi könyvek elküldését kéri és a Kaffka Margit Állomások regényének kefélenyomatát, valamint kéziratát.

Még a pályaudvar közelében egy hotelben laknak, de már igyekeznek lakás után nézni.

Er. XI. "KORONA" és "ROYAL" Nagyszállodák
Gombás Gyula Temesvár
A Józsefvárosi Indóház közelében.

A levél kézírás.

Temesvár 1915. Nov. 5-kén.
(Ezen nap ünnepé avatandó a békehitűek szertartásai szerint!)

Kedves Hilda és Oszkár!

Zennel alulírott értesitelek benneteket, miszerint engem a Temesvári felülvizsgáló bizottság harctéri szolgálatra alkalmatlannak nyilvánított. Valószínűleg itt leszek beosztva kórboncnoknak, amennyiben kérdezték, hogy van-e valamely kívánságom és én ezt mondtam. Most azonnal el kell kezdenem tanulni, mert 15 hónap alatt sokat felejtettem, ezért kedves Hilda légy szíves amint teheted a lakásunkba menni (a kulcsot itt küldjük) és a következő dolgokat összepakolni: (mihelyt lakásunk lesz itt- megsürgözzük címünket és arra elküldöd. Jó?)

- 1/ 2 kötet Kaufman: Path Anatomie (fehér durva vászonkötés, található a könyvszekrény jobb oldalán a Lexikonok alatt)
- 2/ Schmorl: Path. Untertrichungs methode (kék vászon kötés u. a. polcon)
- 3/ Az ovarialis struma cikkem különlenyomataiból 3 példány (található ugyanazon az oldalon egy polccal lejjebb a külön lenyomatok közt lefektetve)
- 4/ Az Állomások című regénye Margitnak, kefélenyomat, Margit íróasztalán van balra. (nem fiókban)
- 5/ Ugyanezen regény ringyes-rongyos (külsőleg) kézírata az íróasztal mögötti szekrényke legaljában.

A lakás látszólag rendetlen, de az nem igazi, mert az tervszerű — az ablakon egy kis rés van, hogy szellőzzön, ugyanugy a Lichthof ajtaja is nyitva az ágyemű szintén a szellőzés céljából van nyitva. Szóval az maradjon. Persze nagyon örülünk azt képzelheted; igaz hogy tényleg beteg vagyok, a szédüléseim, amit Pesten nem vettek észre, ideges szivgyengeségtől erednek. De ha itt maradok és kórbonctant művelhetek, hát ezt

is lehet most már ápolni. Szívességedet előre is nagyon köszönöm és még egyszer kérek nagyon szépen, hogy vállald ezt a fáradságot barátságunk nevében. Oszkárt is melegen üdvözlöm és ölelem.

Ervin.

Hildám, iszonyun boldog vagyok! Egyelőre itt maradok, de a hó vége felé hazanézek. Ha itt megüledünk, szeretném otthon a butort az egyik szobába "berámolni" s a másik szobát a mellékhelyiségekkel kiadni butor nélkül s 3 havi felmondásra. Ha valakit tudnál rá, ird meg. A bért havonként küldheti. Itt 30-40 forint egy valamirevaló butorozott szoba. Ezerszer s hálásan üdvözlöl Oszkárral együtt s ölel

Margitod."

Pár nap múlva, november 9-én, Bauer boldogan írja testvérének: "Van már lakásunk." Egyelőre az Ormos utcában. Kórházi beosztást kapott, "kórboncnok" lett. Ismét orvosi könyveket és műszereket kér.

A levélben Kaffka Margit is ír néhány sort, jelezve benne, hogy az Állomások-at át akarja dolgozni, azért kéri a kéziratot.

A levél kézírás. 3 oldal.

Er. XII. "Temesvár, 1915. nov. 9.

Kedves Hilda!

Van már lakásunk és így kérmélek szépen a levélben említett dolgokat meg még a leirandókat mielőbb elküldeni. Címünk 15-ikéig Tvár, Józsefváros Ormos utca 12. (hátsó az udvarban), 15-ike után ~~ugyanott~~ Ormos utca 10. I. em.

Szükségem volna még a Stöhr: Lehrbuch d. Histologie kötetre, ugyanazon a polcon vagy eggyel lejjebb van; — és a "műszeres szekrény"-ben felül ahol az eltolható ajtócskák vannak van egy fekete tokban különböző műszer: kések, ollók stb. azt is kérném. — Ne haragudj, hogy ennyit zaklatlak, de nincs kihez máshoz fordulni — és nem reméltem, hogy a dolog ilyen jól fog kiütni, hogy mindezekre ilyen hamar szükségem lesz. Ugy-e megteszed?

Én már elkezdtem működésemet, minden nap van egy-két boncolásom. Egyelőre még nem vagyok berendezkedve, főleg szövettani vizsgálathoz hiányzik majdnem minden, de idővel azt hiszem be fognak szerezni mindent ami szükséges. Egy igen jó bakteriologus van itt és azzal együtt fogok dolgozni úgy hogy bakteriológiát is fogok közben tanulhatni, amire szükségem van. Délelőtt és délután 1/2 4-6-ig el vagyok foglalva, egyébként szabad vagyok. Margit itthon van addig és ír vagy varr. Szóval nagyon nagyszerű lesz, mihamar én egy kissé bedolgoztam magam és megszoktam a környezetet, és mihamar egy kicsit jobb szobánk lesz, mert ezt csak úgy hirtelenében vettük ki, hogy ne fizessük a drága szállodát, de ~~ok~~ 15 ikétől kezdve egy nagyon jó kis szobánk lesz itt a szomszédban, ahol

Margit is több kedvvel ír és én is jobban dolgozhatom ill. tanulhatok este. Mert most sokat kell tanulnom, nem akarom a jó alkalmat elszalasztani. Anyag az nagyon sok van. — Mit csináltok ti? Margit a hónap végén ill. jövő hónap elején felszándékozik néhány napra nézni Laci és egyéb (fizetési stb.) ügyek miatt. — Ha bedolgoztam magamat és isten segítségével itt maradok, talán sikerülni fog karácsony tájban 2-3 napi szabadságot kapnom és akkor felmegyünk mind a ketten. Mindenesetre most nagyon jó. Mindkettőtöket ölel szeretettel

Ervin.

A dolgokat lehetőleg küldd mindjárt mihelyt teheted — még egyszer fogadd köszönetemet érte.

E.

Kedves Hildám! Ervinke mindent megirt, nem maradt számomra semmi ujságotolni való, mint hogy tegnap irtam egy irodalompolitikai főrmédvényt; ma pedig varrtam egy fekete bársony ruhát. Ha küldöd a csomagban azt a rossz regényt; megpróbálom itt átdolgozni. Ne haragudj, hogy ennyire terhelünk kétszeri odautazással is a Naphegy utcába; tán valaha leszolgálhatjuk. Igen hálásan köszönt és ölel érte (Oszkárt szeretettel üdvözli)

Margit."

Fennmaradt ebből az időből egy papírszelet, amit Kaffka Margit írt az urának a kórházba, géppel s amire Bauer kézírással válaszolt.

Géppel írt papírszelet.

Er. XIII. "Kórházba mentem tudakozodni utánad, most már ugysem ebédelhetünk. Nem szép, hogy egy szót sem irsz, azt se mondják, hol vagy, azt se, mikor jössz, csak hogy nem jössz. Bezzegjégen. -- Jégegen tudtál írni legalább. Borzasztón w el vagyok keseredve, Temesvárhoz még ép ez hibázik, hogy együtt ebédelni se lehessen s ne is írjon nekem a kis uram. Olyan vagy már, mint egy sovány gebe, még ne is ebédelj, kutyaistenit a katonaságnak, Isten veled.

Margitod."

A papírszelet másik oldalán kézírással:

"Drága egyetlen Tusukám! Ne légy elkeseredve üzentem, hogy csak később jöhetek, mert törvényszéki leletet kell leadni és a szolgabírónak is jelen kell lenni. Iszonyú imádlák és nem tehetek róla, hogy ilyen bután van ez rendezve.

Imád

Ervined."

A lakás azonban nem bizonyul megfelelően, decemberben már új lakáscímet közöl Kaffka Margit sógornőjével. A lakás üres. Bútort bérelnek. A pesti lakásból Kaffka Margit két ládában szőnyeget s egyéb szükséges dolgot ad fel, hogy otthonosabbá tehesse. A láda késik, ezért sógora segítségét kéri. A pesti lakás egyik szobáját bérbe szeretné adni, de ez egyelőre nem sikerül. Berendezkednek a temesvári életre.

Már nem tanít. Nyugdíjba megy. Fiát pedig Kispestre adja iskolába és kosztkvártélyra. Közli új lakásuk címét.

Er. XIV. "Kedves jó Hilda és Oszkár!

Senkinel sem irtam még elutazásom óta; olyan rumliban, költözésben vagyok; a Pesten feladott 2 ládám még nem érkezett meg s így a vírvár csak annál nagyobb; — s ami a legrosszabb, Ervinke 3 napja influenzában fekszik, kocsiban hoztuk az új lakásba. Még én sem vagyok egészen jól, de nálam nem veszedelmes, — Ervinünknel aggaszt minden ilyen köhögéses bántalom. Ma már jobban van ugyan, de holnap már mennie kell dolgozni; csak 3 napot kapott.

Hildácska, nem jöttél el hozzám többször; aztán utolsó este Nemeséknél engros bucsúztam mindenkitől s Médy neked is üzent. Hogy nem voltál ott, — nem tudok mást elgondolni, minthogy beteg lettél te is, — már nálam is este köhögtél. Hogy valamiért haragudnál azt Ervin képtelenségnek tartja, — hiszen megmondanád, ha akaratomon és tudtomon kívül megbántottalak volna. Mindenesetre közlöm új lakásunk címét, hogy minél előbb tudjunk rólatok. Temesvár, Gyárváros, Andrássy ut 5.

Okádat pedig, mint vasutast, bizonyos kérdésekkel és kérésekkel ostromlom; kérlek ne haragudjatok érte. Ezt az ide mellékelt paksamétát nézd meg, kedves Oszkár, légy oly jó; jól van e felszerelve, jó helyen van-e a bélyeg? s ha igen, — küldd el egy hivatalszolgáddal az Üzletvezetőséghez vagy Igazgatósághoz, ahova épen kell, — akkor talán hamarabb el látják, — mert a pótigazolvány úgy nagyon sürgős (ez úgy tudom, bélyegtelen kérvény kell, hogy legyen!) — e nélkül nem hozhatom el Lacót karácsonyra, sőt magam sem utazhatom fel. Szóval, valahogy segíts ebben Oka, — mint szakember.

A másik szakügy pedig, de ezt már nem tudom, megteheted-e, — egy kérdezősködés az 1 héttel ezelőtt Temesvárra, dr. Bauer Ervin címére a Béla utcai speditőr által feladott 2 láda (gyorsáru) sorsáról, — (tartalma cukor és ruhanemű,) — elküldetett-e és mikor? Csak úgy tedd Oszkár, ha egy szolgálta által tudakoltathatod meg! Nincs edényünk és kávéfőzőnk, nincs ágyhuzatunk és szőnyegünk, nincs lavorunk és törölközőnk s főleg nincs priznitzet kötni való ruhánk Ervinnek — mindenünk a 10 nap óta várt gyorsáru ládába van csomagolva.

Ne haragudjatok gyerekek, hogy terhetekre vagyunk, lesz tán még jobban is! — Az új lakásunk üres lakás volt, elég tűrhető butor vacakot "béreltünk" bele havi 15 koronáért; ha saját szőnyegeink, terítőink jönnek, — egészen tűrhető lesz.

A pesti lakást nem sikerült még kiadnom; ha ma februárig úgy marad, akkor felmondok májusra, sajnálom, de mit tegyek? Nem bírjuk a dupla lakbért. Azt mondják, esetleg még egy második felülvizsgálatra is kell menni Ervinnek, — sokszor aggaszt ez is. De nem lamentálok már, hanem küldöm Fehért ebédért; — egy ételhordót 14 koronáért vettem !!! Hát ezzel "zárom leveletem — tán elég jellemző a temesvári nyúzásokra. Fa, szén egyáltalában nincs is. — Hasonló jókat nem kíván

Temesvár, 1915. dec. 17.

Margittok"

Egy egész ív papír, kézírással.

A levélben említett Fehér, Bauer tisztiszolgája: Fehér Antal — (Kaffka így írja Er.VII. levelében "Fejér" —), akinek felesége Fehérné Pesten is felkereste Kaffka Margitot, míg az ura Bauerrel a harctéren volt. Ő az a Fehérné, kit naplójában is emleget.

Pár nap múlva új levél megy. Írja benne, hogy karácsony után felmegy Pestre s talán az ura is újévre három napra.

Er.XV. "Kedves Hildám!

Most kaptam leveled és felbontom még, hogy ezt beletegyem. A labor, szőnyeg, stb. is nagyon kellene, de ezért a Te szavaid csak ne változzanak át, mert azok is nagyon jól esnek. Hildám, kétségbeejt, hogy "bombát" sajtve az én szegény párnáim, fazekaim és üvegeim közt; kidobják, szétszedik összes értékeinket s tán hetek múlva látjuk hiányosan vizszont. Ha Okád megtudná, hogy még Pesten fekszik, akkor maradjon is ott; majd én kofferekben sorba lehozom Fehérrel, ha nem megy másképp, Egy kis Tahi és pihenés bizony nem árt; mindjárt szép vagy tőle. Én nekem itt a tükör folyton mondja, hogy fáradt és hervadt az arcom, de Ervinke pont az ellenkezőjét látja, — tartsa meg az Isten az áldott vakságát! —

Autogrammot küldök, amennyit akarsz, boltot nyithat belőle a tanítványod; azt hiszem, ez lesz egyetlen olcsó bolt a háboruban. De szellemesség — ne haragudj, — nem telik tőlem s a verseimből se jut semmi eszembe. Nagyobb szellemesség amit most kitaláltam; egyetlen ágyhuzatunkat most kifordítottam, — a belső oldala tán tisztább. S ha most hazamegyek karácsony után sőt talán Ervin is újévre 3 napra; — hát otthon sincs semmi! Most mindent összecsomagoltam. Nehéz sor, ugye? Hát akkor minek vette fel a vasut a speditőrtől, ha nem tudják szállítani. Drága gyerekeim most fejtsé ki Oka a protékcioját!

Ervin ma inspekciós, 36 órán egyedül vagyok. Fehér Antal influenzásan fekszik; nem tudok neki sem egy párnát, takarót adni. Még jó, hogy a mi párnáink itt vannak legalább.

Jaj, ha Halaskának igaza lenne márciust illetőleg! De Kitschener még 2 évet jósol. Lehet, hogy lesz Ervinnek még egy felülvizsgálata; de nagyon lehet, hogy az itteni kórházkommandáns még akkor sem engedi el innét mert nagyon kedveli (azért ki akarja neveztetni főorvossá), s Ervin itt az egyetlen kórboncnok. Ő is szegény hiába vár egy mikrotomra.

Jaj, csak már a végét látnám ennek.

Ölel szeretettel

Margitod"

December 21-én Bauer ír levelet nővérének és sógorának, beszámolva kórházi működéséről és arról, hogy készülnek karácsonyra. "Margit napok óta színházat fabrikál Lacónak, most is azt csinálja, közben hónap vége lévén megírt egy novellát a "Világ"-nak."

A levélhez Kaffka Margit is ír a sógornak. Közli benne, hogy "Most 27-től jan. 2-ig leszek ott, teljesen Lacónak szentelem az időt s tán nála is lakom Kispesten." -- "A "Világ"-ban legközelebb megjelenendő tárcámban kicsit kiírtam a feleségedet: remélem nem fogsz megharagudni!"

Nyolcadíves fehér boríték, kézzel, tintával címezve.

HM, 17. "Nagys. Schilling Oszkár urnak, Budapest VII., Rottenbiller u. 35. IV. 23."

A kézírás Bauer Ervinné.

Postabélyegzőn: "Temesvár 915. dec. 22."

Félíves, fehér ívpapír. Kézírással, tintával írva.

A félív felső részén Bauer Ervin kézírásával:

"Temesvár, 1915. dec. 21. — Kedves Oszkár és Hilda! —

Margit nemsokára (27-ikén) felfog menni Pestre és akkor minden esetre nem fog bucsu nélkül megszökni, kivált, ha, ami nincs kizárva én is kaphatok 3 napi szabadságot arra az időre. Az influenzán azóta már én is tul-estem, 5 napig nyomván az ágyat. Egyébként minden jó volna, csak a gyors-árunk, amiben ágynemű, szőnyeg stb. van nem akar jönni, ami főleg Margitot igen szomorítja. Én itt igen nagy anyag felett és teljesen önállóan és függetlenül rendelkezem és így nagyon sokat tanulok. Ha lesz elég szabad időm magamnak is fogok talán dolgozni, csak igen fontos műszerem a mikrotom (szövetani metsző készülék) hiányzik pedig már mindjárt első héten, hogy idejöttem megrendeltem. Margit napok óta színházat fabrikál Lacónak, most is azt csinálja, közben hónap vége lévén megírt egy novellát a "Világ"-nak. A legnagyobb hiba, hogy hetenként egyszer kórházi inspekciónak kell tartanom, amikor 24 órát a kórház falai között kell tölteni és így Margitot egyedül kell hagynom. Holnap is ez a sor vár reám. Még szerencse, hogy nem karácsony estéjére, az is megeshetett volna. Fehérrel már vetettünk

egy kis karácsonyfát, ma vettünk (ill. Margit vett) hozzá gyertyákat, diót, aranypapírt stb. Ez lesz első karácsonyunk együtt. A tavalyi legrosszabb karácsony után. Hát ti mit csináltok, Hilda egészséges már remélhetőleg. Hollós itt volt egy napra, de nem tudták neki megmondani a címet és így csak egy kis levélkét hagyott hátra, hogy keresett. A viszontlátásig (talán újévkor) ölel és csókol mindkettőtöket és boldog karácsonyt és újesztendőt kíván --Ervin."

Alatta Kaffka Margit kézírásával:

"Kedves Oszkár! — Lakonikus, de kedves leveled és a jegyeket megkaptam; ezer köszönet! Ami a "bucsútlan megszökést" illeti, (sejtelmem sem volt hogy Hilda beteg,) tudjátok, hogy 5 napra jöttem, ebből 4-et feküdtem, egy Lacónak szenteltetett, — 2 nappal kellett megtoldanom és Ervin nagyon türelmetlenül várt itt. Hogy ez alatt a két nap és két éjjel alatt mit dolgoztam, azt el se lehet mondani. Aztán mindenkitől egy csapatban akartam bucsúzni Nemeséknél este; de ha Hilda visszaizent volna, hogy beteg, másnap reggel még bizonyal elmentem volna.

Most 27-től jan. 2.ig leszek ott, teljesen Lacónak szentelem az időt s tán nála is lakom Kispesten. De azért titeket fölkereslek egy este, tán utolsó este. Jaj, csak a ládáink jönnének! Egy disznóolhoz inkább hasonlít, mint lakáshoz, amiben élünk. A "Világ"-ban legközelebb megjelenendő tárcámban kicsit kiírtam a feleségedet; remélem, nem fogsz megharagudni! Még egyszer köszönöm szivességedet, iparművészeti hatásu betűidet, melyeket nem viszonzozhatok, — s szeretettel köszöntve mindkettőtöket, maradok igaz hivetek

Tvár 1915. dec. 21.

Margit."

Kaffka Margit valóban felutazik Pestre és december 31-én onnan ír levelet Kaffkáné Hegyesi Marinak[103], aki fia keresztanyja is. — Beszámol életéről, férjhezmeneteléről, fiáról s megköszöni a gyerekeknek küldött karácsonyi ajándékokat.

Kaffka Margit levele Kaffka Lászlóné-Hegyesi Marihoz.

Er.XVI. "Kedves jó Mariskám!

Tavaly is, most is el feledted felírni leveledre a lakásod címét; most sem tudom, hozzád jutnak-e a sorok? Lacóm nagyon boldog; az ajándékon végtelenül örül és folyton játszanom kell vele. "Keresztanyám olyan szives, mindig olyan szépet küld!" — azt mondja. Most pár napig együtt vagyunk, Lacóval színházba járunk s minden kívánsága teljesül; mert rendszeren az idén nevelésben van Kispesten, hol kert, gyerektársaság, jó levegő van, jó elemi iskola és egy német kisasszony. Jól fejlődik, erős, normalis gyerek, de a német szó nem ragad rá; pedig minden új szóért egy krajcárt kap.

Főleg azért adtam ez idén oda Lacót, mert a háboru engem is eldobott egy időre Pestről. Talán olvastátok az ujságban, hogy a háboru kitörésekor férjhezmentem dr. Bauer Ervin orvoshoz, kinek sajnos csakhamar be kellett vonulnia. Nyolc hónapi harctér után egy nagy tifusszal jött haza mult tavasszal hónapokig feküdt kórházban itt Pesten, aztán 2 hónapot a Tátrában üdültünk együtt; most pedig oly elgyöngültnek találták, hogy harcképtelennek mondták ki s Temesváron alkalmazták a helyőrségi és járványkórházakban kórboncnoknak. Nagyon fárasztó munka, 6-7 sectio napon-ta, folytonos állás, preparálás; de legalább együtt lehetünk s nincs a harctéren s nem élek a szörnyű aggodalomban, mint tavaly. Természetesen ott lakom vele, csak néha jövök pár napra Lacóhoz; lakásunkat egy szoba kivételével itt albérletbe adtuk. Ez röviden ez évem története. A mi uramat illeti, — ő a legjobb, legkedvesebb ember a világon s engem tökéletesen boldoggá tesz; ami eddig még senkinek sem sikerült. Balázs Béla drámaírónak fivére; nem hasonlítanak azonban egymáshoz. Ervin nagyon szerény, egyszerű modoru, teljesen póztalan ember, — nagyon csinos fiu és okos, de főleg végtelen jó. Nyolc évvel fiatalabb nálam; de ő azt tartja, hogy ezek a legjobb házasságok. A háboru előtt Németországban volt két évig, mint a hires Kaufmann biológiai professzor privát aszistense. Professzionatus pátolog-anatomus, (ez tán szerencsénk most; Temesváron szükség lévén így rá;) s Németországon megjelent néhány essayje, mellyel az ottani tudományos kritika komolyan foglalkozott. A tanára írt a télen, hogy háboru után rögtön menjen vissza Hannoverba hozzá; a magánéktanári habilitálása legfőljebb 1-2 hónap kérdése. Ez szép kilátás; de én mégis rábeszélem, próbálja meg majd a pesti egyetemmel kapcsolatban itt maradni valahogy, ha lassabban is halad; mert engem ideköt Lacó, a nyugdíjam s az irodalmi dolgozás anyagi része. — Lacóért most végre és először életében a fele tartásdíjat az apja fizeti, másik felét én; összesen 110 koronáért tartják.

Most azt hiszem, mindent elmondtam, ami változás az én életemben történt a háboru óta, mely minden érintkezést elvágott az emberek között, mert elvette a kedvüket tőle. Az első év izgalmai nagyon megviseltek idegileg; pedig még ki tudja, meddig tart és mi minden jöhet! Nem tudok semmit rólatok, Mariám. Hogy van a Laci bácsi egészsége? Hogy veszi szegény Irén néni fia elestét? Mi van a te fiaddal, Lacival? Ti is olyan aggodalomban éltek-e? De hiszen ő tűzér, jóval kevesebb a veszélye hál-istennek! Temesvári cimem: Dr. Bauer Ervinné, Temesvár, Gyárvaros, Andrássy-ut, 6, I. emelet. Ha ráérsz egyszer, írj valamit Magatokról, Máriám! A Lacó levélkéjét ide mellékelem. Rokoni szeretettel üdvözlöl és ölel valamennyiteket

Budapest 1915. dec. 31.

Kaffka Margitod."

1916. jan. 8-án már ismét Temesváron van. Urával együtt kettős levelet írnak sógornőjének, Hildának. Bauer beszámol arról, hogy a —"szőnyegek itt vannak és egész csínossá tette Margit a szobánkat. Sajnos csak délben és este lehetünk együtt, nem úgy, mint eddig, de akkor annál jobban örülünk egymásnak."

Kafka Margit pedig beszámol, Pesten töltött idejéről, elmondván, hogy "Lacó féltékenykedett a barátaimra és kijelentette, hogy neki kell szentelnem "ezt a kis négy napocskát" egészen. Nagyon sok pénzt ellumpoltunk Lacóval s nagyon örültünk egymásnak; hisz most úgy voltunk együtt, hogy nem kellett közben az Ervin bácsi életéért aggódni."

Kézzel írt levél. Szakított, több mint negyedív ívpapíron. A levél első részét Bauer Ervin írta, kézzel.

HM.18. "Temesvár, 1916. jan. 8. — Kedves Hilda! — Azóta, hogy a kártyát írtad nyilván Pesten vagy már. Kedves kártyádnak nagyon örültem. Amikor kaptam Margit Pesten volt, de levelezni nem igen tudtunk, mert nagyon rosszul jártak a levelek. Én sajnos nem mehettem Pestre. Nagyon sok dolgom van itt és ezen mulott az is, hogy csak most irok megint. Most hogy a laboratórium is némileg rendesen van felszerelve igen érdekes vizsgálatok és esetek akadnak. A butorok, szőnyegek itt vannak és este lehetünk együtt, nem úgy mint eddig, de akkor annál jobban örülünk egymásnak. Vasárnap és itt-ott néha más napon is tudok egy szabad délutánt csinálni magunknak. Hát ti mit csináltok, hogy vagytok? Mi este olvasgatunk, diskurálunk együtt. Ma épen Anatole France: "Sovány kandur"-ját olvastuk a Teván kiadásban és igen élveztük. Margit különben most legfőképpen azzal foglalatkosodik, hogy engem táplál helyesebben tőm, még szólnom sem szabad ebéd és vacsora közben csak enni! Bár megkésve én is kívánok mindkettőtöknek boldog újévet. Meleg szeretettel ölel mindkettőtöket — Ervin."

Alatta kézírással, tintával írva Kafka Margit levele:

"Kedves Hilda! — Nagyon sajnálom, hogy Pesten létemkor nem láttalak benneteket; bár másokat is csak futólag, utolsó délután egy félórára láttam. Lacó féltékenykedett a barátaimra és kijelentette, hogy neki kell szentelnem "ezt a kis négy napocskát" egészen. Nagyon sok pénzt ellumpoltunk Lacóval s nagyon örültünk egymásnak; hisz most úgy voltunk együtt, hogy nem kellett közben az Ervin bácsi életéért aggódni. "Csak a fene egye meg ezt a bűdös időt, hogy olyan hamar telik!" — mondta egy este a legkomolyabban bőgve. Ervinkénket most tényleg tőmöm; az orvos jó táplálkozást ajánlott s hogy vasat szedjen. Pompás étvágya van; ez a szerencse, ebből remélem, hogy semmi baj nem lesz. Szegény Fehér Antalt holnap újra sorozzák; félő, hogy a harctérre kell mennie. De talán mégsem, mert most igen beteges ő is. A szobánk most már laká-

Fröhlich László
Kaffka Margit fia

BAUERNÉ KAFFKA MARGIT

BUDAPEST, NAPHEGY-UTCA 15

Kaffka Margit névjegye

|| német kisasszony. Jól fejlődik, erős,
normális gyerek, de a német szó
nem ragad rá; pedig minden új
szót egy krajcárt kap.

Főleg azért attan-
nál oda Lacót, mert a háború en-
gem is elvett egy időre Pestről.
Tudni olvastátok az újságban, hogy
a háború kitörésekor férjhez mentem
Dr. Bauer Ervin orvoshoz, kinek saj-
nos, csakhamar be kellett vonulnia.
Két hónapi harcok után egy nap

Kaffka Margit levelének részlete Kaffkáné Hegyesi Marinak

(Er. XVI.)

lyos és kellemes. Ervin sokat dolgozik, de nagy kedvvel és odaadással; a mikroszkop a második felesége. De ezt egész jól megtűröm. Ölel szeretettel Okával együtt

Margitod."

(Egész a szakadt papír széléig írta.)

Március 10-én újra kettős levél megy Pestre.

Bauer ezt írja benne:

"Vettünk új levélpapírost és mindjárt írunk is nektek rajta. Margitnak vettem ma egy új kalapot is, most már olyan fess, hogy csuda, mintha nem is volna írónő, pedig különösen most nagyon az szegény. Egész nap dolgozik az "Állomások" c. regényén, melyet állítólag miattam rontott el tavalyelőtt." ---" a Franklin ki akarja adni és ezért kell Margitnak úgy sietni vele." ---"úgy megírja a lipótvárost, hogy kénytelenek leszünk külföldre menni."

A levelet Kafka Margit folytatja, megírván benne ura felfedezését a "Flecktípus"-szal kapcsolatban. A levelet így írja alá: "Margit, mint biologus."

A levél híven tükrözi, milyen boldog lelki közösségben élnek.

Er. XVII. Boríték:

"Ngs.

Dr. Schilling Oszkár
urnak

Budapest
VII., Rottenbiller utca 35."

Postabélyegző

"1916. Már. 11."

Boríték hátsó oldalán:

"Feladó: Dr. Bauer Ervin

Temesvár
Gyárváros, Andrássy ut 35."

"Kedves Hilda és Oszkár!

Vettünk új levélpapírost és mindjárt írunk is nektek rajta. Margitnak vettem ma egy új kalapot is, most már olyan fess, hogy csuda, mintha nem is volna írónő, pedig különösen most nagyon az szegény. Egész nap dolgozik az "Állomások" c. regényén, melyet állítólag miattam rontott el tavalyelőtt. Így most az én lelkiismeretemen szárad, hogy egész nap csak a rossz szobalevegőt szivja, de muszáj, mert terminusra megy: virágvasárnapra kész kell lennie vele, akkor felmegy Pestre Lacihoz és husvételre én is utána. Mindaketten már nagyon várjuk ezt a kis pihenőt, mert nagyon ránk fér már. Én is kezdek egy kissé fáradni. Margit említett regénye már megjelent volt a "Vasárnapi Ujságban", de most májusban a Franklin ki akarja adni és ezért kell Margitnak úgy sietni vele. Én most inkább folyó vizsgálatokkal vagyok elfoglalva, bár azok közül is a legtöbbet úgy formá-

lom ahogy engem a legjobban érdekel. Így azután több dolgon dolgozom egyszerre, némelyikből talán sikerül kihozni valamit. Az a "felfedezés" amiről Margit írt abból állott, hogy a kiütéses typhusnál sikerült bizonyos eddig csak a bőrön ismert szöveti elváltozásait a kisebb ereknek az összes szervekben kimutatnom és átoltással házinyulon előidézni, ami elég sokat megmagyaráz. Ide még terjedelmesebb vizsgálatokra lesz szükség, csak sajnos ilyenekre nincs berendezve a kórház, ami egyébirányu munkáimban is sokszor megakaszt. Egy rövid közleményt erről a "felfedezésről" majd ha meg fog jelenni különlenyomatban nektek is elküldök, művelődés okából. Margit már több pathológiát tud, mint én. Remélem a legutóbb a Nyugatban megjelent nagy novellánkat és versünket olvastátok. Margit mostani regényében úgy megírja a lipótvárost, hogy kénytelenek leszünk külföldre menni. Nagyon örülünk mi is, hogy együtt leszünk veletek husvétkor és nagyon köszönöm előre is a kvártélyt. A viszontlátásig ölel benneteket

Temesvár, 1916. III. 10.

Ervin"

Eddig gépirás. Folytatva Kaffka Margit kézírásával.

"I. "Többek között": a Flecktiphus pathologiai képét adja, mely eddig ismeretlen volt. Az e bajnál előfordult összes jelenségeket visszavezeti közös okra, az ártériák eldugulására; mely persze minden szervben más elváltozást idézván elő; eddig teljes zavar volt arra nézve, hogy mi ben áll, mi a Flecktiphus. Pedig a gyógyításon gondolkodni addig nem lehet. Egy müncheni lapnak küldte Ervin, csak per: segédorvos, minden hivatkozással nélkül Kaufmannra, amit az itteniek szerint kellett volna, s a cikkben is; — de jó, hogy nem csinál ilyeneket. (Tudod, nem fér hozzá, intellektuális ^(lektisméret) ~~szélesség~~!) Postafordultával itt volt a válasz, hogy köszönik s "mit Vergnügen" közölni fogják. Most ezt várni kell pár hétig, míg szor kerül; aztán az a kérdés, hogy fogadják tudományos körök, foglalkoznak-e vele, lesz-e, aki utána-kísérletezze, stb.? Hogy enged-e erre időt s embert a háború? Ennyi bővítést nem engedhet el magának Ervin leveléhez s ölel és üdvözl titeket

Margit
mint biológus"

Anyja, egy betegségéről panaszkodó levelet ír neki, orvosi tanácsot remélve. Erre válaszol márc. 15-én.

Megírja: --"ilyen messziről a legrégibb praktizáló orvos sem tudna diagnózist csinálni. Amit írsz, az tiz betegségre is lehet illő."

De azért küld egy fájdalomcsillapító receptet.

Megírja azt is: "Nézd én sem tudok már írni a jobb karommal, annyira fáj; kénytelen voltam írógépet beszerezni. S ha ideges vagyok, én sem tudom hova rakni a karomat éjszaka.

Íme a levél:

Géppel írt levél.

Er. XVIII. "Kedves Anyám!

Ervin bár nem gyakorló orvos és nem is lesz; ma buzgón törte fejét le-
veleden és bajodon; de bizony ilyen messziről a legrégibb praktizáló sem
tudna diagnózist csinálni. Amit irsz az tiz betegségre is lehet illő azonki-
vűl, hogy pld. nagy különbség van dagadt, pöffedt vagy göbös tag között;
szóval laikus ilyet nem ítélhet meg maga és subjektív érzések alapján nem
lehet diagnostizálni. A köszvény inkább rohamszerűen fellépő heves fáj-
dalmakkal jelentkezik és göböket okoz; egy köszvény-diagnózis megerő-
sítésére okvetlen kell sok egyéb közt a vizelet-vizsgálat is, hiszen ez
hugysavas betegség. Ha ez volna bajod: a hús eledelektől kell tartózkodni
s jók a lithium tartalmu ásványvizek, mint húgysavoldók és húgyhajtók
(salvator, baldóczy, karslbadi) a patikus megmondja melyik a legolcsóbb.
S jó volna a budai Lukács-fürdő. -- Ervin azonban inkább úgy nevezett
izomrheumára gyanakszik; erre nézve itt megy egy jó bedörzsölő recept,
de még ennél is jobb a meleg borogatás, meleg korpa s mindennél jobb a
meleg pakolás; ha fájdalmak vannak csillapítónak aspirint, vagy natrium
salicylt. A Lukácsban a rheuma elleni pakolást is csinálják. Rendszeres
orvosi vizsgálat azonban feltétlenül kell, hiszen azt se tudjuk hogy nem
valami kis idegességnek vagy pedig belső zavaroknak jelensége-e. Nézd én
sem tudok már írni a jobb kezemmel, annyira fáj; kénytelen voltam író-
gépet beszerezni. S ha ideges vagyok, én sem tudom hova rakni a karomat
éjszaka.

Lacó hál' istennek elkerülte a köhögést Ervinem is kezd jobban kinéz-
ni. Csak nehogy most a harctérre küldjék a nyáron, verje meg az isten
ezt a hosszú háborút! Csak abban reménykedem, hogy itt szinte nélkü-
lözhetetlenné tudta tenni magát a lelkem, mint kórboncnok, tán csak nem
küldik el, bár a katonáknál minden lehetséges, jöhet egy uj főnök stb. de-
hát reméljük!

Husvét tájban felmegyek egy kicsit Lacóhoz, s akkor Ervin is remél
egy heti szabadságot, feljön utánam s egy kicsit kipihenjük kilumpoljuk
magunkat, mert most úgy dolgozunk mindketten mint az állatok. Én egész
nap kopogok ezen a gépen, Ervin meg ül a rossz szagú laboratóriumban,
rontja a mikroszkoppal a szemét, vagy áll a még rosszabb szagú hullák
felett órákig; mert bizony munkát tudnak itt adni bőven az untaulichok-
nak. S ő nem állja meg, hogy a maga dolgát is ne folytassa; most egy
igen ritka fajta daganatról dolgozik; egy szép cikke a kiütéses tifuszról,
most jött egy német orvosi hetilapban.

Csak már béke volna, ha nyomorognánk is, amire bizony el vagyunk ké-
szülve egy kicsit. Borzasztó ez a drágaság; ma mosatok, a szappan ki-
lója 4.80 K, a kávé 8.50 K. s így megy a többi. El se kezdjük a busulást
ezen, mert akkor vége-hossza se volna. Örülünk, hogy legalább együtt le-

hetünk ezekben a sulyos időkben. Bucsuzom végre, dologhoz látok. Kezedet csókolja Ervinnel együtt szerető lányod

Temesvár, 1916. III. 15.

Margit."

Kézírással folytatva:

"Mennyire örülök, hogy Annus kedves kis fia meggyógyult! Cella özvegyeségéről se tudtam. Sári kérését tán mégsem kellett volna végkép elküldeni, ha szompatiált vele!

M."

A levél elején, a megszólítás fölött tintával írva:

"A mellékelt receptre az orvosság tisztán fájdalomcsillapító rheumás fájdalmakra; annak nagyon jó!"

A levélben említett Annus, Kaffka Margit féltestvére Almásy Anna, Csics Jenőné. Cella, anyjának testvére, Daláry Frigyesné.

*

Egy Fenyő Miksához írt dátumtalan leveléből[104] megtudjuk, hogy időközben az Állomások átdolgozása elkészült. Ebben a — nyomtatásban már megjelent — levélben azt írja Kaffka Margit: "Aladárral most sűrű levél és csomagváltásban voltunk, míg az "Állomások" korrigálása tartott: most már kész hálisitennek."

Ennek a levélnek meg kellett előznie a következő június 18-i levelet, melyben Bauer azt közli testvérével, — akinek jövetelét várják —, hogy Kaffka Margit nem dolgozhat.

"A látogatástok most valóságos jótétemény nekünk, mert hogy most Margit nem csinálhat semmit, mert pihentetni kell a kezét és a mellét." (Kaffka Margit félt a mellráktól.) ---"a tétlenség — írja Bauer — "Nagyon is termőtalaja mindenféle rossz gondolatnak és táplálója melankoliájának."

"Laci itt van most. Még féljeggylé jöhetett, mert csak 22-én tölti be a tizedik évét és az apja vált neki arcképes igazolványt, úgy, hogy ez a dolog is elintéződött most már."

De megírja azt is: "9-én különben ujólag felülvizsgáltak, de mivel tényleg nem javultam és rosszul nézek ki, megint "untauglich" lettem."

A levél Bauer Ervin kézírása.

"Temesvár, 1916. VI. 18.

Er. XIX. Kedves Hilda és Oszkár!

Nagyon örültünk végre hogy hallottunk megint valamit rólatok és még inkább annak, hogy a jövő hónapban lejöttek. A látogatástok most valóságos jótétemény volna nekünk, mert hogy Margit most nem csinálhat semmit, mert pihentetnie kell a kezét és a mellét nemcsak, hogy mint maga is mondja igen kívánczik pesti régi jó emberei társasága után, de direkt ez az egyedüllét és tétlenség a napnak igen nagy részében nagyon is termőtalaja mindenféle rossz gondolatnak és táplálója melankoliájának, amin pe-

dig mint mindketten tudjuk és mondjuk régi jó emberek társasága segít a legjobban. Azért nagyon örülünk, hogy Stella is lejön most a napokban, de csak elsejéig maradhat. Viszont így a másik szoba üresen marad megint a jövő hónapra, úgy hogy igen jó helyetek is volna: egy szoba, amiben van ágy, diván, tükör. Hát csak jőjjetek okvetlen, én Hilda levelét már határozott ígéretnek veszem Margittal együtt. Amint látjátok most elég jól megvagyunk, Laci itt van most. Még féljeggyel jöhetett, mert csak 22-ikén tölti be tizedik évét és az apja vált neki arcképes igazolványt úgy, hogy ez a dolog is elintéződött most már. Stella csütörtökre jön állítólag. Én magam is jól megvagyok. Dolgozom, talán nem annyit, mint a télen, de fáradtabb is vagyok talán. A Flecktyphus "felfedezésemet" a németek elakarják sajátítani, így hát most kénytelen voltam tovább dolgozni róla, szerencsére újabb eredménnyel és most ~~épen~~ közölni fogom, a megírással vagyok éppen elfoglalva. 9ikén különben újlag felülvizsgáltak, de mivel tényleg nem javultam és rosszul nézek ki megint "untauglich" lettem. A bonctermemet építik most az én adataim szerint, nagyon szép lesz. Más ujság nincs, Margit melegen üdvözl benneteket és igen igen örül jövőleteknek velem együtt

ölel

Ervin."

A levélben említett Stella — Seidler Ernőné-Müncz Stella.

Két nyár c. kötete megjelenik.

Ismertette:

a.j. Élet. 1916. 30.

Wirkmann Imre. A tett 1916. 15.

Blt. L. Világ 1916. 155.

r.r. Budapesti Szemle, 1916. 168.k.

J.S.i, Pester Journal 1916. 201.

Barta Lajos Nyugat. 1916. 11.

"Leszállni a mélybe, felhozni onnan az emberek által meg nem látott embert és rátenni őt a társadalom szívére, ez szocialis mélységet ad az irodalomnak." — írja Barta Lajos[105] ---"az életnek is pincéjében élő embert ilyen ralisztikusan és ennyi bájban meglátni, így kibontakoztatni, így a maga spektrumának színeiben megfürdetni az áldott és önmagukban megengesztelt tehetségnek lehet csak szerencséje." ---"Egy boldog író, aki szinte teljesen ki tudja már fejezni magát és az életet."

A Budapesti Szemlében r.r. így ír a könyvről: ---"a kis regény minden inkább, mint keresett, ellenkezőleg — maga a megtestesült realizmus, sőt már egyenesen verizmus, Zola szellemében."

---"A jellemrajz nem lesz céljá, megmarad eszköznek, az apró fordulatok természetes megértetőjének. ---"A kis regény jól is van felépítve, de nincs elég művészettel kidolgozva.

—"S a Két nyár cím? — Ez a cím nem mond semmit és amit mond, rosszúl mondja."

*

Két nyár című kötetét 1916-ban ezzel a dedikációval küldte el Héczey Erzsébetnek:

"Héczey Erzsébetnek, pótolhatatlan és meghálálhatatlan emberemnek, kinek büszke és tudatos jósága nélkül rosszabbul élnék és gyöngébben halnék meg.

Temesvár, 1916. június 28.

Kaffka Margit."

Héczey Erzsébet soknak találta a jóságáról írottakat.

Kaffka Margit ezt válaszolja:

"Kedves Erzsébet!

Meglepett, hogy soknak találtad, amit könyvedbe írtam. Te talán nem tudtad, hogy ama kevesek közül való vagy, akiket szívből kedvelek, akikkel több nekem a világ és akikre lelkiileg szükségem van. Úgy látszik, én az ilyesmit nem tudom értelmesen kifejezni. Mióta ismerlek, csak kedvességet, őszinte és nyájas jóságot tapasztaltam tőled; és sajátságosan — tőled nem esett nehezemre viszonzatlanul elfogadni. Én még sohasem nyugtattalak meg egy zilált percedben, sohase derítettem fel egy órát; te énnekem már sokszor. Nálad mindig raktáron a nyugalom és derü mások számára; hozzád mindig biztosra megy az ember. Vajon remélhetem-e, hogy nekünk, firkáló és egyebet művelő vajákosoknak tán úgy, a személyünktől különválasztott módon sikerül visszaadni egy kicsit ezt a jó ajándékot? Csakis úgy volna igazság, mert a személyünk bizony többnyire zilált, nyugtalanító és élvezhetetlen! Hisz ismered a fajtám, elég néhányval volt már közülünk bajod! — Mi, te meg én, eléggé különböző emberek vagyunk olyan dolgokban, melyeket lényegeseknek tartanak az egyéniségre, — de szép és igaz emberséged változatlanul szól hozzám mindig és felüdit, ahányszor — mint a jó kúthoz — hozzámegyek. Fogadd, ime, prózában is ezt a vallomást.

Az én kis testi állapotom nem javult, de (legalább észrevehetően) nem is rosszabbodott. A hegyi levegő hatását nem volt módomban kipróbálni az idén. Szeptember elején még feljárom Korányihoz is; mit szól? De szeretném pedig egészségben megérni a békét és egy kicsit rendes életviszonyok között is élni az én kedves, jó emberemmel! — Most a rossz idegállapotomban nagy része van ennek az életnek: egész nap és mindennap egyedül egy ideiglenes, idegenes lakásban; vidéken, amelyen (minden vidéki várost) utálok. Ervin csak este szabad most; ha a takarítónéval vagy a szolgálval nem beszélnék néha pár szót, elfelejteném az emberi nyelvet. Vanak vállalt és vállalható, termékeny magányidők, de ez itt nem az. Itt van ni! Már megint panaszkodok! El is bucsuzom, ég veled, kedves Erzsébet, szívből köszöntöm Antóniát. Ölel

Kaffka Margitod."

A nyári szünidőben, hárman, Lacóval együtt, — akinek most négy hónap a vakációja —, Bártfára utaztak, ahol remekül kipihenték magukat. Visszafelé Miskolc-

con át jöttek haza, s ott fiatalkori ismerősei az "író"t ünnepelve fogadták. Meg is jegyzi anyjához írt levelében: "a miskolciak nagyon kedvesek voltak".

Nagyszülei már nem éltek, Miskolcon levő rokonairól egy szóval sem emlékezik meg anyjához írt beszámolójában, mint ahogy másutt sem utal rájuk soha. "Nővére lovagját elszerette", mondták róla mikor még ott tanított, s mióta Budapestre került a család tagjaival nem érintkezett. Csak anyjával és két féltestvérével. Most is örömmel ír arról, hogy Sárít sikerült áthelyeztetni új állásba.

---"a télen minden hónapban felmegyek egy hétre — írja a levélben — ebbe beleegyezett Ervin; csak Pest se olyan jó nélküle, ha együtt nem lehetünk. De a dolgaimhoz is kell a sürűbb felmenés, ezt lépten-nyomon tapasztalom; ha nincs a tűz közelében nem melegszik az ember; mindenből kifierundzwanzigolják; pedig az anyagiak is nagyon fontosak ma már. Még egyre drágul minden, hisz tudod, — most megint akarják a vonatot hetven százalékkal s és én egész jeggyel utazgatok mióta nyugdíjba mentem."

Ez a levél is — mint a továbbiak ezekből az évekből — kortörténeti dokumentum. Pontosan tükrözi a vidéki városok háborús életét, s az írók akkori helyzetét; érvényesülését, a sok zűrzavart és lelki megterhelést.

1916. nyár

Gépelt írt levél.

Er. XX. "Kedves anyám.

Nagyon örülök, hogy a Sáríka ügye sikerült, bár nem tudom, volt-e benne része Gönczinek vagy nekem. Az a fő hogy megvan és most már lehet idővel még nagyobb városba pályázni. Ha a siketnéma-intézetek államiak, akkor én átmennék, ha Sárinak volnék, még ha több is a dolog. Csakhogy Tyukodról elszabadult.

A szappan rendes jó háziszappanból készült, de nem valami különös recept szerint, hanem úgy, hogy vízben péppé főztem, (sok vizet felvesz, ha fő) és egy kis olajat, spirituszt és a patikából vett szagosítót tettem bele, aztán kiöntöttem és kihűtöttem. A szappan a víztől jelentékenyen több lesz és szép fehér, a kis olajtól és szesztől pedig habosabb. Frissen egészen szép és jó pipere-szappan, de nem szabad sokat csinálni, mert ha áll, akkor idővel a víz, a szesz és a szagosító újra elpárolog belőle és majdnem olyan lesz újra, mint b volt. Ha újra főzök é én is csak nagyon keveset főzök egy kis lábosban és mindig arodonkint, így ha nem sikerül is, nem nagy kár, — bár nincs rajta mi ne sikerüljön mert szappanból mindig csak szappan lesz. A szeszt és a szagosítót utoljára kell beleönteni (pár csepp parfóm is jó,) — mikor már leveszi az ember é és ki akarja önteni. Erre tepsibe tett s nedves szervéta a legjobb, — a arra öntjük a forró masszát, vagy kis skatulyába egy vizes zsebkendőbe, azonnal keményszik. Egy egész kis darab háziszappanon lehet próbálni, — ö ötször akkora darab lesz belőle, ha vizet vesz fel.

Mi bizony itt kucorgunk ezen a pocsék Temesváron és vágyódunk kedves Pestünkre, — én már ki nem bírom, a télen minden hónapba ban fölmegyek egy hétre, ebbe bele-egyezett Ervin; csak Pest se olyan jó nélküle, ha együtt nem mehettünk. De a dolgaimhoz is kell a sürűbb felmenés, ezt lépten-nyomon tapasztalom; ha nincs a tűz közelében, nem melegszik az ember; mindenből kifierundzwanzigolják; pedig az anyagiak is nagyon fontosak ma már. Még egyre drágul minden, hisz tudod, -- most megint akarják a vasutat hetven százalékkal s én egész jeggyel utaztatok mióta nyúdíjba mentem. Borzasztó, ha hidd el, annyi pénzt keresünk, hogy békében nagyurak lettünk volna belőle és mindenre telt volna, most meg bele tesz az ember mindent abba a rossz gyomorba. Most már kávécska sincs, szegény uram egyetlen vigasztalója pedig. Ő még mindig olyan drága, jó, megbecsülhetetlenül gyöngéd és igazán öröm vele lenni, annyira megfelel az ílésemnek mindenkép, eszével, karakterével, hogy soha a legkisebb nézeteltérés sincs köztünk. Csak a háborúnak legyen vége és az egészségünk jól tartsa még. Komoly bajunk nincs ugyan, de mindenkit nagyon megvisel ez a háborus élet, ez a bizonytalanság, ezer gond és főleg a szabadság elvesztése. Engem a nyár közeledtével egész idegessé és türelmetlenné tesz, hogy nem szaladhatok messzire, messzire, mint békében, -- mert nem is tudom, ~~mi~~ micsoda cigánylegénnyel csalhatta meg az urát valamelyik szépanyám, hogy ilyen cigányvér került belém. Minden fáradtságért kárpótolt és kibékített, mikor menni lehetett külföldre, akárhová és Ervin olyan jó utitársa, — vállalkozó, könnyed, minden iránt érdeklődő, min én én magam, — és most itt ül az ember évek óta egy kis magyar városban, hónapos szobában, tömérdék poloska közt, vacak csuf butorok közt és méregdrágán és még adjon hálát az Istennek, hogy így van, mert rosszabbtól is kell mindig tartani, a harctérre vivéstől. Pedig mi most már igazán úgy összeszoktunk, hogy minden gondolatunk közös. De nem szabad panaszkodni, mert most még nincs szó róla, hogy elvinnék és legalább pénzben nem szenvedünk nagy szükségét, mert kicsik az igényeink és ruháról vagy ilyes külső flancról például könnyen esik lemondani. De hidd el, manapság az embernek kezében lehet a pénz és nincs mit enni, boltban, piacon csak ~~gorombaságot~~ kap és ehetetlen moslékot. Soha én ~~a pénzzel~~ az étellel nem törődtem annyit, de ez a Temesvár egy borzasztó hely még ebben is, a legrosszabbul ellátott város és katonáktól agyon szipolyozva. Miskolcot irigykedve néztem, hisz ott minden van még, — de itt ha nem volna tiszti menázs, éhen veszhetnénk. Most itt van Lacókám is négy hónapra, mert annyi most a szünideje s őt is helyre akarom hizlalni egy kicsit, mert a kosztandóné ételétől minden bordája kinn volt. Lacinál már is sikerült ez, mert nagyon erős alkatu gyerek a lellem, de Ervint nem tudom egy kicsit se meghizlalni, pedig szervi baja nincs hálistennek, csak mindig fél az ember egy ilyen rendkívül finom testalkatnál. Háboru után pár hónapig nem is engedem dolgozni, — de milyen rég készülök már erre! Bártfánfényes jól érzetük magunkat, csak rengeteg pénzbe került, mert hárman voltunk Lacókával. — minden spórolt pénzünk ráment, kezdetjük előlről. De

szükség volt rá, mert a fejünk ugyan mindig megmarad, amivel keresünk, míg élünk, — de helyre-pihentetni muszáj néha. Rég nem éreztük magunkat olyan felségesen és így most ujult türelemmel kezdhethük a munkát és Temesvárt. A miskolciak nagyon kedvesek voltak. Ervin kezéd csókoltatja, Lacó is "károlyi nagymamának". Kezed csókolom én is és bucsuzom, minél előbbi viszontlátásra boldog béke időben."

Kézírással:

"Margit"

Dátum nélküli levelében arról panaszkodik sógornőjének;

"Itt egyre rosszabb, melegebb — már minden türelmünk fogytán van. A drága bártfai napok eredménye is oda, jönnek az ideges álmatlanságok ..."

Félféles gépirópapíron, gépírással. Az aláírás is gépírás.

HM. 19. "Kedves jó Hilda. — Itt küldöm a nyugtát, hogy ha teheted, hozd magaddal a pénzt. Ha azt akarják, hogy mi mindjárt a juniusi nyugtát is beadjam, mond meg, hogy ez teljes lehetetlen, mert semmiféle hatósága a világnak nem jelenti kirólam írásban junius végén, hogy augusztus elején minden bizonyal élni fogok. — Jőjj drágám okvetlen a zsirodért úgy tizedike tájban, mikor a mostani is itt lesz; s hozd a putinát a további gyűjtéshez. Azonkívül pedig egy nagy kérésem volna hozzád; hozd el nekem a fürdő-ruhát s a fürdőkalapot. A ruha az a bizonyos erkölcsstelen, amit háboru előtt máglyára ítéltetek; de itt lehet hordani, mert ez egy erkölcsös város, délelőtt csak nők vannak az uszodában. Vagy a komót valamelyik fiókjában leled, (ez valószínűbb), vagy a könyvespolc kályha-felőli végében valahol lent. Akkor már a kulcsot is hozd el nekem, Hildám. Ha jössz, egy éjjelre valahogy meg is szállhatsz minálunk; sajnos ebben a hónapos szobában nem hívhatlak hosszabb vendégségre, pedig nagyon szeretném. De egy éjjelre összehozzuk. Oka mikor kap szabadságot?

Itt egyre rosszabb, melegebb és bűdösebb; már minden türelmünk fogytán van. A drága bártfai napok eredménye is oda, jönnek az ideges álmatlanságok ez örületes melegben és minden munkára fáradtság; és nincs fürdőszoba, — igazán csak uszodával lehet tán valahogy kihuzni. Gyere okvetlen, Hilda és vidd a piros fazekad. Ha egy killó cukrocskát hozhatsz, vagy akármennyit, boldogan fogadom. Egy kis dzsémet akarok csinálni, mert a télen igazán éhen halunk majd, semmi se lesz a theához. Viszontlátásra drága; ha itt leszel, ingyen francia-órát kell adnod az öcsédnek. Ölel és vár — Margit.

Ha első éjjel kibirod és tudsz aludni, akkor többre is meg merünk hívni.

Margit."

A következő levelet kettőjük nevében Bauer Ervin írja. Közli új lakásuk címét és egy francia orvosi könyvből egy cikk lefordítását kéri nővérétől.
Dátum nélküli levél.

Er. XXI. "Kedves Hildáék!

Lakásunk címe: Belv. Jenőherceg tér 3. II. em. Mikor jössz éle-
mi szert venni? Itt még lehet dohányt és cigarettát is kapni rende sen,
azt is vihetnél Oszkárnak. Mi ép az elébb fejeztünk be egy Tolstoj re-
gényt és a hatása alatt sirva biztosítottuk egymást, hogy mi vagyunk a
legboldogabbak együtt és seholsem hibáztuk el a viszonyunkat. Jaj csak
tarthatna még egy jó ideig. Ezt Margit sóhajtozza, kinek különben sem-
mi baja sincsen csak egy kicsit bolond. Ezenkívül a világon semmi ba-
junk sincs és az öcséda legdrágább angyal aki van és a jó isten már
igazán nem lehet sokkal jobb nála. (Ezt Margit diktálta) Margit össze-
tévesztette és csak szerénysége tiltotta hogy ezt az igazságnak megfe-
lelően magár ól írja. (Ervin) Ezek után zárjuk sorainkat és várunk.
Az oláhoktól ne féljeteek amig minket láttok. Hős katonáink visszaverik
kelet franciáit. Nem bonyolódik olyan hamar az ügy mint ahogy remél-
jük. Még egy kérésem volna ha megtennéd és időd engedné: az egyete-
mi könyvtárból kikérni a következő kötetet: Compt. rend. de la société
de Bilog. 1904. 57. köt., melynek 131. oldalán a köv. cikk van: Cour-
mont et André: Technique histologique permettent de deceler sur les
coupes les substonencee du groupe de la purine (notament l'acide urique)
Erre a cikkekre igen nagy és sürgős szükségem volna, ha elküldenéd igen
hálás volnék de ezerszer hálásabb ha (ha nem nagyon hosszú) ha lefordita-
nád és a fordítást nekem beküldenéd. Csókolunk ölelünk titeket

Ervinék."

Félív vékony gépírópapíron, géppel írva, az aláírás is.

Kafka Margitot állandóan nyugtalanítja a ráktól való félelem. Orvosokkal vizs-
gáltatja magát s már próbálgatja az utat megtalálni az írói segélyegylethez operá-
ció esetére.

"Itt a lakásunk nagyon jó, tisztességes, városias hely; de a télen meg fogunk
fagyni, mert fát, szenet az Istennek se lesz lehet kapni;" — írja sógornőjének —
helytelen magyarsággal.

A levélhez Bauer is ír néhány sort.

"Engem tegnapelőtt megint felülvizsgáltak és megint 3 hónapra untauglichnak
minősítettek." --"Margit most mindig igen jó egészségnek örvend és nagyon jól
néz ki. Mire ő azt mondja, hogy az ember csak úgy lehet beteg, ha előbb egészsé-
ges volt, tehát mivel ő egészséges ergo beteg lesz."

Nyolcadíves síma fehér boríték, géppel címezve:

HM.20. "Nagys. Dr. Schilling Oszkárné urnőnek,

Budapest VII. Rottenbiller u. 35. IV. 23."

Postabélyegzőn: "Temesvár 916. aug." A dátum többi része nem olvasható.

Belül egy ív (négyoldalas), vékony gépírópapíron, géppel írt levél. Az első oldalon (dátum nélkül)

"Drága Hildám. Nagyon kedves a megindult hangu levélkéd, melyből úgy kiérzik, hogy részvéttel és testvéri rokonszenvvel vagy a föld minden teremtetett állatja, (főleg asszonyi s főleg szerelmes asszonyi) iránt; mert a Fuju nincs otthon. Nagyon is megértelek, én a legjobban, — és minden; de igazán mennyivel jobb, mint ha Isten őrizz a lövészárkokban kuksolna a sváger. Hogy Málinál voltál, nagyon hálás vagyok, mindenkép jó és megnyugtató, bár nem tudom, mikor aktuális és lesz-é. Azóta semmi feltűnő vagy észrevehető rosszabbodást nem láttunk, nem tudom, hogy az a drága-látos Herzl[106] fog-é? Ha operációra van szükség, ezerszer megnyugtatóbb lesz, ha valami olyas irói segélyalaphoz, mintha baráti kölcsönhöz kellene fordulni. Hogyisne, hogy ha elpatkolok, még adósságot hagyjak szegény jó uram nyakán. Nagyon drága és most is sokat dolgozik, küzdve műszerek és eszközök tökéletlenségével; de ünnepélyesen megígérttem vele, hogy soha sem fogja a Tolnai Világlapjában s az Érdekes Ujságban fényképét eprouvettával kezében vagy mikroszkópba kuksolva, többféle felvételben közölni; sem napilapba iratni magáról. Kivált, ha olyasmit "találna fel", amit előtte már vagy ötven feltaláltak különböző formában, de ugyanolyan értékben.

Elseje után én valószínűleg fölmegeyek és akkor vihetek egy kis lisztet és valamennyi zsirt, talán egy kis rizskását, stb. Cukor, kávé kell-é? Képzeld, Laciért havi 140 koronákat kérnek kosztért s ellátásért. Itt a lakásunk nagyon jó, tisztességes, városias hely; de a télen meg fogunk fagyni, mert fát, szenet az Istennek se lesz lehet kapni. Samu barátunkat elviszik, nem a harctérre, hanem egyéb szolgálatra; a tisztek ötven koronát fognak kapni takarítónőre, Nem is bánom, egy kissé tulságosan költő és városi tanácsnok; folyton tánclelésben jár, ennélfogva mindent földhözvág; s "jelentem alászon" helyett mindig ezt mondja: "bocsánatot kérnék, kedves drága jó doktor ur, ha meg nem sérteném, nekem ugyan mindegy, én nem azért mondom, de mégis, mondjuk, ha netalán, én úgy vélekedném, ha meg tetszene szivlelni..." Azonkívül takarítónővel jobban jönnék ki, az ötven koronán még spórolunk is.

Istenke veled, a másik oldalt Tukunak hagyom, hátha ír rá, mikor hazajön. Ölel szeretettel — Margitod."

Második oldalon, sűrű gépírással, aláírás is géppel írva.

"Kedves Hilda. A szemüvegemet a laboratóriumba hagytam, de azért mégág irokköszönöm előre is a cikk lefordítását, remélem az egyetemi

könyvtárban megvan és ki is adják. Mit csinál Oszkár Erdélyben? Mene-
kül? Engem tegnapelőtt megint felülvizsgáltak és megint 3 hónapra
untauglichnak minősítettek; szabadságot egyelőre nemigen lehet kapni ta-
lán karácsonytájban. Margit mint mindig igen jó egészségnek örvend és na-
gyon jól néz ki. Mire ő azomban azt mondja, hogy az ember csak úgy lehet
beteg, nha előbb egészséges volt tehát mivel ő egészséges ergo beteg lesz.
Tudod úgy készül utóvégre nem megy minden egyszerre. Ismered-e
Mattuskovits Majthényi Györgyöt, hazánk kiváló költőjét? Szegedről biztos
emlékszel rá. Most főhadnagy és idejár mindig "irodalomról" beszélni? Sze-
retnél te is? Én nem. Nagyon szeretnénk már mi is egy kicsit demég inkább
végleg Pestre menni. Itt az ebéd hát befejezem Ölel csókol, 1 benneteket

Ervin."

A levélben említett "Herzl"- Herczel Manó báró, sebész, egyetemi tanár.
Következő levele Guttmann Leonienak szóló levélrészlet. Itt is a betegség ré-
me kísért.

De beszámol írói terveiről is." --- egy zárdait még egyszer" írja. Ebből a terv-
ből lesz még ebben az évben a Hangyaboly.

HM. 21. "1916. szept. 14. Temesvár. Belváros. Jenő herceg tér 3. II. em."

"---nagyon szeretném, ha kellő időben operálnának. Nagyon szeret-
nék élni még az én jó urammal, belekezdeni a háboru utáni rendes életbe
vele, segíteni neki, megérni és élvezni még a békét és sokat dolgozni; úgy
érzem most tudnék igazán és jól. Két regényt szeretnék most: egy zárdait
még egyszer és egy szép becsületes és tiszta szerelmi históriát. Bár csak
lehetne. És Lackómnak is örülnöm. (Itt volt a nyáron.) És néhány kedves
jó emberem szeretetének. Nagy szükségem van lelkileg rátok, bármint
lesz is és az utolsó percig; itt is nagyon-nagyon nélkülözöm a jó embe-
reimet."

"—Háboruról, békéről már beszélni sem érdemes, s a viszonyok is
egyre nyomasztóbbak. Csak megusztatnók valahogy."

*

Dátum nélküli levélben Bauer Ervin írja Hildának:

"Igen köszönjük Margittal, hogy voltál Málinál is, ki már írt azóta Margitnak,
hogy lesznek pénzek. Szükség természetesen nem lesz rá, mert Margit hála Isten
egész baja tényleg csak képzelődése. De nem szidom szegénykémet, mert most már
olyan jó kis lány lett belőle, hogy két nagyobb novellát is ír egyszerre."

Géppel, vékony gépírópapírra írt levél. Negyedíves.

HM, 22. "Kedves Hilda. — A pénzt már szerencsésen megkaptuk és köszönjük. Nagyon hálásak leszünk ha az adóhivatalból vagy máshonnan bárhol csak valamely hivatalból szerzel nekem egy írást, mely igazolja külömböző pecsétekkel lebélyegezve, hogy én nem fizetek semmi adót ergo a katonai jövedelmemen kívül semmiféle keresetem sincs. Nem vagyunk türelmetlenek tudván, hogy már a te iskolád is elkezdődött és nem vagy már egészen szabad. Igen köszönjük Margittal, hogy voltál Málinál is, ki már írt azóta Margitnak, hogy lesznek pénzek. Szükség természetesen nem lesz rá, mert Margitnak hála Isten egész baja tényleg csak képzelődése. De nem szidom szegénykémet, mert most már olyan jó kis lány lett belőle, hogy két nagyobb novellát is ír egyszerre. Októberben Margit nem is fog felmenni, mert együtt szeretnénk megint menni ha én mint reméljük kapok novemberben egy kis szabadságot.

Azt a cikket, mint irtuk csak rendeld meg Bécsből nem késő még nagyon sokáig mert amihez kell az a munka sajnos el fog tartani még legalább januárig, ha nem érsz rá lefordítani ne erőltess majd lefordítom én magamnak legalább tanulok egy kicsit franciául úgy is el fog kelleni még egy néhány francia cikket olvasnom ehhez a munkához. Hanem ennél fogva igen hálás volnék, ha küldenél egy jófajta kis francia szótárt. Hogy éltek ti? Itt azt mesélik, hogy Pesten nagyon szűk világ van élelmiszerek dolgában. Szóval gyere le vásárolni, majd ha felmegyünk novemberben hát viszünk ha lesz. Mindkettőtöket öle!"

Az aláírás: kézírás:

"Ervin."

Kaffka Margit is ír sógornőjének, megköszönve benne, hogy Lesznai Annánál — Málinál — eljárt az írói-segély ügyében. Arról is ír, hogy novemberben felmennek Pestre és hozzájuk szállnak, mert "lakásban" akarnak lenni.

Zálogba tett jegygyűrűiket most "ha felmegyünk, kiváltjuk, hogy Pesten ne járjunk gyűrűink nélkül."

Leonie barátnője mondta el nekem, hogy ebbe a két gyűrűbe ezt vésették bele — (nem az esküvőkor, sokkal később) —, egyikbe: "A te színed előtt — 1915 — Parsifalod.", a másikba: "A te színed előtt — 1915 — Solveigod."

Herbertről, — azaz Balázs Béláról is ír. "Hallom az operában adják a táncjátékát Bartók muzsikával; ez a kis játék szép volt a nyugatban nagyon, emlékszem; nem tudom, hogy megy majd színen."

Dátum nélküli levél.

Er. XXII. "Kedves Hildám.

Én is nagyon köszönöm, hogy eljártál Málinál; de kérlek drága, ne mond neki Ervinke nyomán, hogy nincs már szükség a pénzre; mert ezt hinni semmi biztos alap nincs; hisz még nem beszéltem újra Herzlrel.

Igaz, hogy nem érzek feltűnő rosszabbodást; adná Isten, hogy úgy lenne; még Winternitzhez is elmegyek, Máli ezt ajánlja. Ha csakugyan nem kellene most operálni, én ugyis Máli íróasztalfiókjában hagynám letétben ezt a segélyösszeget; de nem is hiszed, milyen nagy megnyugvás volna az én idegességemmel, ha tudnám, hogy esetleg ha bármikor úgy fordulna, együtt van már készen egy kis összeg az operációra és ezen nem fog mulni. Mert bizony, ha nem is rosszabbodott, — de nem is javult egy hajszálnyit sem ez a kis nyavalya. Mindazonáltal csakugyan írásnak adtam a fejemet; mit csináljak? Ervin tényleg jobban szeret, ha irok. Ő megesküdt, hogy semmit sem mulasztok, ha a Herzl-kiszabta hat hétből nyolcat csinállok — én meg magam is jobban szeretek vele menni Pestre; illetve Tuku nélkül végleg nem szeretek. Nagyon örülnénk, ha egy vasárnap megnéznél bennünket; s novemberben igyekeznénk vinni, amit lehet — majd leszámítjuk a koszt-kvártély pénzéből, mert tudod, ugye, hogy Ervinke szabadságát nálatok kosztban töltjük. "Lakásban" akarunk lenni. Van egy új vetélytársnőm, Adrenalin önagysága; Ervinkém éjjel-nappal azt dítálja; — de azért ne gondold nagyon rosszra. Az adó—nem fizetés cédulára én is nagyon kérelek, nem tudom, meddig nem évül el ez az ügy; ebből a Pénzből akarunk Pestre menni. Mert mi türes-tagadás, most főleg financiák miatt nem megyek szintén; pedig valami hétszázötven korona jut a kezünkbe elsején. Ervinkének nagyon fontos most valami 140 Korona ára könyv; ezeket kell tehát megvenni és kis aranyemünket kiváltani. Arra kérlek még kedves és áldozatkész ügyvezető kormányunk, hogy az én mostani, okF-beri októberi nyugdíjamat ne küldd el ide; hanem várd meg, amíg mi megtoldjuk még husz kroncsival, mit póstán xxx hozzád

(Másfél kihúzott sor)

juttatjuk, hogy váltsd ki számunkra. Illetve, hogy ezzel ne terheljünk téged, tedd el nekünk a pénzt, ha felmegyünk, kiváltjuk, hogy Pesten már ne járjunk gyűrűnk nélkül. Igazán, Hilda, nem fogom neked elfelejteni, hogy olyan kedves készséggel, zsénbelés nélkül és nagyszerűen elintézed minden ügyünket, szegény száműzötteknek. — A száműzött királyokról jut eszembe, — Herbertnek egy igazán szép, egyszerű, komoly, póztalan kis verse volt a Nyugatban. Arról beszéltünk, amit ebben a versében olyan őszintén megmond, — hogyha őt egyszer komolyan el fogják irodalmilag ösmerni (amit végre megérdemel annyira, mint akárhány más mai, aki megkapta, bár szintűg nem Sékszipir és nem Göthe, mint ő/ — akkor valószínűleg fel is fog hagyni sok kis pózával és erővel-esettséggel. Ő a jó-tehetségű íróknak ahhoz a fajtájához tartozik, akiknek úgy kell az elismerés, mint a falat kenyér; anélkül nem élhetnek és nem tudnak rendes emberek lenni. Hallom, az operában adják a táncjátékát Bartók muzsikával; ez a kis játék szép volt a nyugatban nagyon, emlékszem; nem tudom, hogy megy majd színen. No, de nem trécselek annyit; Majthényi-Matlekovics, földitek látogatásai óta kissé ugyis kijut nekünk az irodalomból; alig tudom rávenni, hogy sakkozzon néha Ervinnel; pedig azt tud, — hogy ne le-

gyek rossz rossznyelvű. Halaska irt a minap. Isten veletek Hildácska; ölellek és szeretettel köszöntöm a sógort.

Margit."

Negyedív sűrűn gépelt 2 oldal, az aláírás is géppel írt.

"U. i.

Ha Margit nyugdíját felveszed, kedves Hilda, kérdezd meg az Istenért mi a poklot vonnak le azok olyan sokat. 113 forint helyett 70-et adnak, hisz ez örület és nem rendes dolog. Talán ők még mindig vonják a kinevezésem óta, — holott 20 hónap már kétszer is le-telt azóta, amilyen rend van a városnál minden feltehető.

Másik U. i.

Ha jöttök legalább felviszitek Pestre Margit regény-kéziratát, oly reszkirozott dolog ma postára bizni

Ölelnek

Tukuék.

3-ik U. i.

A "Véghatározat" értelmében, mely Margit birtokában van csak a következő levonásokról van szó és semmi több:

havi 25 korona 20 fill. "hátralékos nyugdíjjárulék" címen és havi 3. korona 25 fill. az "összilletmények" 10 %-os járuléka fejében. Eddig tehát a bp. főv. által ellopott egy millió

4-ik U. i.

A ruha holmit pedig azért bátorkodunk kérni, hogy a pesti út előtt még itt egy kicsit rendbehozhassuk magunkat, hogy nagyvárosi rokonainknak ne kelljen majd miattunk szégyenkezni.

Géppel írva.

Boríték hátlapján kézírással:

"Feladó: Dr. Bauer Ervin

Temesvár

Jenőherczeg tér 3."

Bauer Hildához írt okt. 7-i levélben kettőjük nevében Bauer Ervin ír.

"—ki akarja váltani a gyűrűnket — közli nővérével. Majd arról ad hírt: "Margit nagyban gyártja most megint a regényeket, amióta látja hogy sehogy sem tud egy rákot konstalálni."

Boríték: géppel írva.

"Ngs.

Er. XXIII. Dr. Bauer Ervinné urnőnek

Dr. Schilling Oszkár ur leveleivel

Budapest

VII., Rottenbiller u. 35. IV."

A levél nyilván helytelen borítékban van, mert a benne levő levél Hildának szól.
Géppel írva.

"Kedves Hilda!

Ugy látszik utolsó leveleinket nem kaptad meg, mert már olyan régen megírtuk, hogy megkaptuk az adó-nem-fizetési igazolványt sőt már a pénzt is megkaptuk igaz, hogy csak 200 kor.-át és nem 300-at, de az is nagyon jó volt; továbbá Margit a fizetését amit ma el-küldtél szintén nálad akarta hagyni, mint azt már meg is írta, sőt már küldött hozzá még 20 kor.-át hogy ki legyen a 100, mert ki akarja váltani a gyűrűnket. Szóval már vagy három hosszú levél meg kártya ment amit te úgy látszik még mind nem kaptál meg. A cikk fordítását is már írtam, hogy meg kaptam és nagyon köszönök; nagyon jó volt. Szóval ha megkapod a 20 kor.-át ne csodálkozz és ne küldd vissza Margit ezt a 80-at is vissza fogja küldeni hétfőn, mert azt akarja, hogy nálad álljon a gyűrűkre való 100 korona.

Mi ujság ti felétek? Margit nagyban gyártja most megint a regényeket amióta látja hogy sehogy sem tud egy rákot konstatálni. Én is elég eredményesen dolgozom, de kissé fáradtan. A jövő hónapban majd kaptok valószínűleg egy szebb füzetecskét és karácsonyra szeretnék befejezni egy nagyobb munkát. Itt megkezdődött a színház oda is el fogunk menni. Meghallgattunk egy pár operettet a legbutábbjából.

Mindkettőtöket szeretettel ölelünk

Temesvár, 16. 7/X."

Kézírással:

"Ervinék"

Október 17-én Leonie barátnőjének küld egy postai levelezőlapot, Litánia c. versének kéziratával.

Postai levelezőlap.

HM. 23. "1916. okt. 17. Temesvár."

A levelezőlapon Litánia c. verse. Alatta:

"Leoniem! Mai versikénknek te légy a második olvasója.

Ölel Margitod."

L i t á n i a

Te édes-kedves társam,
Miféle szerződés ez?
Micsoda Isten írta,
Mikor szivünkbe írta?

Én puha, fehér párnám,
Min nem nyughattam eddig.
Lelkem szép muzsikája,
Mit nem hallottam eddig.
Bölcseséggel írott könyv,
Mostanig nem tanultam.
Én friss—jó egészségem;
Mily soká beteg voltam!

Én reggeli harangszóm,
Szép napos délutánom,
Szelid esteli lámpám,
Sűrű csillagos éjem. —
Ó, éjem, égem, kékem,
Te kedves kedvességem!
Csobogó teli korsóm,
Friss hajnali harangszóm,
Csendes, nyugalmas álmom,
Napfényes délutánom!

"Szerелеm" — ezt már írtuk,
Prózába, versbe sírtuk.
Szerелеm; — olcsó szó ez!
Szerелеm! — így ne hívjuk!
Apám vagy és fiam vagy,
A mátkám és a bátyám,
— Kicsiny fészkes madárcám,
Ideál, szent, komoly, nagy, —
Pajtásom, kedvesem vagy!

Hittel és emberséggel
Első te, kit vállalok,
Kit szívvel, szóval vallak
És álmomban se csallak.
Kit bántani nem hagynék,
Kéért tán ölni tudnék.
Te édes-kedves társam,
Miféle szerződés ez?
Micsoda Isten írta?

Ebben az iskolaévben fia, apjánál lakik. Onnan küldi levelét édesanyjához Temesvárra. Beszámol élete eseményeiről. Kockás levélformára vágott füzetlapon, tintával írva.

Er. XXIV.

"Budapest 1916. X. 21.

Kedves Édesanyám!

Már régóta készülök írni, de sok tanulnivalóm volt, azért nem írhattam. Elseje óta járok a főreáliskolába, ugyanabba ahova Ottó és Évi is járnak. Elég sokat kell tanulni, Ottó kérdez ki mindennap, sokszor édesapám is tanít. A leckét mindennap rendszeren megtanulom. Földrajzból és számtanból már feleltem.

Most sokkal jobb itt nekem, mint tavaly Panni néniéknél volt, mert itt nincs egy "Fraulein", aki előtt én vagyok a világ legrosszabb gyermeke. Édesapámnál lakom, és a szomszédságban étkezem, Ottóékkel együtt.

Nagyon örülök, hogy Édesanyám feljön, mert már igen szeretném látni. Ne aggódjon Édesanyám, nincsen semmi bajom, egészséges vagyok.

Már kezdem ismerni az utcákat, ma is egyedül jöttem édesapám hivatalába. Sokszor teszünk kirándulást Ottóékkel, multkor a Hármashatár-hegyen voltunk. Zemplénben nagyon jó volt, kár hogy el kellett jönni.

Édesanyám minden levelét megkaptam. Ezentul én is minden héten fogok írni. Nagyon sokat gondolok Édesanyámra.

Kezét csókolom, kedves, drága Édesanyám.

Szerető fia

László."

*

Októberben Fenyő Miksának ír leveleket. Ezekben már az Állomások, sőt a Hangyaboly kiadásáról is beszél. A levelek megjelentek[107] már nyomtatásban, de irodalmi tanuságtételként itt újra közlöm.

"Kedves jó Fenyő.

Szives és nyájas levele direkt megghatott — bár Maga általában mindig barátiban és kedvesebben írt nekem, mint ahogy beszélt velem tízéves barátságunk alatt. Ezt szintén jubilálni illenék. — Ma adtam postára a "mű" nagyobb részét nagy aggodalmak közt, hogy el talál veszni és ajánlva. Még öt fejezet kell; most már látom, nem lesz több hetven Nyugat oldalnál az önök apró betűi mellett. Az öt közül egy fejezet már kész is, csak még korrigálandó. A nyomdai korrekturát valahogy mégis én szeretném csinálni; ha nem okoz nagy késedelmet. (Bajos a vidéken lakás ugye? Csak lenne is vége már; de nem úgy, hogy az uramat harctérre vigyék.) — — — Azóta egyébként már hónapokig nagy betegnek képzeltem magam és Ervinnek napon-ta adtam utasításokat, hogy majd a második feleségével hogyan ne csapassa be ma-

gát; de miután az a kis változás, amire mind ezt építettem, hónapok óta se előre, se hátra nem megy és mivel az uram naponta megesküszik összes isteneire és ten-gerimalacaira (akiken már minden betegséget kipróbált) — tehát úgy látszik mégis neki kell hinnem és Verebély professzornak, aki szintén kinevetett; és nem az öreg Herzl-nek, aki hümmögött és öt hét múlva újra odarendelt; persze máig se voltam, négyszer öt hét múlva. Hja, kedves Fenyő, a mi korunkban már ezentul minden évben egyszer legalább meg kell győződnie róla, hogy még nem, még mindig nem, hálaistennek még nem végképp vagyunk elgöthösödve. (Dühös? Csak tréfáltam)

Igen jólesett, hogy a Nyugat számít rám és törődik a dolgozásommal. Ez jó dolog. Mert valahová bizony mégis kell tartozni már egy harminchatéves írónak. A Nyugat most "politikai" lett ugye. Azt hiszem ez nem baj és tán nem is lehetett itt másképpen; ha csak a literatura nem szorul ki emiatt; és leveléből úgy látom, hogy ebben nem engednek a tradíciókból. Én most sokat fogok, ill. készülök dolgozni, ha egészség lesz, mint Mikes írja; majd azt a félbehagyott pesti novellát is előveszem. Különben is karácsonyra (ha Schöpflin atya nem ugrat megint) megjelenik az "Állomások" című regény új átdolgozásban; nem éppen jó, de elég érdekes könyv lesz — és Pest apraja-nagyja ugyis kövekkel fog várni a vámnál, ha felmegyek —, hogy megdobáljon és visszakergessen miatta.

Kedves Fenyő, e sok smonca után pedig "red mer Tachles" — jó? Szükségem van egy összegben és elég sürgősen ötszáz koronára; nem "disztárgyakra", mint igazi "vidéki" és "házinő" koromban irtam Magának Miskolcra, most tiz éve; hanem téli köpenyre, muffra és béleltkesztyűkre, meg efféle hasznos dolgokra. Mondanom sem kell, hogy hajdanában nem éppen bijoukra sürgettem én az akkori husz-koronákat; de a szömérem igen nagy volt még bennem. Azóta megnevelődtem alaposan, ugye? Tehát, hogy megnyugtassam (a lelkiismeretesség még nem veszett ki belőlem) — ennyi k b. fog is járni nekem; hetven Nyugat oldal az 700 Kor., az előlegem úgy tudom 200 Kor. Erre nem tennék éppen esküt, de egész bizonyos, hogy egy husvét hetében kiállított elszámolás szerint (melyet most hiven őrzök), akkor 100 Kor. volt a hátralék s azóta egyszer július első felében kaptam 100-at még. Ha nem unná, nézzen utána ennek.

Ha majd kijön ez a kis Hangyaboly (melyet csak a reklám kedvéért nevezek "regény"-nek) akkor ugye kiadják könyvecskében is; valami pótlékkal tárcákból. Vagy megpróbáljam Dick Manót[108] egyszer?

Megyek a postára; Isten vele és a kézirattal; igaz barátsággal és kedves soraiért hálásan köszöntöm.

Temesvár, 1916. okt. 23.

B. Kafka Margit."

Pár nap múlva új levél megy Fenyő Miksához.

"Kedves jó Fenyő.

Igen nagyon köszönöm nagy és kedves pontosságukat; az ötszáz koronát ma vettem kézhez és sietek mindjárt feladni a "Hangyaboly" folytatását és végét. A jubileumi, januári számra majd befejezem azt a félbehagyott pesti novellát (szintén hosszabb fajta, de ennél kurtább lesz) — vigye az ördög, egyszer mégis rá kell,

hogy sor kerüljön budapesti barátaimra is. —, nem illenék, hogy csak a saját szülötte-vármegyémét pocskondiázzam irodalommal. Különben is az "Állomások", melynek korrekturájából szintén ma kaptam egy részt — ez irányban mindent jó előre fölülmul. A "Hangyaboly" első felét megkapták, remélem; nagyon bántana, ha elveszne a postán, mert soha többé másodszor meg nem írnám. A további korrekturákat szeretném magam csinálni. — de majd könyvalakban is el kell adnom valahogy azt a Hangyabolyt, ha ugyan a Nyugatban szeretni fogják, mert abból meg egy jó és igazi Zeiss-féle mikroszkopot akarok végre szerezni szegény uramnak; borzasztó, hogy kinlódik itt pocsekrossz "hadí" műszerekkel; az a csoda, hogy megy valamire. Egy mikrofotogramm apparátust is akarok írni (Világ tárcának) e héten még. Az nem drága. — Jaj, mikor lesz béke már? Babits nem tudná véletlenül megmondani? Jaj, de csudaszép volt az a kis Tennyson-fordítása, az a Maud. — Van-e lisztjük és cukorjuk?

Kérem, kedves Fenyő, írja meg nekem azonnal, megkapták-e a teljes kéziratot? Ha nem ér rá éppen, küldessen egy kártyát a kiadóhivatallal. Szeretnék e hónapban felmenni. Ha lehet — viszontlátásra.

Temesvár 1916. október 30.

B. Kaffka Margit."

November 5-én ismét levelet küld Fenyő Miksának kéziratái ügyében.

"Kedves jó Fenyő,

Megijeszt, hogy a regény túl hosszú, mert akkor ez a novella sem lesz, úgy gondolom, egy számba férő. Ez itt a fele körülbelül. Én úgy szeretném, ha ez a rész jöhetne most november 15-én — a másik fele pedig (négy-öt nap múlva küldöm, de már késő lenne és amúgy sem férne a mostani számba) —, az befejezőleg december 1-én. Januárig még ki is lehet Kaffkát pihenni; azonkívül tudja, hogy mindig így rostonkint jön rám az írásmánia és lehet, hogy aztán megint soká nem. Sógornője jobban van-e már? Ilyenkor úgy érzi az ember a rokonságot; én rendszeresen nem igen szoktam, de már három unokafivérem eltűnt vagy halott, csupa fiatalok, apák. Sose lesz ennek már vége. Csak Ignotuszunk ne festegetné az ördögöt a falra örökké, ha őt olvasom, Lacikám is már féltetni kezdem. E hó végén tán föl is mehetünk kicsit; a novellát előbb megírom. Hisz tudja — én pontos ember vagyok, hát még mióta nem kell tanítani. A Hangyabolyt könyvalakban így majd személyesen megbeszélhetjük. Ervint 10-én újra felülvizsgálják, az orvosi bizonyítványból ítélve, azt hiszem, hogy nem küldik el most még innen. Isten vele, igaz és régi, viharezett barátsággal köszönti

Temesvár, 1916. november 5-én

Kaffka Margit."

Az átdolgozott Állomások hivatalosan 1917-ben jelent meg, de ő már karácsonyra ezzel a dedikációval küldi el sógornőjének:

"Hildának és Oszkárnak

Először rokoni, másodszor baráti, harmadszor cinkostársi szere-
tettel és mindenféleképp

Bpest, 1916. dec. 23.

Kaffka Margit."

Ez az átdolgozás csak emelte a regényt. — Folytatásokban való megjelenése után annyi megrovást kapott a benne szereplő ismerőseitől, hogy már ez is kényszerítőleg hatott képzeletére. Bauer Ervin a regény átírása alatt írja nővérének: "úgy megírja a lipótvárost, hogy kénytelenek leszünk külföldre menni."

A regény kezdete valójában barátnőjének, Herrer Cézárnének élete, aki a regényben leírt körülmények között élt és vált el az urától, két fiát nevelve.

A hosszú regény tulajdonképpen: leszámolás a múlttal. Önéletének igazolása — fiatal férje előtt is. Ezért bár ír Osvátról és Beck Vilmosról is, de átalakítva a dolgokat és — a lehetőségig — megszépítve a velük s a társaság többi tagjával való kapcsolatát.

Bauer Hilda mondta el nekem, hogy ez "a múlt elásása" volt. "Sülyedjen el a múlt." Így beszéltek erről. Később ezt a szállóigévé vált mondást csak ennyivel jelezve: "Süly!"

1917. jan. 1-én Leonie barátnőjéhez küld levelet. A közölt részben a kisváros idegenségét kesergi és ezt írja: "Csak Isten felsegitene már hozzátok pesti emberek, még ha szidtok is és haragusztok rám most, hogy kiírtalak benneteket."

HM, 24. "1917. január 1." Temesvár.

"— itt a szörnyű idegesítő kisvárosi levegő fogadott. Nem tudnám neked megmondani pontosan, mi benne oly alig elviselhető. Az utca ásító csendje, az emberarcok, szegényes lelkiéletek tükrei, a nők erőlködése a kávéházban, ahogy itt az élet áll, eseménytelenül és érzéstelenül, minden reakció nélkül és minden kontaktus nélkül ezt a kis emberéletet mozgó erőkkel ... Ez mind csak így kívülről látszik nekem, mert hisz egy lelkem sem ismerek, — de ha ismernék csak rosszabb lenne." —

"Csak Isten felsegitene már hozzátok pesti "emberek", még ha szidtok is és haragusztok rám most, hogy kiírtalak titeket. De lásd ezek a temesváriak még erre sem volnának jók, nem is kíváncsi rájuk az ember. Aztán meg, ha kiírtalak is dárka barátaim és nagyrabecsült ellenségeim, legalább nem tettem ezt valami csapnivaló rossz regényben, s azért illő, hogy megbocsáttassanak az én bűneim."

Pedig bizony a regény sok embert ellene fordított azok közül, akik a könyvben magukra ismerhettek. Herrer Cézárné mondta el nekem, hogy mikor meglátogatta, tőle is megkérdezte: "Na, Te is jössz? Már mindenki itt volt számonkérni mit írtam róluk." Azt is Herrerné közölte velem, hogy Fémes Beck Vilmos szobrászművésznek volt egy modellje, egy társaságbeli nő. Elmondta egyszer Kaffkának, hogy mikor elmegy tőle, leveszi a vizes ruhát a szoborról és úgy ölelgeti. Ezt is — kajánul — megírta az Állomásokban és Beck szörnyen megijedt, mi lesz, ha megtudja az asszony!

De — tette hozzá Herrerné — azért jó barátságban maradt velük azután is.

Ehhez az időhöz kapcsolható Schöpfung Aladár dátum nélküli levele, mely "kedd esté" -t jelez.

Er. XXV. Schöpfung Aladár levele Kaffka Margithoz.

"Kedd este

Édes Margit,

magának tudnia kell és biztos vagyok benne, hogy tudja is, hogy az utolsó embert a világon, a kit én meg akarnék bántani, Kaffka Margitnak hívják és hogy senkinek barátsága nem fontosabb nekem mint a magáé. Tudja azt is, hogy ha számaráságot követtem el legutóbbi levelemben (nem emlékszem rá, mit írtam, de okvetlenül számaráságnak kellett lennie), az csak egy rossz pillanat műve volt, nem az enyém, mert minden érzésem távol áll attól, a mi magát megbánthatja. Jól ismerem a maga kényességének határait. és gondolom, legkonfidensebb alkalmakkor sem igen szoktam átlépni rajtuk, — ha most az egyszer megtörtént, eléggé meg vagyok büntetve érte. Ezért biztosan remélem, hogy meg fog nekem bocsátani és ha mi levelemben — talán kelleténél ingerültebb órában olvasva — rosszul esett, el fogja felejtani. Mindent szívesebben és könnyebben el tudnék viselni, mint a maga neheztelését Kérem tehát ne haragudjék rám.

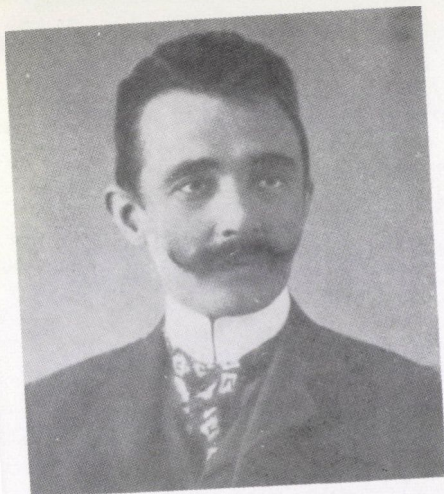
Kezeit csókolja igaz barátja

Schöpfung Aladár."

Két oldal. Kézírás. Levélpapír vízjele: "PRINCESS MILL IVORY PAPER."

*

"...csak hagyni kell és lemosolyogni, nem érdemes kitenni magát, küzdeni, felmelegedni, revoltálni, — éppen csak függetleníteni kell magunkat csendesesen!" — írja a regényben Kaffka Margit. — És megismétli hitvallását: "Igen, felül maradni, csak azért is! Mindig élete és önmaga szintjén állani és a legtöbb lenni, ami csak lehet."

A fiatal Schöpflin Aladár

Először a nagy korszakunk
 halálát és gondolatát, lekapta-
 deusok alkalmakkor és a nagy
 problémák eléjük nyitott, - ha csak
 az egyik megfigyelés, elgondolás
 megvalósítására éke. Ekkor his-
 tória kezdődik, hogy megfigyelés
 kezdődik és ha mi kezdődik
 - akkor kezdődik megfigyelés és
 utána - azután ezt a megfigyelés-
 től. Mindent mindent és
 utána ebben el tudjuk vizsgálni, mint
 a nagy elismerés és a megfigyelés
 és megfigyelés.

Köszönöm a nagy korszakunk

Schöpflin Aladár

juttatjuk, hogy váltód ki ezámunkra. Illetve, hogy ezzel ne terhes
 helyünk téged, tead el nekünk a pénzt, ha felmegyünk. kiváltjuk,
 hogy Pesten már ne járjunk gyűrűnk nélkül. Igazán, Hilao, nem
 fogom neked elfelejteni, hogy olyan kedves kézzel, szémbelés
 nélkül és nagyezzerűen elintézed minden ügyünket, szegény ezámúdt
 teknek. -- A ezámúdt királyokról jut eszembe, -- Herbertnek egy
 igazán szép, egy szerű komoly, póztalan kis verse volt a Nyu
 gatban. Arról beszéltünk, amit ebben a versében olyan őszintén
 megmond, -- hogyha őt egyezzer komolyan el fogják irodalmilag öm
 / amit végre megérdemel annyira, mint akárhány más mai, aki meg
 kapto, bár ezintugy nem sékezpír és nem göthe, mint ő / -- akkor
 valószínűleg fel is fog fogogyni sok kis pózzával és erővel-esettes
 gével. Ő a jötehassegu iroknak ahhoz a fajtájához tartozik, akik
 nek ugy kell az elömerés, mint a folat kenyér; nélkül nem élhet
 nek és nem tudnak rendez emberek lenni. Hallo, az operában adják
 a táncjátékát Bartók muzsikával; az a kis játék szép volt a nyuga
 ban nagyon, emlékszem; nem tudom, hogy megy mája színen. No, de
 nem trócslek annyit; Magthényi-Matruékcvice földitek látogatásai
 óta kissé ugys kijut nekünk az irodalomból; alig tudom rávenni,
 hogy sakkozzon néha Ervinnel; pedig azt tud, -- hogy ne legyen
 rossznyelvű. Halaska írt a minap: Isten veletek Hildáska; ölel
 lek és szeretettel köszöntöm a sógort.

Margit.

Kafka Margit sógornőjéhez írt levelének részlete
 (Er. XXII.)

A Budapesti Szemlében k.l. — Kéky Lajos[109] — így ír az Állomások-ról:

"A regény úgynevezett kulcsos regény." — "Valóban az már visszaélés a regény formájával, amit a regény szerzője elkövet. Folyton zavarban vagyunk: regényt olvasunk-e vagy emlékiratot, vagy pasquilt? Azt azonban meg kell mondanunk, hogy az író igen éles és intelligens szemléletnek adja bizonyosságát a kulcsos részletekben is. Ezt remélhetően készséggel és hálással fogják elismerni az ábrázoltak is."

"A regény úgy látszik a Nyugat írói körét mutatja be, közlönyük történetéhez fűződik." — "rajza rendkívül nagy terjedelmű: s roppant szétmállóvá teszi a regényt. — Itt az író elöl egészen félrecsuszamlott művészi célja s teljes elmélyedéssel a "pesti íróvilág rajzát" akarta adni. A rajz egyébként nem közönséges és érdektelen panoráma, érdemes egy kissé beletekinteni." — Azt írja róluk: "Az egész társaságnak a szó, a szó mindene: összemagyaráznak és agyonbeszélnek ezek mindent."

"Az egész regény minden tekintetben szomorú és kínos meglepetés azoknak, kik a Színek és évek után szép reményeiket fűzték az író kétségtelen tehetségéhez."

A könyvet ismertette:

J.S-i Ungarische Literatur (Állomások) Pester Journal 1917.44.

a.j. Modern könyvek (Állomások, Hangyaboly) Élet 1917.19.

k.l. Művész regények (Állomások) Budapesti Szemle 1917. 170.k.

Böhlöni György Kaffka Margit új regénye (Állomások) Világ 1917.50.

b.j. Ujabb regényeink (Állomások) Kath. Szemle 1918.1.

Réti Irén Állomások. Ma.1917. II.5.

— Kaffka Margit új regénye (Állomások) rövid értesítés Pesti Napló 1917.28.

s.a. Kaffka Margit új regénye (Állomások) Pesti Napló 1917.44.

Tóth Árpád Kaffka Margit új regényeiről (Állomások, Hangyaboly) Nyugat 1917. 22.

1917-ben jelent meg a Hangyaboly c. regénye is, a szatmári zárdában töltött évek emlékeként.

Erről a regényről kegyetlen kritikát ír "-s. Nőírók a nőkéről" c. cikkében, a Budapesti Szemlében.

"Egyik helyen úgy ír, mintha hívó volna, más helyen fintort vág az apácákra, másutt megint lenéző göggel szól felőlük." — "Sok nála a magyartalanság, lépten nyomon szurkálja szemünket az egy németes használata, a kell hogy szerkezet s a magának (nézte meg) otrombán idegenes betűzdelése. — "Van egy pár gyanus táj-szava is. — Hosszú mássalhangzó helyett rövidet ír és megfordítva, (mondd = mond) Központozása telisteli hibával."

Életrajzírója, a bencés pap: Ágoston Julián ezt írja a regényről: "Kaffka Margit e munkájában is lélekrajzoló, éles-szemű, hideglátású író. Tagadhatatlanul hiányzik a lélekfejlődés festése." — Azonban "Az életet mindig így látta-nézte, őszinteségét sosem korlátozta a szeretet elfogultsága."

"—A Hangyabolyt — régebbi emlékei nyers följúlásának és hirtelen megírásának tartom." — "Hogy gyorsan (az akkori Kaffka Margiához kissé méltatlanul s fölületesen) készült, mutatják azok a részek is, ahol egy-egy jellemzés majdnem ugyanazokkal a szavakkal ismétlődik meg — és stílusának egy-két olyan fogyatko-

zása, amit csak sietésben fakadtnak tarthatunk," —" (különösen bántó egy pár magyartalansága.)"

Ismertették:

Várdai Béla Kaffka Margit Hangyaboly. Magyar Kultura 1917. 11.

s. j. Modern könyvek (Állomások, Hangyaboly) Élet 1917. 19.

Hatvany Lajos Kaffka Margit Hangyaboly Pesti Napló 1917. 68.

—s. Nőírók a nőkről (Hangyaboly) Budapesti Szemle 1917. 180. kt.

Tóth Árpád Kaffka Margit új regényeiről (Állomások, Hangyaboly) Nyugat, 1917. 22.

*

Itt most sorozatos levélváltások következnek, melyek hű képet adnak a vidéki város és Budapest háborús életéről, a Bauer házaspár összetartozásáról, a gyermek életének formálásáról és a Kaffka Margit irodalmi terveiről.

1917. január 6-án Kaffka Margit levelet ír sógornőjének. Küldi a nyugdíj nyugtát és megköszöni a pesti vendéglátást.

"Nagyszerű volt nálatok és pompásan éreztük magunkat, csak egy hiba volt, hogy "kivált a háborús viszonyokhoz mérten" túlfényesen voltunk ellátva."

Borítékon, gépirással:

HM. 25. "Nagys. Schilling Oszkárné urnőnek, Budapest VII., Rottenbiller utca 35. IV. 23."

Postabélyegző dátuma olvashatatlan.

Géppel írt levél, az aláírás is géppel írott. Vékony félféves gépirópapíron.

"Kedves Hildáék. — Neveletlenség, hogy csak most írok; de a nyugdíj-nyugta illetve az életbenlétem igazolása egyre később; s valahogy az lett a fix-ideám, hogy addig nem is lehet írni nektek, míg már azt is nem küldöm. Az ing megvan: (abból, hogy nem írok mindjárt, gondoltam: ezt is kitaláljátok) — valóban Ervinke pakkolta el, még pedig szándékkal és jó-szándékkal; szennyesnek nézve. Egyszer akart praktikus lenni a drága. Most végre itt küldöm a nyugtát is, mely hivatva van kiegészíteni a sokat emlegetett mikroszkop árát. Egyébként megvolnánk csak lessük a békét; Ervinkém nyakig ül megint a furunkulosokban; már nem is egy doktor szegény, csak egy nagy furunkulus. Most végre rá-állt, hogy orvosságot szedjen ellene. A munkáját is a jövő hónapban befejezi. Én is dolgozom, mert mi mást is lehet itten csinálni? A híres menázs kezdi oly rosszul adni, hogy magunknak sem elég már; vigye az ördög. Bárcsak minden igazán végig járná már s felfordulna végkép ez a ronda háborús világ. Egyebet már nem is kívánunk. Csak hogy a saját fürdőszobánkban naponta megfürd-hessünk; saját gázunkon megfőzhessünk, saját könyvespolcunkról leszedett könyvet olvashassunk, saját asztalunkra terithessünk. Nem is tudjátok, kedves csibészek, hogy ez milyen nagy dolog. Isten veletek, Ervin is írna hoz-

zá, de lusta és feküklé; tehát nevében is s az én nevemben is csak annyit, hogy nagyszerű volt nálatok és pompásan érzetük magunkat; csak egy hiba volt; hogy "kivált a háborús viszonyokhoz mérten" túlfényesen voltunk el látva. Bárcsak a nyáron már együtt mennénk turistáskodni valamerre négyesben. Ebben a reményben maradunk először baráti, másodszor rokoni szeretettel igaz hiveitek Temesvár, 1917. jan. 6-án — Margiték."

1917. jan. 7-8 közt ismét levél megy Temesvárról Hildához, aki Pesten ügyeit intézi és Temesvárra készül.

Félfíves gépirópapír, vékony. Géppel írva. Dátum nincs.
1917. január 7-8-a körül Temesvárról.

HM. 26. "Kedves Hilda! — Ha tizenegyedikén jössz, akkor nem mehetünk együtt veled, mert a ruhaholmit amiből kell nekem a Pesten való ruhát átalakítani azt te hozod és az is igénybe vesz egy pár napot. Hanem 15-ikétől kérjük akkor a szabadságot és akkor megyünk, ha engednek. Tehát jójj okvetlen 11-ikén és hozz 30 kilóra való koffert. Itt küldjük a legujabb különnyomatot.

Hogy megegyeszer elsoroljuk, tehát kell: a sifonból Margitnak egy fekete bársony és egy világos zöld selyemruhája és a könyvespolcok tetejéről, ahol pakolópapírban van Margit prémje, muffja és Ervin kabátbélése. A nagyórát ha lehet szállítsd el magadhoz, hogy véggkép el ne romoljon. Szeretettel fogunk várni. A lakásunkon van egy kis tizkilós fehér bádogputina (bödön) azt igénybe veheted-, ha kell a szállításra. A viszontlátásig

ölelünk

Említetted, hogy szükséges lesz esetleg ha nálatok fogunk lakni az összecsucós vaságyra matraccal együtt, tehát azt is elhozhatod a költsé-
günkre s a kerek asztalt ha szükséged van rá.

A boa azért kell, mert azt akarom egy téli köpenyre rátéttetni tehát okvetlen kérem a muffal." — (Tintával kihúzott fél sor.)

"Ervinék."

Aláírás kézírással, tintával.

A dátum nélküli levélben egy orvos Bauer Ervin-ellenes magatartásáról ír keserűen Kaffka Margit. A későn küldött nyugta-ügy is izgatja.

nulság. S Majthényi is mit dicsérget, mit mulattat velünk hülyéket, mit kelti fel baráti féltékenységet? Ilyenkor aztán mindenkire dühös vagyok, mert úgy utálok a kisvárost, de úgy—és most háboru van és muszáj törődni kicsit még a legbutább ember maliciájával is; ki tudja, hol vagy ki előtt ejt el marhaságokat? És Amerika, — megint egy uj, egy friss erő, — megint uj két év, — és soha már haza nem jutunk, soha a fészkünkben rendes életet nem élhetünk. No, de csakhogy itt vagyunk mégis együtt, — kutyafáját, csak oly őrültén nyulik, nyulik az idő és már elfogy a türelem. Szegény, kedves kis Stella; folyton előttem van beesett szemü, szomorú, halvány kis képe, ahogy most legutóljára láttam; borzasztó még elgondolni is, pedig még ez mindig nem a legrosszabb dolog. Jaj, Istenem. Mikor így néha testi okokból kicsit ideges vagyok, ilyenkor mindenki baja, fájdalma, vesztesége oly intenzíven rajtam van, — néha szinte lehetetlen az embernek a saját boldogságát élvezni ebben a pocsék, ronda, véres, jajos khaosban. Akármilyen önző, rossz kutya is az ember és csak magával törődő, — néha mégis rászakad a keserűség. — Pedig Ervin azt mondja, hogy nem is ábrándult ki belőlem. Na, még csak az kéne.

Már befejezem jeremiádjainkat. Drága Hildám, tedd, ha lehetséges, hogy ne késsen tulnagyot e későn utnak-indított nyugta-ügy. Pesti lakbért kell most fizetni belőle. A mikroszkop még mindig nem jött meg, de a pénz megint együtt van rá. Isten veletek, kedves barátaink felülmulhatatlan pes-tiek. Szeretünk és ölelünk, hiveitek

Margiték."

1917. február 1-én Leonie barátnőjének ír irodalmi terveiről, sőt már a tervezett gyermekkönyvről is.

HM.27. 1917. február 1. Temesvár.

"Most majd írni fogok Kóbor Noémi könyvéről, majd novellát, gyermekkönyvet." —

A sógornőjéhez írt következő levélben nyugdíja ügyében kéri annak segítségét.

Kézzel címzett levélboríték, fehér nyolcadíves, tintával írva.

HM.28. "Nagys. Dr. Schilling Oszkárné urnőnek Budapest Rottenbiller utca 35.IV. em."

Postabélyegzőn: "Temesvár 917. Aug. 6."

Félféves vékony gépírópapíron írt levél, géppel írva, az aláírás is.

"Drága Hildám. Nagyön szépen köszönöm, minden rendben volna, egy kivételével, mellyel is most bátor leszek még hozzád fordulni. Arról van

szó, hogy én a székesfővároshoz a nyugdíjam nyugtáját úgy állítottam ki, mintha lakbéres hónap volna, s ennek ellenében annyi pénz kaptam, mint nem-lakbéres hónap; disznó keveset, lehet tehát, hogy én tévednék, s hogy most valóban nincs is lakbéres hónap. — De abban az esetben júliusban volt, ugye, mert vagy júliusban, vagy augusztusban van a III. negyed. Na most én a júliusi nyugtát elküldtem Stellának, de nem lakbéresen kiállítva, s azzal hogy vegye fel azt a kis összeget és tartsa magánál egy adósságom lefizetéseként. Stella nem írta meg nekem, hogy ő felvette-é a pénzt s hogy megnyit, de lehet, hogy nem vehette fel, mert elfeldtem akkor azon a nyugtán életbenlétemet igazoltatni. Szóval: most hegyezd a fülecskéd. Telef. édes azonnal Stellának, felvette-é és mennyit. Ha nem vette fel, akkor új júliusi nyugtát kell kiállítanom, ha a július a lakbéres. Ha pedig augusztus az, (ezt a magad lakbérén legjobban megtudhatod, mert ugyanakkor van a nyugdíjasoknak is lakbérkiadás) — úgy kérlek, igazítsd helyre a városházán a tévedést. De kérlek, drága, sürgönyözz, ha új júliusi nyugta kell, hogy küldhessem hamar, mert tudod, most kellvén a pesti lakbért is fizetni; ez a kis nyugdíj-lakbér volna egész hóra való életvitelünk; minden más forrás kimerítve. A Korányi kérdést is függőben kell hagynom szeptemberig; addig hát ne is fáradjatok vele, hanem inkább ebben légy segítségünkre.

Nekiünk is nagyon jó volt ittléted s ittlétetek. Most igen magamra vagyok s dolgozom, hogy legalább szeptemberben fel tudjak menni. Az itteni Tauffer tegnap előtt újra azt mondta bajomra, hogy ha megfeszül, se tud benne semmit találni; tehát egyelőre ez alapon elhalasztható is tán Korányi egy hónappal. Ha muszáj. Stellát üdvözlöm s csókolom ezerszer, ha telefonálsz neki a fenti ügyben. Hegyvidékre már aligha mehetek az idén; később lesz, vagy télen is jó? Majd, amit Korányi mond. Forrón szeret és pezsgőn ölel és buzgón csókol titeket a

Bauer tukupár.

Mindenesetre most van lakbérnegyed augusztusban; érthetetlen a tévedés. Ölel

Ervin."

1917. március 6-án ismét Leonienak ír, ennek a derék, becsületes embernek, akinek szobáját, sárga ernyős nyugodt lámpafényét annyiszor leírta novellában és regényben is. Pár sor a levélből.

HM. 29. "1917. március 6. Temesvár."

"—Leonie— kivel oly felejthetetlenül jó együtt lenni a sárga lámpa alatt, könyvek, gondolatok és szellemi termékek közepett és drága álmoktól felhőzve." —

1917. március 9-én Budapesten van Kaffka Margit s onnan küld táviratot Bauer Ervinnek. Új novellás kötete összegyűjtése miatt marad fenn tovább.

Er. XXVII. "Bauer főorvos Jenő herceg tér 3. Temesvár."

Bélyegző: "1917. márc. 9. Budapest."

"Új novelláskötet összegyűjtése miatt hétfőn délig maradok. Franklin adja ki árban nem döntök nélküled viszontlátásra mindenem Margitod."

Dátum nélküli levélben, családi ügyben ad tanácsot Hilda sógornőjének. Egyben megkéri, hogy húsvétra hozza el kis fiát Temesvárra.

Géppel címzett boríték:

HM. 30. "Nagys. Schilling Oszkár úrnőnek, Budapest. Rottenbiller utca 35. — IV. em."

Postabélyegzőn: "Temesvár" Dátum olvashatatlan.

Negyedív papírra, géppel írt levél. Az aláírás sem kézírás. 2.o.

"Drága Hilda. — Hát persze, hogy nem kell s nem szabad elhamarkodni semmit s egyelőre nincs is rá ok. Ha Oka most lemondott az egyhónapos "szoktatási idő"-ről, akkor egyelőre minden rendben, s ez jó jel a jövőre nézve is; lehet, hogy már csak férfigője tartja vissza s titokban, magában kissé már el is fogadta a mi igazságunkat, mint egyedül üdvöztetőket a házasságban. Ha nem is tesz nyílt ígéretet a jövőre, ezért egyáltalában nem bizonyos, hogy a história ismétlődni fog; sőt valószínű, hogy nem, legalább jó ideig, mert hisz neki sem lehetett nagyon kellemes. — Ami pedig azt illeti, hogy mi "nem értjük őt", hát igenis, nagyon jól értjük. Készséggel el is hisszük az ő szavára, hogy az egész afféle semmiség, jelentéktelenség volt — teljesen ártatlan, satöbbi, hogy st szó sem volt szerelemről, egy érzéki gondolat se, amit akar. — De ha feleségének, a élettársának a dolog nem esik jól, — ha akármilyen, akár ok nélkül kellemetlen neki, — ez magában elég ok kell hogy legyen rá, hogy ne tegye. Annyiféle fontos és komoly ügye lehet és van egy érett embernek, amelyekbe még a legjobb barátoknak, a vé választott élettársnak sem szabad beleszólni, akadályozni, — hogy azok mellett ez az egy csacsiság eltörpül. A kis nő nőkkel való kötődés vagy nem-kötődés olyan kis semmi ügy, annyira nem fontos kell hogy legyen egy komoly ember életében, hogy egy félórányi izetlenséget sem szabadna érte vállalni az otthonában. Még ha soha a világ teremtsé se óta egyszer sem lettek volna kis-ügyekből nagy-ügyek és soha, semmi nagy és életzavaró viszony nem kezdődött volna eleinte "ártatlan" beszélgetéssel a festészetről, az időjárásról, a közös barátokról, rokon- és elenszenvekről, egymás barátairól s barátnőiről, satöbbi. Csakhogy édes-

magunkról tudjuk, (vén rókák), ugye, Hilda, hogy a mi "nagy" szerelmeink is ép így kezdődtek — ezekkel az ipsékkal is, a drágákkal, akiket az Isten áldjon és megtartsa. Szóval értjük az ipséket és szeretjük is nagyon, csak a hosszú orrát szeretnénk meghuzni egy kicsit. Egyebekben pedig arra akarlak kérni, Hilda, de komolyan, hogy husvétra hozd el nekünk Lacót, érintkezésbe lépve apjával, — ő féljeggyl utazik, az apjánál b van, de ő nem ad utiköltséget, majd elszámoljuk. — Akkor itt tölthetnél te is egy-két napot. Gilt? Nem jöhetne Oszkár is? El tudlak helyezni kettőtöket egy nagy, széles ágyban. Ez nagyon jó volna, nekünk főképen. Irj gyorsan, Margit."

Fia azt írja: "Édesapám nem akarja hogy Temesvárra menjek husvétkor." Ebben az ügyben kéri sógornője segítségét következő levelében. Beszéljen Fröchlichchel. Elkéseredve ír volt uráról mondván: —"valamikor sehogyse voltunk egymással megelégedve, vagy magyarabban mondva, ki nem állhattuk egymást."

Az egész levél gépirás, az aláírás is. Csak az utóirat kézírás.

Er. XXVIII. "Édes Hildám.

Lacikám egy utolsó kártyáján ez a kategorikus mondat volt olvasható: "Édesapám nem akarja, hogy Temesvárra menjek husvétkor." — Nem tudom, micsoda ostoba önkényeskedése ez megint ennek a buta és gonosz állatnak, de mindenesetre, kérlek, állj szóba vele; mert Ervin nem akarja, hogy én irjak neki s azt hiszem, igaza is van. Lehet, hogy csak úgy a gyerekek mondja ijesztésül, lehet, hogy valami vélt oka is van (a gyerek valamit hibázott vagy nem tanult), de legvalószínűbb, hogy attól fél, hogy utiköltséget kérünk vagy pedig fél, hogy Laci megint mesél nekem egyetmást. Xandrin[111] volt a tanároknál, mind derék és egyezes fiúnak mondják Lacit s mind jól tudják, hogy az otthoni gondozás hiánya oka most mindennek. Minap, — az osztályfőnöke mondja, — még jó hideg időben cipőfűző nélkül engedték iskolába a gyereket, teljesen szétnyitott fűzős cipőben. A tanár izent Fröchlichnek, h. beszélni akar vele vagy azzal a hires "kisanyával", de egyik sem jelentkezett persze. Kérlek, ezt is említsd fel Fröchlichnek, a tanár ugylátszik s sokat ad a külső rendre s nekem is panaszkodott, foga és füle piszkosságáról; ezt mondta, ha egy házból a gyerek jár iskolába, a házban valakinek fenn kell lenni reggel, mikor a gyerek elindul, hogy öltöztetését, felpakkolódzását, reggelijét ellenőrizze, hogy néha fürdőbe is kell küldeni a gyereket s tiszta fehérneművel sürűbben ellátni. Ezt mind említsd meg tapintatosan és nyugodtan, mint a tanár izenetét; Orbán felhatalmazott erre. Azonkívül az a kifogásom, hogy egyáltalán nem értesültem, (mint Laci természetes és törvényes gondozója) a félévi bizonyítvány minémiségéről. Mikor nálam volt a gyerek, akkor mindig elküldtem neki

a bizonyítványt, pedig nem tartoztam vele. Ugyáltszik, Fröchlich a paritást csak az anyagi terhek megosztásában látja, de másban nem. Nem presztizskérdés ez nálm, hanem nagyon érdekel Lacó bizonyítványa, s hogy átussza-e ezt az i is iskolaévet, hisz most már az egész segélyemet érte fizetem a Stella óráival együtt. Mondd meg azt is, h. az állam reálinternátusnak utánanézttem megbeszélésünk alapján, melyhez tartom magam. Havi díj, nyolcvan korona mindenestül, reá negyven esnék, de ha sajnálja, nem is kell, hiszen most magam hetvenet fizetek s folyton nyugtalankodom, a gyereket rontják. Az összes tanárok tanuskodnak mellettem, ezt megmondhatod, ha netán okoskodna. De mindezt csak higgadtan. A husvétrá vonatkozólag pedig azt ízenem, hogy én nem ragaszkodom hozzá feltétlenül, hisz ugys felmegyek pár napra husvét után; de legalább is megirhatta volna az okát, ha van, mert szeszélyekbe nem megyek bele. Megbeszélésünk év elején az volt, h. az összes vakációk az enyéme, tehát legalább is be kell jelentenie, ha el akarja utaztatni vagy más okból el akar térni a megbeszéléstől. (Lehet, hogy az bántja, h. xxx karácsony óta nem küldök élelmiszert a Lacónak Stellához cimeztem némi kis uzsonnákat,)— Az mindenesetre rossz pedagógia, ha egyik szülő azt mondja a gyerekek: akarom, hogy eljőjj; — a másik meg hogy: nem akarom. Ha lesznek Laci jellemében némi alattomoságok s gyengeségek, ez lesz az oka, hohogy legalább látszólag, az ő szemében nem tudunk egyetérteni őt illetőleg s nem tudjuk előtte titkolni, hogy valamikor sehogyse voltunk egymással megelégedve, vagy magyarabban mon mondv, ki nem állhatjuk egymást. — De azért karácsonykor, mikor Fröchlichnek volt érdekében, hogy felmenjek a szentestére is s ő elutazhasson, akkor bezzeg tudott írni nagyon is udvarias levelet; hát most ép ugy írhatna, beszámolva Laci bizonyítványáról s megmagyarázva vagy megokolva, hogy micsoda pedagógiai szempontból nem akarja őkelme, h. a gyerek husvétkor eljőjjön. Ismétlem, nem csinállok belőle presztizskérdést s ugy is felmegyek husvét után, de akarom tudni, hogy nem pusztá szeszély-e ez megint. Az utiköltség ne aggassza őkelme zsebét, fizetem én, vegyen egy telket rajta. Ha Laci nem is jöhet, téged okvetlen várunk, Hildám. Fröchlicchel beszélj végig nyugodtan és udvariasan, (próbáld meg, hisz te talán nem utálod ugy mint én s ezzel legjobban lefőzhető), de azért mondj meg mindent s főleg a tanár ízenetét.

Isten veled, drága. Öllelek szivből

Margitod."

(Kézírással folytatva:)

"Ha nem jöhetsz a Laci szünideje elején, akkor pár napra tényleg nem érdemes hozni; husvét után felmék, esetleg veled, ha lejössz. Ölel

Margit."

A Hilda húsvéti meghívását későbbre kénytelen halasztani, mert nem kaptak kétszobás lakást. Erről szól a következő levél.

Félíves gépirópapír. Géppel írt levél, csak a dátum és az aláírás kézírás.

HM.31. "Drága Hildám. — Kénytelen vagyok kitolni husvéti meghívásodat, mert nem tudtam most kétszobás lakást kapni, hogy jól elhelyezhesselek. Most ide megint új német ujonckatonaság jött, rengeteg kiképző-tiszt, meglepték a lakásokat és eleszik az ennivalókat. Nyáron, ha pünkösztre vagy a szünetidőben jössz, akkor Ervinünket egyszerűen kirakjuk a kis előszobába aludni arra az időre, de ott most még hűvös volna s a Bettenmagazintól kért jó finom ágyaink is késnek. Szóval nyárra lesz minden, ha kenyér lesz általában; most még van, sőt a tiszti kaszinóban minden reggel pompás kávéval fehér kalácsot eszünk.

Most husvételre hát felmegyek pár napra (háromra) Lacóhoz s a lakásunkon akarnék aludni, ezért nagy kéréssem, hogy valahogyan drága, szállítsátok vissza a vaságyat matracostul, könyörüljetekek szegény háborúsított családon. Remélem, hogy a nagyhét alatt Ervinke is meg tudja csinálni azt a felutazást három napra a laboratóriumi üvegekért s akkor együtt is leszünk fenn. Majd lumpolunk egy szerényt valahol megint együtt, ugye? El is intézek néhány dolgot, mert semmit sem lehet levélileg ezekkel a pesztyekkel; sürgönyökre nem válaszolnak. Ervin is igen várja és várja a te válaszat, de nyilván nagyon el lehetsz foglalva. Szegényke, tán tulságosan is terhelünk, rákaptunk a háboru alatt. Viszontlátásig igaz szeretettel ölel mindkettőtöket"

"Tvár 1917. márc. 20. —

Margitod."

1917. március 20-án Leonienak Dehmel versek fordítását küldi.

HM.32. "1917. márc. 20." Temesvár.

"Több is van már!"

1917. március 26-án ismét Leonienak ír levelet. Elküldi neki a megjelent A kis leány című novelláját, melyet Leonie gyermekkoráról írt. — Később megjelent A révnél c. kötetében is.

Itt említ meg, hogy Leonieról Felszabadultak címmel is írt egy novellát. Ez a Vasárnapi Újságban jelent meg.

Egyetlen könyvében sincs benne.

HM.33. "1917.márc. 26." Temesvár.

"Itt küldöm "A kis leány"-t, de kérlek tedd el számomra. Husvétkor majd átadod, mert megint nincs több példányom."

De ugyanaznap ír féltestvérének, Almásy Sárinak is, aki levélben dicsérte meg a Hangyaboly c. regényét. "Nagyon örültem kedves levelednek s hogy a Hangyaboly tetszett. Nekem is könnyű és kellemes munka volt." — Urát dicséri levelében. "Ervin a világon a legjobb férj s a legjobb ember, bizonyosan jó sógor is lesz; üdvözlétét átadtam, szíves kézcsókját küldi, hogy megcsókolni megengedem-é majd, azt még meggondolom."

Íme a levél:

Gépírópapír, középén összehajtva.

(A dátum ceruzával írva.)

HM. 34. "Temesvár 1917 márc. 26."

Gépírással:

"Kedves Sárrikám.

"Nagyon örültem kedves levelednek és hogy a Hangyaboly tetszett. Nekem is könnyű és kellemes munka volt. Az "elmúlt fiatalság"-on még neked semmi okod nincs busulni; nézz meg engem; harminchatodik évem túlhaladtam, csupa ősz vagyok, én már igazán öreges asszony; de kérdezd csak az uramat, ő azt vallja, hogy legszebb asszony vagyok a világon. Csak rá kell találni arra, aki ilyen szemmel nézi az embert. Ervin a világon a legjobb férj s a legjobb ember, bizonyosan jó sógor is lesz; üdvözlétét átadtam, szíves kézcsókját küldi; hogy megcsókolni engedem-é majd, azt még meggondolom. — De bizony jó lesz, ha a háboru megszűnik; legalább te is feljössz hozzánk kicsit Pestre és egyszer valahára tán jókedvedben lelsz engem is; ha béke és egészség lesz, akkor bizonyosan. Az egészségem nem épen rossz, de az itteni levegő tényleg nem tesz jót és a háboru szörnyen idegesít; Ervin miatt is folyton drukkolok, nem viszik-e el újra? Hivnálak Temesvárra is, de egy rossz hónapos szobánkban most nem tudnálak ellátni; tavaly nyáron volt két szobánk, akkor lehetett volna, de egy távolabbi városrészben volt és Ervin nem bírta a sok villamosozást. Itt a Belvárosban nincsenek lakások, a sok idegen katonaság úgy szétkapkodja. Az élelmezési viszonyok is tán sehol se olyan rosszak, mint itt a sok német meg egyéb katona miatt; meg szórakozást se tudnék nyújtani, a vidék lapos, egyhangu, — egy lelket se ismerünk és senkivel nem érintkezünk; pedig egy lánynak mégis egy kis élmény kell, vagy mi. Kivált aki úgy el van dugva, mint te szegényke, bizony nem is csudálom, ha utálod a faludat; én Temesvárt is alig birom Pest után, pedig csak kívülről nézem az embereit. Az én számomra egy falu még jobb volna tán, mint egy kisváros. No de ne panaszkodjunk, még így van a legjobban a viszonyokhoz képest; hisz itthon az uram. Nem Temesvárra való volt a te tanár kérőd, Sárrika? — Nagyon vágyódom a pesti kis lakásunk s a pesti néhány jóemberünk után, de azért adja Isten, hogy így maradjunk a háboru végéig, melyet minél hamarabb ad-

jon, mert már régesrégen elég belőle, bár el se kezdte volna az emberi aljas számítás, balekség, ostobaság és örület."

Kézírással, ceruzával:

"Isten veled, szeretettel ölel

Margit."

1917. március 28-án fia ad fel Budapestről egy "husvéti üdvözetet".

Képes levelezőlap. Nyomtatott "Husvétü üdvözet" — "és szeretet" írta utána kézírással. Aztán külön is felírta rá nyomtatott nagy betűkkel; tintával:

HM. 35. "HUSVÉTI ÜDVÖZLETET KIVÁN SZERETŐ FIA LÁSZLÓ".

A lapon egy kis falusi ház áll, előttte egy virágzó fehér orgonafa. Oda írta a fa mellé: "anyám fája". A házfedélhez pedig ezt: "Édes anyám háza."

A másik oldalon tintával címezve:

"Nagyságos Kaffka Margitnak

Temesvár Jenőherceg tér 3. II. emelet."

A postabélyegző dátuma:

"Budapest 1917. Márc. 28."

"Édes jó anyám! — Boldog husvétot kívánok. Már huszon kilencedikén kezdődik a husvétü vakáció. Most nem írok többet csak enyit mert nincs anyi sok hely.

Kezeit csókolja szerető fia László. 1917. III. 25."

1917. április 15-én új levél megy Hildához. Megkéri, hogy a szünidőre hozza el Lacót s ebben az ügyben telefonáljon Fröhlichnek.

Kaffka Margit kézírásával írt boríték. Címezve:

HM. 36. "Nagys. Schilling Oszkárné urnőnek Budapest Rottenbiller u. 35."

Postabélyegzőn: "temesvár 917. Apr. 15."

Félív gépírópapír, vékony, kettőbehajtvá, levélpapírformára.

Gépírással írt levél, csak az aláírás kézírás.

"Kedves Hilda. — Ervin inspekciós én egyedül vagyok az éjszakában és nagyon szomorú és nagyon álmos, csak az vigasztal, hogy holnap előre

igazodnak az órák és így hat órákor már hét óra lesz és Ervin itthon szóval tizenkét óra helyett tizenegyet tölt csak a kórházban. Mindjárt lefekszem és aludni próbálok, hogy teljen az idő, — csak azt akarom hamar megírni, hogy pünkösdre felhasználnám a jegyedet, akár felmegyünk mi addig Pestre, akár nem. Okvetlen várunk; talán egy kis zsir is lesz addig a piros fazekadban. Ha május elsején is kapok, akkor teli lesz. Igaz, és ird meg, Hilda, elhoznád-e a Lacót a költségemre persze, neki féljegye van, arcképes, sok pakk nem kell pár napra, — apja telefonszáma: 84-92, akkor az Erdészetet kell kérni és úgy Fröchlich főmérnököt, délelőtt van ott 2-ig, de a ~~xxx~~ szám sokszor mással beszél. Talán felmegyünk még egyszer az üvegek ügyében. Ölel és Oszkárnak üdv.

Temesvár, 1917. ápr. 15."

"Margit."

1917. aug. 26-án levél megy Leoniehoz. Azt közli, hogy elkészült a gyermekkönyvvvel, de kétséges, lesz-e rá kiadó.

HM. 37. "1917. augusztus 26. Temesvár."

"—Most a gyermekkönyvvvel lettem itt készen, s egy igen jó fiatal rajzoló is akadt hozzá, a gyerek fantáziát kitünően érző, nem agyonzszenialis-kodó. Csak nem tudom, lesz-e kiadó, mert ez nincs benne a Hatvanyval kötött szerződésben. És ma nehéz eset egy ilyen könyv, mert nem képzelhető illusztráció, meg kemény kötés nélkül, s csak ha karácsony előtt elkészülne van értelme. De akkor nagy kelete volna azt hiszem. Ki tudja felismerik-e ezt a magyar kiadók. Szeptemberben felmegyek ez ügyben."

Az itt említett Hatvanyval kötött szerződés ismeretlen.

1918-ra megjelenik Kaffka Margit gyermekkönyve: Kis emberek, barátocskáim, a Pallas kiadásában.

Csodálatos, hogy tud a gyermek nyelvén beszélni és játék — elgondolásai milyen elhíthetően egyszerűek.

Ismertette:

Szini Gyula, Pesti Napló 1917. 308.

Dr. K.M. Néptanítók Lapja 1918.4.

Schöpflin Aladár, Esztendő 1918.1.

De már készíti Franklinnak "A révnél" című novellás kötetét is, mely azonban csak posthumus kötetként jelenik már meg.

*

1918-ban ismét új lakásba költöznek Temesváron. Ez hónapos szoba, de közel van a kórházhoz s így naponta többen lehetnek együtt. — "ne gondold — írja ső-

gornőjének —, hogy eszem az életét a bajommal; sőt nagyon jókedvű vagyok. Az este a földön hemperegve hancuizunk a szőnyegen és nagyokat nevettünk."

Vékony gépírópapírra géppel írt levél. Az aláírás is gépírás. Dátum nincs rajta.

Er. XXIX. "Kedves Hildáék. Itthon vagyunk az új lakásban, mely tényleg sok tekintetben előnyös és kellemes. A fő jó az, hogy 5 percre van Ervin kórházától és így naponta 3 órával többet lehetünk együtt egyébként is tiszta és nagy szoba Ervinnek különös örömet okoz két szép olajnyomat a falon, az egyik borus téli délutánt ábrázol, kis házzal, zuzmarás uttal és szánkóval a másik hegyi tájat zsufolt hegyekkel, patakokat, villát a partján és várromot az ormon. Szinben majdnem teljesen egyforma mindakettő, de szó ami szó bennem is teljes hangulatot kelt. Ugynevezett naiv és irodalmi hangulatot és erős a hitem, hogy legtöbb emberben csak ilyet keltenek az ábrázolatok; néhány kivételes egyént, született szín és vonalélvezőt kivéve. Tán nem is rakjuk fel Czigány Dezsőt és Lesznai Annát ezuttal hadd maradjon meg az egésznek ez a jó kis átmeneti hónapos szoba költészete.

Igen várunk téged élelmi szerek irányában; csak nem tudom kapsz-e majd valamit; lisztet kivéve, melyből bőven juttathatunk. Ervinről a bécsi lelet két hónapi harcképtelenség; azontul újra bécsbe kell mennie felülvizsgálatra. Most jelent meg a drágámnak második Flecktyphuscikke és a korrektúra is a Virchow's Archivba küldött hosszabb cikkről. Mégis eredményes volt neki ez a tíz hónap. Azonkívül hogy sokat tanult is. Hilda ne gondold, hogy eszem az életét a bajommal; sőt nagyon jókedvű vagyok. Az este a földön hemperegve hancuizunk a szőnyegen és nagyokat nevettünk. Sámuel olyan mint volt, kivéve hogy tele furunklulussal egész nap ijedten tépelődik, hogy ez talán nemi betegség csak azt nem tudja, hogyan jutott hozzá, mert ő nem olyan fiú. Ma Ervin megmondta neki, hogy talán ép ez az oka; végkép meg van zavarodva, akárcsak én a doktorokal. Fő mégis az, hogy itthon Ervin, a többi ugyis bizonytalan.

Szeretettel öllelek, Oszkárt köszöntöm és nem kedvelem hanem szeretem Ervinnel együtt

Margittok."

1918. márciusában Kaffka Margit Pesten van, fogorvoshoz jár. — Tanácsokat ad az urának, mit hozzon, ha Pestre jön. De aztán belefáradva a praktikusságba, szerelmes levél lesz belőle. De azért hozzáteszi: "—dolgozni azt fogunk bizony és csakazértis, fene ebbe a háboruba, csak nem fog minket kiforgatni, megrontani vagy befolyásolni. —Josephus életrajza, összes munkái megjelentek németül két kiadásban is. Majd dolgozunk, te drága ideálom, kőváram, csak a rákom várjon még egy kicsit."

Nem tud jól németül és az ura segítségét várja a regény előkészítéséhez.

Boríték: kézírás. Ajánlott levél. Express.

Er. XXX. "Nagys.

Dr. Bauer Ervin főorvos urnak

Temesvár

Losonczy tér 16."

Bélyegzőn: "Budapest 918. Már. 11."

A levél gépírás.

"Drága jó uram, mindenem. Olyan pompás pontossággal jöttek a drága leveleid eddig s oly szépek voltak, hogy a legnagyobb nyugalommal, mely távollétedben lehetséges, voltam felőled és nem gondolok rosszat féltékenységből sem soha de soha. Most itt csütörtök délelőtt Halaska irodájában gépelek neked, kinn gyönyörű téli nap, csak rém hideg, de itt nagyszerűen melegszenek. A lakás bizony hideg így fűtetlen, de ma ma Stella azt a tanácsot adta, hogy aludjam a fürdőszobában s égessek ott gázt. Aprófát nem lehet kapni, se nagyot, főleg azt spórolom, de eddig szénét sem sikerült. Pedig ha feljössz, akkor meleg szobának kell lenni s mindennek, nem csak te miattad, hanem én miattam is és hogyis s hogy egy kicsit teljesen és zavartalanul boldogok legyünk. Laci nálam alszik néha s olykor persze befűtök, szénét minap Fenyő is ígért talánra, de azt hiszem, megint a fuvarozáson fog mulni ebben a rettentő sikos időben. Szóval, egyelőre: spórolás, gázzal pótlás s barátainknál melegezés. Egy trikó réklit ma vettem magamnak, nőit. Drága mindenségem, a pótkávé a ház-iszonyé lehet, de a zsir semmiesetre, azt hozd, mert néha főzgelni is fogunk. Hozd az egész menázst, s ne felejtse a cukrot, kis lisztet, fehérét s grizt, sőt egy fehér kenyeret is prézlinek fasírtba. A cukorjegy mind a ház-iszonymnál van, adj rá pénzt s követeld, fehér lisztet kenyeret s szombatonként grizt hozhat az öreg olá mindig. A ruhaátalányodból ha lehet, fizess ki a könyvszámlád Moravetznál s okvetlen rendeld meg a Virchovs Archivot, de okvetlen. És drágaságom, ha küldesz kolbászt, vagy kemény tojást, vagy szalonnát vagy ha kis süteményt süttetsz vagy akármit iszonyu hálásan fogadok, add kis pakkban, akkor a levelekkel együtt hordják ki s kezelik vah vagy esetleg ajánlva, ha telik a pénzedből, iz itt minden nagy segítség, mert kivált Laccóval rengeteg pénz megy, de azért nehogy koplalj vagy ne megfosszad magad a kávéház apró, idegerőt spóroló költségeitől, egyél ott virslit is vacsorára s mindig kávécskát, sokat. Itt az én diszfogorvosom bizonytalan időre megbetegedett, csúsz a karja Móriczknak s talán ezért csakugyan átmegyek Ralphhoz, ma megbeszélem Halaskával s Fröchlichhez is telefonálatok, hogy Stella adjon Lacinak néhány német órát havonként nyelvtannal az én költségemre, ő nagyon jól t tanít. A fogbarlang még mindig nyitva, az ideg érzékeny, a nyelvem hoz horzsol, szóval két hét óta semmire nem haladtam Móriczákkal, csak ideges lettem szörnyen s álmomban mindig ő a Fantómász és meg akar ölni. Pedig az idő is pénz, itt dol-

gozni se lehet úgy, bár most délelőttönként kint a szerkesztőségben fogok dolgozni s próbálok esetleg tárcát írni, cikket mindenesetre. A regényhez is tanulnom kellene már kissé, még a könyvtárban sem voltam Dienes-nél. A regény árát már félretesszük spórolt pénznek háboru utánra. Jó lesz, te drága szentem?

És most ne praktikuskodjunk már, mert a hátamon nő ki az egész. Átérezted-e azért a sorok közt, hogy milyen forrón szeretlek s hogy ez a fő? Minden jól van, amíg te vállalsz és szeretsz, t te drága tiszta emberem, te egyetlen tiszta, és míg úgy nem látok benne ned semmi lehangoló gyengeséget, ahogy most nem látok, csak nagy erkölcsi erőket, függetlenséget, előítéletlenséget, született és önmagadban tudatosan ápolt jóságot, előkelőséget, generozitást, hihetetlen finomságokat. A szememben mindez már átmenet a drága kis fizikai valódra is, azért van benne annyi finomság, a szájad fölött, a szép homlokodon, a drága komoly profilodban s azért hatsz olyan megindítóan tisztának mocskoskán is s ha nem húzol zoknit rendes időben. De azért vé váltsál, édes egyetlen Tusókám. Vasárnap hát megpróbálsz felhívni. Ha nem sikerülne, akkor ott mindjárt adj fel egy sürgönyt, csak rövidet, hogy olcsóbb legyen, hogy nem sikerült s hogy szeretsz. Mostanában sokszor van baj a vonalakon, nagyszerű szerencse volt aza multkor. Néha meg az itteni kü központ nem kapcsol, a kisasszonyok ép uzsonnáznak vagy az udvarlójukról mesélnek. De ha sikerül megint, isszonyu jó lesz az ember egész mámoros tőle. Jaj, legjobb szeretnék mindig csak neked írni, olyan terhemre van most ez a sok vacak praktikusság. De muszáj. Csak dolgozni szeretnék s veled foglalkozni, tulajdonképp csak ezt a kettőt, minden egyéb csak erőltetés. Dolgozni azt fogunk bizony és csak azértis, fene ebbe a háboruba, csak nem fog minket kifogatni, megrontani vagy befolyásolni. Lásd, azt el is várom tőled, drága Tukum, ez kel kell ahhoz, hogy nekem mindigre az uram maradjhasson egyetlen ideálom. Dolgozni csakazértis és mindig és ha sokszor eredménytelenül is, a munka már magában is valahogy termékenyítő és sohsincs hiába, mindig kisül utóbb, hogy haszna volt, akármit csinál is az ember. Ha más nem, ébrentartja épen ezt a lelki rutinját, hogy "csak-azértis dolgozni" képes legyen és akarjon a jég hátán is. Az ötleteket pedig igenis fel kell mindig jegyezni, nem halvaszületett bizony egy sem. "(innen kézírással folytatva) legföljebb kétéleű, feltámad újra és termékenyít. De neked nem kell "prédikálni", mert erős erkölcsi kritikával kíséred önmagadat mindig."

Külön negyedív papíron:

"Csütörtök este. Jaj, de rossz egy ilyen nap itt nélküled; csak a remény és várakozás tart itt s az a félelem h. ha ilyen nyitott foggal s fájós nyelvvel hazamegyek, az idegességem fokozott erővel tör ki és tönkreteszi drága életedet. Lásd a fogorvossal is hogy jártam 3 heti kinlódás, várás, izgalom hiába, egy lépést se haladt, még az ideget se tudta előlni s most mégis máshoz kell menni. Csak hétfőn mehetek. De akkor még

2 hét jöttödíg s ezalatt, remélem elkészül Ralph s akkor meglátjuk, mi lesz ezzel a nyelvvel. Most megint rossz, mert a fog megint éles. Nincsen rákom? Te biztosan nagyobb dolgot csinálnál fájos légsóhurutomból, pedig nincs igazad, mert ez sohasem halálos és fel se veszem. Most már csak kivárlak itt. Jövő héten, ha lehet, reggel 8-kor megyek Ralphoz, onnan könyvtárba v. szerkesztőségbe. Új rovat-cikkeim címei: öreg asszonyok, az ápolónő, a vidék problémája, stb. Igaz, Josephus[112] életrajza, összes munkái megjelentek németül két kiadásban is. Majd dolgozunk, te drága ideálom, kőváram, csak a rákom várjon még egy kicsit. Csak veled jó. Te szentem. Imád menthetetlenül, bolondul

*

M."

1918. elején megjelent Az élet útján c. verskötete.

A Nyugatban 1918. május 1-én Ady Endre írt a kötetéről. Így: "Kafka Margit versei. Az élet útján. Válogatott gyűjtemény Kafka Margit régi és legújabb verseiből." [113]

"Ha ez a név: Kafka Margit, "nom de guerre" lenne, sok jó, igaz olvasó töprengene, tanakodna: ki ez a nyugtalan, nagyon erős író? Asszonyoskodó férfiú, aki játékos komolysággal szeszélyes mintázatu drága vásznakat sző vagy férfias-erejű asszony, de a nagy örök asszonyhibával: valamit ingathatatlanul fölépíteni nem tud? De Kafka Margit neve, személyisége, írósága, rendkívülisége, nagyszerűsége ugy-e nem vitás? Különbenis én most a Kafka Margit regényeire, novelláira gondoltam, emlékeztem s a verseiről akarnék írni.

Bizonyos, hogy Kafka Margit is verseiben hiszi magát legjobbnak, legelőbbnek, hiszen ez már régi dal. Ő imádja őket s érzem a régi versei elé állított első, vallomásos sorokban a nagy szomorúságot. Miért nem láthatja mindahányát együtt, mik tizenöt év óta vetek szárnyaló életet tőle? de ő "szűzzé sirta" szívét és boldog.

Igen, — igen, az utolsó évek verseiben majdnem ingerítően dicsekszik a boldogságával, de végig a könyv: egy kálváriás emberélet. Jaj, egy asszony, aki ember s mégis egy túlságos asszonyt kellene önmagában lebírnia. Nem is volna szebb gőg, mint a Kafka Margité, ha volna, egy asszony-emberé, kit úgy lehet sőt megszáj nézni, mint hasonló sorsú férfiú-embert. Avagy megvan az a gőg s azért, hogy a legcsalogatóbb, szinte bűvészi, leggyönyörűbb szavú Kafka-versekben se tud ám nagyon megindulni? Megkövült, talán a saját intellektusának csodálatában, holott, lám például Ignótus némely versében milyen szépen megfélekedező, szinte elalélt. Teljes kiömlést, látát Kafka Margitnál ne keress, ha még olyan boszorkányosan is utánozza mindazt. Éppen a pompás szavak s a pompás illatokat kereső hosszú sorok az ő eltakarói és leleplezői.

Mégis szeresse és írja tovább a verseit Kafka Margit, mert ezek a versek mégis gyönyörűségesek, hiszen nekem is azok voltak a kritikusan is olvasónak. Még az is majdnem galádság volna, ha a regényhez, a novellához küldeném vissza ezt a gazdag, ragyogó szavú, ritka magyar költőnőt, azaz költőt. Ő határoz, ő parancsol, mert művész s ha néhány vers-sora visszacseng most, bennem belőlem: talán nem is volt egészen igazam.

És megbékülni bizony
 Eljön-e az Úr, majd ha hívom?
 Ha felhőkben, vizek sodrán, föld hűsén keresek
 Két óriás, merítő, lágy, nyitott, örök tenyeret,
 Mely kitárul se adva, se kérve,
 Lehajthatom-e egyszer fejemet?
 Feszült lelkem belesímulhat-e végre
 Az Isten óriás köd-tenyerébe?

Gyönyörű: nem cáfol meg talán egészen engem, de gyönyörű a költő tud ilyen sorokat írni, aki hűvös rétor is. És Kaffka Margit könyve nagyon szép könyv, történet, szomorúság, lemondásos hit a boldogságban: művészet.

Örülünk Kaffka Margitnak, mert ő a feminizmus már megérkezett magyar diadala, egy asszony-író, akinek nem kell udvarias, hazug bókokat mondani. Erős, ember, művész, kinek jó és biztos sorsa van s minden kritikák se tarthatnák vissza az élethez adva-adott, kijelölt útján, mely minden lendületében az övé."

Nyugat, 1918. máj. 1.

A könyvet ismertették:

Ady Endre, Kaffka Margit versei (Az élet útján) Nyugat 1918.9.

Hatvany Lajos Kaffka Margit versei (Az élet útján) Esztendő, 1918. május m.j. Kaffka Margit. Az élet útján. Világ 1918. 210.

Kosztolányi Dezső: Kaffka Margit Az élet útján. Pesti Napló 1918. 94.

Gaál Gábor: Kaffka Margit Az élet útján. Jelenkor 1918.120-23.

H. László Ary: Asszonylyra. Éva. 1918.jan.

Az élet útján verskötetét így dedikálta Bauernak:

"Ervinemnek, drága jó uramnak, egyetlen jó és igaz társamnak és barátomnak és mindenemnek

Bp. 1918. febr. 5-én.

Margitja."

(A dedikáció kézírás:, Bauer Hilda közlése.)

Ugyancsak ezt a könyvet küldte sógornőjének, ezekkel a sorokkal:

"Hildáéknak igaz szeretettel

Margit."

*

1918.május végén Lacó fia levelet ír édesanyjának.

Címzés levelein mindig Kaffka Margit, nem Bauer Ervinné.

Megírja, hogy már jár német órára s készíti anyjának a születésnap ajándékot.

Ebben az 1917-18. tanévben még az apjánál lakik, onnan jár iskolába, mint az előző évben is.

Er. XXXI. "Nagys.

Kaffka Margit

Temesvár

Losonci tér 16, II. emelet."

"Édes jó Anyám!

Igazán olyan rossz hogy elmen oly elhagyottnak érzem magam. Ahogy elmentem magától oly rossz volt. Igaz hogy nemsokára vége az iskolának most már, s akkor megint együtt leszünk. Jó hogy az iskolát említettem, térjünk csak arra. Először is most már mindig megyek Stella nénihez meg is kérdeztem heti tőlle, másodszor hogy németből feleltem jól megint, mint multkor magam jelentkeztem. Mára ünnep van. Zitta királyné születésnapja s ezért nincs iskola. Ma nagyon unatkozom, eddig csináltam a maga születésnap ajándékát. Egy kis, jobban mondva elég nagy, képrámát fából, lombfűrészszel ráégettem ezt: "~~Ánanna~~" anyámnak". De most már nem tudok mit írni s befejezem a leveletem. Ervin bácsit csókolom.

Kezeit csókolja szerető fia

László.

Ezentul nézze meg a levél bal sarkát lent ha egy keresztet talál ott akkor azt én irtam, ha pedig nincs semmi jel akkor látta édesapám vagyis nem tudok oly bizalmasan írni.

Laci."

Kockás füzet lap. Címzés ceruzával, a levél tintával írva. Nem postán küldött levél.

Az 1918-19-es tanévre a kisleányt Dévára adják intézetbe, az Állami Reáliskola internátusába. Erdélybe Kaffka Margit és Bauer Ervin együtt kísérik le a gyermeket.

1918. aug. 16-áról már innen érkezik levél fiától a Naphegy utcába. Csomagot kér.

Borítékban, bélyeg nélkül. A címzés kézzel, tintával írva:

HM. 38. "Nagys. Kaffka Margit Budapest Naphegy u. 15. Földszint."
Belül ceruzával írt levél.

"Déva 1918. VIII. 16."

"Édes jó anyám! — Legyen olyan jó küldjön csomagot mert korog a gyomrom. Már irtam magának egy levelet, Megkapta-e? Tegnap voltunk moziba. Nagyon szép volt. Uzsonna nincs. A ruhákat itt nem vállalják a mosó nők azért ezt a fiuk mindig haza küldik de a fehérneműt itt mossák. Az egygyik cipőmnek a talpa beteg. Jól érzem magamat. Csomagot küldjön !!!

Kezeit csókolja szerető fia: Laci."

Augusztus vége felé ismét levelet ír fia. Csomagot és körzöt kér.
Vonalas levélpapír. Kézzel, tintával írt levél. Két oldal. Dátum nincs.

HM. 39. "Édes jó anyám! — A barack már elfogyott és nincs semmi a raktáron. Elmondom hogy mit csinálunk egész nap. Először is: hat órakor felkelünk és megmosdunk, felöltözünk. Azután fél hétkor mindenkinek a terembe kell menni, hétig ott maradunk. A leckét átismételjük, majd megyünk reggelizni. Fél nyolckor iskolába megyünk, onnan délben gyövünk haza. Egy kissé játszunk azután eszünk ebédet. Ebéd után megyünk a városba valami ügyet vagy vásárlást. Közös séta után silencium lesz. Hétkor vacsora azután a terembe megyünk egy kicsit játszunk. Fél ~~tíz~~kor kilenckor lefekszünk.

Legyenőjan jó küldjön egy kis (nem baj ha nagy) csomagot. Egy kenyeret is elfogadok megaszalonnát sem vetem meg a menázsból. Legtöbb fiu vagy két hetenként kap egy-egy csomagot. Erre legyen tekintettel.

A madrac nagy volt és kilöktem az ágyból.

Kezeit csókolja éhes fia — Laci."

A levélpapírra csak az első és harmadik oldalon írt. A harmadik oldal alján még ez áll:

"Küldjön levélpapírt." —

Még lejjebb:

"Uzsonna nincs."

A negyedik oldal elején pedig ez.

"Legyen szives küldje el a körzöt, de sürgősen."

A Kaffka Margit fiához írt, Dévára küldött leveleiből hatot a Nyugat közölt 1937. 6. júniusi számában. (A közreadó neve nélkül.) A teljesség kedvéért itt adom ezeket a leveleket is. Az anya aggodalma és a pedagógus okossága szól ezekben az írásokban.[114]

Az első Nyugatban megjelent levél, válasz a fia fentebb közölt leveleire.

"Drága Lacikám!

Nagyobb csomagot feladtam ezelőtt tíz nappal, pontosan tizenkettedikén s a tizenhatodikáról keltezett leveledből látom, hogy akkor még nem kaptad meg. Volt benne félféher kenyér "csemege gyanánt", szilvalekvár, aszaltszilva, dió a menázsból és a festékeid. Most küldöm a körzöt ajánlva. Nagyon sajnálom, hogy a csomagok ilyen rendetlenül járnak s mindjárt az elsőt nem kapod; még vagy kettővel-hárommal kísérletezek, s ha nem megy, próbálok pénzt küldeni a felügyelő tanár ur-

nak, hogy időnként engedjen belőle uzsonnára való venni. Jobb szeretném, ha csomagokkal lehetne boldogulni. Azonban a spárgákat küld vissza mindig egy nagyobb, erős borítékba zárva; ez nagyon fontos! Igen sok spárga volt az ágynemű-csomagon is, mikor vittük; azt is szedd össze és küldd vissza. Ha ezt a csomagot mégis megkapod, nagyon jó volna, ha a dobozát (igen jó fedeletlen doboz) is vissza tudnád küldeni üresen a postán: ügyeskedj kicsit! Talán kapsz erre szabad időt. Majd beszélek apáddal is a napokban s megkérem, küldjön ő is néha. Mert zsirt (zsiroskenyérnek), hust vagy szalonna félét nem küldhetek, erre várni kell; míg az idő meghidegül; süteményhez pedig csak elseje után lesz cukrom, lisztem. Fehér kenyeret néha küldök, míg lesz itt, de igyekszem ezentul inkább apró csomagokat és többet küldeni; csak a jó pecsétviaszt el ne gyurta volna, kis kölyök!

Két leveledet megkaptam s az elsőt kivált nagyon élveztem diákos, kedves hangjáért; egész jól kezdesz fogalmazni pajtikám, de a helyesírásban még csehül állasz. Irj sürün, majd küldök papírt és bélyeget; s legyen benne egyéb is, mint csomagügy; például hogy a tanulás hogy megy. megvannak-e már a könyveid, nehéze-e a francia, használt-e az a kevés, amit Temesváron Ervin bácsitól tanultál? Ervin bácsinak is küldhetsz néhány üdvözetet; ő mindig üzeni neked, hogy üdvözzöl; multkor is egy teljes órán át sort állt a postán a csomaggal. Azt mihelyt megkapod, jelezd fiam s ha e hó végéig nem kapnád, akkor ird meg s reklamálni fogom, itt van a cédula.

Mi még Déván megnéztük a várat is délután s mondhatom kevés bájosabbat láttam, mint a kilátás onnan a kis városra. Kényelmes ut visz fel (még én is jól bírtam) s egy fiatal fákkal beültetett oldalon halad; szép tarka őszi lombtenger látszik s lenn mélyen a sok kertű város piros háztetőivel, a Maros sok kanyarulata csillog, zöld mezőben kis országút-szalag, kis vasuti őrház, szemafor; mert minden oly picinek látszik onnan, mintha játékból volna. És véghetetlenül tiszta, portalan jó levegő. Elhiszem, hogy ez is éhesít. De azért boldog lehetsz, ha fiatalságod első éveit egy ilyen kedves helyen töltheted majd s nem valami unalmas, alföldi, pusztai városban, buta laposan, mint én. Bizony ebben is Arannyal tartok, nem Petőfivel, jobb szeretem a hegy-völgyes kies természetet. Remélem, feljuthasz egyszer kirándulni, ha előbb nem tavasszal, olyan gyönyörű. Láttuk felülről az intézet udvarát, a sok kis mozgó szürke pontot, játszó fiukat, de persze messzelátó nélkül nem vehettük ki a kis fehér pontot: Lacót.

Mi itt csendesen élünk azóta. Ervin bácsi pihen a réten, olvasunk, sokat vagyunk együtt Feri bácsiékkal. Szekirozzuk Tekla nénit, hogy tegye már le azt a rongyos érettségít; végin sirvafakad, berohan "truccolni" a fürdőszobába; de azt hiszem, a te érettségid hamarabb lesz letéve. (Remélhetem-e?) Ha Ervin bácsi elmegy (sajnos már holnapután) nagyon nekikezdek itt a dolgoknak s ő is ugyanugy Temesváron. Azóta csak Rabindranath Tagoréről szóló cikket irtam meg s még nem értem rá beküldeni a szerkesztőségbe. Együtt voltam minap Balázs Sándor bácsival Schöpflin Aladár bácsiéknál, üdvözlí a dévai tanár urakat, illetve azokat, akiket Udvarhelyről ismer.

Hát a háboruanak mikor lesz már vége? Tán te megálmodod, itt ugy se tud senki semmit s ha beszélnek, már nem hiszek senkinek. Annyit csalódtam ebben. Azt mondják, most már majd csak kibonyolódik, de csak az Isten tudja. Pedig addig te sem kaphatsz kis szobát, (pedig képzeletben már be is rendeztem), hisz tudod, nem

azon a kétszáz koronán múlva, amennyivel drágább volna egy kis udvari szobával nagyobb lakás itt Budán, hanem, hogy a világért sem lehet most semmiféle lakást kapni, sem cserélni, s ez a háboru után sem változik mindjárt, csak ha építkezések majd megindulnak. Ennek is a háboru az oka, kívánom, hogy úgy szeressed a háborut, ahogy én szeretem.

Nagyon komolyan tanulj, drága fiam, tudod, hogy csak rajtad mulik, hogy igyekezzel figyelni az órákon. Bizony egészen másképpen ünnepel az ember a szünidőben is egy jeles tanulót, mint egy rossz elégségest. Egyébként a nyárról kedves emlékeim vannak. Temesváron kedves és jó voltál s Pesten is az utolsó héten, mikor megsajnáltál a sok varrásért és mindenben kedvesen, okosan segíteni igyekeztél. Közben esett pár "murcogós", hét; főleg avval lévén baj mindég, amin egy kis külön szoba segíthetne. De ez azért nem jelenti azt, hogy az ember az Ervin bácsi íróasztalát összemázolhatja szindetikonnal, meg a könyveit, hogy a parketten a szoba közepin asztalosműhelyt állít fel s hogy patikát játszván "orvosszereit" az Ervin bácsi könyvespolcán raktározhatja fel dugaszolatlanul a drága könyvek fölött. Egy kis kert a lakás mellett ezen is segítene, hogy a kiskölyköt, ne kelljen örökké keresni, mint a tűt és kiabálni utána, míg a torkunk bedagad, ha ebédhez indulunk, de ez nem jelenti azt, hogy ha már nincs saját kertünk, akkor a gyerek nem jelezheti mindig, hogy hol keressék s ne feleljen a kiáltozásra. A nagy "önállóság" is igen szép dolog egy tizenkétéves férfiunál, de nem kell okvetlen a gyorsvonat nyitott folyosóján elkezdni ezt a hires önállóságot. No, de mindezek nem erkölcsi vétségek hálistennek s néhány szelid nyakleves vagy egy kis dorgatórium, még senkinek meg nem ártott, mindketten tudjuk, hogy nagyon szeretjük egymást.

A matracot talán meg lehetne ott kurtittatni, próbálj utána nézni ennek, mert télidőben hideg lesz s az ember alulról is nagyon fázhatik az ágyban. A felső ruhádat (ezt a két nyárit, ami veled van), nem kell most mosatni, hordd a sötétkéket, míg lehet, október elején én postára adom a sötétkék szövetet kitisztítva s apádnak is szólok, hogy sürgesse meg a szabót az ujért, mert ide bizony nem küldött az semmiféle ruhát. A cipőcsináltatásnak nézz utána, hátha meg lehet ott talpaltatni akármilyen drágán is, mert itt nem lehet. A sárgát is varrasd meg oldalt. Néhány törülközőt még fogsz kapni, rajztábla ugyis új kell, ezt fölösleges elküldeni. Ha végkép nem vállalják talp nélkül, akkor legfőllebb elküldöm azt az utolsó talpbőrt, ami itt van, csak erre a rossz háborus postára oly nehéz szívvvel biz ma az ember ilyen értékeket.

Csak tanulj nagyon és igyekezz teljes erődből csomagot is kapsz majd, amennyit csak lehet, s majd a háboru után meglásd milyen jól lehet. A fő, hogy érettségit tégy és értelmi pályára mehess, ha már ugyis csak olyanra van kedved. Az építész-mérnökség nem is rossz gondolat, plasztelint is egy kis vasárnapi gyúráshoz küldök nemsokára. Engem most mintáz Pick Lajos szobrász a Telcs műteremben, nagyon jó lesz a szobor úgy hiszem.

Az Ervin bácsitól kapott kiskést el ne veszítsd s vigyázz mindenre, a kabátod el ne hagyod, tudod, hogy kétségbeejt ma az ilyesmi s a fehérneműszekrényt tartsd rendben egy kicsit, ha szeretsz.

Írj sűrűn. Ölel nagyon szerető

Budapest, 1918. szeptember eleje.

Édesanyád."

(A levélben említett Feri bácsi, Tekla néni ismeretlenek.)

1918. szept. 2-án postai levelezőlapon Kaffka Margit ír az urának Temesvárra, ahova pár nap múlva leutazik.

Azt közli benne:

"Ma nagyon megijesztettek a spanyolnáthával, szörnyű járvány itt és sokan halnak. Igen kellemetlen baj mindenkép, mert néha egy hétig 40 fokos lázzal és őrült rosszulléttel jár. — Nem félek, csak az egyedüllétől itt a bronchialis hajlamaimmal. Holnaptól nem járok villamoson."

Er. XXXII. "Nagys.

De. Bauer Ervin urnak

Temesvár
Garnisonspital.
Laboratórium."

"Édes drága Ervinem. Ma szerda van s én holnapután megyek. Ma nagyon ráijesztettek a spanyolnáthával, szörnyű járvány itt és sokan halnak. Igen kellemetlen baj mindenkép, mert néha egy hétig 40 fokos lázzal s őrült rosszulléttel jár; sokszor dásba. Nem félek, csak az egyedüllétől itt a bronchialis hajlamaimmal. Holnaptól nem járok villamoson, (ott szedik fel főleg), lisoformmal mosok kezet, aspirint tartok itthon s ha lázat érzek, felülök hirtelen ra és futok hozzád; mert itt (ragályos lévően) senki merne gondolni. Teklát se kérhetném a gyerek miatt. Drága szívem, ne hidd h. hypokonderkedem; iszonyun szeretlek a s amig csak birom s ha birom, megyek biz minden szombaton abba az istenverte városba, mig te vagy benne, drága egyetlen mindenkém. Még csak egy kátya és egy levél jött a sü sürgönyön kívül. Nem leszel-é inspekciós ép szombatról vasárnapra virradó éjjel. Csak ezt ird meg, mert ha igen, akkor később jövök; akkor nem tudnék ott hova menni. A lakásodat se tudom. Párnát, paplant vigyek-e?

A mindig újra viszontlátásig ezerszer ölel nagyon-nagyon szerető asszonyod. Margitod.

(Levélapjaimat ne hagyd széjjel kis drágám sehol.)

Levelezőlap. Postabélyegzőn "Budapest 18, Sep. 2."

Géppel írva.

Ugyancsak szept. 2-án új levél Dáváról. Örömmel írja fia, hogy "A körzót nem vették ki." — "A csomag érintetlenül, pontosan jött meg."

Postai levelezőlap. A bélyegzőn: "Déva, 918. szept. 23."

Kézzel ceruzával írt lap. Címzés:

HM.40. "Nagys. Kaffka Margit I., Naphegy u. 15. Budapest."

"Szept. 2. Édes jó anyám! — Az ajánlott levelét megkaptam. A körzót sem vették ki. A csomag érintetlenül, pontosan jött meg. A pósta jól hoz

mostanában mindent. A fiuk sem panaszkodnak miatta. Azt hiszem nem irtam még: a teremben van még egy fél szekrényem élelmiszernek (már üres) és egy asztalom fiókkal könyveknek az iskolakonveket már rég megvettem. A tanulás jól megy feleltem franciából és jól. Örülök hogy küld csomagot, különösen annak hogy sütemény is lesz benne. Ha pénzt akar küldeni ennivalónak azt jobb volna ha nekem küldi mert a tanár urtól nehéz volna kérni. Ezer csókolja Laci. — Irjon."

Szeptember 23-án ismét fia ír levelet Déváról. Megkérdi, hogy járhat e faragászatra, mert egy tanár azt is tanít. A csomagot köszöni.

Kézzel tintaceruzával címzett boríték.

HM. 41. "Nagys! Kaffka Margit urnő Budapest I. Naphegy u. 15. földszint."

A postabélyegző dátuma:

"Déva 918. Szept. 23."

Belül tintával írt levél, két oldal, dátum nélkül.

"Édes jó Anyám! — A csomagot amit küldött megkaptam, nagyon szépen köszönöm, a kenyeret úgy ettük meg, mint kalácsot. Már több mint fele elfogyott. A szilvából is ettünk sokat. A dió már elfogyott. A lekvárral is az történt.

Az iskolában az egyik tanár faragászatot is fog tanítani egy félévre tíz korona. Én is szeretnék járni, kérdem hogy szabad-e? A tanár ur azt mondta hogy ezt a nyugtát küldjem el ami a borítékban van.

A szennyest odaadtuk már a mosónőnek. A borbély itt volt tegnap engem is megnyírt de nem kopaszra hanem hogy kétoldalas frizurát hordjak. Fürdeni is fogunk menni nem sokára. A fiuktól lehet venni néha egy kiscipőt negyven ötven krajcárért azért a zsebpénzemet is kikérem mindég (egy hétre egy korona.)

Kezeit csókolja szerető fia: Laci."

Kaffka Margit lent volt uránál Temesváron és szept. 24-én már Budapestről ír neki levelet. Elmondja, hogy járt a lapnál, kikkel találkozott. "---- kezdek beletanulni az emberekkel való modorba. Kicsit hencegni kell, föllépni kell s akkor megy minden." "---szeretnék vagy két képet venni s aztán félretenni valamit öreg napjainkra melyet is (a pénzt) adja isten hogy vigan elutazhassuk s elflangálhassuk az ő nagyobb dicsőségére és a mi örömünkre."

Kézírással:

Er. XXXIII. "Hétfő este. 1918. szept. 24."

Gépirással:

"Drága egyetlenem. Ma mindjárt nekiduráltam magam és két cikket megírtam; egyet a könyvtárról s egyet arról, hogy miből öltöznek a nők s hogy addig nem lesz vége a háborúnak, míg tart a lepedőkből, amit két ruhának lehet festetni. Mindkettő silány, mint az én egész ujságirói működésem; nivóm alatti -- de ezt csak úgy pénzért és sietve írom, hogy aztán a regényt csinálhassam. A könyvtárcikkben egy kicsit nekimentem a többi könyvtárnak, pl. h. a tanár lakására járnak a lapok, stb. ha sajtópör lesz, majd állj mellettem.

A lapnál voltam este s ott szörnyű udvariasság volt megint; nem tudom, miért kényeztetnek ennyire, szinte gyanus, mondanám, ha rosszma-ju volnék. Hatvány szinte könyörgött az Esztendő ügyben s hogy nem tágitottam, végül azt mondta, hogy ó, milyen asszony vagyok, milyen primadonna, hogy imád s efféle számárságokat; szóval ezzel nem lehet komolyan beszélni. A derék kis öreg Liptai[115] ellenben mindenben igazat adott s kijelentette, hogy a Naplónál ilyesmiket sohasem fogok tapasztalni. Ez alaposan megszerette az írásaimat. Általában kezdek beletanulni az emberekhez való modorba. Kicsit hencegni kell, "föllépni" kell s akkor megy minden. A tárcát fölemeltettem háromszáz koronára s a könyvek ivszámát kettőszázról négyszázra. Hiába, muszáj volt praktikuskodni egy kicsit. Most egy tizenötives könyvért hatezer koronát kapok. —

Itt volt Stella az imént, nagyon kedves volt; azt mondta, hogy pompás színben vagyok. Már előbb vacsoráztam, hideget, Lukácséknál,[116] illetve átvittem a magamét, mert nem volt hozzá kenyerem; így aztán megosztottunk. A sürgönyöd nagyon pontosan kaptam édes drága és ezért nem aggódtam; délben már itt volt a sürgöny. Igyekszem jól enni már csak azért is, mert látom, hogy tetszem neked így jó színben?; csakhogy ezzel ez jár ám, szívem, hogy alakban is meghízom szétnyúlok; fogsz-e szeretni egy "kövér nő"-t? Szombatra bizony elmennék, ha lesz lakás; alig várom a leveled. Drága szegénykém te, nagyon rossz rágonodolni, hogy te most abban az undok városban még undokabb lakások közt keresgélész. Csak ne tartson soká és lelnél valamit drága egyetlenem.

Igaz, ma délelőtt m nem voltam szobrolni; mikor indulni akartam, beszólt Pick[117] h.doigja van; de holnap menjek jövő héten (nem ezen) kész is lesz. Cigányhoz[118] kép-ügyben elmegyünk Stellával. Holnap felveszek kétezer koronát vállalatától; már itt az utalvány. Laci számára peracet vettem Pakányinál s majd feladom neki. Elseje után Temesvárról küldünk, ugye szívem a menázsból valamit? Szeretnék vagy két képet venni s aztán félretenni valamit öreg napjainkra; melyet is (a pénzt) adja Isten hogy vigan elutazhassuk s elflangálhassuk az ő nagyobb dicsőségére s a mi örömünk-

re. — Szivem, drága sz kis uram; meddig kell még a kis civilruhádat el-
rakni szabadság után? Hát lehet ezt könnyek nélkül?

Levelet várok; szombaton remélem látlak, te édes drágám.

Imád."

Kézírással:

"Margitod."

Másnap ismét ír Temesvárra egy postai lev. lapot.

"Spanyolt még nem kaptam". "Ma még megírom a harmadik cikket s holnap
kezdem a regényt."

Ez a regény Josefus Flaviusról szólott volna.

Er. XXXIV. "Nagys.

Dr. Bauer Ervin urnak
(Főorvos)

Temesvár

Garnisonspital. Laboratórium."

Postabélyegzőn: "1918. Sep. 25."

"Drága aranyos szentem uracskám. Ma kedd van és én még csak holnap
irok, mert szombat este ugyis látlak. Ha nem is lesz lakásod addig, akkor
hotelbe szállok, de semmi kedvem tovább lenni nélküled egy hétnél. — La-
cónak ma küldtem peracet és tíz forintot gyümölcsre. Pénznek hijával nem
leszek itt annyi bizonyos; csak te táplálkozz rendszeren és tudjunk dolgozni
mindaketten jóízűn. Spanyol még nem kaptam. Ma még megírom a harma-
dik cikket s holnap kezdem a regényt. Ki fogom váltanu az órát s kifize-
tem Starkot is. Ugye, látjuk egymást szombat este?

Imád—Margitod.

(Drága Tusókám.)

Most kaptam első kártyád. Drágicám szerezz vasárnapra olyan "nem-aromati-
ce"-t is, tudod amilyenén olyan jól mulattunk Perugiában a dómtéren egy este.

Ölellek."

Október 5-én ismét levelet ír fia Budapestre. Pénzt és csomagot kér, s azt,
hogy írja meg, ha Temesvárra megy, hogy oda küldhesse a levelét.

Postai levelezőlap. Kézzel, ceruzával írt levél.

Postabélyegző dátuma:

HM. 42. "Déva 918. okt. 7."

"Déva 1918. X. 5. — Édes jó Anyám! — Faragászatra régóta járok
egy nagyon szép képrámát csinállok. Már kifűrészeltem és felét kifarag-

tam. Nem sokára el fogom küldeni. Meg fogja látni mily szép. Én hál-
 izstennek egészséges vagyok. (kivéve az éhség betegségét.) Csomagot vá-
 rok. A tanár urnál a pénzből alig van. Rajztáblára nem telik. Küldjön har-
 minchat koronát (annyi egy rajztábla) Tüt és cernát küldjön. Ervin bácsi
 hogy van? Hát maga hogy érzi magát? Ha Temesvárra megy írja meg
 hogy azután oda irjak. Mit csinál egész nap? Ernő bácsi ügye hogy áll?
 Irjon sokat mert egész szomorú vagyok. Mindennap odaállok a postakiosz-
 táshoz de sose gyön semmi levél. Mióta itt vagyok egy levelet és két kár-
 tyát kaptam csak.

Kezét milliószor csókolja szerető fia: Laci."

Oldalt a lapon, ugyancsak kézzel írva: "!!Csomag!!!"

Október 10-én levél megy Lacitól "Ervin bácsi"-hoz. Megköszöni benne a
 küldött csomagot.

Kézírással, tintával írt boríték. Címzés:

HM.43. "Nagyságos Bauer Ervin urnak Temesvár. Garnisonspítal 21.

Postabélyegzőn: "Déva". Évszám és hősám nem olvasható. "24".

Bélyegző: "Temesvár 918. Okt. 26."

Kézzel, tintával írt levél, két oldal.

"Déva, 1918. X.10.n. — Kedves Ervin bácsi! — Nagyon szépen kö-
 szönöm a csomagot. Nagyon jól esett. Tegnap kaptam meg. Ma pedig
 gyött két csomag, egy édes anyámtól egy pedig édes apámtól. Mindkettő-
 ben ruha volt, de a ruha mellé mindkettőben egy kis élelmiszer volt téve
 úgy hogy most nagyon jól el vagyok látva élelemmel. Tegnap vettem egy
 verne könyvet. Grant kapitány gyermekeinek t. Az első részét. Két koro-
 na volt. A megspórolt zsebpénzből és abból amit édes apám küldött. Itt
 tudniillik mindenki kap egy hétre egy korona zsebpénzt. Nagyon érdekes
 könyv. Ezentul ha lesz egy pár koronám, könyvet fogok venni, mert ez az
 egyetlen többet érő dolog amit olcsón lehet venni.

Kezét csókolja : Laci."

Dátum nélküli levél megy Déváról Budapestre, de az írás időpontját meg lehet állapítani a levél tartalmából "Tegnap kaptam Ervin bácsitól egy két kilós csomagot." — Tehát az előbbi levelet és ezt egy napon írta. Ebben a levélben is egy csomagot köszön meg. A levélpapír két oldalán kézzel írt levél, Dátum nélkül.

Megállapított dátum: 1918. okt. 10.

HM.44. "Kedves jó Anyám! A csomagot megkaptam. Nagyon szépen köszönöm. Benne volt a kék ruha, a sütemény a lekvár, és aminek legjobban örülök a kenyér is. Egyszóval minden bent volt a bunyós levél szerint. Tegnap kaptam Ervin bácsitól egy két kilós~~ki~~ csomagot. És máma gyött meg Édes apámtól az ujj ruhám. Közte volt egy kevés mézeskalács is. Egyszóval el vagyok látva élelemmel. A kis skatulyát el fogom küldeni. A multkori perces katujával.

Az iskolában feleltem vallástanból jól, különben már megírtam egy kártyán. Olyan levél amilyent multkor írtam Ferenc parancsára, majd minden nap megy, egygyik vagy másik fiutól.

Kezét ezerszer csókolja szerető fia: Laci."

Október 11-én arról ad hírt fia: — "Itt Déván nagyon dühöng a spanyol betegség. Már be is akarták zárni az iskolát." "----Az internátusban még nem volt egy eset sem, de a künn-lakók közül sokan lettek spanyol betegek." — "Édesapám küldött fertőtlenítő szappant és szájöblögető pasztillát nekem a legutolsó csomagjában."

A spanyoljárvány egyre közelebb gyűrűzik hozzá!

Er.XXXV.

"Déva 1918. X. 11.

Kedves jó anyám!

Itt Déván nagyon dühöng a spanyol betegség. Már be is akarták zárni az iskolát. Még nem zárták ugyan be de majdnem bizonyos hogy ha ez így tart akkor be lesz zárva. Az internátusban még nem volt egy eset sem, de a künn-lakók közül sokan lettek spanyol betegek. Az iskolában ki lett hirdetve hogy akinek a házában ha csak egy spanyol beteg^{is} van, otthon kell maradnia mindaddig, míg a beteg fel nem gyógyult. Az internátusban ma volt nagytakarítás a járvány elkerülése végett. De azért ne ijedjen meg hogy megkapom, mert az internátusban úgy vigyáznak arra, hogy valaki valami-képpen meg ne kapja, hogy igazán csodálatos. Édesapám küldött fertőtlenítő szappant és szájöblögető pasztillát nekem a legutóbbi csomagjában.

Az élelmi szerből még van sok, de én csak azt mondom, hogy a kenyér ért legtöbbet az egészben.

Az iskola jól megy. A legutóbbi levél óta nem feleltem.

Én jelenleg egészséges vagyok. Mióta itt vagyok egyszer sem voltam beteg. Ez pedig az internátusban elég ritka. Maga hogy érzi magát? Vajon mennyire haladt a Pozsonyi ügy? Mikor lesz elintézve. Seidler bácsi kiszabadult e már a fogságból? Legyen szives írjon sokat, mert szeretném ha gyakrabban kapnék levelet. Minden áldott nap ebéd után szaladok a posta kiosztáshoz és ha más nevét szólitják (a postakiosztásnál felolvassák azoknak a neveit akik póstát kaptak) azt hiszem engem szólitottak, de sose kapok levelet. A tanár úrtól gyümölcsre még sose kaptam pénzt. Ijen kifogásokkal pl: mert most küldött édes apám egy koronát vagy most nem megy fel a tanár ur a szobájába azért, vagy mert nem rég kaptam csomagot. Ezen-tul sose fogok kérni mert ugy sem kapok. Legjobb lett volna ha egy levélben küldött volna nekem időnként egy két koronát. De ha ajánlottba küldi akkor azt megnézi a tanár és elkobozza. Az a husz korona jó lesz tanszerekre.

Kezeit csókolja szerető fia:

Laci."

Két fél levélpapíron, tintával írt kézírással.

Kaffka Margit 1918. okt. 12-én válaszol fia leveleire, Temesvárról. Nyugatban megjelent második levelét idézem.

"Drága fiacskám!

Ezt Temesvárról írom, hol körülbelül 3-4-éig maradok; azért 1-2-áig még ide címezz levelet, Ervin bácsi nevére a laboratóriumba. Ma már feladatunk egy kártyát neked. Elseje után csomagok is mennek. A kis pénzedből, fiam, ne vegyél most könyveket, annak most nincs ideje, majd veszünk szünidőben otthon. Részben nagyon bajos hazaszállítani, részben küldtem is s a ~~xxxxx~~ pénzt most csak uzsona pótléknak küldöm, hogy ne zaklass csomagért, mert nagyon nehéz küldeni; spárga, papír mind egy vagyonba kerül, postán félnapot kell ácsorogni s nincs se liszt, se cukor, se szalonna, husféle meg tuldrága s megromlana most még. Szóval a zsebpénzből azt pótolod.

A béke csakugyan közel van; elég szomorú béke. A háborút elvesztettük, ahogy azt sokszor jószoltam; sajnos nekem volt igazam. Az ántánt se jobb, mint mi lettünk volna, ha mi győzünk (nem m i, hanem a háborút intéző disz-emberek), — minden győző gonosz, s a hogy mibántunk románokkal, oroszokkal, szerbekkel, úgy bánnak most velünk. Magyarország területe nem maradhat a régi épségben, de ezen ma már késő sopánkodni, inkább azon legyünk, hogy a megmaradt kis magyar szigeten igazi rend, becsületes munka, népuralom (demokrácia) legyen és helyes, igazságos törvények megakadályozzák, hogy megint azok legyenek uralmon, akiknek műve ez a pocsék 5 év volt s akik készek volnának 20 év múlva "bosszu". címén vagy más címen megismételtetni a szegény emberiséggel. Ez a ti dolgotok lesz, hogy ne engedjétek: dolgozni, élni kell a hazáért, nem meghalni oktanul és fiatalon abból nincs semmi haszna, — hiszen most láthatod. Őlel nagy szeretettel

Temesvár, 1918. október 12.

Édesanyád."

Október 15-én ismét levél és távirat megy Dévára.

Aggódva tanácsolja: "Ha az internátust nem zárták be feltétlenül, szóval, ha nem kell okvetlenül eljönni minden fiúnak, akkor maradj ott, amíg szabad s lehet, mert a járvány szempontjából ma Budapest a legrosszabb hely az országban. Az utcánk is tele betegekkel, sokkal többen halnak meg Pesten, mint másutt."

De olvassuk az egész levelet, ahogy a harmadik levélként a Nyugatban megjelent.

"Kedves gyermekem!

Ha az internátust nem zárták be feltétlenül, szóval, ha nem kell okvetlenül eljönni minden fiúnak, akkor maradj ott, amíg szabad s lehet, mert a járvány szempontjából ma Budapest a legrosszabb hely az országban. Az utcánk is tele betegekkel, sokkal többen halnak Pesten, mint másutt. Azonkívül tudod, mily nedves és jég-hideg ez a diszes lakás és hogy szénjegyet, meg szenet nem kapván, alig merek fűteni.

Mindnyájan az isten kezében vagyunk ma akár itt, akár ott s azt hiszem, hogy ha magában az intézetben is több eset fordulna elő s nem lehetne elkülöníteni, akkor ugyis hazaküldenek mindenkit. Én most reggeltől estig dolgozom itt, mert teljesen kifogyott a pénzem a nyári költségeknél s édesapád csak megigérte, de még mindig nem küldte el a rád fordított költségek felét s így teljesen minden rám, magamra szakad, úgy látszik.

Ha okvetlenül utaznod kell, akkor itt küldöm a vasuti féljegyet, utazz más fiukkal, igen kis pakkal, csupán egy ruhával s egy váltás fehérneművel a rajtadvalókon kívül. Okvetlenül úgy jőjj, hogy nappal s ne éjjel érkezzél s engem okvetlenül értesíts, hogy a vasutnál várjalak.

Isten veled, drága fiam, ebben a csunya halálos világban, mikor már a közelgő békének a járvány miatt nem lehet örülni.

Budapest, 1918 október 15.

Édesanyád."

De az aggódó anya még aznap egy táviratot is küld Dévára.
(Nyugat negyedik levél.)

"Fröhlich László, Déva. Internátus.

Budapest, 1918 október 15.

Mig internátust is be nem csukják, egyszóval mig ott maradnod szabad, addig maradjál, mert járvány Budapesten rémesebben dühöng, utcákon is és vasutazás biztos infekció.

Édesanyád."

Kaffka Margit október 15 és 20 között levelet ír urának Temesvárra.

"Ma valamit javult a szobrom, megint, mert nem filozofáltunk. — Holnap biztosan elmegyek mikroton ügyben is. —"

Itt egyre terjed a spanyol, sokan halnak, én nagyon vigyázok ; ellenben ne hidd, hogy nagy megnyugvásokra számolsz, ha hogy te spanyolokat bencelsz. Jaj istenem, csak nagyon vigyázz, nagyon megakadályozó drága.

Köszönöm, hogy "Margitkám"-nak szólítottad, te mi mindenem.

Felível ma szó volt a Péterffy-ügyről ; Baron Gy. tegnap ezt mondta neki, h. már mások is ismerik a "históriát" azaz az anatómiai első asszisztenssel a hogy Péterffy hogy becsapott a hogy az a egy kongregációs keresztény katolikus, stb. Azt mondta Feri, h. már okos is, /csak nem akarta nekünk mondani,/ azt mondta neki Baron, hogy hogy csodálja, h. P. téged hívott, mert a világon nem volt még két oly ellentétes természet, mint a tietek, hogy P. csak reklámozni akart /mert csak ahhoz jó, kitől akar valamit,/ a mert most engem nem látott erre a léggé hajlamosnak, alkalmasnak, a /tán eléggé "nagy szám" kínzásának az Pozsonyban ; ezt mindjárt sejtettem,/ — szóval, hogy most úgy gondolja : mégis többet használhat neki egy kongregációs. — Azonkívül ezt is

Édes drága Ervinem. Ma szerda van s én h
holnaputánután megyek. Ma nagyon rémijesztettek a ap
nyolnáthával, szörnyű járvány itt s sokan halnak ;
Igen kellemetlen baj mindenkép, mert néha egy héttig
40 fokos lázzal s örlött rosszulléttel jár ; sokszor
désbe. Nem félek, csak az egyedüllétől itt a brönc
ális hajlaimaimmal. Holnaptól nem járok villamoson,
/ott szedik fel főleg, / lisszformmal mosok kezét, asp
rint tartok itthon s ha lázt érzek, felülök hirtelen
ra és futok hozzád ; mert itt /ragályos lévén/ semk
merne gondolni. Teklét se kérhetném a gyerek miatt.
Drága szívem, ne hidd h. hypokonderkedem ; iszonyun
szeretlek a s amig csak bírom s ha bírom, megyek bla
minden szombaton ebbe az istenverte városba, míg i
te vagy benne, drága egyetlen mindenkém. Még csak es

Kafka Margit lapja
(Er. XXXII.)

"Itt egyre terjed a spanyol, sokan halnak, én nagyon vigyázok, ellenben ne hidd, hogy nagy megnyugvásomra szolgál, hogy te spanyolosokat boncolsz. Jaj istenem csak nagyon vigyázz."

... A spanyoljárvány gyűrűje egyre szűkebbre szorul körülötte!

A levelet másnap folytatja. Beszámol a mikroton-ügyről. Egy helyen talált egyet. Reménykedve írja: "Hátha egy napot is kapsz rá."

Er. "Drága Mindenem. — Ma valamit javult a szobrom megint, mert nem
XXXVI. politizáltunk s egyáltalában hallgattam, mint a sir, mire művésziünk a vég-
in biztosított, hogy ő "tulajdonképen egészen szereti a cseheket." — Ször-
nyen mulatságos szegény. Dologhoz még mindig nem jutok holnap még ácsor-
ogni kell a postán Lacó csomagjával s neked is feladok majd sürgönyileg
300 koronát cipőre, dohányra, vászonra és szövetre; vegyél mindent, amit
lehet; ahogy az árakat irtad, tiszta nyereség. A pénzikékkal ugyis vigyáz-
va bánsz te drága Tusó, ezt tudom, ne is ird mindég; sokkal jobban tudsz
rá vigyázni és vele bánni ma mint én, he hisz ezt már rég eldöntöttük. Ma
nem voltam mikroton-ügyben, mert szörnyen esett, fujt s villamosra nem
akartam ülni, nem is voltam benn ebédelni. A lakásban úgy kell ülnöm,
mint egy szibériainak, már hideg és a fűtést rendszeresen mégsem kezd-
heti októbernek elején az ember. Holnap biztos elmegyek mikt mikroton-
ügyben is, ma Czigányhoz visz Stella; de a jövő héten már úgy lesz, hogy
még neked is csak kártyákat írok s azt is csak szerdáig, drága mindensé-
gem, mert egész nap dolgozni fogok Szerda után nem kell már, hisz jössz
szombat éjjel. De mi lesz a laboratóriumbeli "szigo"-ral? Nem lesz baj
ez a vasárnap délelőtt? Ugye nem?

Itt egyre terjed a spanyol, sokan halnak, én nagyon vigyázok; ellen-
ben ne hidd, hogy nagy megnyugvásomra szolgál, ho hogy te spanyolosok-
kat boncolsz. Jaj istenem csak nagyon vigyázz, nagyon mosakodj drága.

Köszönöm, hogy "Margitkám"-nak szolítasz, te mi mindenem.

Ferivel ma szó volt a Péterffy-ügyről; Baron Gy tegnap azt mondta
neki, h. már mások is ismerik a "históriádat" ezzel az anatómiai első
asszisztenssel s hogy Péterffy hogy becsapott s hogy ez egy kongregációs
keresztény katolikus, stb. Azt mondta Feri, h. már ekkor is (csak nem
akarta nekünk mondani), azt mondta neki Baron, hogy hogy csodálja, h. P.
téged hívott, mert a világon nem volt még két oly ellentétes természet,
mint a tietek, hogy P. csak reklámot akart (mert csak ahhoz jó, kitől akar
valamit.) s mert most engem nem látott erre eléggé hajlamosnak, alkalmas-
nak, s (tán eléggé "nagy dáma" kinézésűnek se Pozsonyban; ezt mindjárt
sejtettem,) — szóval, hogy most úgy gondolja: mégis többet használhat ne-
ki egy kongregációs. — Azonkívül azt is mondta most Baron, hogy két éven
alul nem nyitják meg az intézetet s ne nem nevezik ki az embereit; mindezt
egyetemi körökben hallotta. E vélekedésekhez persze hozzá kell tenni még
a Baron tudatalatti féltékenységét is, (Bauer hamarabb legyen asszisztens),
— (vagy: Bauer is az ami én,) — sőt s Feri ugyanilyen féltékenységét is;
de egészben véve egészben véve, azt hiszem, multé ez a dolog és ki tudja
mire jó, h. így van. Sok csalódás várt volna rád ott, mindig éreztem. —

Summa summárum: ha a háboru alatt a katonaságtól s Temesvártól megmentett volna, lehetett volna akár Belzebub maga is és Nemesnél butább laikus a közvetítő és Pozsony a pokol xxxx feneke, akkor is el kellett volna fogadnunk, — de ha előbb lesz béke, akkor semmi értelme, h. innét Pozsonyba elmenj és ilyen körülmények közt. — Gyanus volt már nekem a nyáron azzal a lakásüggyel; s ha ez a változás beállt, neki meg kellett volna mondani, pontosan beszámolni, nem bujkálva s halk célzásokkal a másik asszisztensről. Őszinte, egyenes ember, ki igazuton jár, meh megmondja az ilyet: ez és ez történt, ez jött közbe, így van, vállalja—é így. — Na semmi, egy tapasztalattal megint gazdagabb az én Tusum, lesz még több is; de az igazi tehetségek mindig így jártak. Csak dolgozni, dolgozni, édes mindenem. Tudod, Temesváron hiányos a felszerelés, zavaró a katonaság s nincs levegő, érdeklődés; de viszont ennek fejében nincs direkt rosszakarát tudományos téren elnyomni akarás, maliciozus, rideg, gonosz bűnös magyar agyonhallgatás; lehet s tán lesz még rosszabbul is. Addig is, drága, amíg ott vagy s amit s amennyit lehet, dolgozni muszáj; hisz te tudod ezt s így is csinálod; legbensőbb ösztönöd s vágyad is ez. S addig nem is következhet el benső letörés, míg az ember minden este beszámolhat magának vele, hogy a körülményekhez képest mindent megtett s ahhoz mérten eleget dolgozott. — Hisz mindebben megegyezünk mi, hisz ezért szeretjük egymást.

Mindenem, holnap küldök pénzt és fehéreneműt. Táplálkozz jól s nagyon vigyázz a spanyolra; ha már a háborut kiáltuk, ilyen buta járványban el ne patkoljon a végén egyikünk. De tréfán kívül, mindenem, komolyan beszélek; nagyon-nagyon vigyázz s rögtön sürgönyöss, ha érzel valamit.

Drágám másnap délben folytatom, közben itt volt Hilda, theáztunk, rólad beszélünk, aztán jött Stella, elmentünk Czigányékhoz. Cz. nagy örömmel vállalja a képet olyan árért, mint Halasinak, k.b. ezer korona, igen olcsó máma. Szerdán eljön a feleségével, itt lesz Stella is, megnézik a vásznakat; a Kainunk fonájára fest majd. Szóval jövő héten még szobor délelőttönként, (ez ma nagyot szépült újra,) aztán kép. Unalmas és fárasztó ügy s Cz. jó messze lakik; de te is, én is vágyunk pár jó képre az otthonunkba. Ez lesz a születésnap ajándékod. Jó? Még egy Lampérth tájkép az én szobámba és slussz. Aztán jön a mikroszkop mihelyt lehet Zeisztől kapni; mikrotom ügyben ma járok el s vissza jövet beszólok megmondani neked, illetve megírni az eredményt; mert most már levelet nem írok többet, v csak kártyát szerdáig; jövő héten tényleg dolgozni is akarok végre. Ma ment 300 korona szövetre, kalikó vé vászonra, ciőre és dohányra; irjak, küldjek-e még fára is, vagy van nálad annyi s majd hajósz vásámap, elszámolunk. Nagyon jó, ha fát szerzel; de a nővel csak a legszükségesebbet érintkezzék az én Tusukám. Czigány azt mondta, egyszer téged is le szeretne festeni ehhez meg nekem volna nagy kedvem. — Most megyek ebédelni s mikrotom ügyben. A kis takarítóném igen ügyesnek s jónak ígérkezik. Öllelek mindenem; még ma folytatom.

Most jövök Reicherttől. Mikrotomot nehéz most Bécsből is kapni; oly keveset gyártanak, h. csak azért adják el ami van, mert fémemet csak úgy

kapnak újra. Itt van azonban egy, ő azt mondja, nagyon jó meg is néztem, jóval kisebb a Hollósénál de azt mondja, pompás szerszám. Százhuszonöt százalék felár, így minden hozzávalóval Hétszáznál kevesebbe kerül, (a legolcsobb kész női ruha ezren felüli.) — kés van hozzá amennyi tetszik; ám én okvetlenül megveszem, ha neked megfelel, nézd meg jól s a katalógust jobban mondva prospektust vagy mi a csudát küldd azonnal express-ajánlottan nekem vissza, mert szörnyű kincs neki, csak ez az egy van szégynek, egyébként igen udvarias cég. A 7-ik oldalon találsz, 679 korona mindennel, a kések külön. Automatikusan emel; így szép és gusztusos kis szerszámnak látszik, k.b. olyan hosszú és széles, mi mint ennek a katalógusnak a lapjai és jó súlyos persze. A 25-ik oldalon van hozzá Klemmer és Segnitt strecker, — hogy tokot ád-e, ezt elfeledtem kérdezni. Határozz és válaszolj azonnal express-ajánlva; nekem igen nagy kedvem volna most mikrotomot venni, most lehet is, ezt rámbizhatod Hát ha egy napot is kapsz rá. Én megígértem, h. e hét folyamán bejelentem, kell-é, addig rezervál-ja nekünk. Hollóst jól ismeri. Sándort u is; járt a temesvári laboratórium-ban; mondta is "No, ez szép kis laboratórium," —

Drága szentem, nekem két quadrát cipőbőr kelle; nézess ill. kérdeztess ott utána, hogy és hol lehetne kapni. Most sietek, hátha még feladhatom ezt. Ölel millió szerelemmel

Margitod."

Két félív papír. Hátlapján kézzel írva:

"Vissza-borítékot is küldök a katalogusnak

Imád

Margitod."

A levélben említett Péterffy-ügy, — Baron Gy. — a Bauer Ervinnek ígért pozsonyi állás-ügyére vonatkozik.

Feri ismeretlen.

Pár nap múlva új levél megy Temesvárra. Közben Bauer fent járt Budapesten. "Fél órája, hogy elmentél" — kesereg. Csupa szerelem-levél. Így fejezi be: — "abban az undok városban mindig ott csetlik botlik ám az oldaladnál, ott fitul és bandzsalog és reszket a testvérjétől a te egészen mindenestül rádtámaszkodó megtisztult szerelmű és szükségszerűen egészen tied

Margitod."

Er. "Drága egyetlen üdvösségem.

XXXVII. Félórája hogy elmentél, még itt vagy ebben a percben, itt a nyugati pályaudvaron, még utánad it mehetnék, ha ez nem volna bolondság. (hisz nincs is ott lakásod) — s azóta bölgök szakadatlan. Tudom, hogy ez is háborus idegesség' hisz másszor is eljöttem egy hétre, ezt meg fogjuk szokni; csak olyan szörnyű, hogy ez a szép idő így elmúlt, első igazán otthonias két hónapja a házaseletünknek, s minden kézzelfogható kilátás nélkül a jp jobb közeljövőre. Hogy minden mulandó s az élet is úgy rohan; pedig ezt meg kellene kötni, a mi együttlétünket megörökíteni. Hogy milyen boldog voltam most megint veled itt együtt Nem s dolgoztam komolyan, mert tudtam, hogy ez elmúlik, ki kell használni; de ha állandósulhatna egyszer, ha ehhez berendezkednénk: csak így és itt lehetne igazán, kiadósan, nyugodtan és boldogan dolgozni is.

Tudom, ennek a mai tulérzékenységemnek is az az oka többek közt, hogy már annyi válás volt a háboru alatt, sokkal rosszabbak ennél, nem is hasonlíthatók, harctérre menések; de a bucsuzás külső formája hasonlított ehhez. Ahogy a villamos elhaladt és ott álltam és a te drága szent kis fehér képed rámvilágított kedves, komolyas mosolyoddal. — Tudom, hogy ez butaság, hisz mikor Temesvárról eljöttem egy hétre akkor se sirtunk s most sincs máskép; sürgöny jár, levél jár rendesen. S annyival jobb, hogy itt van most a gépem is és írhatok neked, kiönthetem a szivem mindennap; nem is igen fogom én beérni a kártyákkal; vagy legalább is sokszor nem. De kártya vagy levél, e ezen nem mulik, a mi szerelmünkön nem lehet ur se távolság, se idő; főleg nem egy hétorás gyorsvonat-távolság s egy heti idő. Ma este nem megyek Feriékhez se sehová, mert mindez megkerülés volna; megpróbálom mindjárt megírni ezt a cikket. Csak az evésekkel nem tudom, mi legyen mert nekem bizony, (bár mindig a főzés-szenvedélyért szidták) az istennek sincs kedvem önmagamért főzni. Na, de annyi tartalékot felszedtem most, nem is baj, ha kicsi lemegy. Holnap, hétfőn reggel megyek szobrolni s délután tán a szerkesztőségbe a cikkel. Isten veled édes drága igazi egyetlen hősöm, alukálj kicsit azon az undok vonaton ls dolgozzunk sokat; és abban az undok városban mindig ott csetlik-botlik ám az oldaladnál, ott "fitul" és bandzsalog és reszket a "testvérjé"-től a te egészen mindenestül rádtámaszkodó, megtisztult szerelmi és szükségszerűen örökre tied."

"Margitod."

Géppel írt levél. Fél ívpapíron, 1 oldal. Csak az aláírás kézírás.

Október 17-i dátummal levél érkezik Déváról. Megírja benne fia, hogy "Az arcképes igazolványt megkaptam. Bár az igazgató ur azt mondja, hogy nem lesz rá szükség rá." — Leírja az intézetnek járvány alatt megváltoztatott rendjét.

"Egész nap orvosságsgazban vagyunk." — teszi hozzá.

A levél vonalas levélpapíron, három oldal, Tintával írva.

Dátum:

HM. 45.   "Déva 1918. X. 17-én."

"Édes jó anyám!

Az arcképes igazolványt megkaptam. Bár az igazgató ur azt mondta hogy nem lesz szükség rá, mikor az ajánlottat kaptam, (mikor valaki ajánlottat kap akkor megnézik, hogy nem kapott e pénzt.) A harminchat koronát már régebben megkaptam, csak a tegnapi levelemben elfelejtettem megírni. Nagyon kérem küldjön csomagot, mert nagyon éhes vagyok. Itt nagyon unalmas Máma voltunk egy közeli faluban, "Marossolymos" a neve, dévától három kilométernyire van de még tovább is mentünk másfél kilométerrel, úgy hogy visszajövet összesen kilenc kilométer tettünk meg. Most reggeltől estig csendes foglalkozás van, ami nagyon unalmas. Egyetlen jó szórakozás van ijenkor ez az evés, eszt pedig csak akkor lehet tenni mikor van csomag. Erre legyen tekintettel. Én megvagyok a magam bőrében. Most a studiumot áttették a betegszobába. Egész nap orvosságszobában vagyunk. Minden háló szobából a fiuk átköltöztek az első hálóba. Nagyon érdekes mert még szokatlan. Már nyolcórakor lefekhetünk és csak hétkor kell felkelni jobban mondva csak akkor szabad. De erre való tekintettel a tanár ur megengedte hogy este könyvet vigyünk az ágyba és reggel aki korán kel az olvashat az ágyban. Én mindig így csinállok. Könyvtárt kaptunk én universumot kaptam ami nem nagyon érdekes de egy fiu aki elutazik ide adta az ő könyvtáriát melynek címe: "két egy magyar fiu kalandjai ázsiában." Nagyon érdekes. A skatujátxxx vissza fogom küldeni holnap.

Kezeit ezerszer csókolja szerető fia: Laci."

Kaffka Margit okt. 20-án válaszol. Megírja benne a kenyérjegy s a csomagküldés gondjait. — "Ervin bácsi most volt itt s vitt egy mikrotomot magának, most a spanyol betegségen akarja tanulmányozni a szövettani elváltozásokat."

(Nyugat ötödik levél.)

"Édes fiam!

A könyvet, hogy hasznosat olvashass, ma vagy holnap elküldöm; csomagot azonban nem küldhetek annyiszor, ahányszor te sürgeted. Minden hónap elején küldök egy nagyobbabban abban a papirdobozban, egyet Ervin bácsi s egyet édesapád, ez három havonta, többre biztosan nem számíthatsz, ha lehet, úgyis küldök, de nem szép, hogy minden levél azzal van tele. Tudom, hogy ez divat nálatok az intézetben, de legyen bennetek egy kis belátás is és tekintet a háborús időkre. Húsféle még elromlott volna, mikor még az apád-küldte mézeskalács is megpenészedett, a posta nagyon soká hordja. Tésztához csak egyszer egy hónapban van cukrom, többször nem lehet, még a takarítóném is teáztatnom kell. Most a kenyérjegyet is elfogyott teljesen, majd a jövő hónapban lesz újra. Ha a takarítónőm hoz kenyérjegyet, akkor esetleg tudok még kis süteményt küldeni, de mindezek az utánjárások

rengeteg időbe kerülnek s nekem dolgozni is kell, hogy megélhessünk s érted is küldhessek, nem tölthetem ácsorgásokkal az egész napot. Így hát légy türelemmel, kéres nélkül is kapsz, ha lehet. Most, hogy kevesebben vagytok, van bizonyára ott is mit enni, az unalom ellen pedig az evés helyett inkább az olvasást, rajzolgatást ajánlom. A vasuti jegyed tedd el jól, nehogy elveszen, ha majd év végén haza kell jönni, különben is karácsony előtt el kell küldened édesapádhoz, hogy megfolyamodja a hosszabbítást, már említette is. Különben most talán inkább elkérhetnéd a tanár úrtól a gyümölcsre vagy egyéb uzsonnára küldött húsz koronát, ezt azért küldtem, hogy pótolod, ha itthonról semmi sem érkezik.

Ervin bácsi most volt itt s vitt egy mikrotomot magának, most a spanyol betegségen akarja tanulmányozni a szövettani elváltozásokat. A békét nagyon várjuk és reméljük, karácsonyra legalább is a fegyverszünetet. A leveleiden látjuk, hogy nagyon fejlődik a gondolkodásod. Ervin bácsi épp tegnap olyan örömmel említette. Édesapád ígért Ervin bácsinak félkiló igazi kávé, Ervin bácsi meg majd dohányt szerez számára. Csak már a dobozokat visszakapnám. Ha kenyérjegyem lesz, küldök kenyeret s egy kis bádogskatyula zsírt hozzá, de azt hiszem egy egész kenyér elveszett a postán, vagy legalább is sohasem említetted, hogy megkaptad volna, csak egy hosszú fehér kenyér, magában volt papírosba csomagolva, kérlek írd, kaptál-e olyat, s küld vissza a papirdobozt.

Úgy látszik úgy kell küldeni, hogy kenyérvolta ne látszódjék a csomagban. Nekem most takarítóném jár, igen ügyes és gyors asszonyka. Szénjegyet még mindig nem kaptam, pedig szörnyhideg lesz ez a lakás. Ezerszer öllelek fiacskám.

Bpest, 1918 okt. 20.

Édesanyád."

Bauer sürgönyére ő is táviratban válaszol:

Er. "Drága sürgönyöd megérkezett, most már nyugodt vagyok. A Wilson-XXXVIII. válasz is megjött, "nem tárgyal" Ausztriával.

Imád

Margitod."

Papírszeleten, kézírással.

Október 23-án fia Déváról Bauer Ervinnek ír. Megköszöni Ervin bácsinak a csomagot. "Hallottam, hogy fenn volt pesten és levitt egy mikrotomot. Ebből azt következtetem, hogy a felmentésből nem lesz semmi ---- Mink mindig böngésszük az ujságot, hogy mikor lesz béke."

Er.

"Déva 1918 X. 23-án.

XXXIX.

Kedves Ervin bácsi!

Hallottam hogy fenn volt pesten és levitt egy mikrotómot. Ebből azt következtetem hogy a felmentésből nem lesz semmi. De igaz, már meg van a kiegyezkedés a monarhia és Vilzon közt így tehát a béke hamarosan

fog kiütni, vagy beütni néhány hatseregszálítónak. Itt már a kofák kezdik magukat begyakorolni a békeidei alázatosságba. Ma voltam a piacon egy kis almát venni, és az egyik kofának az almáját néztem, a kofa pedig mikor el akartam menni, nagyon kezdte dicsérni az ~~az~~ almáját és engem megfiatalurazott, míg meg nem vettem. Mink mindég böngészünk az újságot hogy mikor lesz béke. A multkori csomag nagyon jó volt.

Kezét sokszor csókolom,

Laci."

Négy oldalas rendes levélpapír, csak első és harmadik oldalára, tintával, kézzel írva.

Októberben Kaffka Margit levelet ír fiának s abban azt közli:

"Édesapáddal is megbeszéltem -- s ő is teljesen igazat adott nekem abban, hogy ha nem muszáj, ebbe a fertőzött városba ne jőjj." "Most hárman háromfelé lakunk s mindegyikért külön kell aggódni, Ervin bácsi is folyton spanyolbetegek között van ott Temesváron..." -- "De legszörnyűbb Pesten, ahol naponta tizzel növekszik a halottak száma, tegnap Karinthy Frigyes bácsinak, írótársamnak a felesége halt meg másfél napi betegség után. ----- Nagy idők jönnek és nagy változások, de ki éri meg közülünk ebben a rettentő, alattomos járványban, mely elől nem lehet menekülni, teljesen a véletlen kezében vagyunk."

Tóth Árpád azt írja Nagy Zoltánnak 1918. október közepe táján.[119]

..."Olvashatta a lapokban, hogy Karinthy né, szegény, hirtelen meghalt, spanyol betegségben. És mindenki meghal. -- És nem tudunk beletörődni a szegény jó Havas eltávozásába. Volt sortűz és katonazene, szegény Havas, mint "tiszt úr" távozott az élők sorából. A sírnál Osvát tartott beszédet s ennek az egyébként igen megható, szép kis beszédnek volt egy kegyetlen humoru mozzanata. Osvát, nyilván lámpalázzal küzdve, így kezdte szónoklatát: "Búcsuzzunk el most, kedves barátunktól: Tóth Árpádtól..." Én álltam Osvát mellett! Annus szegény majdnem elájult! Osvát dadogva javította ki a hibát s óriási lélekjelenléttel végig -- mondta a beszédet, de képzelheti a sír körül állók hangulatát! Karinthy felhorkanva nevetett s bújt félre. Szegény ma ő is zokog."

Ime Kaffka Margitnak fiához írt, a Nyugatban megjelent hatodik levele:

"Kedves fiam!

Édesapáddal is megbeszéltem sürgönyöd tartalmát és ő is teljesen igazat adott nekem abban, hogy ha nem muszáj, ebbe a fertőzött városba ne jőjj. Azonban azóta nem hallok hírt felőled és mondanom sem kell, hogy nem vagyok valami nyugodt. Most hárman három felé lakunk s mindegyikért külön kell aggódni. Ervin bácsi is

folyton spanyolbetegek között van ott Temesváron, mert az orosz fogolykórháznak beosztott orvosa s azok közt szörnyen terjed szegények közt és sokakat pusztít. De legszörnyűbb Pesten, ahol naponta tizzel növekszik a halottak száma; tegnap Karinthy Frigyes bácsinak, író társamnak a felesége halt meg másfél napi betegség után. Minden háboru megtermi a maga szörnyű járványát, ez szinte vele jár, ezzel a gyönyörűséggel, még sohasem maradt el, ezért is szeressed a háborut úgy, ahogy én szeretem. Ma már egyébként mindenki úgy vélekedik róla, mint mi vélekedünk kezdetről fogva, de egy kicsit késő már. Isten tudja, mi lesz szegény Magyarországgal, könnyelmű és bűnös emberek hibájából, de mindenbe bele kell nyugdni, csak hogy a nép, mely még megmaradt, legalább amennyire lehet, boldog és szabad lehessen. Nagy idők jönnek és nagy változások, de ki éri meg közülünk ebben a rettentő alattomos járványban, mely elől nem lehet menekülni, teljesen a véletlen kezében vagyunk.

Édesapád végre megtérítette nekem a szeptember elején előlegezett pénzt, vagyis a rád fordított költségek felét s így most quittek vagyunk. Az egyik ruhát elküldte neked, télikabát nem hiszem, hogy lesz az idén, szeretnék helyette legalább meleg trikókat küldeni neked alulra s küldök is, ha a hideg beáll.

Csak a nyugtalanságom oszlad el s írj gyakrabban, az ide mellékelt kártyán írj azonnal egészségedről s hogy fordult-e már elő spanyol-eset magában az internátusban és hány? Én értem, drága fiam, hogy kedved volna hazajönni s én is szeretnék látni, de mig nem muszáj, nem fér össze a lelkiismeretemmel, hogy éppen Pestre hozzalak. Gondoltam: Temesvárra Ervin bácsihoz, de épp ma olvastam az újságban, hogy ott is tízezer beteg fekszik.

Írj azonnal édes fiacskám. Ezerszer ölel

Édesanyád."

(Kelet nélkül, október végén vagy november elején.)

Október 30-án ismét fia ír levelet Déváról. Megköszöni a csomagot és félve kérdezi:

---"Az újságban volt, hogy pesten volt egy nagy forradalom féle, a lánchidnál. Magának nem lett-e valami baja? Nagyon félek, hogy esetleg valami baja lett. Az újságban az volt, hogy gépfegyvert is használtak.

Írjon sokat róla, hogy hol volt maga akkor, mit csinált, lett-e valami baja? --- Én jól vagyok. Az internátusban nincs egy spanyolos sem."

Er. XL.

"Déva 1918 okt. 30-án.

Édes jó anyám!

A csomagokat (mind a kettőt) megkaptam. A sütemény nagyon jól esett. Adtam néhány barátomnak is belőle. Nagyon szépen köszönöm. A könyveknek is örülök. Most nincs úgy sem olvasni valóm. Ha ezt olvasom akkor legalább tanulok is.

Az ujságban volt, hogy pesten volt egy nagy forradalom féle, a lánc-hidnál. Magának nem lett e valami baja? Nagyon félek hogy es etleg valami baja lett. Az ujságban volt, hogy gépfegyvert is használtak.

Irjon sokat róla, hogy hol volt maga akkor, mit csinált, lett e valami baja?

Én jól vagyok. Az in ternátusban nincs egy spanyolbeteg se.

Kezét ezerszer, milliószor csókolja agódó fia

Laci."

Rendes levélpapír. Első és harmadik oldalán, tintával, kézírással írva.

1918. november 9-én újra levél érkezik Déváról. — Nem érti fia, miért nem kapták meg a leveleit, pedig sokat írt, Temesvárra is. Anyja fél a román lázadás-tól. — Megírja, hogy "Itt polgárórség van."

Er. XLI.

"Déva 1918 XI. 9.

Drága jó anyám!

A levelét megkaptam. Azt írja hogy semmi hírt nem kap tőlem mert nem írok és fél a román lázadástól. Pedig én pestre küldtem valami hat, és temesvárra valami négy levelet, azonkívül temesvárra egy ajánlottat is küldtem. Nem értem hogy mér nem kap egyet sem ezekből. Szeretném ha küldene egy csomagot. A tanár urnál az összes pénz elfogyott. Hogy mire költöttem elazt majd abból a levélből fogja megtudni amelyet a tanár ur küldött. Legyen szives küldjön pénzt. Én jól vagyok. Ervin bácsi keze hogy van?

Kezeit sokszor csókolja szerető fia:

Laci.

Itt polgárórség van. Ma egy felsős felborította a tintámat, az a ruhámra ömlött, valahogy le birtam mosni róla

Laci."

Rendes levélpapír, 2 oldal, tintával, kézírással írva.

A dévai internátust végül is a spanyoljárvány és a román megszállás veszélye-zettsége miatt fel kellett oszlatni és a Kaffka Margit fia 1918. november 16-án haza-érkezett Budapestre.

Akkor a Bauer házaspár már Budapesten, a Naphegy utcában lakott. Egy bonco-lás miatt kapott kézoperáció után, Bauer Ervint felmentették a katonai szolgálat alól és a fővárosban maradhatott.

Ide érkezett meg a kisfiu.

1918. november 20-án Kaffka Margit levelet ír anyjának. Ez az utolsó hozzáírt levele. Kortörténetileg is érdekes. Ezért — bár Dénes Sándor szatmári újságíró cikkében már leközölte[120] — itt a teljesség igénye miatt leírom.

Postabélyegző: "Budapest, 1918. november 20."

"Kedves Anyám!

A csúf Temesvárt bizony sikerült otthagynunk az első izgalmas hét végén: ilyen négy nemzetiségű helyen bizony nem szép a forradalom: túl nacionalis-izű, túlsok a kölcsönös gyanakvás, több a zavargás is, mint másutt.

Ervin egy kézoperációja után (majdnem vérmérgezést szerezvén a gummikesztyű nélküli boncolástól), szabadságra jött fel, itt aztán annyi protekciót mégis kénytelen voltam elfogadni egy minisztertől, hogy sürgősen idehelyezzék vagy felmentsek, mivel különben mint orvosnak bent kellene még maradnia.

Azt kérdezték: mi kellemesebb neki és ő mindjárt a teljes felmentés mellett szavazott, így hát én nem bánom, dolgozzon egy pár hónapig itthon biológiáján, végre-végre, amit nagy szenvedéllyel meg is tesz. Az egyetemen elhelyezkedés e zavaros hónapokban úgy sem menne. Pozsonyban már biztos volt a helye. Péterffy mellett, mint anatómiai tanársegéd; de most az egész Pozsony kétséges, az osztrák-német éppugy igényt tart rá, mint a csehek. Most bizony egyéb gondja van a minisztériumnak, minthogy sürgősen készre építse az anatómiai intézetet és így a Péterffy véglegesítése is lóg a levegőben. Vele együtt az uramé és most akarom rábeszélni, hogy ne mozduljunk Pestről sehová, várja ki itt a sorsát és dolgozzék addig a könyvén intenzíven, ez most a legjobb. Bár nekem is lenne hozzá úgy türelmem és munkaerőm, ahogy neki van, de engem nagyon is zaklatnak az események. Lacikám tegnapelőtt érkezett meg Déváról, Erdélyből, ahol állami intézetben volt. Minden gyereket hazaküldtek, a pesti fiukat egy csapatban s nagyon kétséges: fennáll-e az intézet majd továbbra is. Magyarország lesz-e Déva s nem veszít egy évet Lackó. Én szeretném negyedik után technológiába adni. Egy jó és képzett művezetőnek nagyobb jövője lesz ezentul, mint holmi diplomás senkinek, hisz az elvett országrészekből is ide, a megkisebbedett Magyarországra fog tódulni sokszáz tanár, jogász, közigazgatási ember s már eddig is túlbőség volt közigazgatási tisztviselőkben. A haza sorsán még sem aggódom túlságosan. Arany János és Ady Endre verseit ezután is csak annyi ember fogja olvasni, mint eddig s mégis a kultúra az, ami a legfontosabb az egész nemzeti ideában.

Azok az uri családok, akiket emlegetsz sajnálni valók, igaz de mégis egy sok-százéves bűn kezdi magát megbosszulni sorsunkban. Ugyan gondoltak-e valaha arra, hogy a paraszt is ember, hogy a gazdasági cselédnek is rendes, egészséges, tiszta és csinos külön házra van igénye a munkája után, hogy minden tanyán legyen iskola, kórház, doktor, patika és népkönyvtár? Állati létben hagyták a szegény páriákat, hát most állatmód viselkednek nem tanultak egyebet.

Jászival[121] keveset találkoztunk: nem is vagyunk egy hiten, én szocialista vagyok, ő polgári radikális, amit én fából vaskarikának tartok s őt magát nem túl nagy lumennek, bár egyénileg fedhetetlen, jóhiszemű és tisztességes embernek. A feleségével régebben igen jóban voltam, — de most ez is lazul: a forradalom előtt egy héttel itt volt nálam és 8-tól tizenegyig vitakoztunk elég keményen. Azt mondta: sohasem volt antidemokratább, mint most. Ime így demoralizál a gazdagság! a hivatalos népboldogító felesége mégis csak egy tízezer holdas nagybirtokosnő: hogy

*az' most ismerem is. Szóval
 sokkal hamarabb!
 Szóval mikor készült
 ez? (Kaffka Margit)*

Kaffka Margit utolsó fényképe

Kaffka Margit 100 éves születési évfordulójára kiadott
túlretusált fénykép
(Képzőművészeti Alap kiadása: levelező lap)
és emlékbélyeg.
(Egyik sem hasonlít Kaffka Margitra)

is tudhatna másképp gondolkozni. A vagyonelkobzástól reszketnek ezek mind, hogy túlságosan pirosra fordult hamarosan a dolog színe. Hisz' ezt én nem óhajtanám túlhamar, mert az ország nagy többsége teljesen előkészítetlen. A pestiek nem akarják hinni nekem, hogy Rákospalotán már azt sem tudja a paraszt, mi a szocializmus, kommunizmus lényege: azt hiszi, egyszerű rablásból áll, itt még tíztizenöt évi munkára volna szükség s komoly agitációkra. Azalatt hagyni kellene dolgozni ezt a kormányt, mert jószándéku emberek egyenkint, komolyan és elszántan fognak e szörnyű nehéz munkához ebben az Augiász istállójában, amivé elődek s az ostoba szörnyű háború tette Magyarországot. Őket nem lehet felelőssé tenni, ha nehezen s alig-alig sikerül majd rendet s jobb viszonyokat teremteni: viszont egy végletekig keresztülvitt szocialista forradalo, töméntelen vérbe kerülne ms és a vérontásból bizony túlon túl elég volt. De vajjon úgy gondolkoznak mások is, mint én: vajjon lehet-e majd a szenvedélyeket féken tartani? Bizony nem irigylendő dolog ma kormányra ülni.

Mi itthon szerényen és csendesen élünk, mint mindig, kevés igényünkkel és rossz viszonyok közt is boldogan, csak a budapesti szénhiány zavar kissé. Alig van szénünk s nem tudjuk, lesz-e később: így csak este hat után merünk begyújtani, pedig nagyon hideg a lakásunk, Egész nap plédekben és botosokban ülünk s dolgozunk benne, pedig hovatovább jobban szenvedek a hidegtől s kívánom a jó meleget. Este, amikor végre begyújtunk, olyan zsibbadás száll minden részünkre, hogy el is nyom az álom a kályha mellett, vacsorát is kell főzni, alig pislogó gázon, cselédet nem tartok, a takarítóném spanyolos. De sokára lesz, hogy kiláboljuk a háború utóbajait mindnyájan. Kezedet csókolom, üdvözlök mindenkit, szerető lányod

Margit."

A "takarítóném" spanyolos. Megint a járvány réme a közelében.

A levél megírása után pár nap múlva, 1918. november 25-én még látogatóban volt nála Schöpflin Aladár. Erről a találkozásról elmondja:[122]

—" nyugodt volt, derüs kedvű, az arca is kisimult, szeme melegen csillogott. Jó érzéssel beszélt a dolgairól, örült, hogy nincs már háború, nem kell többé féltetnie fiatal férjét, akivel boldog egyetértésben élt. Úgy érezte, most végre méltányolják munkáját, elmondta tervét, nagy regényt akart írni Josephus Flaviusról, mutatta előtanulmányairól készített jegyzeteit. Jó kedvvel kínálgatott borral, étellel. --- Kisfia, Lacó panaszkodott, hogy a feje fáj. Lefektette és beszélgetett tovább, nem tulajdonított a fejfájásnak fontosságot.

Másnap, november 26-án délután hallottam, hogy Lackóval együtt bevitték a klinikára, kitört rajta a spanyol járvány."

A Bálint klinikán akkor orvostanhallgatónként dolgozott dr. Jaulusz Borbála, aki így írta le Kaffka Margit utolsó napjai történetét:[123]

Mielőtt ezt a visszaemlékezést közölném, meg kell jegyezmem a következőket.

Az orvosnő szerint november 24-én szállították be a két beteget a kórházba. Ez az adat azonban téves. Schöpflin azt írja, látogatása után "Másnap 26-án hallottam". Tehát november 25-én látogatta meg otthonában Kaffka Margitot. Kaffka első férje, Fröchlich Brunó később közlendő levele is Schöpflint igazolja. November "18-án

vasárnap mentem érte az édesanyjához." — írja fiáról. — "Édesanyja akkor még teljesen egészséges volt, s még panaszkodott, hogy tüzelőjük nincs és kályhájuk is rossz. Lacit magammal vittem, s abban állapodtunk meg, hogy a következő vasárnap délután megy édesanyjához és nála marad egy hétig. Így is történt." — Tehát Laci 25-én, vasárnap ment haza anyjához és 26-án szállították be őket a kórházba. Íme az utolsó napok története:

"1918. november 24-én szállították be fiával, Fröchlich Lacival együtt az I.sz. Belklinkára, amelyet akkor Bálint Rezső[124] professzor vezetett. A már túlsúlyos influenzás osztályra kerültek mindketten. Ez az osztály két 10 ágyas kórteremből állott és a járvány előtt férfiosztály volt. A továbbiakban van jelentősége annak, hogy megemlítem, hogy a két kórtermet ajtó kötötte össze egymással. Az egyik betegszobában most nők, a másikban férfiak voltak elhelyezve és természetesen mindkettőben annyi pótágyat állítottak fel, amennyit a betegek zavartalan ellátása megengedett. — Kaffka Margitnak u.n. jó helyet juttattak, a fal mellett kapott ágyat és kivételesen megengedte a professzor, hogy saját ágyneműjét használhassa. Fia a szomszédos férfikórterembe került. A két kórterem között természetesen tilos volt a közlekedés, de a tilalom fölösleges is volt, hiszen a klinikára olyan súlyos betegek kerültek, akik az ágyat egy percre sem hagyhatták el.

Anya és fia teljesen egyforma tünetekkel kerültek hozzánk. Rendkívül magas láz mellett objektív elváltozás nem volt kimutatható egyiküknél sem. Így valamenynyien biztunk, hogy a fiatal szervezet (38 éves volt akkor Kaffka Margit, fia 12) megbírkózik a gyilkos kórral, annak a tapasztalatunknak ellenére, hogy az akkori járvány éppen az erős, egészséges fiatalokat döntötte sírba.

Kaffka Margit az első pillanattól fogva a halálra készült, orvosai megnyugtatói igyekező szavára lemondóan legyintett. Keveset beszélt betegtársaival, de ezt úgy az ő, mint társai állapota indokoltta tette. De állandóan figyelt és megfigyelt mindent. Érdekelte a körülötte levők sorsa, csak egy-egy kérdéssel árulta ezt el. Engem — aki a nagy tisztelettől és aggodástól szólni sem mertem, mint V. éves orvostanhallgató a nagy írónőhöz — tisztelt meg azzal, hogy egyet-mást megkérdezett tőlem a betegekkel vonatkozólag. Igaz, egyedüli nő voltam az ott működő orvosok között. Egy alkalommal, amikor már félhomály volt a szobában, magához intett. "Figyelje csak, — mondotta — az ágyak felett elhelyezett kerek fekete fejtáblák, amelyekre fehér krétával van a betegek neve felírva, ebben a homályban mind halálfejek látszanak. Sok érdekeset figyeltem itt meg és ha felgyógyulok, az itt töltött időről regényt fogok írni. És abban magának szép szerepet szántam." Azt nem is kell mondanom, hogy ez a megjegyzése milyen határtalanul boldoggá tett.

Fröchlich Lacinál időközben már kimutatható lett az a massiv tompulat, amely a halálos tüdőgyulladás fizikális jele.

November 30-án, szombaton délelőtt a tanári vizitnél ismét a halálról beszélt. Bálint professzor megnyugtató szavaira ingerülten felelte, hogy ő jobban tudja, mi vár rá. Ingerült válasza a professzornak szemmel láthatólag rosszul is esett.

Mikor a tanár már eljutott a terem másik végébe, Kaffka kiugrott az ágyból és az ajtó felé szaladt, amely a fiától elválasztotta. Az utolsó pillanatban fogta meg ingét az ápolónővér, közben már a tanár is odaért, szaladva és az ajtó előtt formálisan birkóztak. — Természetesen nem azért nem akarták a fiához engedni, mert az

férfi kórterem volt, bár okul azt mondták, de a fia akkor már súlyos állapotban volt. Nagynehezen sikerült csak visszafektetni ágyába. Senkinek nem válaszolt, elsősorban a tanár úrnak nem, akire láthatólag nagyon megharagudott.

A sok súlyos beteg jelenlétében lejátszódott izgalmas jelenet valamennyiükre nagyon lehangelőleg hatott. Amúgy is, túlzás nélkül mondhatom, állandóan könnyes szemmel jártunk orvosok, mert a halálnak ekkora aratását nem tudtuk könnyek nélkül nézni. Fiatalok voltunk és tehetetlenségünk a betegséggel szemben nagyon felizgatott. Az akkori háború borzalmait csak megsűrve érkeztek hozzánk és a háborús belbetegek, akik már a fővárost elérték, nagyrészt gyógyulással hálálták meg az önfeláldozó orvosi munkát. De itt gyógyszerek, injekciók tömege mit se használt. Közvetlen feljebbvalóm, az osztályt vezető orvos, lelkes segítségére mindig kész fiatal kollega, együtt könnyezett velem és a szorongva érdeklődő hozzátartozókkal, akiknek természetesen a betegek látogatása tilos volt.

Az izgalmas délelőttöt követőleg letörten ültem az ebédlőasztalhoz, de még hozzá sem kezdhettem az ebédhez, amikor házitelefonon jelentették, hogy Kaffka Margit hivat.

Nyugodtan ült az ágyában és első pillanatban örültem őt megnyugodva látni.

"Most küldtem az uramért, — mondotta — kérem, üljön az ágyam szélére, szívjon fel a fecskendőbe olyan anyagot, amellyel életben tud tartani, míg ő ideér. De ez esetleg nem sikerül, így magának mondom el végrendeletemet, hogy az uramnak közvetítse. (Szórol szóra emlékszem arra, amit akkor mondott.) Többet jelentettem a magyar irodalomnak, hogy ne egy intelligens ember üljön a halálos ágyamnál." — Én szótlánul ültem az ágya szélén, egyik kezemben a coffeines fecskendőt tartva, a másik kezemet ő fogta két kézzel; nem is igyekeztem megnyugtatót, tudva, hogy csak az ellenkezőjét érném el azzal, — "Mondja meg az uramnak, — folytatta — akit imádtam és oly boldog voltam vele, amilyen boldogságot csak álmodni tudtam, hogy ne gyászoljon engem. Ne állítson sírkövet, az én emlékezetemet nem egy sírkő fogja őrizni. Nőszüljön meg hamar, de csak olyan nőt vegyen feleségül, aki éppen úgy a magasba viszi, mint ahogyan én vittem. A fiamból, aki egy egyszerű gyerek, neveljenek becsületes embert."

Egy óra hosszat ültem az ágyán, mikor Bauer Ervin sápadtan megjelent. "Most menjen innen", szólt rám szinte keményen. Átölelte az urát és ugyanabban a helyzetben találtuk őket a délutáni vizit alkalmával, mint mikor engem elküldött magától.

Az ügyeletes orvos éjjel többször megnézte, nem volt semmi kívánsága, csak az urával suttogott, vagy szótlánul átölelve tartotta.

Másnap, vasárnap a professzor már reggel 9-kor bent volt a klinikán a sok súlyos beteg kedvéért, mert egyébként vasárnap nem szokott bemenni az intézetbe. Vele együtt mentünk fel a betegszobába.

Megdöbrentünk Kaffka Margittól. Az arca szilvakék volt. Én első pillanatban azt hittem, hogy a kék anyaggal bevont ágyneműje reflektál az arcán, de ez a halál reflexiója volt. Szó nélkül engedte megvizsgálni magát. Mikor a professzor megkopogtatta a tüdejét, mi mellette állók is hallottuk, hogy az egész felületen nem kapott u.n. tüdő-kopogtatási hangot, az egész tüdeje beszűrődött volt. Megértettük Bálint professzor tekintetét. A vizit sokáig tartott, minden ágynál hosszan időztünk.

Közben Kaffka odaintette az osztályos nővért, aki a halálos beteg kívánságát sietve tolmácsolta a professzornak. Kaffka Margit enni kért, húst kívánt. Természetesen megengedte. Mikor a nővér a terítékével az ágyhoz ért, felkapta a kést és magába akarta szúrni. Most már nyilvánvaló lett, hogy ilyen módon akart valamiféle eszközöz jutni, amellyel megrövidítheti mérhetetlen szenvedését. Hihetetlenül erős volt. Injektiót, amellyel fuldoklását enyhíthették volna, nem engedett adni magának. Ezután a megrendítő jelenet után hagyta, hogy injektiót adjunk, nyugodtabb lett, érezhette, hogy szenvedése úgy sem tart már soká. Magasra polcolt párnákra fektettük, agyongyötört urát újból az ágy szélére ültette, átölelve tartotta, aki szinte érthetetlen rövid idő múlva érezte, hogy az ölelése egyre gyengébb lesz. Meghalt.

Fröhlich Laci másnap követte anyját.

Bauer Ervin pár hónap múlva megnősült, kitűnő matematikusnót vett feleségül, teljesítette Kaffka Margit utolsó kívánságát."

*

Nem ad az élet ingyen semmit. Tudta ezt Kaffka Margit is. Hiszen előre megírta:

"Lavina indul, orkán zúg, delirizál az élet.

Lásd, szó köztünk maradjon: megmondom mért volt az egész

Mert életemben egyszer én: "Boldog vagyok" — azt mondtam."

Így ért véget egy éppen virágbaborult élet, amelynek akkor kellett volna a sok "csonka regény" után édes, érett gyümölcsöt hoznia.

*

1918. december 1-én, a beteg Ady Endre helyett Móricz Zsigmond elnökölt az akkor alakuló Vörösmarty-akadémia első ülésén. Az összegyűlt megrendülten hallgatták az elnök első bejelentését egyik tagjuk, Kaffka Margit haláláról.

Hatvany Lajos még a temetés előtt lázas cikket írt a Pesti Naplóba. [125]

"Nem nyugszom bele. Lázadozom. Nem alázkodom meg. Káromlok. Nem kulcsolom a kezemet össze, hogy imádkozzam, hanem ökölbe szorítom, hogy fenyegetsek. Nem érzem a fölöttünk intézkedő sorsnak patetikus nagyságát. Csak a gonoszságát érzem, csak a butaságot. — Kaffka Margitot a háború ölte meg. — zúgták szavai — Kaffka Margit hősi halott."

"Hősi halott"... Pedig ő is a béke katonája volt.

*

1918. december 3-án temették el, fiával együtt a Farkasréti temetőben. A sírnál Babits Mihály és Móricz Zsigmond mondott búcsúbeszédet.

"A bibliai hét szüzek közül való volt, — Vallotta Móricz Zsigmond, [126] — aki olajméccsessel, a lélek fényétől világító lámpással járta az élet utait s amerre járt, tiszta fényt hintett."

A temetésen részt vett a Kaffka család is, Kaffka Ede a nagybátyja és Kaffka Lászlóné Hegyesi Mari, de csak a beszentelésen voltak ott, a sírhoz már nem mentek el.

Bauer Ervin nem jelent meg a temetésen.

Az első férj azonban, Fröchlich Brunó ott volt és utána a következő levelet írta a neki kondoleáló Almásy Sárinak, Kaffka Margit féltestvérének. (Ennek az első közlési joga is az enyém, a birtokomban levő okirat szerint.) Már megjelent, de azért a teljesség kedvéért itt újra közlöm.[127]

Boríték hátlapján:

"M.Kir. Földmivelésügyi Minisztérium" (Levélborítékba nyomott zöldbetűs körpecsét. Alatta szintén zöld betűvel nyomva:)

"Erdészeti osztály."

Postai körbélyegző: "Nagykároly, 1918. dec. 18."

Kézírással:

"Feladó: Fröchlich főerdőmérnök

Budapest, V., Zoltán utca 16.sz."

Boríték első oldalán:

Postai körbélyegző: "Budapest, 1918. dec. 16. e.7."

Címzés kézírással:

"Almásy Sári

nagyságos kisasszonynak

Nagykároly

Nagyhajdúváros 27.sz."

Ajánlott.

Ajánlási cédulám: "Budapest 23.779."

A levél nagy irodai ívpapíron, kézírással.

"Bpest, 1918.XII.14,

Kedves Sári!

Hálásan köszönöm meleg részvételét. Kis fiam elvesztése egy olyan csapás, ami teljesen — lelkestől—testestől letört. Margit tragikus elhunytá szintén mélyen érint, hisz mindentől eltekintve sohasem haragudtam rá, de egyébként is a valamikori lelki összetartozóságot teljesen sohasem írhatjuk ki lelkünkől.

Margittal a legutóbbi időben is sokszor találkoztam, hisz Laci fiunk neveltetését közösen és a legteljesebb egyetértésben intéztük. — Laci fiam szeptember óta Déván volt az intézetben; októberben járvány-vakációjuk volt, s már akkor szó volt arról, vajjon a gyereket felhozzuk-e ide. Én ellene voltam azért, mert a járvány itt veszedelmesebb, tehát itt kevésbé tudjuk megóvni. Jött azután a forradalom, s

azzal együtt teljes felfordulás Déván, ami arra készítette az intézet igazgatóságát, hogy az intézetet az év végéig bezárják. — Ez döntötte el a kisfiam sorsát is. Nehéz utazás után XI. 16. -án érkezett ide Pestre. 18.-án vasárnap mentem érte az édesanyjához. Édesanyja akkor még teljesen egészséges volt, s még panaszkodott, hogy tüzelőjük nincs és kályhájuk is rossz. Lacit magammal vittem, s abban állapodtunk meg, hogy a következő vasárnap délután megy az édesanyjához s nála marad egy hétig. Így is történt, — Laci hatalmas étvággal fogyasztotta a vasárnapi ebédet, s teljesen egészségesen ment el tőlem. Estére — állítólag — már 40 fokos lázzal került ágyba, — reggelre megkapta a betegséget Margit is, Bauer, — anélkül, hogy engem csak egy szóval is értesített volna, másnap, hétfőn beszállította a két beteget a Bálint klinikára. Margit kétoldali tüdőgyulladást kapott ' állapota pénteken és szombaton határozottan javult, — vasárnap azonban váratlanul szívvelgyengülés állott be nála, s ennek következtében délután 1 óra 40 perckor meghalt. — Állítólag egész betegsége alatt öntudatnál volt, s nagy akaraterővel, hősiesen várta a halált, amiről bizonyos volt. Végrendeletét tollba mondta, amelyben legfőképpen a Laci neveltetéséről rendelkezett. A végrendelet tartalmát nem ismerem.

Ugyanakkor, amikor Laci és Margit betegen feküdtek, — szerdán én is ágyba-kerültem spanyolbetegségben (40 fokos lázzal). Csütörtökön vettem csak hírt a történetekről; szombaton amúgy betegen érdeklődtem telefonon Margit és Laci állapotról. Megnyugtattak. — Hétfőn személyesen mentem be a klinikára, ott az orvos még mindig biztatott; kedden vettem azután a lesújtó hírt, hogy Laci az éjszaka meghalt.

Képzelheted a lelkiállapotomat, egészségesen engedem el a gyereket s egy hét múlva már csak a halálhírét veszem.

Közös sírba helyeztük őket a farkasréti temetőben. Margit temetését a Pesti Napló szerkesztősége rendezte. — lefolyásáról a lapokban olvashattál.

Könnyeket fakasztó látvány volt a két koporsót egy sírban látni. A temetésen a rokonság részéről ott volt Kaffka Ede és Kaffka Lászlóné (Hegyesi Mari)

Kedves Sári! Sohase élj át az enyémhez hasonló csapásokat. Valami rettenetes ennek az elviselése, s oly nehéz vigasztalást találni a gondviselésnek ilyen érthetetlen rendelkezései mellett. — Számomra annál nehezebb a megnyugvás, mert szent meggyőződésem, hogy házikezelésben megmenthettük volna Lacit is, Margitot is. A kórházba nem lett volna szabad beszállítani őket; az egy bacillus-fészek, ahol a szervezet újabb és újabb infekciókat kap úgy, hogy a végén is el kell pusztulnia. Lacinak csak spanyol-influenzája volt, — de azután valami skarlatos kiütést kapott, s úgy látszik ez volt reá végzetes.

Bauert az események úgy látszik annyira megviselték, hogy ágyba került, s emiatt a temetésen meg sem jelenhetett. — Margitért az engesztelő szent mise e. hó 17. -én d. e. 9 órakor lesz a krisztinavárosi templomban.

Hát Ti hogy vagytok, kedves Sári? Állásban vagy? Ha lesz egy kis időd, — írájál bővebben Magatokról, — hisz a rokoni kapcsolat meg van köztünk, s igazán érdekel, hogy mi lett abból a csinos kis bakfis-lánykából, aki a rég-rég múltban nálunk lakott.

Kedves édesanyádat és Téged Sári a legszívélyesebben üdvözöllek és kezeteket csókolom.

Brunó."

Fémes Beck Vilmos Kaffka-szobra

Kaffka Margit síremléke

Ez a levél egyben megcáfolja a Kaffka Margit nov. 20-án anyjához írt levelében ezt a mondatot: "Lacikám tegnapelőtt érkezett meg Déváról." — Ez nov. 18-a volna. Viszont a Fröchlich levelében ez olvasható: "Nehéz utazás után XI. 16-án érkezett ide Pestre." Tehát Kaffka Margit levelében téves időpontot írt.

*

Bauer Ervin pár hónap múlva megházasodott, — ahogy azt Kaffka Margit meghagyta neki. Később kiment Szovjet-Oroszországba és ott is halt meg. Ugyanakkor kint volt testvére, Balázs Béla is, de ők ketten ott sem találkoztak.

Később Nagyszalánci Fröchlich Brunó is megházasodott.

Az élet ment tovább.

*

Halála után jelent meg 1918-ban A révnél című novelláskötete, amit még ő rendezett sajtó alá.

A könyvben benne van Imádkozni próbáltam c. 1914- karácsonyi fohászkodása is, melynek kéziratát legjobb barátnője, Guttman Leonie őrizte meg s adta nekem. A kézirat magába foglalja azt is, ami a nyomtatásból kimaradt.

Er. XLII. "Nézzed népem a magyart és tudjad, hogy mint Isten báránya ártatlan ebben; nem ő akarta". — Közli a cikk. Innen maradt ki a következő: "Irdatlan rengeteg népkhaosz tesped el keleten; belső részei rothadás bűzét kell friss idegen vér szagával oszlatnia. Szomszédra kellett úszitania elsanyargatott népét; hogy — mint éhező eb —, gazdáit marni megszünjék. — Rablói szabadon rabolni, hatalmasan ütni és hivalkodni akarnak jobban imígyen és azt akarják, hogy a sokmillió letiport és dühös koldus most vérében fetrengve, hörgő kétségbeeséssel kiáltson: "Adjátok vissza tavalyi esztendőmet s a sorsot, mely ellen fenyegetve zugolódtam; de nem fogok bátorzkodni ezentul, meglapulok az ütés alatt és megcsókolom rokkantságom mankóit, mert megmutattátok, hogy még szörnyűbbet is tudtok velem! Dohos vackom királyi lakás a havas árokhoz; melyben most kell fetrengenem!"-----
" — Ezért kell ezeknek uram a vérdüh e tébolyos vitatánca.

S az én fajtám! — Sohase vállaltam még ilyen fájdalmas büszkeséggel! Milyen nemes volt megint, milyen türelmes, áldozatkész, jó, tiszta és okos. Drága, tiszta vérét milyen pazarul milyen alkuvástalan adta, kínálta egyszer megint, hogy hullatja kíméletlen, panasztalan! Ől, mert kell, vadság és —" --- a nyomtatott cikk így folytatja: "Gyűlölet nélkül, szomorúan ől- (ő hagyj ezt hinne, Isten, ezt legalább) — és a foglyul esett ellent testvéri kézzel, kenyérrel kínálja, jó szóval látja, mint vendégét, ha már fegyvertelen."

A kötetet ismertette:

-- Kaffka Margit: A révnél. Vasárnapi Ujság 1918.51.

ly. Kaffka Margit: A révnél. Irodalomtörténet 1919. 3-10.

r.r. Kaffka Margit posthumus könyve (A révnél) Budapesti Szemle 1919.178.kt.

Harsányi Kálmán, Kaffka Margit: A révnél. Élet, 1919.2.

sz.k. Kaffka Margit: A révnél. A Hét 1919.3.

Londesz Elek Pesti Napló 1920.10.

Harsányi Kálmán: Emberek, írások, problémák. Budapest, 1929.

• A révnél kikötött, — de a tulsóparton. Mivé fejlődhetett volna, ha tovább él! [128]

*

1939. június 11-én avatták fel síremlékét a farkasréti temetőben.

A felavatáson — a Kaffka családot képviselő — Kaffka Péterrel együtt én is ott voltam.

Az avató beszédet Schöpflin Aladár mondta. [129]

"Ez a szerény, de művészi ihletésű emlékmű több mint húsz esztendő szegény-érzéstől szabadít meg minket — mondta — "nem tudunk belépni ennek a temetőnek kapuján anélkül, hogy eszünkbe ne jutott volna: Kaffka Margit sírja még mindig jelte-
len." "—Köszönettel tartozunk azoknak, akik szegényérzésünktől megszabadítottak. Elsősorban magyar írók Kaffka Margit nevében alakult kis csoportjának, amely az emlékmű felállításának gondolatát felvetette és nagy buzgósággal megvalósította, azután Budapest székesfőváros hatóságának és Kaffka Margit kiadójának, a Franklin Társulatnak, amelynek segítsége megadta az anyagi eszközöket és Kövesházi Kálmár Elzának, a szorbásznak, a szobormű alkotójának, aki művészi szelleme teljességét fejezte ki ezzel a munkával."

Elmondta utolsó látogatását Kaffka Margitnál.

"Az az este, amikor utoljára nála jártam, életének utolsó eszméletben töltött estéje volt. Utána az örök éjszaka kövekezett."

"De ez az éjszaka nem sötét és vigasztalan. A szellem fáklyája ég és világít benne."

1980.

JEGYZETEK

- [1] Carlyle Thomas (angol író és történész)
- [2] Anatole France: Coignard abbé véleményei. Révai. 1916. 240. o.
- [3] Dénes Sándor (szatmári újságíró): Folytatom a "Színek és évek"-et.
Literatura. 1929. július IV. évf. 7. sz.
- [4] Guttman Leonie: Kaffka Margit legjobb barátnője (L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980.)
- [5] Bölöni Györgyné-Marchisiu Ottilia-Itóka. Egy ideig Anatole France és Rodin titkárnője volt. Könyvet is írt.
- [6] Herrer Cézárné-Drumár Alexandra, a spanyol származású Herrer Cézár festőművész felesége. Kaffka Margit tanártársa Újpesten és barátnője.
(L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980.)
- [7] Bauer Hilda-Schilling Oszkárné, tanárnő — Kaffka Margit sógornője.
- [8] Kaffka Péter (műszaki tanácsos a Közmunkatanácsnál, Kaffka László államtitkár fia) Kaffka Margit rokona. (L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980.)
- [9] Papp Viktor (zeneesztéta) Ady zilahi iskolatársa és barátja.
- [10] Héczey Erzsébet, Kaffka Margit barátnője. (L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980.)
- [11] Seidler Mádi: Seidler Ernő népbiztos testvére, Nemes Emil nb. felesége.
- [12] Zalai Béláné Máthé Olga fényképész (Zalai Béla tanár, filozófus író, felesége.)
- [13] Madarassy Istvánné-Nemestóthy Szabó Hedvig: Kaffka Margit rokona és barátnője. (L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980.)
- [14] Füst Milán: "Emlékezés Kaffka Margitra: "Nyugat, 1928. dec. 1. 25. sz. 712. o.
- [15] Király György (tanár, irodalomtörténész) "Kaffka Margit" Nyugat, 1920. január 1-2. sz.
- [16] Schöpflin Aladár: Magyar írók, irodalmi arcképek és tollrajzok. Nyugat. 1919. 170. o.
- [17] Tolsztoj L. "Mi a művészet?" Hegedüs Pál fordítása. Szeged. Gönczi József kiadása, 1902.
- [18] Benedek Marcell: Naplómat olvasom. Szépirodalmi Könyvkiadó 1965. 351. o.
- [19] Frölich Brunó (erdőmérnök) Kaffka Margit első férje.
- [20] Gönczi Mór: (min. oszt. tan.) Kaffka Margit szülővárosából való. (L. még I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980.)
- [21] Galilei-kör: Szabadgondolkodó és radiális fiatal intellektuális egyesülete.

- [22] Zsigmond Ferenc (irodalomtörténész, egyet. m. tanár, a MTA tagja) "A Debreczeni Kollégium és a magyar irodalom" c. könyve. A Tiszántúli Ref. Egyházker. kiadása, 1940.
- [23] Almásy Ignác ügyvéd, v. m. t. alügyész (Kaffka Margit mostoha apja.)
- [24] Almásy Ignácné- urai Uray Margit: Kaffka Margit anyja.
- [25] Almásy György: Kaffka Margit féltestvére.
- [26] Almásy Anna: Kaffka Margit féltestvére.
- [27] Almásy Sári: Kaffka Margit féltestvére.
- [28] Almásy Ede: Kaffka Margit mostoha apjának testvére.
- [29] Újpesti Polgári Leányiskola Értesítő, 1908.
- [30] Hoitsy Pál, politikus, újságíró és csillagász. Hosszú ideig a Vasárnapi Újság főszerkesztője. Az Otthon Írók és Újságírók köre elnöke.
- [31] L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit, Bp. 1980. 153-154. o.
- [32] L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit, Bp. 1980. 141. o.
- [33] Hu-ro-ki, Nyugat, 1908. II. k. 417. o.
- [34] Sassy Szabó Attila — "Aiglon": Miskolcra indult festőművész.
- [35] Rolla Margit beszélgetése Sassy Szabó Attilával (L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit, Bp. 1980.) 156. o.
- [36] Németh László: Elfelejtett írói arcképek. Tanu. VI.
- [37] Várady Borbély Zsigmondné, Nagyvárad utolsó magyar képviselőjének özvegye. Idézett könyve: Budai kisház. (Singer és Wolfner.)
- [38] Szabó Dezső: Életem, Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965. Szerkesztette: Nagy Péter.
- [39] Bölöni György: Az igazi Ady. Párizs, 1934.
- [40] Osvát Ernő, a Nyugat főszerkesztője.
- [41] L. 38. jegyzetet!
- [42] Hatvany Lajos: Beszélő házak, Bibliotheca, 1957.
- [43] Balázs Béla (Bauer Herbert): kiadatlan naplója, MTAK Kézirattára. Ms 5023/18. (Azóta megjelent!)
- [44] Felek Győző: Kaffka Margitról. Felolvasás a 20 éves Nyugat jubileumi estjén. Nyugat 1927. 17. o.
- [45] L. 38. jegyzetet!
- [46] Schöpfung Aladár: Kaffka Margit síremléke. Nyugat, 1939. július 7. sz. 40. o.
- [47] Papp Viktor: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, 1950. 71.
- [48] Bárczy István: 1906-1912-ben Budapest polgármestere.
- [49] L. 38. jegyzetet!
- [50] Kuncz Aladár. Világháborús internálását Fekete kolostor c. művében írta meg. Könyve világsírként aratott.
- [51] L. 38. jegyzetet!
- [52] Maniuné-Horváth Lenke (Erzsébet Nőiskolában Kaffka Margit osztálytársa, Útug utcai iskolában tanártársa), Orsz. Polgári Leányiskolai Tanáregyesület Múzeumában őrzött levél. (L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit, Bp. 1980.)
- [53] Gellért Oszkár: Egy író élete Bibliotheca, 1958.
- [54] Cherbuliez, Victor (genfi születésű francia regényíró) Művészet és természet. Athenaeum 1924.

- [55] L. a 38. jegyzetet!
- [56] Tersánszky Józsi Jenő: A Petőfi Társaságban tartott — Rolla Margit által gyorsírással lejegyzett és Tersánszky által jóváhagyott előadása, 1947. dec. 14-én.
- [57] Berény Róbert festőművész A "Nyolcak" elnevezésű festőcsoport tagja.
- [58] Gellért Oszkár: Kortársaim. Művelt Nép Könyvkiadó, 1954.
- [59] Füst Milán: Emlékezés Kaffka Margitra. Nyugat. 1928. dec. 1. 25. 712.o.
- [60] Miklós Andor (Az Est főszerkesztője.)
- [61] Tóth Árpád: Levél Osvát Ernőhöz. Megjelent: "Osvát Ernő emlékkönyvé"-ben. 1923.
- [62] Ágoston Julián (bencés pap) Kaffka Margit. Életrajz. 1934.
- [63] Elek Artur: Ujabb magyar költők. Lyrai antológia. 1890-1910. Nyugat. 1911.
- [64] Kaffka Margit Papp Viktorhoz írt levelei. Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. 1950. 71.
- [65] Balázs Béla (Bauer Herbert): "Történet a Logody utcáról, a tavaszról, a halálról és a messzeségről." Magyar Könyvtár.
- [66] Rolla J. Zoltán (főv. számtanácsos) A kis diák és Ady Endre. Ebből a rádióelőadás: "Mesél a Logodi utca." 1980. XI. 15.
- [67] Lükő Géza (orvos) Kaffka Margit fiatalkori szerelme. (L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit.
- [68] Papp Viktorné-Kormos Jozefin (azelőtt Lantherné.)
- [69] Móricz Zsigmond: Kaffka Margit. Nyugat. 1912. 212.o.
- [70] Lengyel Menyhért: Kaffka Margit regénye Színek és évek. Nyugat. Figyelő. 1912. 854.o.
- [71] L. 36. jegyzetet!
- [72] Maniuné-Horváth Lenke L. az 52. jegyzetet!
- [73] Havas Gyula (lírikus, kritikus, 25 éves korában agytumorban halt meg. Rák-keszerturon a "hősök temetőjében" temették el.) Cikke: Kaffka Margit (Ignotus megjegyzésével). Utólszor a lyrán Nyugat. 1913. 11.
- [74] Dóczy Jenő: Koszorú egy regényalak sírjára, Magyarság. 1931. 243.sz.
- [75] Ullmann Sarolta: Kaffka Margit privát tanítványa.
- [76] Héczey Erzsébet, Kaffka Margit barátnője. (L.: I. köt. Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980.)
- [77] Luttor Ferenc: kánonjogi tanácsos a vatikáni követségen, Serédi utóda.
- [78] Fülep Lajos egyetemi tanár.
- [79] Erdős Renée (először szenvedélyes lírájával tűnt fel, később áttért a prózára és regényeket írt.)
- [80] Ivády Antonia (A Budapesti Hírlap külpolitikai vezércikkírója.)
- [81] Kaffka Margit négy levele. Először megjelent: Magyar Hírlap 1938. febr. 20. (Közölte Solymos Bea,) Másodszor megjelent: Csillag 1943. júl. 15. 99-103.o. (Közölte Harsányi Grete.)
- [82] L. a 38. jegyzetet!
- [83] Stefan I. Klein műfordító.
- [84] Bauer Ervin (szigorló orvos) Bauer Herbert [Balázs Béla] testvére, Kaffka Margit második férje.

- [85] "1914. augusztus". A Tükör 1966. 37-38-39. számában Baloghy Mária közli.
- [86] Kaffka Margit kiadatlan naplója címmel, közlő neve nélkül jelenik meg a Műveltség 1946. III. számában,
- [87] Balázs Béla kiadatlan naplója. MTAK Kézirattára Ms 5023/18.
- [88] Fémes Beck Vilmos szobrász, Beck Ö. Fülöp öccse.
- [89] Kaffka Margit. (Részletek kiadatlan naplójából.) Közlő neve nélkül. Magyar Női Szemle 1937. jún-júl.
- [90] Mária: Omelka Mária — Fémes Beck Vilmosné.
- [91] Fehérmé: Bauer Ervin tisztiszolgája, Fehér Antal felesége.
- [92] Franyó Zoltán erdélyi születésű lírikus. Ady több versét fordította idegen nyelvekre.
- [93] Ella: Guttmann Leonie nővére.
- [94] Oszkár: Schilling Oszkár.
- [95] Nemesék: Nemes Emil és felesége — Seidler Mädi.
- [96] Halasi Andor: kritikus, műfordító.
- [97] Seidler Ernő népbiztos és felesége Müncz Stella.
- [98] Máli: Jászi Oszkárné-Moskovits Amália-Lesznai Anna.
- [99] Petráss — ismeretlen.
- [100] Léna — Lukács György orosz felesége.
- [101] Varró István egyet. tanár. közgazdasági és szociológiai író.
- [102] Máthé Olga — Zalai Béláné — fényképész.
- [103] Kaffka Lászlóné — Hegyesi Mari: a Nemzeti Színház örökös tagja, Kaffka Margit rokona, fiának keresztanyja.
- [104] Fenyő Miksa: a Nyugat szerkesztője, anyagi segítője, Gyáriparosok Országos Szövetsége vezérigazgatója.
- [105] Barta Lajos: Két nyár. Nyugat 1916. 707.o.
- [106] "Herzl" — Herczel Manó báró sebész, egyetemi tanár.
- [107] Galsai Pongrácz: "Kaffka Margit négy irodalmi levele." Nők Lapja, 1970. jun. 6. XXII. évf. 23. sz. Dr. Laczkovich Endréné- "1949 nyarán, férjével és gyermekeivel egy hónapig a Kútvolgyi úti Fenyő-villa egyik szobáját bérelte. Az Amerikában élő szerkesztő villája akkoriban nem élvezte az önkényes honfoglalással beköltözött lakók kiméletét. Laczkovichné a helyiségben vandál állapotokat talált. Fenyő Miksa kéziratai a padlóra borítva s részben széttaposva, szanaszét hevertek. S az asszony ebből a becses szemétdombból mentette ki Kaffka Margit és még néhány jelentős író levelét."
- [108] Dick Manó könyvkiadó.
- [109] Kéky Lajos: Művész regények (Állomások). Budapesti Szemle 1917. 170. köt.
- [110] "Herczeg Ferenc kék micsodája" — feltehetően "Kék róka" c. darabja.
- [111] Xandrin: Herrér Cézárné, Kaffka Margit barátnője.
- [112] Josephus Flavius történetíró.
- [113] Ady Endre: Kaffka Margit versei (Az élet útján) válogatott gyűjtemény Kaffka Margit régi és legújabb verseiből. Nyugat. 1918. május 1. 9.sz.
- [114] Kaffka Margit levelei kisfiához. Közlő neve nélkül. Nyugat. 1937. június 6. sz. XXX. évf.

- [115] Liptai Imre hírlapíró, 1912-től a Pesti Napló szerkesztője.
- [116] Lukács György egyet. tanár, Közokt. Népbiztos. Sokáig élt Bécsben és Berlinben; Moszkvában mint egyet. tanár.
- [117] Petri (Pick) Lajos szobrász. A Telcs műteremben dolgozott Kaffka Margit szobrán.
- [118] Czigány Dezső: akt és arcképfestő. Münchenben, Nagybányán és Párizsban tanult. Ady jó barátja volt.
- [119] Tóth Árpád levele, Gellért Oszkár: Egy író élete c. könyvéből. Bibliotheca. 1958. 305.o.
- [120] Dénes Sándor (szatmári újságíró): Folytatom a Színek és éveket. Literatura. 1929. július. IV. évf. 7.sz.
- [121] Jászi Oszkár: szociológus, a Huszadik Század szerkesztője. 1918-ban a Károlyi kormányban a nemzeti kisebbségek minisztere, majd Ohióban egyetemi tanár.
- [122] Schöpfung Aladár: "Kaffka Margit síremléke" Nyugat. 1939. júl. XXXII. évf. 7.sz.
- [123] Dr. J.B.: Dr. Jaulusz Borbála orvos: "Kaffka Margit utolsó napjai." Válasz. 1949. jan. 1.sz. IX. évf.
- [124] Bálint Rezső dr.: belgyógyász, egyet. tanár, az I.sz. belklinika vezető főorvosa.
- [125] Hatvany Lajos: Kaffka Margit. Pesti Napló. 1918. dec. 3.
- [126] Móricz Zsigmond. Gyászbeszéd. Nyugat. 1918. 24.sz.
- [127] Gellért Oszkár: Egy író élete. Bibliotheca. 1958.
- [128] E könyvhöz az általam felkutatott és általam fel is dolgozott anyag irodalomtörténeti dokumentumai nagy része a II. kötet megjelenése után, az MTA Könyvtára Kézirattárában található Ms 4516/52-104. jelzet alatt.
- [129] Schöpfung Aladár: Kaffka Margit síremléke, Nyugat. 1939. júl. XXXII. évf. 7.sz.

NÉVMUTATÓ

Ady Endre 5, 40, 43, 45, 46, 49, 50,
 53, 64-66, 73, 76, 80, 84, 165,
 166, 190, 196, 205-209
 Ágoston Julián 58, 149, 207
 Aiglón I. Sassy Szabó Attila
 Almásy Anna, Csics Jenőné 18, 68,
 69, 128, 206
 Almásy Ede 18, 206
 Almásy György 18, 68, 69, 206
 Almásy Ignác 17, 206
 Almásy Ignácné I. Kaffka Gyuláné
 urai Uray Margit
 Almásy Sarolta 6, 18, 49, 50, 68,
 69, 85, 128, 131, 159, 197,
 198, 206
 Ambrus Zoltán 15, 86
 Annus I. Tóth Árpádné
 Arany János 92, 169, 190

 Babits Mihály 15, 79, 84, 144, 196
 Balázs Béla (Bauer Herbert) 40, 43,
 51, 53, 63-67, 73, 77, 84, 86, 89,
 90-92, 109, 121, 137, 138, 201,
 206-208
 Balázs Béláné I. Hajós Edit
 Balázs Sándor 169
 Bálint Rezső 193-196, 198, 209
 Baloghy Mária 208
 Bán Jenő 18
 Barbey d'Aureville, Jules 35
 Bárczy István 44, 206
 Baron Gy. 181, 183
 Bársony István 17
 Barta Lajos 129, 208

Bartók Béla 137, 138
 Baudelaire, Charles 17
 Bauer Ervin 86, 89-92, 95, 96, 100,
 105-111, 113-122, 125-140, 142,
 144, 145, 150-156, 158-164, 166,
 167, 169-171, 174-177, 181-183,
 185-190, 195-198, 201, 207, 208
 Bauer Herbert I. Balázs Béla
 Bauer Hilda I. Schilling Oszkárné
 Bauer főhadnagy 105
 Beck Ö. Fülöp 208
 Beck Vilmos I. Femes Beck Vilmos
 Benedek Elek 17
 Benedek Marcell 11, 205
 Benedek Rózsi 78
 Berény Róbert 54, 207
 Borbély Zsigmondné, várady
 I. Várady Borbély Zsigmondné
 Bölöni György 6, 38, 43, 49, 53, 73
 76, 108, 109, 149, 206
 Bölöni Györgyné Marchisiu Ottilia
 (Itóka) 6, 49, 107-109, 111,
 205
 Bródy Sándor 17, 78

 Carlyle, Thomas 5, 205
 Cella I. Daláry Frigyesné
 Cellék 63
 Cherbuliez, Victor 51, 206
 Couchud 49
 Czigány Dezső 162, 173, 181, 182, 209

 Császár Elemér 75
 Cserna Károly 17

- Csics Jenő 69
 Csics Jenőné I. Almásy Anna
 Csokonai Vitéz Mihály 108
 Daláry Frigyesné Uray Celesztta 128
 Daudet, Alphonse 71
 Deák Ferenc 92
 Deák Gyula 75
 Dehmel, Richard 158
 Dénes Sándor 6, 189, 205, 209
 Dick Manó 143, 208
 Dienes László 164
 Dóczy Jenő 43, 77, 207
 Drumár Alexandra I. Herrér Cézárné
 Dutka Ákos 17
 Elek Artur 59, 64, 66, 207
 Emőd Tamás 17
 Erdős Renée 6, 54, 78, 79, 207
 Falu Tamás 6
 Faragó József 18
 Fehér Antal 95, 106, 118, 119, 122, 208
 Fehér Antalné 106, 108, 118, 208
 Fejér Antal I. Fehér Antal
 Fejér Lipót 36
 Feleky Géza 36, 43, 206
 Fémes Beck Vilmos 63, 73, 85, 99, 145, 146, 208
 Fémes Beck Vilmosné Omelka Mária 63, 106-111, 208
 Fenyő Miksa 53, 59, 82, 109, 110, 128, 142-144, 163, 208
 Ferenczy Károly 24
 France, Anatole 5, 92, 126, 205
 Franyó Zoltán 108, 208
 Fröchlich Brunó (később Nagyszalánci Brunó) 15, 22, 31, 35, 36, 44, 53, 63, 69, 73, 81, 106, 121, 128, 129, 142, 156, 157, 160, 161, 163, 166, 167, 169, 170, 175-178, 185-188, 193, 197, 201, 205
 Fröchlich László 15, 31, 35, 40, 50, 63, 67, 69, 80, 81, 92, 106, 108-110, 116, 117, 119-122, 125, 127-130, 132, 133, 135, 136, 142, 144, 155-158, 160, 161, 163, 166-169, 171-178, 181, 184-190, 193-198, 201, 208
 Fülep Lajos 78, 79, 207
 Füst Milán 7, 43, 54, 205, 207
 Gaál Gábor 166
 Galsai Pongrác 208
 Gellért Oszkár 49, 54, 206, 207, 209
 Goethe, Johann Wolfgang 138
 Gombás Gyula 114
 Gönczi József 205
 Gönczi (Gönczy) Mór 15, 54, 73, 131, 205
 Guttmann Ella 108, 208
 Guttmann Leonie 6, 63, 75, 79, 81, 89, 90, 92, 106, 108, 109, 111, 136, 137, 140, 145, 153, 154, 158, 161, 201, 205, 208
 Gyulai Pál 17
 Hajós Edit, Balázs Béláné 91
 Halasi Andor 107, 109, 111, 119, 139, 163, 182, 208
 Halaska I. Halasi Andor
 Halász Gyula 43
 Halász Imre 5, 43
 Harsányi Grete 207
 Harsányi Kálmán 202
 Hatvany Lajos 40, 43, 50, 53, 58, 150, 161, 166, 173, 196, 206, 209
 Hatvany Lili 77
 Hatvany Sándorné Hernády Tilli 54
 Havas Gyula 75, 76, 187, 207
 Héczey Erzsébet 6, 78-81, 130, 205, 207
 Hegedüs Pál 205
 Hegedűs Tibor 65
 Hegyesi Mari, Kaffka Lászlóné 120, 121, 197, 198, 208
 Heltai Jenő 17

- Herczeg Ferenc 17, 152, 208
 Herczel Manó 135–138, 143, 208
 Hernády Tilli l. Hatvany Sándorné
 Herrer Cézár 15, 205
 Herrer Cézárné Drumár Alexandra
 6, 15, 16, 36, 38, 54, 76, 81, 86,
 89, 145, 146, 156, 205, 208
 Hincz Gyula 65
 Hoitsy Pál 19, 44, 90, 206
 Hollós 120, 183
 Horváth János 51
 Horváth Lenke l. Maniuné Horváth
 Lenke
 Ignotus 15, 17, 35, 36, 43, 75, 80, 83,
 85, 144, 165, 207
 Illésfalvi (Illyésfalvi) Papp Viktor
 l. Papp Viktor
 Istvánffyné Márki Gabriella 16
 Itóka l. Bölöni Györgyné Marchisiu
 Ottilia
 Ivády Antónia 79, 81, 130, 207
 Jászi Oszkár 190, 209
 Jászi Oszkárné l. Lesznai Anna
 Jaulusz Borbála 193, 209
 Josephus (Flavius) 162, 165, 174, 193,
 208
 Judik Etel l. Karinthy Frigyesné
 Juhász Gyula 17, 86
 Kabos Ede 53, 86
 Kaffka Ede 197, 198
 Kaffka Gyula 92
 Kaffka Gyuláné urai Uray Margit
 (később Almásy Ignácné) 18, 44,
 68, 69, 74, 85, 91, 92, 96, 126,
 127, 131, 189, 190, 198, 201, 206
 Kaffka László, id. 121, 205
 Kaffka László, ifj. 121
 Kaffka Lászlóné l. Hegyesi Mari
 Kaffka Péter 6, 32, 202, 205
 Kaffka-család 6, 197, 202
 Kalmár Elza, kövesházi 202
 Karinthy Frigyes 35, 187, 188
 Karinthy Frigyesné Judik Etel 187,
 188
 Károlyi Mihály 209
 Kaufmann professzor 121, 126
 Kékly Lajos 149, 208
 Kellner Fülöp 16
 Kenzler 63
 Kernstock Károly 53
 Kétly Károly 63
 Király György 7, 205
 Kitschener 119
 Klein, Stefan l. 85, 86, 207
 Kóbor Noémi 153
 Korányi Sándor 130, 154
 Kormos Jozefin l. Papp Viktorné
 Kósa Miklós 59
 Kosztolányi Dezső 17, 35, 64, 66,
 86, 166
 Kövesházi Kalmár Elza l. Kalmár
 Elza, kövesházi
 Kristóffy József 45
 Krúdy Gyula 66
 Kuncz Aladár 36, 45, 46, 49, 206
 Laczkó Géza 36, 43
 Laczkovich Endréné 208
 Lampérth József l. Nemes Lampérth
 József
 Lantherné l. Papp Viktorné Kormos
 Jozefin
 Lányi Sarolta 63, 82, 111
 László Ary, H. 166
 Lengyel Menyhért 74, 75, 207
 Leonie l. Guttman Leonie
 Lesznai Anna (Jászi Oszkárné
 Moskovits Amália) 53, 63, 80,
 86, 90, 110, 135–138, 162, 190,
 208
 Lichtmann Anna l. Tóth Árpádné
 Liptai Imre 173, 209
 Londes Elek 202
 Lukács György 51, 105, 173, 208,
 209
 Lukács Györgyné (Léna) 111, 208

Luttor Ferenc 78, 81, 207

Lükő Géza 68, 73, 207

Madarassy Istvánné l. Nemestóthy
Szabó Hedvig

Majthényi György l. Mattuskovits
Majthényi György

Maniuné Horváth Lenke 49, 75, 77,
206, 207

Marchisiu Ottila l. Bölöni Györgyné
(Itóka)

Mária l. Femes Beck Vilmosné

Márki Gabriella l. Istvánffyné Márki
Gabriella

Máthé Olga l. Zalai Béláné

Mattuskovits Majthényi György 136,
138, 152, 153

Mátyás király 64

Meller Simon 15

Mikes Lajos 143

Miklós Andor 58, 207

Mikszáth Kálmán 17

Miskolci Simon [Miskolczy-Simon]
János 18

Molnár Ferenc 17

Móricz Zsigmond 66, 74, 75, 196
207, 209

Moskovits Amália l. Lesznai Anna

Müncz Stella l. Seidler Ernőné

Nagy Béla 16

Nagy Péter 206

Nagy Zoltán 187

Nagyszalánci Brunó l. Fröhlich Brunó

Nemes Emil 109, 111, 117, 120, 182,
205, 208

Nemes Emilné Seidler Mädi 6, 109,
111, 117, 120, 205, 208

Nemes Lampérth József 182

Nemestóthy Szabó Hedvig, Madarassy
Istvánné 6, 205

Németh László 35, 75, 206

Nietzsche, Friedrich Wilhelm 31, 35

Novoszád Ferenc, id. (vendégloós)
63-66

Novoszád Ferenc, ifj. (cipész) 64, 65

Omelka Mária l. Femes Beck
Vilmosné

Osvát Ernő 38-40, 43, 53, 73, 83,
145, 187, 206, 207

Papp Szilágyiék 44

Papp Viktor 6, 36, 43, 44, 53, 59,
60, 63, 64, 66-73, 205-207

Papp Viktorné Kormos Jozefin
(korábban Lantherné) 72, 73,
207

Pauler Ákos 65

Péry Ilona 18

Péterffy (orvos Pozsonyban) 181,
183, 190

Petőfi Sándor 169

Petri (Pick) Lajos 170, 173, 209

Pick Lajos l. Petri (Pick) Lajos

Pósa Lajos 17

Rákosi Jenő 17

Rákosi Zoltán 75

Reichard Piroska 18

Réti Irén 149

Riedl Frigyes 11

Rodin, Auguste 205

Rolla J. Zoltán 64, 207

Rolla Margit 73, 205-207

Samu (Bauer Ervin tisztiszolgája
Temesváron) 135, 162

Sassy Árpád 24

Sassy Attila l. Sassy Szabó Attila

Sassy Csaba 19

Sassy Szabó Attila (Aiglon) 24, 31
32, 35, 206

Schilling Oszkár 95, 96, 99, 100,
108, 114-120, 125, 128, 133,
134, 136, 140, 145, 152, 155,
156, 161, 162, 208

Schilling Oszkárné Bauer Hilda
6, 89, 91, 92, 95, 96, 99, 106,
109, 111, 113-120, 122, 125,
128, 129, 133-140, 145,
150-153, 155-158, 160-162,
166, 182, 205

Schöpflin Aladár 7, 32, 36, 43,
54, 71-73, 75, 77, 79, 82, 105,
128, 143, 146, 161, 169, 193,
202, 205, 206, 209

Seidler Ernő 107, 109, 111, 175,
177, 205, 208

Seidler Ernőné Müncz Stella 107,
109, 129, 153, 154, 157, 163,
167, 173, 181, 182, 208

Seidler Mădi I. Nemes Emilné

Serédi Jusztinián 78, 207

Shakespeare, William 138

Sík Sándor 59

Simon János, miskolci I. Miskolci

Simon [Miskolczy-Simon]

János

Solymos Bea 207

Stella I. Seidler Ernőné Müncz
Stella

Szabó Attila I. Sassy Szabó Attila

Szabó Dezső 31, 36, 38-40, 43, 45,
49, 81-84, 206

Szabó Hedvig, nemestóthy

I. Nemestóthy Szabó Hedvig,

Madarassy Istvánné

Szemes ezredorvos 106, 107, 109,
110

Sziklay János 65

Szini Gyula 86, 161

Tagore, Rabindranath 169

Taufer (orvos Temesváron) 154

Telcs Ede 170, 209

Tennyson, Alfred 144

Tersánszky Józsi Jenő 51, 53, 54, 207

Tolsztoj, Lev Nikolaevics 7, 134,
205

Tormay Cecil 17, 53

Tószögy Imre 77

Tóth Árpád 58, 66, 149, 150, 187,
207, 209

Tóth Árpádné Lichtmann Anna 187

Turcsányi Elek 59

Ullmann Gyula 77

Ullmann Gyuláné (később Tószögy
Imréné) 77

Ullmann Sarolta (Zsazsa) 77, 78,
207

Uray Celeszta I. Daláry Frigyesné

Uray Margit, urai I. Kaffka Gyuláné
(később Almásy Ignácné)

Vajda Ernő 75

Valikovszky Erzsébet 77

Várady Borbély Zsigmondné 36, 206

Várdai Béla 150

Varró István 111, 208

Verebély professzor 143

Verne, Jules 175

Weininger, Otto 82

Wilson, Woodrow Thomas 186

Winkler Elemér 17

Winternitz Arnold 138

Wirkmann Imre 129

Zalai (Zalay) Béla 109, 205

Zalai Béláné Máthé Olga 6, 111,
205, 208

Zola, Emile 129

Zoltán István 17

Zsazsa I. Ullmann Sarolta

Zsigmond Ferenc 17, 206

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

HM.	hiteles másolat
Er.	eredeti dokumentum
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

KÉPEK ÉS FAKSZIMILÉK JEGYZÉKE

Az újpesti tanárnő	13
Az újpesti Polgári Leányiskola	14
Részlet a Huro-ki c. vers kéziratából	21
Hoitsy Pál levele (Er.I.)	22
Kaffka Margit (Sassy Attila festménye)	33
Exlibris Kaffka Margit (S.A. munkája)	34
Sassy Attila aláírása	34
Részlet a Sátánlegenda c. kiadatlan vers kéziratából	41
Osvát Ernő	42
Papp Viktor	47
A fiatal Szabó Dezső	47
Kaffka Margit levele édesanyjához (Er.III.)	48
Kaffka Margit	55
Kaffka Margit Márvány utcai lakása	56
Kaffka Margit levele Papp Viktorhoz (HM. 6.)	61
Kaffka Margit sorai édesanyjához fényképük hátoldalán (Er.VI.)	62
Herrer Cézárné	87
Stefan I. Klein levele (Er.V.)	88
Bauer Ervin és Kaffka Margit arcképe	93
Bauer Ervin katonaképe	94
Kaffka Margit sorai Bauer Hildához (Er.VII.)	97
Bauer Hilda — a levelek hitelességét igazoló — kézjegye	98
Részlet a kis zöldfedelű Naplóból (Er.IX.)	112
Fröhlich László Kaffka Margit fia	123
Kaffka Margit névjegye	123
Kaffka Margit levelének részlete Kaffkáné Hegyesi Marihoz (Er.XVI.) ..	124
A fiatal Schöpflin Aladár	147
Schöpflin levelének részlete	147
Kaffka Margit sógornőjéhez írt levelének részlete (Er.XXII.)	148
Kaffka Margit férjének írt levélrészlete	179
Kaffka Margit lapja (Er. XXXII.)	180
Kaffka Margit utolsó fényképe	191
K.M. 100 éves születési évfordulójára kiadott túlretusált fényképe	192
Fémes Beck Vilmos Kaffka-szobra	199
Kaffka Margit síremléke	200

TARTALOM

Előszó	5
Út a révig	9
Újpest	15
Budapest	53
Jegyzetek	203
Névmutató	211
Rövidítések	218
Képek és fakszimilék jegyzéke	219

Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának főigazgatója

Szerkesztette: S. Fürth Éva

Alak: B/5 — Terjedelem: 19,6 (A/5) ív

Megjelenés: 1983 — Példányszám: 1500

Készült az MTA Könyvtára házi
sokszorosító részlegében

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei
(Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae)

1. *Haraszthy Gyula*: A 130 éves Akadémiai Könyvtár. Bp. 1956. 23 p.
2. *Berlász Jenő* – *Sz[akmáryné] Németh Mária*: Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene. Bp. 1956. 30 p.
3. *Csapodi Csaba*: A legrégebb magyar könyvtár belső rendje. A pannonthalmi könyvtár a XI. században. Bp. 1957. 13 p.
4. *Berlász Jenő*: Az Akadémiai Könyvtár kéziratárának átalakulása. Bp. 1957. 21 p.
5. *Haraszthy Gyula*: Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerű kérdései. Bp. 1958. 16 p.
6. *Gergely Pál*: Arany János és az Akadémia Könyvtára. Bp. 1958. 8 p.
7. *Moravek, Endre*: Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen. Wien, 1957. 16 p.
8. *Sz[akmáryné] Németh Mária*: Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója. Bp. 1958. 14 p.
9. *Gergely Pál*: Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában. Bp. 1958. 11 p.
10. *Csapodi Csaba*: Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1958. 18 p.
11. *Moravek Endre*: Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából. Bp. 1958. 12 p.
12. *Sz[akmáryné] Németh Mária*: A központi folyóirat címjegyzék kérdései. Bp. 1959. 44 p.
13. *Csapodi, Csaba*: L'avenir des périodiques scientifiques. La Haye, 1958. [2] p.
14. *F[ülöp]né] Csanak Dóra*: Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig. 1826–1849. Bp. 1959. 29 p.
15. *Moravek, E[ndre]* – *[Weger] Veger, [Imre]*: Kratkij szlovar' vengerszkih bibliograficeszkih terminov i szokrascsenij. Bp. 1959. 48 p.
16. *Csapodi, Csaba*: Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek. Wien, 1959. 11 p.
17. *Csapodi Csaba*: A proveniencia elve a könyvtárban. Bp. 1959. 14 p.
18. *Rásonyi László*: Stein Aurél és hagyatéka. Bp. 1960. 40 p. 1 t.
19. *Sáfrán Györgyi*: Arany János és Rozvány Erzsébet. Bp. 1960. 178 p. 11 t.
20. *Rózsa György*: A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban – Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO. Bp. 1960. 19 p.
21. *Gergely Pál*: Pápai Páriz-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1961. 9 p.
22. *Gergely Pál*: Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1961. 15 p.
23. *Sarlóska Vince Ernő*: Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok. Bp. 1961. 14 p.
24. *Csapodi Csaba*: Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára? Bp. 1961. 25 p.
25. *Moravek, Endre* – *Weger, Imre*: Abbreviaturae cyrillicae. Bp. 1961. 138 p.
26. *Rásonyi László*: A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai. Bp. 1962. 19 p.
27. *Tőkés László*: Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyv gyűjteménye és fotolaboratóriuma. Bp. 1962. 13 p.
28. *Fráter Jánosné*: „Nemzeti részvét emelte”. 100 évvel ezelőtt kezdtek építeni az Akadémia palotáját. Bp. 1962. 14 p.
29. *Büky Béla*: Székely Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. 1962. 24 p.
30. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 2. Instituta scientifica. Bp. 1962. VI, 278 p.
31. *Mérei Juhász Margit*: Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban. Bp. 1963. 65 p.
32. *Rózsa, [György] George*: The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information. Bp. 1962. 13 p.
33. *Gergely Pál* – *Molnár Zoltán*: Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriuma. 1840–1960. Bp. 1962. VI, 377 p.
34. *Csapodi Csaba*: Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye? Bp. 1963. 18 p.
35. *Tőkés László*: A mikrokártya és a kutatók. Bp. 1963. 18 p.
36. *Büky Béla* – *Csengeryné Nagy Zsuzsa*: Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz. Bp. 1963. 15 p.
37. *Gergely Pál*: Az Akadémia szerepe a Nemzeti Színház létrehozásában. Bp. 1963. 9 p.
38. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 3. Instituta paedagogica. Bp. 1963. VI, 377 p.
39. *György, [József] Josef*: Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Bp. 1963. 29 p. 12 t.
40. *Rózsa György*: Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban. Bp. 1964. 17 p.

41. *Csapodi Csaba*: Beatrix királyné könyvtára. Bp. 1964. 26 p.
42. *Rózsa György*: Hagyomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről. Bp. 1964. 13 p.
43. *Büky Béla*: A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témamegoszlási statisztikák készítése és alkalmazása. Bp. 1964. 16 p.
44. *Csapodi, Csaba*: Conservation of the Manuscript and Old Book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences: methods and results. (1949–1964). Bp. 1965. 48 p. 16 t.
45. *Fráter Jánosné*: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből. (1865–1875). Bp. 1965. 59 p. 7 t.
46. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 1. Instituta rerum publicarum. Bp. 1965. 621 p.
47. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 7. Instituta communicationis. Bp. 1966. XXII, 355 p.
48. *Sáfrán, Györgyi*: Lettres de Romain Rolland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. Bp. 1966. 195 p. 4 t.
49. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 4. Religio. Bp. 1966. XVIII, 211 p.
50. *Rózsa [György] George*: Some considerations of the role of scientific libraries in the age of the scientific and technical revolution. – An essay and approach to the problem. Bp. 1970. 25 p.
51. *Simon Mária Anna*: A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata. Bp. 1966. 52 p.
52. *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának működése 1854–1949. Bp. 1966. 61 p. 3 t.
53. *Csapodi Csaba*: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymotvány-gyűjteménye. Bp. 1967. 34 p.
54. *[Aranginé] Boros Vilma*: Széchenyi István hátrahagyott iratainak története. Bp. 1967. 57 p. 5 t.
55. *György József*: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói. Bp. 1968. 25 p.
56. *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai. Bp. 1968. 50 p.
57. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 6. Instituta oeconomica. Bp. 1969. XIX, 556 p.
58. *Szelei László*: A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára az Akadémiai Könyvtárban. Bp. 1970. 60 p.
59. *Sz[abóné] Garai Judit – Ujhelyi Gabriella*: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára orosz és szovjet cserekapcsolatainak vázlatos története. – Ocsérki isztorii knigoobmena Biblioteki Vengerszkaj Akademii Nauk sz ruszszkimi szovetszkimi bibliotekami. Bp. 1970. 46 p.
60. *Molnár Imre*: Peremlyukkártyás dokumentációs rendszerek létesítése kutatóintézeti könyvtárban. Bp. 1970. 134 p.
61. *[Aranginé] Boros Vilma*: Stein Aurél ifjúsága. Hirschler Ignác és Stein Ernő levelezése Stein Aurélról. 1866–1891. Bp. 1971. 148 p.
62. *Apor, [Eva] Eve*: The Persian manuscripts of the Vámbéry-bequest. Bp. 1971. 19 p. 1 t.
63. *Gergely Pál*: A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa. Bp. 1971. 97 p. 8 t.
64. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 8. Instituta sanitatis publicae. Instituta caritatis. Instituta varii generis. Bp. 1971. XXI, 559 p.
65. *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában. Bp. 1971. 232 p. 2 t.
66. *Moravek, Endre*: Index acronymorum selectorum. Pars 5. Instituta ad artes litteraturamque spectantia cum siglis periodicorum additis. Bp. 1972. XIX, 477 p.
67. *Vitályos László – Orosz László*: Ady-bibliográfia 1896–1970. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom. Bp. 1972. XXV, 425 p.
68. *Botka Ferenc*: Magyar szocialista irodalom oroszul 1921–1945. Bibliográfia. – Vengerszkaja szocialiszticeszkaja literatura na ruszszkom jazüke 1921–1945 gg. Bibliograficeszkij obzor. Bp. 1972. XIII, 127 p. 9 t.
69. *Szentgyörgyi Mária*: Célkitűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián. 1831–1945. Bp. 1973. 170 p.
70. *Fráter Jánosné*: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai. 1854–1949. Bp. 1974. 430 p.
71. *Bendefy László*: Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirtárának Mikoviny-térképeire. 1. köt. Bp. 1976. 360 p.
72. *Bendefy László*: Mikoviny Sámuel megyei térképei, különös tekintettel az Akadémiai Könyvtár Kézirtárának Mikoviny-térképeire. 2. köt. [Térképek]. Bp. 1976. 24 t.
73. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. A–L. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. Bp. 1975. 473 p.
74. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. M – R. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. Bp. 1975. 475–846 p.

75. Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970. S – Z. Repertórium 1840–1970. Szerk. *Darabos Pál és Domsa Károlyné*. A repertóriumot összeáll. *Pétervári Lászlóné és Sz[abóné] Garai Judit*. Bp. 1975. 847–1242 p.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Közleményei
(Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae)

Új sorozat

- 1 (76). A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak szakirodalmi munkássága 1950–1975. Bibliográfia. Összeáll. *Fekete Gézné*. Bp. 1976. 80 p.
- 2 (77). Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből. [Cikkgyűjtemény.] Bp. 1976. 62 p.
- 3 (78). *Bükyné Horváth Mária*: Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum állománya az 1970-es években. Bp. 1977. 78 p.
- 4 (79). *Vitályos László*: Ady-Léda-Csinszka. Visszaemlékezések és levelek a költő életrajzához. Bp. 1977. 164 p.
- 5 (80). Scientia et virtus. Un commentaire anonyme de la Consolation de Boëce. Introduit et publié par *Sándor Durza*. Bp. 1978. 87 p.
- 6 (81). *Rozsondai Marianne*: Anton Koberger működése és a Koberger-kötések. Bp. 1978. 148 p. 75 t.
- 7 (82). *Körmendy Kinga*: A Knauz-hagyaték kódextöredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa. Bp. 1979. 150 p. 17 t.
- 8 (83). *Bibó István*: A rákoskeresztúri egykori Podmaniczky – Vigyázó kastély története. Bp. 1979. 84 p.
- 9 (84). *Vitályos László* – *Orosz László*: Ady-bibliográfia 1896–1977. 2. bőv. kiad. Bp. 1980. 408 p.
- 10 (85). *Rolla Margit*: A fiatal Kaffka Margit. Bp. 1980. 178 p.
- 11 (86). *Szántó György Tibor*: Az akadémiai könyv- és folyóiratkiadás története. Bp. 1983. 126 p.

215.